

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI

BAĞIMSIZLIK İLANI SONRASINDA AVRUPA
BİRLİĞİ HUKUKU ÇERÇEVESİNDE
KOSOVA'DA AZINLIK HAKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESMA HACI
2501111271

TEZ DANIŞMANI
DOÇ.DR. NURCAN ÖZGÜR BAKLACIOĞLU

İstanbul 2016

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ESMA HACI Numarası : 2501111271

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : AVRUPA BİRLİĞİ Danışmanı : DOÇ.DR.NURCAN ÖZGÜR
BAKLACIOĞLU

Tez Savunma Tarihi : 26.05.2016 Saati : 12:00

Tez Başlığı : BAĞIMSIZLIK İLANI SONRASINDA AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU ÇERÇEVESİNDE
KOSOVA'DA AZINLIK HAKLARI

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR.NURCAN ÖZGÜR BAKLACIOĞLU		Kabul
2- DOÇ.DR.ZEYNEP KIVILCIM		Kabul
3-YRD.DOÇ.DR.ŞADAN İNAN RUMA		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR.MEHMET HACISALİHOĞLU		
2- YRD.DOÇ.DR.ERHAN KELEŞOĞLU		

ÖZ

BAĞIMSIZLIK İLANI SONRASINDA AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU ÇERÇEVESİNDE KOSOVA'DA AZINLIK HAKLARI

ESMA HACI

Kosova farklı etnik toplulukların bulunduğu ve coğrafi konumundan ötürü tarihi boyunca farklı medeniyetlerin etkisinde kalmıştır. Kosova, 17 Şubat 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte AB kriterleri doğrultusunda AB'ye entegrasyon hazırlığı sürecini başlatmıştır. Ahtisaari Planından sonra Kosova yönetimi insan hakları ve demokratikleşme ile ilgili başlıca AB üyelik kriterlerini yerine getirmiş ve tamamlanması gereken diğer alanlardaki kriterlere yönelmiş durumdadır. Bu bağlamda Kosova'nın AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması Müzakereleri 28 Ekim 2013 yılında resmi olarak başlamıştır.

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte AB, Kosova'ya yönelik oldukça önemli kararlar verecek duruma gelmiştir ve Kosova'nın azınlık toplulukları ve insan hakları politikalarıyla ilgili katettiği her aşamanın yakın takipçisi olmuştur. AB tarafından yayınlanmış olan her ilerleme raporunda ülkedeki azınlık topluluklarına ayrı ayrı değinilmektedir.

Bu çalışmada Kosova'nın etnik yapısından bahsedilmiş, ülkede yaşayan azınlık toplulukların anayasaya ve yasaya göre hakları ve AB entegrasyon sürecinin Kosova'da bulunan azınlık topluluklarının hakları düzenlemeler ve uygulamaları üzerindeki AB'nin etkisi ve Kosova'daki azınlık topluluklarının haklara erişimlerinde karşılaştıkları sorunlar çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kosovo, AB, Azınlık, Haklar, Özgürlük, Bağımsızlık, Bütünleşme.

ABSTRACT

MINORITY RIGHTS WITHIN THE SCOPE OF EUROPEAN UNION LAW IN KOSOVO AFTER THE DECLARATION OF INDEPENDENCE, MASTER THESIS, ISTANBUL, 2016.

ESMA HACI

Due to its geographic location, throughout history, Kosovo, has been under the influence of different civilizations and nations. With the declaration of its independence on the 17th of February 2008, Kosovo became the youngest Balkan and European country as well as Europe's 50th country. Nowadays this new country's biggest aim is to complete the EU integration as soon as possible. Following the Ahtisaari Plan, Prishtina has accomplished main EU criteria on minority and human rights and democratisation. Thus Kosovo's negotiations for Stability and Cooperation with the EU has officially started on 28th of October 2013.

With the declaration of Kosovo's independence, EU took important decisions in regard to the Europeanisation of minority and human rights law in Kosovo and continues to monitor the forthcoming reforms in Kosovo. Every progress report published by the EU pays special attention to the problems of minorities in the country.

This study starts with short introduction of the Kosovo's ethnic structure and follows with elaboration of the impact of EU integration process on the constitutional and legal rights of the minority communities living in the country, as well as the problems in regard to the access to minority rights in practice.

Keywords: Kosovo, EU, Minority, Rights, Freedom, Independence, Integration.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
TABLOLAR LİSTESİ.....	X
RESİMLER LİSTESİ.....	XI
ÖNSÖZ.....	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AB MEVZUATAZINLIK HAKLARI KAVRAMI TANIM VE KAPSAMI İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER.....	5
A. AZINLIK GRUPLARI: TANIM VE KAVRAMLAR.....	9
B. AZINLIKLARIN KORUNMASINA YÖNELİK ULUSLARARASI DÜZENLEMELER	12
C. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE AZINLIKLARLA İLGİLİ DÜZENLEMELER	18

İKİNCİ BÖLÜM

KOSOVA'NIN BAĞIMSIZLIĞI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR VE SONRASINDA AZINLIK HAKLARI İLE İLGİLİ HUKUKİ VE İDARİ DÜZENLEMELER.....	29
A. KOSOVA AZINLIK HAKLARI TARİHİ.....	29
1) UNMİK Yönetimi Döneminde Kosova'da Azınlık Toplulukları	35
2) Martti Ahtisaari Planı'nda Azınlık Topluluklarıyla İlgili Düzenlemeler	37
B) BAĞIMSIZLIK İLANI SONRASI AZINLIK HAKLARI İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER	49
1) Kosova'da Azınlık Toplulukların Sosyo-Ekonomik, Dilsel, Dinsel ve Kültürel Yapısı	51
2) Bağımsızlık Sonrası Kosova'da Azınlık Toplulukların Hakları İle İlgili Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler	58
2.1. Bağımsızlık Sonrası Kosova Anayasası'nda Azınlık Toplulukları	60
2.2. Azınlık Toplulukları ile İlgili Yasal Düzenleme	62
2.3. Geri Dönüş ve Kurumsal Düzenlemeler	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOSOVA'DA AZINLIK TOPLULUKLARIN HAKLARI İLE İLGİLİ UYGULAMALAR VE HAKLARA ERİŞİMDE YAŞANAN SORUNLAR 85

A. KOSOVA'DA ROMANLAR.....	86
1) Tarih,Nüfus ve Yerleşim	86
2) Siyasal Haklar.....	89
3) Ekonomik Haklar, Sağlık, İstihdam ve Sosyal Haklar	93
4) Kültürel Haklar, Dil, Din, Eğitim.....	96
B. KOSOVA'DA SİRPLAR.....	105
1) Tarih, Nüfus ve Yerleşim	105
2) Siyasal Haklar.....	109
3) Ekonomik Haklar, Sağlık, İstihdam ve Sosyal Haklar	116
4) Kültürel Haklar, Dil, Din, Eğitim.....	119
C. KOSOVA'DA TÜRKLER.....	124
1) Tarih, Nüfus ve Yerleşim	124
2) Siyasal Haklar.....	128
3) Ekonomik Haklar, Sağlık, İstihdam ve Sosyal Haklar	131
4) Kültürel Haklar, Dil, Din, Eğitim.....	133
D) KOSOVA'DA GORALILAR.....	141
1) Tarih, Nüfus ve Yerleşim	141
2) Siyasal Haklar.....	146
3) Ekonomik Haklar, Sağlık, İstihdam, ve Sosyal Haklar	150
4) Kültürel Haklar, Dil, Din, Eğitim.....	152
E. "DİĞER" AZINLIK TOPLULUKLARI	157
1) Kosova'da Boşnaklar.....	157
2) Kosova'da Aşkaliler	158
3) Kosova'da Mısırlılar.....	160
4) Kosova'da Hırvatlar	162
5) Kosova'da Karadağlılar.....	163
F. GENEL DEĞERLENDİRME.....	164
SONUÇ.....	179
KAYNAKÇA	205

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	:	Aynı Eser
a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.g.	:	Adı Geçen Görüşme
a.g.m.	:	Adı Geçen Makale
a.g.r.	:	Adı Geçen Rapor
a.g.y.	:	Adı Geçen Yayın
AAET	:	Avrupa Atom Enerji Topluluğu
AB	:	Avrupa Birliği
ABA	:	Avrupa Birliği Anlaşması
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ABK	:	Avrupa Birliği Komisyonu
AET	:	Avrupa Ekonomi Topluluğu
AGİK	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	:	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AİHK	:	Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	:	Avrupa Komisyonu
AK	:	Avrupa Konseyi
AKÇT	:	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AP	:	Avrupa Parlamentosu
ASHŞ	:	Avrupa Sosyal Haklar Şartı
AT	:	Avrupa Topluluğu
ATA	:	Avrupa Topluluk Anlaşması
ATTA	:	Akademia Për Trajnime dhe Asistence Teknike
Bkz.	:	Bakınız
BM	:	Birleşmiş Milletler

BMMYK:	Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği
BMÖGS :	Birleşmiş Milletler Özel Genel Sekreteri
BTGDO :	Belediye Topluluklar ve Geri Dönüş Ofisleri
BTO :	Belediye Topluluklar Ofisi
ECRI :	Avrupa Konseyi'nin Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu
EİHB :	Evrensel İnsan Hakları Bildirisi (Beyanname)
EU :	European Union
EULEX :	European Union Rule of Law Mission in Kosovo(AB Hukuk Misyonu Kuralı, Kosova Misyonu)
EUSR :	European Union Special Representative (AB Özel Temsilcisi)
KEK :	Kosova Elektrik Kurumu
KFOR :	Kosovo Force (Kosova Barış ve Koruma Gücü)
KMÖB :	Kosova ve Metohiya Özerk Bölgesi
KPT :	Kosova Polis Teşkilatı
LDK :	Kosova Demokratik Birliği
NATO :	North Atlantic Treaty Organization
OSCE :	Organization for Security and Co-operation in Europe
RRK :	Return and Reintegration Kosovo
STK :	Sivil Toplum Kuruluşu
TBBY :	Topluluklar Belediye Başkanı Yardımcıları
TDB :	Türk Demokratik Birliği
THŞ :	Temel Haklar Şartı
TK :	Topluluk Komitesi
UÇK :	Kosova Kurtuluş Ordusu
UNDP :	United Nation Development Programme(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

UNESCO :	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization(Birleşmiş Milletler Eğitim,Bilim ve Kültür Örgütü)
UNHCR :	United Nations High Commissioner for Refugees
UNICEF :	United Nations International Children's Emergency Fund(Birleşmiş Milletler ÇocuklaraYardım Fonu)
UNMIK :	United Nations Interim Administration Mission in Kosovo(Birleşmiş Milletler Kosova Geçici YönetimMisyonu)
USAID :	United States Agency for InternationalDevelopment (ABD Uluslararası KalkınmaAjansı)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Resmi Kayıtlara Göre 1948-1991 Kosova'nın Etnik Yapısı (s.185)

Tablo 2: Kosova Belediyelerindeki Resmi Dillerin Kullanımı (s.185)

Tablo 3: Nüfusun Etnik Yapısı (Yerleşkelere Göre) GORA'da 2011'de
Yapılan Nüfus Sayımı (s.186)

Tablo 4: GORA Nüfusunun Anadili (Yerleşkelere Göre) (s.187)

Tablo 5: Belediyelerin Anadillere Göre Nüfusu (s.188)

Tablo 6: Belediyelerin Etnik ve Kültürel Geçmişe Göre Nüfusu (s.189)

Tablo 7: Belediyelerin Dinlere Göre Nüfusu (s.190)

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Kosova Bayrağı (s.191)

Resim 2: Kosova'nın Etnik Yapısı (s.192)

Resim 3: Kosova Cumhuriyeti İl ve Belediye Sınırları (s.193)

Resim 4: Avrupa Haritasında Kosova (s.194)

Resim 5: Prizren Asliye Mahkemesi Tabelası (Belediye Resmi Dil Kullanımı Örneği) (s.195)

Resim 6: Kosova Kimliği, Türkçe İbaresiz Görünümü (Örneği) (s.196)

Resim 7: İçişleri Bakanlığı Medeni Hal Belgesi (Kosova Resmi Dilleri Örneği) (s.196)

Resim 8: Sivil Kayıtlama Merkezi (Belediye Düzeyinde Resmi Diller Örneği) (s.197)

Resim 9: Prizren Temel Mahkemesi Tabelası (Belediye Düzeyinde Resmi Diller Örneği) (s.197)

Resim 10: Hafif Suçlar Mahkemesi Tabelası (Belediye Düzeyinde Resmi Diller Örneği) (s.198)

Resim 11: Prizren Belediye Meclisi Tabelası (Belediye Düzeyinde Resmi Dillerin Kullanımı Örneği) (s.198)

Resim 12: Prizren Asliye Mahkemesi Tabelası (Belediye Düzeyinde Resmi Diller Kullanımı Örneği) (s.199)

Resim 13: Prizren Belediyesi Tabelası (Belediye Düzeyinde Resmi Dillerin Yanlış Kullanımı Örneği) (s.199)

Resim 14: Türkçe'nin Yanlış Kullanımı (Örneği) (s.200)

Resim 15: Topluluklar ve Geridönüş Ofisleri'nin Dağıttığı Yardımlar Belediyeler Bülteni (Örneği) (s.201)

Resim 16: Topluluklar ve Geridönüş Ofisleri'nin Dağıttığı Yardımlar Belediyeler Bülteni (Örneği) (s.202)

Resim 17: Topluluklar ve Geridönüş Ofisleri'nin Dağıttığı Yardımlar Belediyeler Bülteni (Örneği) (s.203)

Resim 18: Topluluklar ve Geri Dönüş Ofisleri'nin Dağıttığı Yardımlar
Belediyeler Bülteni (Örneği) (s.204)

ÖNSÖZ

Azınlık Hakları hakkında tarihten günümüze Devletlerin Anayasalarının, Uluslararası Örgütlerin sözleşmelerinin ve çeşitli düzenlemelerin oluşturulmasıyla birlikte geniş tartışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bazı devletler azınlıkların korunmasını öngören sözleşmelere taraf olurken bazıları halen taraf olmamaktadır. Ayrıca devletler anasayalarında azınlık haklarının korunmasını öngörürken bazı devletler ise azınlıklara yönelik asimilasyon politikaları düzenleyerek hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasını sağlamışlardır. Bazı devletlerin Anayasalarında azınlık Topluluğu'nun tanınmadığı bile görülmektedir.

İnsan Hakları ağırlıklı olarak I. ve II. Dünya Savaşının sonucunda devletlerin aşırı kayıplar vermeleriyle ön plana alınmaya başlamıştır ve zamanla azınlıklar hakkında da düzenlemelere gidilmiştir. Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere insan hakları ve azınlıkların korunması üzerine düzenlemeler yapılmış ve anlaşmalar imzalanmaya başlanmıştır. Bir süre sonra bölgesel düzeyde de Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve AB olarak azınlıklarla ilgili birçok anlaşmalar ve protokoller oluşturulmuş, yaptırımlarda bulunulmaya başlanmıştır. Özellikle AB tarafından Bosna Savaşı sırasında yaşanmış olan katliamlar ve insanlara yapılmış olan zulümler, bölgedeki insan haklarının korunması konusunda bir nevi dönüm noktası haline gelmiş ve Kosova Savaşı sonrasında da ülkede yaşayan azınlıklara yönelik önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda daha farklı bir noktaya ulaşılmaya yönelik çaba sarfedilmiştir.

AB'nin üyelik kriterlerinden birinin "azınlık haklarının korunması ve geliştirilmesi" olması, Avrupa ülkelerinin azınlık politikalarına farklı bakmalarına vesile olmuştur.

Kosova'nın bağımsızlığı ilanı sonrasında ülkede azınlık toplulukları haklarının anayasayla güvence altına alınmış olduğu ve Kosova'da yaşamakta olan toplulukların durumlarında gelişmeler kaydedildiği, AB tarafından yapılan denetimlerden ve açıklamalardan anlaşılmaktadır. Bu ilerlemelerin oluşmasında ve gelişmesinde de Ahtisaari Planı'nın etkisinin olduğu da açıkça ortadadır.

Bu çalışmada Kosova'nın bağımsızlığını ilanı sonrasında, AB'nin denetimi ve takipçisi olduğu ülkedeki topluluk hakları üzerine durulmuştur. Çalışmada

Kosova'nın seçilmesinin sebebi, BM ve AB'nin işbirliğiyle Kosova için çizilen yolun ve bu örgütlerin ülkede gerçekleştirilmesini planladıkları düzenlemelerin savaş öncesinde oluşturulmuş olduğu ve Kosova'nın azınlık politikaları ve örnek olabilecek şekildeki anayasasal düzenlemeleri de dahil olmak üzere durumu dikkate alınarak birçok anlamda, söz konusu örgütlerin özellikle azınlık toplulukları konusunda Kosova'nın Avrupa'da ve Balkanlar'da örnek bir devlet haline getirilmesi abasinda olmalarından dolayı seçilmiştir. BM ve AB tarafından oluşturulmuş Martti Ahtisaari Planındaki madde ve düzenlemeler bu hususu açıkça ortaya koymaktadır. Detaylı bir şekilde hazırlanmış olan bu planın bölümlerinden bir tanesi de azınlık toplulukların haklarına ilişkindir.

Bu çalışmamın oluşmasına yoğun iş temposuna rağmen bana zaman ayıran ve cesaretlendiren danışmanım Sayın Nurcan ÖZGÜR BAKLACIOğLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca araştırmam boyunca desteklerini esirgemeyen, bu zor durumda bana katlanan ve sonsuz sabırlarından ötürü, başta saygıdeğer babam Faruk Hacı ve eşim Hakan şentürk olmak üzere, aileme, akrabalarım ve arkadaşlarıma minnetlerimi sunuyorum.

GİRİŞ

I. Dünya savaşı sonrasında devletlerin sınırları yeniden şekillenmesiyle birlikte, birçok devlet yeni azınlık gruplarına sahip olmuş ve bu grupların hakları Milletler Cemiyeti ile korunma altına alınmıştır. II. Dünya savaşı sonrasında ise azınlık hakları Birleşmiş Milletler tarafından İnsan Hakları başlığı altında koruma altına alınmış oldu.

Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinde ve Birleşmiş Milletler şartında yer alan İnsan Hakları ve özgürlüklerin korunması ve ayrımcılık gözetmeme, ardından azınlıklara yönelik özel haklar üzerinde duruldu ve uluslararası insan hakları araçlarında ayrımcılık karşıtı hükümlere ek önlemlerin alınması, azınlık haklarının uluslararası ve bölgesel düzeyde korunması söz konusu haline gelmiştir.

Azınlıklar, sosyolojik açıdan “bir toplulukta sayısal bakımdan az olan ve çoğunluktan farklı özelliklere sahip grup şeklinde ifade edilirken; hukuki açıdan konuyla ilgili uluslararası belgelerde azınlık kavramına ilişkin üzerinde ulaşılmış, ortak bir tanım yer almadığı görülmektedir. Bu sorunun günümüzde hala çözülmemiş olması ise devletlerin azınlık olarak nitelendirilen grubun hak talep etmeleriyle başlayan sürecin ayrılıkçılığa ve dolayısıyla o devletin parçalanmasına kadar varabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Yapılan çalışmalar ışığında bir grubun azınlık olarak değerlendirilebilmesi için taşıması gereken özelliklere sahip olmaları gerektiği ve bir grubun “azınlık” olarak adlandırılabilmesi için içerisinde yaşadığı toplumun diğer kesiminden bir yönüyle etnik, dilsel,dinsel “farklılık” arz etmesi gerektiği vurgulanmış aynı zamanda sayısal açıdan da bu grup, nüfusun geri kalanından “az” olmalıdır , yrıca toprakları üzerinde yaşadığı devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olması gerekmektedir vurgusu yapılmıştır¹.

1990’lı yılların başından itibaren Yugoslavya da ki gelişmeler ve dağılmasından sonra ortaya çıkan çok etnisiteli yapı ve bu yapıdan kaynaklanan

---

¹Preece Jackson Jennifer, **National Minorities and the European Nation-States System**, Oxford,Clearendon Press, 1998, s.19-20

sorunlar, azınlıklar insan hakları hukuku kapsamından çıkartılıp “Avrupa azınlık hakları rejimi” olarak özel başlıklarla ele alınmasına vesile olmuştur.

Balkanların diğer ülkelerinde olduğu gibi Kosova’da da Avrupa Konseyi (AK), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Avrupa Birliği (AB), azınlık haklarının geliştirilmesi ile yakından ilgilenmektedir.

Kosova’da toplum, etnik açıdan çeşitlilik arz etmektedir hatta bu durum Kosova Cumhuriyeti bayrağına da yansıtılmıştır (Bkz Resim 1). Mavi zemin üzerindeki Kosova haritası, üst tarafta sıralanan altı yıldızdan oluşmaktadır. Yıldızlar Kosova’da yaşamakta olan etnik gurupları temsil etmektedir. Her bir yıldız, Arnavut, Sırp, Türk, Boşnak, Goralı ve Roman topluluklarını temsil etmektedir (Bkz.Resim 2). AB üyesi olmayan Kosova’nın tarihsel süreçte azınlıklar konusunda kuralları ihlal eden uygulamalar içinde bulunduğu iddia edilmekteydi. Savaşın sonra Kosova’da yaşayan topluluklara karşı baskılar artmış ve birçok alanda azınlıklar hak ihlalleriyle karşılaşmaya başlamışlardır. Yalnızca Sırp Topluluğu’na karşı değil, ülkedeki Boşnak, Goralı, Türk, Roman, Mısırlı, Aşkale azınlık topluluklarına da Arnavut çoğunluğu tarafından baskılar yapılmıştır. Sırp azınlık topluluğu’nun tamamen ülkeden ayrılmasına yönelik baskı ve şiddet eylemleri yapılmış ve birçok insan maddi ve manevi zarar görmüştür. Kosovalı Arnavutlar baskıcı politikalarını, dış politikaların devreye girmesine kadar sürdürmüş, yapılan baskılarla dilsel hak ihlalleri, ırksal ve dinsel baskılar olarak devam etmiştir. Kosova’daki topluluklar ilk olarak, Yugoslavya ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Miloşević’in aşırı ırkçı yönetimi döneminde dinsel baskılara maruz kaldıklarından aralarında örgütlenmeye başlamışlardı. Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte azınlık toplulukların hakları ayrıntılı düzenlemelerle korunmaya başlandı. Topluluk hakları birçok Avrupa ülkesinin anayasa ve uluslararası sözleşmelerine, protokollerine nazaran Kosova Anayasası’nda daha ayrıntılı bir şekilde koruma altına alınmıştır. Çünkü Kosova’da Sırp, 1999’dan beri azınlık topluluğu statüsünde yaşarken savaş öncesi dönemde ise günümüzde çoğunluğu oluşturan Arnavut topluluğu Kosova’da azınlık statüsündeydi.

“Azınlık” kavramı daha az değerli olma düşüncesini oluşturduğu için Kosova’da Ahtisaari Planının azınlık bölümünde, Kosova’da yaşayan azınlıklara “Azınlık Topluluğu” sıfatı konulmuştur. Bu aynı zamanda çoğunluk ile azınlık

arasında gerçek eşitliğin sağlanmasının temeli olarak görülmüştür ve Kosova’da yaşamakta olan azınlıklara, azınlık yerine topluluk terimi kullanılmaktadır.

Bu bağlamda Ahtisaari Planı, Kosova’da oluşturulması hedeflenen, azınlıkların çoğunluk ile eşit haklara sahip olması için uygun koşulların yaratılması, topluluklar arasındaki azınlık ile çoğunluk arasında gerçek eşitliğin sağlanmasının temeli olarak benimsenmiştir. Ahtisaari Planı’nın ise, Kosova Anayasasının oluşturulmasının yanısıra, topluluklarla ilgili bölümünün uluslararası ve AB sözleşmelerinin içeriğinden kapsamlı bir şekilde yararlanmış olduğu açıkça görülebilmektedir. Bu süreçte AB’nin azınlık toplulukları haklarıyla ilgili belirleyici rolü dikkati çekmektedir.

Bu çalışmanın ana fikri olan Kosovadaki etnik , dilsel ve dinsel haklara anayasal ve uygulamalarla ilgili AB’nin ne tür bir etkide bulunduğu sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Çalışma boyunca Kosova da azınlık topluluklarının Kosova’da ki durumu ve azınlık topluluklarına AB’nin etkisi ve yaptırımları vurgulanmıştır , aynı zamanda azınlık haklarının Kosova’da ki düzenlemelere etkisi olan ve doğrudan uygulamaya alınan Ahtisaari planından yola çıkılmıştır.

1999 Kosova savaşıdan sonra Kosova’da ki azınlık topluluklarına karşı Arnavut çoğunluğu tarafından ayrımcılığa ve hak ihlallerine uğramaları ve bu ihlalleri engellemek açısından BM ve AB’nin çözüm bulma doğrultusunda uluslararası ve AB sözleşmelerinden kapsamlı bir şekilde yararlanıp Kosova’ya uyarlanması böylece çoğunluk ile azınlık toplulukları arasındaki eşitliğin sağlanmasının temeli olarak görülmüştür.

Kosova’da ki azınlık toplulukları haklarının düzenlemelerde bir sorun olmayıp, uygulamalarda sorunların yaşandığı görülmektedir. Ancak çok etnikli bu sistemin takipçisi, hakların uygulamalarda da sorunların yaşanmaması için ve azınlık politikalarının değişmesindeki rolünün büyük olduğu AB’nin yaptırımları olduğu görülmüştür. Kosova’ya yönelik AB’nin politikaları azınlık toplulukları da dahil her konuda önüne geçtiği gözlemlenmiştir.

Araştırmada yararlanmış olduğum bazı referansların saha çalışması olup Kosova’da ki Topluluk Komiteleri, Topluluklar belediye başkan yardımcısı, belediye çalışanları, Avrupa Birliği ofisi, AGİT program asistanları, azınlık toplulukları mensubu avukatlar, öğretmenler, araştırmacı yazarlar, dernek üyeleri, azınlık

toplulukları proje görevlileri'nin bilgilerine başvurulmuştur. Bu kişilerden bilgi edinme sebebini uygulamalardaki eksikliklerin azınlık toplulukların dil, din, ekonomik, sosyal, güvenlik ve hareket özgürlüğü, gerikabul anlaşmaları çerçevesinde geridönüş ve yeniden uyum sağlamaları, uygulamalardaki azınlık topluluklarına yönelik hak ihlalleri boyutunu farklı kesimlerle farklı meslek gruplarıyla görüşmelerle sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda araştırmanın ilk bölümünde, uluslararası örgütler BM, AGİT, AK ve AB bağlamında azınlıkların korunmasına yönelik olarak kabul edilen ve Kosova'da uygulanan belge ve sözleşmeler incelenecektir, çünkü Kosovadaki azınlık toplulukları ile ilgili anayasal düzenlemeler bu kapsamda düzenlenmiştir.

İkinci bölüm, Kosova'da ki düzenlemelere ayrılmıştır. Kosova'nın bağımsızlığı ile ilgili çalışmalar ve sonrasında azınlık hakları ile ilgili hukuki ve idari düzenlemeler ele alınmış ve UNMİK yönetimi döneminden yola çıkılarak, azınlıklara yönelik önemi vurgulanan Martti Ahtisaari planının azınlık topluluklarına yönelik bölümüne değinilmiştir.

Araştırmanın son bölümü olan üçüncü bölümünde ise, Kosova'da ki azınlıklar olarak Roman topluluğu, Sırp topluluğu, Türk topluluğu, Goranl topluluğu ve "diğer" azınlık toplulukları ele alınacaktır. Kosova'da azınlık toplulukları hakları alanında yaşanan uygulamalar ve haklara erişimde yaşanan ihlaller, azınlıkların sosyal ve ekonomik durumu, güvenlik ve hareket özgürlüğü, gerikabul anlaşmaları çerçevesinde geri dönüş ve yeniden uyum sağlamaları, eğitim, sağlık, dillerin kullanımı gibi konular referans alınarak değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABMEVZUAT AZINLIK HAKLARI KAVRAMI TANIM VE KAPSAMI İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER

Birçok dilde ‘minority’, ‘minderheit’ veya ‘minoritet’ adı verilen “Azınlıklar” kelimesi Latince’de “minor” küçük veya az anlamına gelen kelimedenden türemiştir. Azınlıkların nasıl tanımlanacağı sorusu da oldukça uzun süre tartışılan bir konu olmuştur. Peki, azınlık kavramı nedir ve uluslararası hukuk azınlık kavramını nasıl tanımlamaktadır?

Ulus devletin modern devletin tanımından bu yana Azınlıklarla ilgili İkinci Dünya savaşından önce de devletlerin anayasalarında hakların tanınması vardı, fakat Uluslararası hukukta haklarının tanımlanması ve normların düzenlenmesi II. Dünya savaşından sonra oldu.

Azınlık hakları söz konusu olunca, bu konuda Birinci Dünya savaşı sonrası azınlık haklarında birtakım önemli gelişmeler yaşanmıştır. Savaş sonrası galip devletler teritoryal statüko konusundaki etnik memnuniyetsizliklerin, ulusal ve uluslararası çatışmalara dönüşme potansiyeli karşısında Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin bağımsızlıklarını, bazı azınlıkların korunması koşuluyla kabul etmiş ve Milletler Cemiyeti’ne üyeliklerinin kabulü, bir takım azınlık konulu yükümlülükleri üstlenmeleri koşuluna bağlanmış böylece, savaştan yenik çıkan devletlere azınlıkların korunması barış için bir ön koşul olarak getirilmiştir. Fakat bu dönemde uluslararası barış ve istikrara tehdit olarak görülen azınlık meseleleri, tüm Avrupa ülkelerinde eşitlik prensibi ile ele alınmamış, savaştan yenik çıkan ülkelerde azınlıkların korunması konusu Milletler Cemiyetinde gündeme gelmemiştir. Bu konuda kuvvetler dengesi meselesi ile Batı Avrupa devletlerinin Orta ve Doğu Avrupa rejimlerinin geri ve liberalizimden uzak olduğu şeklindeki önyargılı görüşleri ve siyasi anlamda gelişmiş Batı Avrupa devletlerinin azınlıkları korumak konusunda bir ihtiyaç duymadıkları kanıları etkili olmuştur². Avrupalı devletler ulusal

---

² Kurubaş Erol, **Asimilasyondan Tanınmaya-Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı**, 2.bs., Ankara, Asil Yayınları, 2006,s.35-36.

azınlıkların uluslararası korunmasıyla ilgili sorunlardan veya azınlık üyelerinin meşru taleplerinden kaçmaya çaba göstermişlerdir³.

Azınlıklar Milletler Cemiyeti döneminde uluslararası örgüt denetiminin ve güvencesinin altına alınmışlardır. Bu dönemde Milletler Cemiyetine inanılarak çok taraflı birçok anlaşmayı içeren Milletler Cemiyeti azınlık sistemi döneminde azınlık ve haklarının korunması açısından önemli adımlar atılmış fakat azınlık sistemi global olarak kabul edilmeyişinden dolayı ve azınlıkların asimilasyonlarının sürmesiyle ve anlaşmaların uygulanması konusundaki yetersizliğinden dolayı azınlık rejimi kurulamamıştır. Bu durum Milletler Cemiyetinin, azınlık sisteminin başarısızlık ile sonuçlanmasına sebep olmuştur, böylece II. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaşın bitimine kadar olan dönemde, Avrupalı devletlerin azınlıklar ve azınlık hakları konusundaki yaklaşımları insan hakları rejimi çerçevesinde şekillenmiştir çünkü o dönemde azınlık haklarını ayrı bir alan olarak gözetmektense insan hakları çerçevesinde ele almış, bu şekilde azınlıklara özel hakların tanınmasına gerek duyulmayacağı fikrini benimsemişlerdir⁴. Birleşmiş Milletler (BM)'in eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkeleriyle insan haklarının korunması ve azınlık haklarının korunmasına yönelik olarak ayrımcılığa karşı mücadelenin başlamasıyla birlikte, BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 10 Aralık 1948 yılında BM Genel Kurulu Kararıyla kabulü ve ilanından sonra, İnsan Hakları Komisyonu ve bu komisyona bağlı olarak 1947'de kurulmuş olan Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu, azınlık sorunlarının araştırılması ve çözümü görevini üstlenmiştir. Bu çalışmanın ilk ürünü, BM Genel Kurulu tarafından 1966 yılında kabul edilmiş olan Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi olmuştur. "Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak, kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakkından mahrum edilemezler" kuralını getiren 27. Madde, uluslararası insan hakları hukuku içinde evrensel nitelikte ve hukuki bağlayıcılığa sahip, azınlık tanımı ve azınlık haklarına

³ Schöpflin George, "Nacionalism and Ethnic Minorities in Post-Communist Europe", Europe's New Nacionalism, Richard Coplan vs Dohn Feffer (Der), (New YorkÇOxford Univerdity Press, 1996, s.166

⁴ Preece, a.g.e., s.90

ilişkin ilk düzenlemedir⁵. 27. Madde ile azınlıkların sadece fiziksel tehdit altında olmadığını aynı zamanda kültürlerini ve kimliklerini devam ettirebilmelerinin de çok önemli olduğunu da gösterilmiştir. Bu madde ile azınlıklar insan hakları olarak değil azınlık hakları olarak ayrı bölümde uluslararası hukuka aktarılmıştır⁶.

II. Dünya Savaşından sonra, devletlerin ortak menfaatleri konusunda birbirlerine destek amaçlı kurulan BM, azınlıklara yönelik yürütülen çalışmalarda ve azınlık kavramının tanımlanmasına ilişkin yaptırımların geç başlamış olması nedeniyle uluslararası hukukta, günümüzde bile azınlıklara yönelik bir tanım bulunamamıştır. Genel olarak azınlık kavramı için günümüzde net bir tanıma ulaşılamamış olsa bile, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti 1978'de önermiş olduğu azınlık tanımıyla temel bir çerçeve'nin oluşturulmasını sağlamıştır⁷. Capotorti, sunmuş olduğu çalışmada azınlıkları *“Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, o -devletin vatandaşı olan- üyeleri nüfusu geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleceklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren bir grup”* olarak tanımlanmıştır⁸.

1985 yılında bir diğer azınlık tanımı da Jules Deschènes tarafından yapılmış ve bu tanıma göre azınlık *“Bir devletin; sayısal olarak azınlık oluşturan ve o devlette egemen konumda bulunmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip, birbirleriyle dayanışma duygusu içinde, üstü örtülü de olsa, varlıklarını sürdürmek için ortak bir istekle yönelmiş ve amacı çoğunluk ile fiili ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir vatandaştır”*⁹. Her iki tanımlamada benzerliklerin

⁵ Çavuşoğlu Naz, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, İstanbul 1991, Su Yayınları, s.23

⁶ Erdoğan Birsen *“Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler ve Avrupa Sistemlerinin İncelenmesi”*, Türkiye’de İnsan Hakları içinde, (Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, 2000), s. 238-240.

⁷ Capotorti'nin ilgili çalışması için bkz. Francesco Capotorti, **Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities**, New York, UN Study Series, 1979.

⁸ Çavuşoğlu, a.e., s.35

Arsava, Ayşe Füsün, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, s.43, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/081.pdf> (08.11.2014),

⁹ Çavuşoğlu, a.e., s.36

olduğu görülmektedir ve bu benzerliklerin biri “sayısal azlık” olarak, diğer benzerliğin de her iki tanımda da görülen “vatandaş olma” tanımlamasıdır. Göçmenler ve misafir işçiler tanımlamanın dışında tutulmuştur.

Yapılmış olan tanım denemeleri BM ve Avrupa Konseyi’ne üye devletler tarafından desteklenmeyince BM Genel Kurulu’nun 18 Aralık 1992 tarihli 47/135 sayılı kararı ile kabul edilmiş olan “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge”de azınlık tanımına yer verilmemiştir.

Azınlıklara yönelik çalışmalar BM ile başlamış olsa bile BM ile sınırlı kalmamıştır. 1990’larda azınlıklar ile azınlık hakları konusunda, Avrupalı devletler arasında farkındalık artmıştır. 1990’ların ilk yarısında azınlıkların korunması için özel standartların meydana getirilmesi gündeme gelmiş ve bu doğrultuda adımlar atılmaya başlanmıştır. Azınlıklarla ilgili çalışmaları sürdüren diğer organ da Avrupa Konseyi’dir. Avrupa Konseyi, bölgesel düzeyde oluşturulan bir organdır ve bu organ da azınlıklara yönelik birçok düzenlemenin getirilmesini sağlamıştır. Özellikle insan hakları, ırkçılık ve yabancı düşmanlığına karşı çalışmalarını sürdürmektedir.

Avrupa Konseyi tarafından, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme taslağı, 10 Kasım 1994’te Bakanlar Komitesi’nin 95. oturumunda kabul edilerek, 1 Şubat 1995’te imzalamıştır. Bu sözleşme genel olarak ulusal azınlıkların korunmasını konu alan, hukuki bağlayıcılığa sahip çok taraflı ilk belgedir¹⁰.

Avrupa Konseyi’nin azınlıklarla ilgili bir diğer önemli çalışması da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)’dir. Bu sözleşme’de azınlık haklarına yönelik doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır. Fakat Ek 1 No’lu Protokol’de yer alan “eğitim hakkı”na ilişkin 2. Maddesi ile “ayrımcılık yasağı”nı ele alan Ek 12 No’lu Protokol, doğrudan azınlıklara yönelik düzenlemeler içermemekle birlikte yine, bir genel ayrımcılık yasağının kolektif şekilde uygulanmasını, yani genel ayrımcılık yasağı ilkesinin güvence altına alınmasını sağlamıştır¹¹.

Avrupa Konseyi’nin yine BM gibi, azınlık tanımına yönelik çalışmaları mevcuttur. Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi’nin 1993 yılında hazırlamış olduğu “Ulusal Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında İnsan Hakları Avrupa

---

¹⁰ Çavuşoğlu, a.e., s.26

¹¹ Ulusal Azınlıkların Korunmasına yönelik Çerçeve Sözleşmesi Açık Danışma Kurulu, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Kosovo_en.pdf (28.03.2016)

Sözleşmesi'ne Ek Protokol Önerisi'nin I. Bölümünde “ulusal azınlık” kavramının tanımlamasına yer vermiştir¹².

Parlamente Asamble'nin ek Protokol önerisinde ki tanım¹³ şu şekildedir:

I. Bölümünde “ulusal azınlık” a) Bir devletin sınırları içerisinde ikamet eden ve bundan dolayı o devletin vatandaşı olan; b) O devletle eskiden beri süregelen, sıkı ve sürekli bağlarını koruyan; c) Ayırt edici etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel özellikler gösteren; d) O devletin ya da o devletin bir bölgesinin geri kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen, yeterli derecede temsil edilen; e) Kültürleri, gelenekleri, dinleri ya da dilleri dahil olmak üzere, ortak kimliklerini oluşturan öğeleri hep birlikte korumak amacını taşıyan kişiler gurubu tanımlaması yapılmıştır¹⁴.

Yani azınlık tanımına ilişkin olarak mevcut sonuçlarda BM ve Avrupa Konseyi'nin bütün çalışmalarında benzerliklerin olduğu görülmektedir.

A. AZINLIK GRUPLARI:TANIM VE KAVRAMLAR

- Dilsel Azınlıklar

BM'nin Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesiyle azınlıkların kendi dillerini kullanma hakkı da tanınmıştır. Ayşe Füsün Arsava; dilsel azınlıklara yönelik olarak, dilsel azınlıkların saptanmasında nüfus çokluğu, göç, işsizlik, dilin gelişmişlik derecesi, grubun dilbilgisi, muhtariyet, okul dili, haberleşme araçlarının var olması, azınlığın büyüklüğü, etnik bir parti'nin varoluşu, siyasi güç, resmi dilin statüsü gibi farklı kriterlerin dikkate alındığını belirtmiştir¹⁵.

- Dini Azınlıklar

Dini azınlık kavramı batıda ilk olarak Hristiyanlar için geçerliyken daha sonra Yahudi ve Müslümanlar bu kapsam içine girmişlerdir. Din azınlığı, çoğunluğa

---

¹² Çavuşoğlu, **a.e.**, s.38

¹³ Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights,
<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/ EREC1201.htm> (26.04.2015)

¹⁴ Çavuşoğlu, **a.g.e.**, s.39

¹⁵ Arsava, **a.g.e.**, s.58

göre yaşam ve kültürleriyle farkedilir bir şekilde yaşamlarını sürdürmüş olmalarından dolayı dini azınlık olarak tanımlanmışlardır¹⁶.

- *Etnik Azınlıklar*

1950 yılından önce etnik azınlıklar için ırk teriminin kullanılması BM tarafından, ırkın, fiziksel özellikler için kullanılmasından ötürü uygun görülmemiştir. Bu sebeple 1950 yılında, BM Alt Komisyonu tarafından, ırk yerine etnik terimi uygun görülmüştür. Etnik azınlık genelde kimlik vurgusu ve aynı bölgede uzun süredir yaşama özellikleriyle tanımlanmaktadır. Ayşe Füsün Arsava, etnik azınlığı “ortak dil, ortak kültür, ortak tarih, kader ve ortak gelecek gibi ortak özelliklere sahip olan insanlardan oluşan topluluk” olarak tanımlamaktadır¹⁷.

Avrupa’da azınlıklarda veya etnik yapıya iki farklı ayırım yapıyor. Bunlardan birtanesi göç yoluyla gelen azınlıklar, göç yoluyla yerleşmiş olan insanlar. Diğeri de devletin kendi içinde kendi tarihinden var olan otokton azınlıklardır, bunlarada ulusal azınlıklar denir.

Ayşe Füsün Arsava ya göre, ulusal azınlığı diğer azınlıklardan ayıran en önemli özellik onun halk olma konusundaki siyasi iradesidir yani halk olarak kolektif hak talebinde bulunmalarıdır. Ulusal azınlıkları genel anlamda kendi milli özellikleri, dili, kendi tarihi, kültürü olan ulus olarak tanımlamaktadır. Bunlar dilini savunan kolektif, kültür haklarını savunan ve uluslaşma çabası olan azınlıklardır. Etnik azınlık ile ulusal azınlık arasındaki farkı ise şu şekilde belirtmiştir: “Ulusal azınlıklar, etnik azınlıkların gösterdikleri özellikler yanı sıra, ulusal azınlıkların kendi kaderini tain hakkı çerçevesinde siyasi karar mekanizmasına katılma iradesine sahiptir¹⁸”. Ayrıca BM Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 27. Maddesinin, etnik azınlık ile ulusal azınlık kavramını eş anlamlı kabul ettiğini hatta ulusal azınlık kavramı yerine etnik azınlık kavramı kullanılmasını daha uygun görmektedir, bunun sebebinin de etnik azınlık kavramı daha kapsamlı olduğundan, ulusal azınlık teşkil etmeyen etnik

¹⁶ Akgül Hüseyin, **Azınlık Kavramı Azınlıklarla İlgili Düzenlemeler Azınlık Kavramı ile Temel Sorunlar ve AB Ülkelerinde Azınlıklara Bakış**, Akademik Kitabevi, İzmir 2003, s.13

¹⁷ Arsava, **a.g.e.**, s. 54

¹⁸ Arsava, **a.g.e.**, s. 55

grupları da kapsadığından ayrıca böylece bu sözleşmenin evrensel niteliğinin korunmasının amaçlandığını belirtmektedir¹⁹.

Ulusal azınlık tanımı aynı zamanda anlaşmazlıklara neden olmuştur. Kapsamı, anlamı ve uygulanabilirliği birçok tartışmanın ortaya atılmasına sebep olmuştur. İlk olarak AGİK üyeleri tarafından 1991 yılının Ağustos ayında Cenevre’de düzenlenen Ulusal Azınlıklar Uzmanları Toplantısında tartışılmıştır²⁰.

“Ulusal Azınlık Kavramına 1 Şubat 1993 tarihinde Avrupa Parlamentosu tarafından Kabul edilen Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Konvansiyonu Ulusal Azınlıklara Mensup Kişilere İlişkin Ek Protokol Teklifi’nin I. Bölümünde yer verilmiştir”²¹. Ulusal Azınlık kavramı, Parlamenter Asamble’nin benimsediği “Ulusal Azınlık” ifadesi, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin 10 Kasım 1994’te kabul ettiği ve 1 Şubat 1995’te imzaya açılan “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme” ile süreklilik kazanmıştır²².

Baskı altındaki halkların kurtuluş mücadelelerinin en üst seviyeye gelmesiyle birlikte aynı zamanda self-determination hakkı da Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmesiyle resmen başlamıştır. Self-determinasyon (kendi kaderini tayin hakkı) Birleşmiş Milletler Şartı’nın 1.Maddesinin ikinci bölümündeki ibare ve örgütün 14 Aralık 1960’taki tarihli 1514 sayılı “Sömürge ülke ve Halklara Bağımsızlık” bildirgesiyle devletler hukukundaki yerini almıştır, fakat kendi kaderini tayin hakkı ve bağımsızlık hakkı uluslararası hukuk sisteminde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Self-determinasyon, bir halkın yaşam hakkını diğer devletlerden bağımsız olarak kendisinin özgürce belirlemesi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir anlamı ise, bir ülkede yaşayan halkın hiçbir baskı ve şiddet altında kalmadan istediği kararı verebilmesi hakkıdır. Bağımsızlık hakkı ise çeşitli halkların devlet olarak tanınması için egemenliği altında oldukları otorite karşısında özgürlüklerini kazanma mücadelesidir. Self-determinasyon özgürlükleri kısıtlanmış halklar için büyük önem taşıyor. Self-determinasyon içsel ve dışsal olmak üzere ayrılmıştır. İçsel self-determinasyon bir ülke içindeki etnik, ulusal azınlıklar

---

¹⁹ Arsava, **a.g.e.**, s. 56

²⁰ Özgür Nurcan, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, Der Yayınları, İstanbul 1999, s.33

²¹ Özgür, **a.e.**, s.34-35

²² Çavuşoğlu, **a.g.e.**, s.42

veya yerli halk gibi ayrı topluluklar içinde bir anlam ifade etmektedir. Dışsal self-determinasyon ise, belli bir toprak parçasında yaşayan ortak özelliklere sahip bir topluluğun yabancı bir güce bağımlı olmadan geleceğini ve uluslararası statüsünü belirlemesi, bir başka deyişle kendi devletine ve egemenlik haklara sahip olması yani bağımsızlığıdır, yani yabancı bir yönetim olmaksızın kendi yasal, ekonomik ve kültürel isteklerini uygulama hakkıdır²³.

Uluslararası düzenlemelerde benimsenen kavramlar Kosova’da uygulanmıştır, aynı zamanda topluluk kavramı benimsenmiştir. Eşit haklar bağlamında benimsenen bu kavram uluslararası düzenlemelerden alınmıştır.

Kosova’da esas alınan ve uygulanan uluslararası düzenlemeler şunlardır:

B. AZINLIKLARIN KORUNMASINA YÖNELİK ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

Ulus-devletler içerisinde yaşayan azınlık grupların çoğunluğa karşı özellik ve kimliklerini, ulusal olduğu gibi uluslararası alanda korumaları da önemlidir. BM ve AB insan hakları sözleşmelerinde temel insan hakları ve özgürlükler bir bütün olarak alınmıştır ve devletlerin temel hak ve özgürlükler konusunda, devletler taraf olduğu uluslararası sözleşmeler çerçevesine uyarlar ve uluslararası düzeyde devletlerin izlenmeleri, azınlıklara dair yarıyıllık veya yıllık raporlarla gerçekleşmektedir.

Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı tarafından uluslararası alanda azınlık haklarının tanınması ve gelişmesinde yapılan çalışmalar sayesinde önemli adımlar atılmıştır.

- Birleşmiş Milletler’in Düzenlemeleri

İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan anlaşmalarda bireyin hak ve özgürlüklerinin tanınması ve korunmasının uluslararası düzeyde olması gerektiğine inanılarak “İnsan Hakları” ilk kez Birleşmiş Milletler Şartı ile uluslararası hukukta söz konusu olmuştur. 24 Ekim 1945’te yürürlüğe girmiş olan şart ile, başta dünya barışı olmak üzere, dostça ilişkiler geliştirmek gibi gelişmeler söz konusu olmuştur.

---

²³ Kılınç Doğan, “Self-Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi” Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.12, S.1-2, s.957-958

BM Şartı ile ayrıca, medeni haklar, bilgi edinme özgürlüğü, azınlıkların korunması, ırk, cinsiyet, dil, din temel alınarak ayrımcılığa karşı mücadele başlatılmıştır²⁴.

BM'nin azınlıklar hakkında önemli belgelerinden bir tanesi de BM Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'dir. Sözleşme 6 bölüm ve 53 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmede doğrudan azınlık haklarını ele alan "Azınlıkların Korunması" başlığıyla düzenlenmiş olan 27. Maddedir²⁵. "Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette, azınlığa mensup kişiler kendi grupları'nın diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak, kendi kültürlerinden, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakkından mahrum edilemezler" kuralını getiren 27. Madde, uluslararası insan hakları hukuku içinde evrensel nitelikte ve hukuki bağlayıcılığa sahip, azınlık haklarına ilişkin ilk düzenlemedir. 27. Madde'de etnik, dinsel ve dilsel azınlıklar belirtilmiş fakat ulusal azınlığa yer verilmemiştir²⁶.

- AGİK/AGİT'in Yaptığı Çalışmalar

AGİT Avrupa Konseyine bağlı Avrupa merkezli kurumlarda çalışmalarını sürdürmektedir²⁷. 1975 yılında kurulan AGİK, Helsinki Sonuç Belgesi'nde azınlıkların insan hakları ile korunması bağlamında azınlıklara yönelik 7. Bölümün 4. paragrafında "Ülkelerinde ulusal azınlıklar bulunan ve katılan devletler, bu azınlıklardan kişilere, yasalar önünde eşitlik hakkına saygı gösterirler ifadesi yer almaktadır. Devamında da bu kişilere, insan haklarından ve temel özgürlüklerden etkin biçimde tümüyle yararlanma olanağını sağlar; böylece onların bu alandaki yasal haklarını korurlar", şeklinde düzenleme yer almaktadır. Belge, azınlıkları grup olarak değil gruba mensup bireyler olarak değerlendirmiştir. Ulusal azınlıkların korunmasına ise detaylı olarak 1989 yılında Viyana'da AGİK üyesi devletlerin katılımıyla düzenlenen belgelerde yer verilmiştir. Daha sonra 5-29 Haziran 1990 yılında Kopenhag'da gerçekleşen II. AGİK Zirvesinde İnsan boyutu çerçevesinde

²⁴ Baskın Oran, "Küreselleşme ve Azınlıklar", İmaj Yayınları, 4. Basım, Ankara, Aralık 2001, s.118-125

²⁵ Arsava, a.g.e., s. 24

²⁶ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 38

²⁷ Avrupa'da ilk olarak Güvenlik İşbirliği Konferansı (Aralık 1994 Budapeşte Zirvesinden sonra adı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatına dönüştürüldü). AGİK olarak sadece kültürel işbirliğine yönelik çalışmalar yaparken, günümüzde AGİT olarak azınlık hakları, İnsan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkeleri çerçevesinde ele alınmakta, azınlık kavramının özel haklar getiren yeni standartlara ulaştırılması için çalışmalar yapmaktadır.

azınlık haklarına daha geniş yer verilmiştir ve haklar daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır²⁸.

AGİK sürecinde azınlıklara dair en kapsamlı belge 1990 Kopenhag Belgesi'dir. Belge'nin IV. Bölümü 30-40. maddeler azınlıklarla ilgili düzenlemelere ayrılmıştır. Bu belge'de aynı zamanda ulusal azınlığa mensup sahip olduğu haklar da ele alınmıştır. Bu haklar, özel ve kamusal alanda anadilini kullanabilme hakkı, eğitim hakkı, kültür ve dini kurum kurma hakkı, anadilinde bilgi edinme ve bilgilendirme, dernek kurma ve yönetme hakkı gibi haklar yer almaktadır. Azınlıklarla ilgili eşitlik ve ayrımcılığın yasaklanmış olduğu ilkelerine yer verilmiş, ayrıca azınlıklara özel haklar sağlanmasına yönelik düzenlemelere gidilmiştir²⁹.

Kopenhag Belgesi'nin 32. paragrafında; Ulusal azınlığa mensup olma veya olmama tercihinin kişinin şahsi kararına bağlı bir durum olduğu veya böyle bir tercihte bulunmama durumunun hiçbir olumsuzluğa sebebiyet gösterilmeyeceği net bir şekilde belirtilmiştir³⁰.

"Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Temmuz 1992 tarihinde aldığı Helsinki Kararları ile "mümkün olan en erken aşamada çatışmaları önlemenin bir aracı" olarak Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği pozisyonunu kurdu. Bu yetki ve sorumluluk büyük ölçüde, eski Yugoslavya'daki duruma tepki olarak ve buna benzer olayların Avrupa'nın başka yerlerinde, özellikle de demokrasiye geçmekte olan devletlerde tekrarlanması endişesiyle, 1990 yılı Kasım ayında kabul edilen yeni bir Avrupa için Paris Şartı'nda öngörülen barış ve refahın sağlanması yönündeki taahhütleri zedeleyebileceği korkusuyla Devlet ve hükümet başkanları tarafından oluşturuldu"³¹.

- Avrupa Konseyi Tarafından Yapılan Çalışmalar

AK tarafından doğrudan azınlıklara yönelik çalışmalar dahilinde iki önemli belge öne çıkmaktadır. Biri, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme, diğeri de Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'dır.

---

²⁸ Özgür, **a.g.e.**, s.36

²⁹ Akgül, **a.g.e.**, ss.29-30

³⁰ Çavuşoğlu, **a.g.e.**, s.49

³¹ AGİT (OSCE)'nin Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına ilişkin Oslo Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not, Şubat 1998

- *Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme*

Çerçeve Sözleşme, AK tarafından hazırlanmış olan ve 1 Şubat 1998 yılında yürürlüğe giren, ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarını korumak amacıyla hazırlanmış olan en kapsamlı anlaşmalardan biridir.

Çerçeve Sözleşme’yi incelediğimizde göze çarpan ilk özellik, azınlık haklarının neler olduğu spesifik bir şekilde aktarılmış olmayıp, bu hakların hangi şekilde geliştirilmesi gerektiğinin belirtilmiş olduğu görülmektedir. Sözleşmeye taraf olan devletlerin bu hakları tanımaları, korumaları ve geliştirmeleri konusunda ne tür önlemlerin alınacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda sözleşmede ulusal azınlıklara yönelik bir hükmün bulunmaması da göze çarpmaktadır³².

Sözleşme’nin 3. Maddesinde ki “Ulusal azınlığa mensup her kişi, kendisine bu azınlığın üyesi olarak davranılmasını ya da davranılmamasını serbestçe seçme hakkına sahiptir ve bu seçimi veya bu seçimiyle bağlantılı hakların kullanımı herhangi bir olumsuzluğa neden olamaz”³³. Bu maddeden de anlaşılacağı gibi Çerçeve Sözleşme’nin kimlere uygulanacağı azınlıkların kendilerine bırakılmıştır.

Sözleşme’de, ulusal azınlıklara tanınan hak ve özgürlüklerin aynı zamanda insan haklarının da bir parçası olduğu belirtilmiştir (1. Madde) ve ulusal azınlıkların korunması sorununun ilgili devletin içişleri sorunu olarak görülmeyeceğinin kabul edilmiş olmasıdır. Sözleşme’ye AK üyesi olmayan devletler de taraf olabilmektedir. (3. Madde).

Sözleşme’nin denetim mekanizması ise rapor sunma şeklidir. Denetimler, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından takip edilmektedir (26. Madde).

Taraf devletlerin, Çerçeve Sözleşme’yi kabul etmeleriyle birlikte üstlendikleri yükümlülükler: “Ayrımcılık yapmamak: Eşitliğin aktif şekilde desteklenmesi; Kültür, din, dil ve geleneklerin korunmasını ve geliştirilmesini sağlayan şartların desteklenmesi; Toplanma, dernek kurma, ifade, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü; Medyaya erişim ve medyayı kullanma. Dille ilgili özgürlükler: Azınlık dilinin özel ve kamu hayatında kullanımının ve idari makamların önünde

³² Çerçeve Sözleşme Açık Danışma Kurulu”Ulusal Azınlıkların Korunması”,
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Kosovo_en.pdf
(25.03.2016)

³³ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 58

kullanımı; Kişinin kendi soy ismini azınlık dilinde kullanması; Kişiyi özel bilgilerin azınlık dilinde verilmesi; Azınlık dilinde yer adları; Eğitim: Azınlık dilinin aile içinde, toplum içinde ve idari makamlar önünde kullanımı; Özel eğitim kurumları kurma özgürlüğü. Sınır Ötesi Temaslar: Uluslararası ve sınır ötesi işbirliği; Ekonomik, kültürel ve sosyal hayata katılım; Kamu hayatına katılım; Zorla asimilasyonun yasaklanması”dır.³⁴

- *Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı*

Kasım 1992’de imzaya açılan Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı, Mart 1998’de yürürlüğe girmiştir. Şartı imzalayan 5 Devlet, Macaristan, Finlandiya, Hırvatistan, Liechtenstein ve Norveç’tir. Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı’nın en önemli amacının, ülkelerin ortak mirasını korumak ve kendi üyeleri arasında daha sıkı bir birlik sağlamak olduğu gözönünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda, özellikle unutulmaya yüz tutmuş eski Avrupa dillerinin, tarihsel, bölgesel veya azınlık dillerinin korunması, Avrupa’nın kültürel zenginliği ve geleneklerinin korunması ve geliştirilmesini sağlamak amaçlı, özel ve kamu hayatında bölgesel ya da azınlık dillerini kullanma hakkının, aynı zamanda kültürel ilişkiler ve çok dilliliğin değerini vurgulayarak, azınlık ve bölgesel dillerin korunması ve uygulanmasıyla korunabileceği belirtilmiştir. Şart 23 madde ve 5 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm “Genel Hükümler” başlıklı ilk maddesinde, bölgesel veya azınlık dillerinin neleri kapsadığı belirtilmiş ve “Bir devletin toprakları içerisinde bu devletin geriye kalan nüfusundan sayıca daha az bir grup oluşturan vatandaşları tarafından geleneksel olarak kullanılan diller ve devletin resmi dillerinden farklı olan” olarak belirtilmiştir. Ayrıca devletin resmi dilinin, diyalektiğin ve göçmen dillerinin diyalektiğinin kapsam dışında bırakıldığı belirtilmiştir³⁵.

Şartın ikinci bölümünde; amaçları ve ilkeler belirtilmiştir. 7. Madde’nin 1. fıkrasında Taraf devletlerin bölgesel veya azınlık dilleri bakımından özellikle

³⁴ Avrupa Konseyi, Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/6_Resources/PDF_brochure_Turkish.pdf (17.12.2014)

³⁵ Council of Europe, “European Charter for Regional of Minority Languages: Explanatory Report”, Strasbourg, 1992

politikalarında, mevzuatlarında ve uygulamalarında göz önünde bulundurmaları gereken amaçlar ve ilkeler aşağıda belirtilmiştir.

a. Bölgesel veya azınlık dillerinin, kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak kabul edilmesi;

b. Mevcut ya da yeni kurulacak idari bölümlerin söz konusu bölgesel veya azınlık dilinin geliştirilmesine engel teşkil etmemesi için, bölgesel veya azınlık dile ait coğrafi alana saygı gösterilmesi;

c. Dilleri muhafaza etmek için verilen destek konusunda kararlı bir tavır sergilemek;

ç. Yazılı ve sözlü olarak kamusal ve özel hayatta kullanılmasını kolaylaştırmak veya teşvik etmek;

d. Bu şartın kapsamı altındaki koşullarda, bir bölgesel veya azınlık dili kullanan gruplar ve o devletin içinde benzer ya da aynı bölgesel veya azınlık dilini kullanan diğer gruplarla olan bağlantıların kurulup geliştirilmesi, bunun yanında devlet içindeki farklı dilleri konuşan gruplar arasında kültürel ilişkilerin kurulması;

e. Bölgesel veya azınlık dilinin uygun olan tüm basamaklarda öğretilmesi ve öğrenilmesini sağlamak için uygun araçlar ve ortamlar sağlamak;

f. Bir bölgesel veya azınlık dilin kullanıldığı alanda yaşayan ve o dili konuşmayı bilmeyen kişilere eğer isterlerse o dili öğrenme imkânı sağlamak;

g. Üniversite veya benzer kurumlarda bölgesel veya azınlık dilleri üzerinde araştırma ve çalışma yapılmasını desteklemek³⁶;

ğ. İki ya da daha fazla devlette kullanılan benzer ya da aynı bölgesel veya azınlık dili ile ilgili olarak bu Şart kapsamındaki konularda uygun şekilde sınıraşırı değişim yapılmasını desteklemek.

Şart'ın üçüncü bölümünde, azınlık dilinin kamusal hayatta kullanılmasını desteklemek için alınacak önlemler sıralanmıştır. 8. Madde'de eğitim, 9. Madde'de yargı, 10. Madde'de idari makamlar ve kamu hizmetleri, 11. Madde'de medya, 12. Madde'de kültürel etkinlikler ve hizmetler, 13. Madde'de ekonomik ve sosyal yaşam, 14. Madde'de ise sınır ötesi değişimler ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

³⁶ Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı,
<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/148.htm> (17.12.2014)

Üçüncü bölümde, uygulamalarla ilgili alınan önlemler belirtilmekte iken dördüncü bölümde, Şartın uygulanmasına dair denetim şekli belirtilmiştir. (16/5 Madde) Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Şartın uygulanması konusunda her iki yılda bir hazırlayacağı raporunu AK Parlamenter Meclisine sunacaktır.

Şimdiyekadar üstte saydığımız bütün bu sözleşme ve düzenlemeler varolmakla birlikte, Kosova’da azınlık toplulukları haklarıyla ilgili önemli rolü ve ağırlığı olan AB’nin azınlık haklarıyla ilgili düzenlemeleri de yansımıştır.

Bundan sonra ki bölümde Avrupa Birliği düzenlemeleri ile ilgili konular ele alınmıştır.

C. AVRUPA BİRLİĞİ’NDE AZINLIKLARLA İLGİLİ DÜZENLEMELER

Avrupa Birliği’nin kuruluş sebebi ekonomik amaçlıdır ve ilk olarak 18 Nisan 1951 yılında, Belçika, Almanya Federal Cumhuriyeti, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda’nın imzalamış oldukları anlaşmayla, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu adıyla kurulmuştur. Anlaşma’nın amacı, bu altı kurucu üye devlet arasında bir kömür ve çelik ortak pazarı oluşturmak olmuş, fakat bu girişim ileri dönemlerde siyasi açıdan da oldukça önemli hale gelmiştir³⁷.

İlk olarak 1957’de Roma’da imzalanan ve Avrupa Topluluğu’nu kuran Anlaşma’da ayrımcılığın yasaklandığı vurgulanmıştır.

Avrupa’nın azınlık hakları konusunda göstermeye başladığı hassasiyetin temelinde, Soğuk Savaş sonrası dünyadaki gelişmeler sebeplerden bir tanesi olmuşken, bir diğer önemli sebep de, Yugoslavya’da 1990 yılından sonra “etnik temizlik” adı altında özellikle Boşnaklara yapılan zulmün önlenmesine yönelik oluşan tepkiler ve Avrupa’da ırkçılığın ve ayrımcılığın artacağı endişesiyle, Avrupa’da ayrımcılığın önlenmesi ve azınlıkların korunması yönünde daha ciddi çalışmalar yapma ihtiyacı olmuştur. Yani Avrupa’da azınlıkların korunmasına dair temel düşüncenin AB politikalarına girişinin AB’nin dışında gelişmiş bir durum olduğunu söyleyebiliriz.

---

³⁷ Bozkurt Enver, Özcan Mehmet, Köktaş Arif, **AB Hukuku**, Ankara, Asil Yayıncılık 2011, ss.35

Avrupa’da yaşananlardan sonra Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, ırkçılığın ve ayrımcılığın önlenmesi ve azınlıklara pozitif hakların tanınmasına yönelik birçok uluslararası belgeye imza attı.

Avrupa Topluluğunu kuran anlaşma ve daha sonra AB Anlaşması’nın milliyete dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklandığı ve “Kültür, Din ve Dil Çeşitliliği” başlıklı 22. Maddesinde kültür, din ve dil farklılığına Birliğin saygı göstereceği vurgulanmıştır.

AB’nin önce insan hakları daha sonra da azınlık haklarına yönelik öne çıkan önemli düzenlemeleri: Maastricht Anlaşması, Kopenhag Kriterleri ve Amsterdam Anlaşmaları’dır.

- *AB Maastricht Anlaşması*

1 Kasım 1993’te yürürlüğe girmiştir. Bu Anlaşma’nın 3. paragrafında, üye devletlerin özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ile hukuk devleti ilkesine bağlılıkları ve temel özgürlüklere saygı ile hukuk devleti ilkesine bağlılıkları belirtilmiştir. İnsan hakları ve temel özgürlüklere yönelik AB içinde alınan en önemli kararlar ilk olarak Maastricht (AB) Anlaşması’ndaki ve sonrasında da Amsterdam Anlaşması’ndaki düzenlemelerdir. Maastricht Anlaşması’nda önemli değişiklikler olmuş, demokrasi, temel hak ve özgürlükleri güçlendirmek gibi tarihi ve siyasi düzenlemeler yapılmıştır. AB Anlaşması’nın 6. Maddesinde, “AB; özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuştur” düzenlemesi mevcuttur³⁸.

- *Kopenhag Kriterleri*

AB’nin azınlıklarla ilgili önemli gelişmelerinden biridir ve 1993 yılında Kopenhag da düzenlenen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nin gerçekleşmesiyle mümkün olmuştur. AB’nin genişlemesi ve bu doğrultuda adaylık için başvuruda bulunan devletlerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaşması

---

³⁸ Taşdemir Hakan, Demir Hasan, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 2, 2002, s.89

gereken kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç ana başlıkta toplanmıştır.

Siyasi kriterler başlığı altında; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığı yer almaktadır.

AB'nin genişleme politikası bağlamında, tüm aday devletlerin, Kopenhag siyasi kriterleri içerisinde yer alan azınlıkların korunması ilkesini yerine getirmesi önemli koşullardan biridir. Kopenhag Kriterleri aynı zamanda, adaylık için başvuruda bulunan devletlerin hangi aşamaya geldiklerini tespit etmek için de temel kaynağı oluşturur.

- *Amsterdam Anlaşması*

1 Mayıs 1999 yılında yürürlüğe girmiştir ve AB Anlaşması da dahil bütün kurucu anlaşmalarda değişiklikler yapılmıştır. AB Dış İlişkiler Komisyonu üyesi Christopher Patten, 3 Mart 2000 tarihinde, Amsterdam Anlaşması'nı insan haklarına ilişkin olarak şöyle değerlendirmiştir. "Amsterdam Anlaşması, AB'nin ekonomik birlikten politik bütünleşmeye geçişinde, insan hakları alanında, somut hareketimizin esaslı örneğini oluşturur" ifadesinde bulunmuştur³⁹. Anlaşma'da ayrıca "Her Avrupa Devleti Birliğe üyelik için başvurabilir" ibaresi değiştirilerek, "AB'nin temellerini oluşturan özgürlük, demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygı ilkelerine bağlı her Avrupa Devleti'nin üyelik için başvurabileceği" belirtilmiştir.

Anlaşma'nın 6. Maddesinde, Birliğin "özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere ve hukukun üstünlüğü" ortak ilkeleri üzerine kurulduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda 13. Madde'de de cinsiyet, ırk ve etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinselliğe dayanan ayrımcılıkla mücadele etmek için Konsey'e bazı yetkiler tanınmıştır.

- *Temel Haklar Şartı*

AB'nin ayrımcılık yasağı konusunda ortak bir yasal çerçeve diyebileceğimiz bir diğer önemli gelişme de Temel Haklar Şartı'dır, bu Şart 7 Aralık 2000 tarihinde

---

³⁹ Taşdemir, a.e., s.90

ilan edilmiştir. 7 bölüm ve 54 maddeden oluşmaktadır, Şartın “Eşitlik” başlığı ile düzenlenmiş olan 21. Maddesinde “ayrımcılık yapmama” ilkesine yer verilmiştir. Ayrıca cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi düşünce, bir ulusal azınlığa mensup olma, doğum, sakatlık, yaş veya cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır⁴⁰.

- *AB Ülkeleri’nin Anayasalarında Azınlık Hakları ile İlgili Düzenlemeler*

Avrupa Birliğine üye devletlerin azınlık politikalarına genel olarak bakıldığında bütün devletlerde uygulanan genel bir azınlık politikası özellikle Birlik içerisinde halen oluşmadığı ve her devlet kendi toplumsal tarih ve yaşamışlığı çerçevesinde kendi azınlık hakları koruma çerçevesi oluşturmuştur. Birçok AB üyesi devlet, azınlıkları kendi ülkelerinde halen tehdit olarak görebilmektedir bunun da kendi anayasalarına da yansıdığını AB ülkeleri anayasa örneklerinde görebilmekteyiz.

Almanya’da azınlık haklarına dair düzenlemeler “Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”ne dayanılarak yapılmıştır. Aynı zamanda Çerçeve Sözleşme bağlamında özellikle Danimarkalı azınlık için anadillerinde eğitim görmeleri adına okulların açılması gibi düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca Federal Almanya Anayasasındaki basın özgürlüğü özel hükümlerde, bütün Alman vatandaşları azınlıklar dahil radyo ve televizyon gibi basın özgürlüğünden yararlanma hakkına sahiptir diye belirtilmiştir. Almanya, Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartını onaylamıştır ve diller hakkında birçok düzenleme getirmiştir. Ulusal azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesini de onaylamıştır⁴¹.

Avusturya Anayasasının 8. Maddesinin “dilsel azınlıklara federal yasa ile verilen hakları saklı kalmak üzere, Cumhuriyetin resmi dili Almanca’dır” olarak düzenlenmiş olmasıyla Avusturya’da yaşamakta olan bazı dilsel azınlıkları resmi olarak tanıdığı anlaşılmaktadır. Avusturya aynı zamanda bazı şehirlerinde yaşamakta olan Sloven ve Hırvat azınlıkların haklarını da tanımıştır. Bu haklardan bazıları; örgütlenme hakkı, kendi dillerinde gazete çıkarma ve toplanma hakkıdır. Aynı

⁴⁰ AB Temel Haklar Şartı, http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (06.02.2015)

⁴¹ Akgül, **a.g.e.**, ss. 52-53

zamanda ilkokulda kendi dillerinde ders koyma hakkı da tanınmıştır. Avusturya Çerçeve Sözleşme'yi onaylamıştır⁴². Ayrıca Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nın imzalanmasıyla, "Avusturya, Şartın içeriği kapsamında Avusturya Cumhuriyeti'nde, Burgenlancroatian (Avusturya'da yaşayan ve Avusturya vatandaşı olan Hırvat kökenlilerin konuştuğu dil) Hırvatça, Slovence, Macarca, Çekçe, Slovakça ve Avusturyalı Çingenelerin dillerinin azınlık dilleri olduğunu beyan edilmiştir⁴³.

Belçika Anayasası'nın 1, 2, 3 ve 4. maddelerinde azınlıklara yer verilmiştir. Madde 1'de Belçika'da üç topluluk bulunur, Madde 2'de Belçika da üç bölge vardır, Madde 3'de Belçika'nın dört dilsel bölgeyi (Fransız Dili Bölgesi, Flaman Dili Bölgesi, İki Dilli Brüksel Bölgesi ve Alman Dili Bölgesi) kapsadığı belirtilmiştir ve Madde 4'de ise Belçika Anayasası'nın, Fransızca, Flamanca ve Almanca'yı resmi dil olarak kabul ettiği belirtilmektedir ki, buradan Belçika'nın dilsel azınlıklarını resmi olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır⁴⁴. Azınlıklara dair daha birçok düzenlemeler mevcuttur ve ülkede yaşayan azınlıkların, ilkokullarda anadillerinde eğitim görmelerine ilave olarak basın, radyo ve televizyonda da özgürlükleri tanınmıştır. Belçika, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Sözleşmesini imzalamıştır⁴⁵.

Danimarka'da temel eğitimden belediyeler sorumludur. 6-16 yaş arası için dokuz yıl eğitim zorunludur. Danimarka'da azınlıkların anadilinde eğitim görebilmelerine yönelik olarak, sınıfların açılabilmesi için en az 12 öğrenci velisinin talepte bulunması gerekmektedir. Basın, televizyon ve radyo söz konusu olunca, terör propagandası gibi bir durum olmadığı sürece ülkedeki bütün grupların ifade özgürlüğü vardır. "Danimarka'da televizyon kanallarının yanı sıra, Türkçe, Kürtçe, Arapça, Boşnakça, Hırvatça, Urduca ve diğer dillerde yayın yapan yerel radyo

⁴² Avusturya: List of Declarations Made with Respect to Treaty, <http://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-treaties/-/conventions/treaty/157/declarations>, (11.03.2016)

⁴³ Avusturya Dışişleri Bakanlığı, "Österreichische Bundesverfassungsgesetze", https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/4-Oesterreich_Zentrale/182_bv_deu_eng_frz.pdf (11.03.2016)

⁴⁴ Legislationonline, "The Belgian Constitution", <http://legislationonline.org/download/action/id/1744/file/b249d2a58a8d0b9a5630012da8a3.pdf> (11.03.2016)

⁴⁵ Akgül, **a.g.e.**, ss.55-57

istasyonları da bulunmaktadır”. Danimarka Çerçeve Sözleşmeyi ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartını onaylamıştır.

“Finlandiya Anayasası Fince ve İsveççeyi Finlandiya’nın resmi dili olarak kabul etmiştir”. Aynı zamanda Çingener ve Laponlara ve ülkedeki diğer azınlıklara kendi dillerini ve kültürlerini koruma ve geliştirme hakkı tanınmıştır⁴⁶. Finlandiya Anayasası, AB üyesi devletler gözönüne alındığında, azınlıklar bakımından en kapsamlı düzenlemelere sahip anayasa olduğu söylenebilir. Finlandiya, Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartını ve Çerçeve Sözleşmeyi onaylamıştır⁴⁷.

Fransa Anayasasında azınlıklara dair bir düzenleme bulunmamaktadır. Sadece genel olarak köken, ırk ve din ayrımı yapılmadan tüm vatandaşlardan oluşan bir Fransa olarak belirtilmiştir. Fransa’da etnik ve dini gruplara siyasi ayrıcalık veya azınlık statüsü tanınmıştır. Diğer yandan, Fransa Anayasasında resmi dilin Fransızca olarak yer alması nedeniyle Fransızca haricinde, azınlıkların bölgesel ve yerel dillerinde eğitim görebilmeleri sadece Eğitim Bakanlığı’nın çıkaracağı genelge ve yönetmeliklerle olabilmektedir. Fransa, Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartını imzalamış fakat onaylamamıştır. Çerçeve Sözleşmesini ise imzalamamıştır. “Eğitimle ilgili düzenlemelerde; ister devlet ister özel sektöre ait olsun, bütün okullarda öğretim, sınavlar, ödevler ve tezler Fransızca olmak zorundadır” şeklinde bir genel kural belirlenmiştir. Ayrıca Fransa’da, çalışma ile ilgili düzenlemeler, alışveriş, kamu hizmetlerine yönelik düzenlemeler, bütün yazılar ve işlemlerin Fransızca yapılması gerektiğine yönelik kurallar konulmuştur⁴⁸.

Hollanda Anayasasında azınlıklara yönelik bir düzenleme bulunmamaktadır. Hollanda, sadece Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartını onaylamış ve ülkedeki bazı dilsel azınlıkları tanımıştır. Çerçeve Sözleşme’yi imzalamış ama onaylamamıştır.

İngiltere (Birleşik Krallık), Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı’nı onaylamasıyla birlikte Şartın, Britanya anakarasına ve Kuzey İrlanda da uygulanacağı bildirilmiş ve Şart hükümlerinin Gal dili, Kelt dili ve İrlanda diline uygulanacağı belirtilmiştir.

---

⁴⁶ Finlandiya Adalet Bakanlığı, “The Constitution of Finland”, http://oikeusministerio.fi/uploads/54begu60narbnv_1.pdf, (11.03.2016)

⁴⁷ Akgül, **a.g.e.**, ss.59-62

⁴⁸ Akgül, **a.g.e.**, ss.61-62

İrlanda Anayasasında azınlıklara yönelik bir düzenleme bulunmamaktadır.

İspanya Anayasasında azınlıklara yönelik bazı düzenlemeler mevcuttur ve Kastiliyen devletin resmi dilidir. Özerk bölgelerde konuşulan diller resmi dil olarak kabul edilmektedir fakat söz konusu dillerin sadece özerk bölgeler için geçerli olduğu belirtilmiştir. Katalanya, Bask ve Gasilya’da anadilde eğitim yapılmakta ve yayın özgürlüğü bulunmaktadır. Aynı zamanda, yaşadıkları özerk bölgelerde, basın televizyon ve radyoda da kendi anadillerini kullanmaları hakları vardır⁴⁹.

İsveç Anayasasında azınlıklara yönelik düzenlemeler mevcuttur. Anayasa’da etnik, dilsel ve dinsel azınlıklara kültürlerini ve sosyal yaşamlarını koruma ve geliştirme hakkına sahip oldukları belirtilmiş fakat azınlık olarak hangi gurupların kastedildiği belirtilmemiştir. Fakat Çerçeve Sözleşmeyi onaylamasıyla beraber; ulusal azınlıkların Laponlar, İsveç Finlileri, Tomedaler, Çingeneler ve Yahudiler olduğu belirtilmiştir. İsveç, Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartını onaylamıştır ve hangi azınlık dillerini kapsadığı belirtilmiştir. Bu diller; Laponca, Fince, Çingenece ve İbranice dilleridir⁵⁰.

İtalya Anayasasında azınlıklara dair çok az düzenlemeler mevcuttur. Yalnızca dilsel azınlıkların özel hükümlerle korunduğu belirtilmiştir. Lüksemburg Anayasasında azınlıklara yönelik bir düzenleme bulunmaktadır, ancak Çerçeve Sözleşme’yi onaylamamıştır⁵¹. Portekiz Anayasasında azınlıklara yönelik bir düzenleme bulunmamaktadır, sadece anayasa’da özerk bölgeleri düzenlenmiştir. Yunanistan Anayasasında da azınlıklara yönelik bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartını da imzalamamıştır.

Bulgaristan Anayasası’nda azınlıklara ilişkin birçok düzenleme mevcuttur. Ancak 36. Maddenin 2. Fıkrasında “Anadili Bulgarca olmayan vatandaşlar, Bulgar dilinin zorunlu öğreniminin yanında kendi dillerini öğrenmeye ve kullanma hakkına sahiptir.” İfadesine yer vererek ülkede azınlıkların bulunduğunu kabul etmiştir⁵².

Aynı zamanda anayasanın 54 üncü maddesinde “Herkes, kanunla tanınan ve teminat

⁴⁹ İspanya Senatosu, “Spanish Constitution”,

<http://www.senado.es/web/conocersenado/normas/constitucion/index.html>, (11.03.2016)

⁵⁰ Akgül, **a.g.e.**, ss.65-69.

⁵¹ İtalya Senatosu, “Constitution of the Italian Republic”,

http://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf, (11.03.2016)

⁵² Bulgaristan Cumhuriyeti Ulusal Meclisi, “Constitution”, <http://www.parliament.bg/en/const>, (11.03.2016)

altına alınan, ulusal ve evrensel insani kültürel değerlerden yararlanma ve kendi etnik kimliğine uygun olarak kendi kültürünü geliştirme hakkına sahiptir.” Hükmü yer almaktadır⁵³.

Bulgaristan aynı zamanda, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’ye taraf bir ülke olduğunu ve Bulgaristan’da yaşayan birtakım azınlıkların bulunduğunu ve taraf olduğu sözleşmeyi bu gruplara uygulayacağını belirtmiştir.

Macaristan Anayasasında azınlıklarla ilgili çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. “Ulusal Beyan” başlığını taşıyan başlangıç bölümünde “Bizimle yaşayan ulusal topluluklar Macar siyasi topluluğun parçasını oluştururlar ve Devleti meydana getiren parçalardandır.” ifadesi yer almaktadır. Devamında ise “Biz Macaristan’da yaşayan ulusal toplulukların dil ve kültürlerini korumaya ve teşvik etmeye söz veriyoruz.” cümlesi yer almaktadır. Madde XXIX ise azınlıklara ilişkin konuları düzenlemektedir⁵⁴:

Madde XXIX, Macaristan’da yaşayan ulusal topluluklar Devleti oluşturan parçalardandır. Herhangi bir ulusal topluluğa mensup her Macar vatandaşı kendi kimliğini özgürce açıklamak ve korumak hakkına sahiptir. Macaristan’da yaşayan ulusal topluluk mensupları kendi anadillerini kullanma, kendi dillerindeki isimleri bireysel ve kolektif kullanma, kendi kültürlerini geliştirme ve kendi anadillerinde eğitim alma hakkına sahiptir ifadeleri yer almaktadır.

Macaristan’da yaşayan ulusal topluluklar yerel ve ulusal özerk yönetimler oluşturma hakkına sahiptir.

Macaristan’da yaşayan ulusal toplulukların hakları ve bunların yerel ve ulusal özerk yönetimlerinin seçimi için ayrıntılı kurallar kanunla düzenlenir.

---

⁵³ Aydın Aziz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi, AB Ülkeleri, ABD ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Azınlıklarla İlgili Düzenlemeler, Kasım 2011, https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/anayasalarda_azinliklar.pdf, (19.12.2014) s.10

⁵⁴ Aydın, **a.g.m.**, S. 19

Anayasanın 30.maddesi “Temel Haklar Kamu Denetçisi” başlığını taşımakta ve madde içinde denetçi yardımcılarının Macaristan’da yaşayan ulusal toplulukların haklarını da savunmakla görevli olduğunu belirtmektedir⁵⁵.

Macaristan Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’yi ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı’nı onaylamış, Şarta ilişkin yaptığı bildirimde ülkesinde yaşayan çeşitli azınlık guruplarının varlığını kabul etmiştir.

Romanya Anayasasında azınlık haklarıyla ilgili ayrıntılı düzenlemeler mevcuttur. Anayasanın “Kimlik Hakkı” başlığı altında:

6. Maddede Devlet, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliğini koruma, geliştirme ve ifade hakkını tanır ve garanti eder düzenlemesi mevcuttur.

Romanya Devleti tarafından ulusal azınlıklara mensup kişilerin kimliklerinin korunması, gelişimi ve ifade edilmesi için alınan koruma tedbirleri, diğer Romanya vatandaşlarına ilişkin olarak eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerine uygun olmalıdır.

Anayasa’nın 32. Maddesi ile ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi anadillerini öğrenme hakkı ve bu dilde eğitim alma hakkı garanti edilmiştir. Bu hakların uygulanma biçimlerinin kanunla düzenleneceği aynı maddede hükme bağlanmıştır.

Anayasa’nın 62.Maddesi’nin 2.fıkrası azınlıkların Parlamentoda sahip olacakları sandalyelere ilişkin şu düzenlemeyi yapmıştır: “Parlamentoda temsil için yeterli oy alamayan ulusal azınlıklara mensup vatandaşların örgütlerinin her biri, seçim kanunu hükümleri uyarınca, bir temsilci koltuğu hakkına sahiptir. Bir ulusal azınlığın vatandaşları sadece bir örgüt tarafından temsil edilme hakkına sahiptir⁵⁶.”

Mahalli idarelere ilişkin düzenlemelerin yer aldığı Anayasa’nın 120. Maddesinde azınlıklara ilişkin düzenlemeye de yer verilmiştir: “Bir ulusal azınlığa mensup vatandaşların önemli bir ağırlığa sahip olduğu yerel-idari birimlerde, organik

⁵⁵ Macaristan Hükümeti, “The Fundamental Law of Hungary”, <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.p%20df>, (11.03.2016)

⁵⁶ Aydın, **a.g.m.**,S.21

kanunda belirtilen hükümler doğrultusunda, yerel kamu idaresi makamları ve mahallinde yürütülen kamu hizmetleriyle ilişkilerde bu ulusal azınlığın dilinin sözel ve yazılı kullanımına yönelik düzenleme yapılır⁵⁷.”

“Anadilinin ve Tercümanın Mahkemede Kullanımı” başlığını taşıyan anayasa’nın 128. Maddesine göre “Ulusal azınlıklara mensup Romanya vatandaşları, kurum kanun hükümleri uyarınca, mahkeme önünde kendi anadillerinde ifade hakkına sahiptir.”Ancak aynı maddenin devamında bu hakkın kullanımı, adaletin tam işleminin engellenmesi ve ilgili kişiye ek masraflar çıkmaması koşullarına bağlanmıştır.

Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ile Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’yi onaylayan Romanya, Şarta ilişkin yaptığı bildirimde ülkesinde yaşayan azınlık gruplarının varlığını Kabul etmiş ve bu gruplara söz konusu Şart temelinde haklar tanıyacağını belirtmiştir⁵⁸.

Slovenya Anayasasında azınlıklarla ilgili ayrıntılı düzenlemelere yer verilmiştir. Bir yandan azınlıkların tümünü ilgilendiren konular düzenlenirken, diğer yandan ülkede yaşayan İtalyan ve Macar ulusal toplulukları ile Romanlara ilişkin özel düzenlemeler mevcuttur.

Slovenya Anayasasında azınlıklarla ilgili genel düzenleme 61. Maddece yapılmıştır. Anayasa bu madde ile “herkesin kendi ulusu veya ulusal topluluğu ile bağını özgürce ifade etme, kendi kültürünü geliştirme ve ifade etme ile kendi dilini ve yazısını kullanma hakkı olduğunu” kabul etmiştir⁵⁹.

Ülkede yaşayan Macar ve İtalyan ulusal topluluklarına ilişkin düzenlemeler anayasa’nın 5,11 ve 64. Maddelerinde yer almıştır. Slovenya Anayasası’nın 5. Maddesi ile ülkedeki “kadim (otokton) İtalyan ve Macar ulusal topluluklarının hakları garanti altına alınmıştır. 11. Madde ile İtalyan ve Macar topluluklarının

---

⁵⁷ Aydın, a.g.m., S.22

⁵⁸ Romanya Temsilciler Meclisi, “Constitution of Romania”, <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371>, (11.03.2016)

⁵⁹ Slovenya Anayasa Mahkemesi, “Constitution”, <http://www.usrs.si/media/full.text.of.the.constitution.pdf>, (11.03.2016)

yerleşik bulunduğu belediyelerde İtalyanca ve Macarca da Slovincenin yanında resmi dil olduğu kabul edilmiştir⁶⁰.

Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'yi ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı onaylayan Slovenya, bunların uygulanışına ilişkin yaptığı bildirimlerde de ülkede azınlıkların yaşadığını kabul etmiştir.

Her devletin ve her toplumun kendi azınlığı var, fakat genel olarak ortak bir azınlık anlayışına rastlanmamaktadır. Bazı devletler azınlık kavramını reddediyor fakat herkes insan olarak eşit haklara sahiptir. Bu kavramda hiçkimse aynı fikirde değil özellikle azınlıklar söz konusu olunca devletlerin aynı şekilde tanımlamadığını görmekteyiz. Sadece bu toplulukların azınlık olarak kabul edildiği görüşündeler.

Sonuç olarak AB üyesi devletlerinde azınlıklar konusunda henüz belirli düzenlemelerin bulunmadığı görülmektedir, devletlerin azınlıklar konusundaki tutumlarında sadece Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi ve Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı üzerinde durmaktadır ki buna rağmen söz konusu metinleri imzalamaktan veya onaylamaktan kaçındıkları görülmektedir. Kosova'nın bağımsızlığı ile birlikte 8 Nisan 2008'de kabul edilen Kosova Cumhuriyeti Anayasası'nın 22.maddesi ile azınlıklarla ilgili birçok uluslararası sözleşmenin kabul edilmesiyle birlikte sözleşme ve protokollerle uyum konusunda Kosovadaki azınlık toplulukları hakları üzerine yayımlanan uluslararası raporlarda yasal mevzuat konusunda eksikliklerin olmadığı belirtilmiştir, yani AB'nin inisiyatifiyle oluşturulan Kosova Anayasası'nda tanıımı yapılan çok etnikli demokratik devlet oluşturmak mevzuatta da görüldüğü gibi başarmış ve uygulamalarındaki eksikliklerin takipçisi olmuştur.

---

⁶⁰Aydın, a.g.m., S.24

İKİNCİ BÖLÜM

KOSOVA'NIN BAĞIMSIZLIĞI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR VE SONRASINDA AZINLIK HAKLARI İLE İLGİLİ HUKUKİ VE İDARİ DÜZENLEMELER

Kosova tarihten bu yana oldukça zor dönemlerden geçmiştir. Çok farklı medeniyetler tarafından yönetilmiş ve çatışmalara konu olmuştur. Bütün bu çatışmalardan en çok etkilenen azınlık toplulukları olmuştur. Her topluluk yaşadıkları şiddet ve varolma mücadelesi sebebiyle örgütlenmiştir.

Etnik milliyetçiliğin yükseldiği dönemlerde, kültürel ayrışmalar derinleşmiş ve toplulukların, iktisadi ve siyasi düzeyde örgütlenme ve mücadele etme eğilimine girmesine neden olmuştur⁶¹. Bu toplulukların mücadeleleri ile Kosova'nın tarihi süresince azınlıkların geleceği belirlenmiştir.

A. KOSOVA AZINLIK HAKLARI TARİHİ

Yugoslavya ve Kosova'da azınlıkların korunmasına yönelik düzenlemeler ikinci dünya savaşı sonrası Sosyalist Yugoslavya Federal Cumhuriyeti döneminde düzenlenmiştir, Kosova'da azınlıkların korunmasına yönelik düzenlemeler bundan önce ki dönemlerde söz konusu olmamıştır bu haklar Sosyalizm döneminde 1974-1987 Kosova anayasaları ile getirilmiştir. Sosyalist Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, diğer sosyalist ülkelere kıyasen etnik ve milliyet sorunlarına farklı bir boyut kazandırarak milliyet ve etnik azınlıkların haklarının tanınmasını sağlamıştır. 1974 Kosova anayasasında ilk defa azınlık yerine "Milliyet" kelimesi kullanılmıştır. Bu anayasayla özellikle ulusal azınlıkların ulusal haklarını, toplu hakların tanımlanmasını sağlamıştır. Bu vesileyle azınlıklara siyasal yaşamda erişebilirliği de sağlanmış oldu. Yugoslavyayı oluşturan 6 devleti'nin ulusal grupların (Sırp, Hırvatlar, Makedonlar, Boşnaklar, Slovenler, Karadağlılar) hükümetin her kademesinde temsilcileri vardı ve katılımları üst düzeyde oluyordu. Ülkede toplam

---

⁶¹ Baklacioğlu Özgür Nurcan, **Dış Politika ve Göç Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar 1920-1990**, Der Yayınları, İstanbul 2010, s.24

26 etnik grup vardı ve bu gurupların dillerin resmi kullanımı, dernek kurma hakkı, eğitim ve anadillerinde kültür kurumları oluşturma gibi haklar tanınmıştır.

27 Şubat 1974 yılında Kosova Sosyalist Özerk Bölge Meclisi'nin kararıyla kabul edilen Kosova Anayasası, ulus ve hakların birbirinden farksız olarak eşit oldukları hususunu yeniden düzenlemiştir. Bu anayasada Kosova'da yaşamakta olan tüm topluluklar, belirtildiği üzere Milliyetler arasındaki sıkı bağlılık ve eşitlik, hakların her bakımdan eşitliği vurgulanmıştır.

Anayasasının, 1. Maddesi'nde⁶² “Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi; işçi sınıfının, tüm emekçi insanların ve yurttaşların, eşit haklara sahip Arnavutların, Müslümanların (Sancak halkı, Goralı ve Torbeşler), Sırpların, Türklerin, Karadağlıların ve diğer milletler ile etnik grupların özerk sosyalist demokratik toplumsal-siyasal ve özyönetimli topluluğudur.” denilmektedir. Bölgede Arnavutça, Sırpça-Hırvatça ve Türkçe'nin ve bu dillerdeki yazıların eşitliği sağlandığı vurgulanmıştır. Anayasanın bu maddesine dayanarak Kosova'da dillerin ve yazıların eşit kullanılmasını düzenleyen yasa getirilmiş, dil ile yazıların eşitliği başlıca ayrı beş madde ile düzenlenmiştir. Aslında Kosova'nın önceki dönemlerinde bütün kurum ve kuruluşlarında yazılar, Arnavutça, Sırpça-Hırvatça ve Türkçe olarak yazılmaktaydı ve ayrıca “Kosova Sosyalist Resmi Gazetesi de bu üç dilde yayınlanırdı. Bu anayasa 1987 yılında Miloşević tarafından yeni anayasa kabul edilene kadar geçerli kalmıştır.

Eski Yugoslavya'da, Slobodan Miloşević iktidarı döneminde, 22 Mart 1987 tarihinde birçok anayasal değişiklik uygulamıştır. İlk olarak Kosova'nın özerkliği kaldırılmış, daha sonra Kosova'daki azınlık topluluklarının hakları ellerinden alınarak kısıtlanmıştır. Hatta Kosova'da hangi azınlık topluluklarının yaşadığı bile belirtilmemiştir. Sadece genel olarak azınlık hükmü vardı. Bu anayasa'dan sonra Kosova'da ki durum daha karmaşık hale gelmiştir. Bu anayasanın kabul edilmesiyle birlikte her topluluk haklı olarak tepkilerini ayrı ayrı göstermiştir. Özellikle Arnavut Topluluğu'nun tepkileri artmış olaylar büyümüştür.

1912 yılından yola çıkarak, Kosova'nın işgalinden sonra, Sırpların özellikle son 130 yıl boyunca, temel amacı ülkede ve bölgede etnik statünün değişmesi

---

⁶²Recepoglu Altay, **Kosova'da Türk Olmak**, Prizren 2006, Sprint yayınları., s.8

olmuştur. 1974 Yugoslavya Anayasasıyla Voyvodina ve Kosova, Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyetini oluşturan altı cumhuriyetten biri olan Sırbistan'a bağlı "özerk bölge" olarak kabul edildi. Kosova'nın özerk bölge olarak kendi anayasası, yasama, yürütme ve yargı organları mevcuttu ve Kosova hem Sırbistan kurumlarında hem de Federal kurumlarda temsil ediliyordu⁶³.

Milošević iktidarı döneminde, Arnavutlara yönelik baskılar yapılarak göçlere zorlamak amacıyla başlatılan kanun değişiklikleri, temel hak ve özgürlüklerinin engellenmesi bunun bir ispatıdır. İki dünya savaşı arasındaki zaman dilimine bakıldığında, 50.000 Arnavut Arnavutluğa göçe zorlanmış ve tahminen 240.000 Arnavut, baskılar ve rejimin oluşturduğu zulümden dolayı Türkiye'ye göçetmek zorunda kalmışlardır. 80'lerin başında, Sırlar Kosova kolonizasyonu üzerinde yoğunlaştılar ve Eski Yugoslavya devletleri'nin parti yapılarının desteklemesiyle Kosova için sözde Yugoslav Programı uygulamaya başladılar. Bu programla birlikte Kosova'nın kolonileşmesinde üçüncü dalga oluştu. Bu yeni siyasi durum aslında Kosova da etnik dengeyi sağlamak açısından uyarlanmış ve daha sonra aşırı Sırp milliyetçi ulusal programın bir parçası olmuştur. Yugoslavya Programı'nın uygulanmaya başlanmasıyla birlikte o zamanki Kosova'da yaşamakta olan Arnavut azınlığına karşı, Sırp yurttaşlarına, 3.284 daire ve 1.422 emlak konut inşaatı için araziler tahsis edilmiştir. Sadece 1989-1993 yılları arasında tam olarak 2.000 daire ve 710 evin inşaatı yapılmış, son derece olumlu koşulların sağlandığı faizsiz uzun vadeli krediler verilmiş ve daha fazla Sırp Sırbistan'ın diğer şehirlerinden getirilerek Kosova'ya yerleştirildi. Aynı zamanda Kosova'da yaşamakta olan Arnavutlara konut veya taşınmaz alamama gibi bir kanun yasağı da getirilmiştir. Bunun sebebi, Slobodan Milošević'in siyasi konuşmalarında sürekli söylediği, "nerede Sırp varsa orası Sırbistan'dır" demesiyle başlamıştır. Fakat Kosova'nın ekonomik sıkıntıları nedeniyle daha iyi yaşam standartları için Kosova'dan göç etmeye başlayan Sırp ve Karadağlılarda, Kosova Arnavutlara kalır korkusu hakim olmaya başlamıştır. Arnavut nüfusunun artmasıyla birlikte, bu hareketlilik Kosova'daki nüfus dengesinin Sırların aleyhine değişmesine neden olmuştur. Kosova'yı kaybetmekten

---

⁶³ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, **Kosova Vështim Monografik**, Prishtinë 2011, ss.143-144.

korkan Milošević bu çeşit yöntemlerle Sırp nüfusunu Kosova'da tutma çabasına girmiştir.

Aynı zamanda “Kosova’da Sırp’ların ve devlete ait olan mal ve mülklerin Sırp ve Karadağlılar dışındaki diğer milliyetlere mensup kişilerin ve etnik grupların eline geçmesini önlemek amacıyla “taşınmazların alım satımında sınırlama yasası” çıkarılmıştır ki bu yasanın Anayasa Mahkemesince anayasaya aykırı olduğu ilan edilmesine rağmen yine yürürlükte kalmıştır”. Aynı zamanda Sırlara veya devlete ait olan ev dükkân, arsa, tarla gibi taşınmazlar Arnavutlara, Türklere, Müslüman Boşnaklara kiraya bile verilemez olmuştur⁶⁴.

Milošević’in Kosova Anayasası’nı iptal etmesiyle birlikte Kosova Meclisi’nin çıkarmış olduğu yasa ve kararları da iptal etmiştir. Bunun üzerine Kosovadaki Arnavutlar, Sırbistan Eğitim Plan ve Programıyla çalışmayı boykot etmeleriyle birlikte Sırbistan’ın kabul etmediği ve geçersiz saydıkları müfredatla eğitime devam etmeye karar vermişlerdir. Fakat Arnavutça eğitim veren eğitim görevlilerinin maaşlarının verilmemesine ilave olarak öğrenciler de okul binalarına alınmamaya başlandı. Arnavut öğrencileri ilkokul, lise ve hatta üniversite eğitimlerine evlerde ve hatta garajlarda devam etmişlerdi. Ayrıca eğitimle kalmayıp, Sırp’lar tarafından devlet şirketlerinde yöneticilik yapan Türkler ve Arnavutlar iş yerlerinden uzaklaştırıldı ve birçok çalışan işinden edildi.⁶⁵

90’lı yıllarda, Sırp hükümeti, bütün siyasi partilerin onayı ve katılımıyla, Kosova hakkında kolonizasyona yönelik yeni projeler ve kanunlar oluşturmaya rağmen bunlardan tatmin edici sonuçlar elde edemediklerini düşünerek bundan sonra Sırp devleti, militarist polis devleti olarak uygulamaya konuldu ve hedefleri ağırlıklı olarak Arnavut gençliği olmuştur. Slobodan Milošević’in yönetimindeki Sırbistan, Kosova’da yaşayan topluluklara karşı daha katı davranılması talimatında bulunmuş, polisler istedikleri gibi bölgeyi yönetme izni verilmiş ve böylece Kosova Polisler tarafından yönetilen bir bölge haline getirildi. Bölgede tutuklamalar, gözaltılar, ev, köy baskınları olmuş, silahsız çok sayıda insan haksız yere öldürülmüştür. Amaçlanan bu sömürge politikasını başlatmaları çok kısa bir sürede gelişti ve 90’lardan sonra bazı kurumsal faaliyetlere başladılar. Öyle ki mültecilerin,

⁶⁴ Recepoğlu, Kosova’da Türk. olmak.... a.e, s.167

⁶⁵ Recepoğlu, Kosova’da Türk. olmak.... a.e., s.182.

Hırvatistan ve Bosna Hersek'ten Kosova'ya göçetmelerini sağlamışlardır. Sayıları 10.000'e kadar ulaşmıştı. Sırbistan ve Karadağlıların sayıları 6.000 civarında olmuştu. Hırvatistan saldırıları sonrası 5 Ağustos 1995 yılında "Fırtına" olarak adlandırılan göçlerde Kosova'ya göçedenlerin sayısı yaklaşık olarak 20.000 Sırp olmuştur.

Mart 1989 yılı anayasası, Milošević iktidarı zamanında yapılan değişikliklerle Kosova'nın özerkliğinin büyük bir bölümünün sonlandırılmasından sonra, kurumların kapatılması, işçilerin 3 Eylül 1990 yılında greve çıkması nedeniyle işçilerin topluca işinden olması olaylarıyla birlikte, çok açık bir şekilde Sırp hükümetinin amacının sadece işgal ve sömürgecilik olmadığı anlaşılmaktaydı. Amaçları Arnavut Topluluğu'nun dağılması, sisteminin bozulması, ülkenin ekonomisinin zayıflatılarak yoksullaştırılması, doğal zenginliği kullanmak ve ülkedeki müslüman kesimi üzerinde yapılan baskıları artırılarak nüfusun yarısının göçe zorlanması yarısının ise etnik temizlik felsefesini uygulayarak, Kosova topraklarının sadece Sırp nüfusunun hakim olduğu bir bölge haline getirilmesiydi. 5 Temmuz 1990'da Kosova Meclisi resmen feshedilmiştir. Kosovalı Arnavutların bağımsızlık talepleri 1991 Eylül ayında başlamıştır. 1992'de Kosovalı Arnavutların paralel devlet olarak yapılanması başlamıştır ve 1992'de düzenlenen seçimleri Kosova Demokratik Birliği (LDK) kazanmış ve lider olarak İbrahim Rugova seçilmiştir⁶⁶. 1996'da Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK), bağımsızlığa yönelik hazırlıklara başlamıştır. Zamanında kesin çözüm yöntemlerinin belirlenmemesi durumun daha kötüye gitmesine neden olmuştur. Arnavutlar, on yıllık bir zaman dilimi içerisinde etkili barışçıl direnişle sorunu çözemeyeceklerinin farkına varmaları sonucunda Kosova Kurtuluş Ordusu'nu kurdurdular⁶⁷. Bu ordunun kurulması, Kosova sorununun uluslararası boyutlara taşınmasına etkisi büyük olmuştur. Bağımsızlığa yönelik verilen mücadeleye ve Kosova'nın başlı başına bir devlet olarak tanınmasına ilk adımların atıldığının habercisi olmuştur⁶⁸.

⁶⁶ Nikolla Pjetër, **Newborn Trojet e Dardanëve**, Tiranë 2012, s.161

⁶⁷ JudahTim, "**The Kosovo Liberation Army**", Perceptions, (2000), Eylül-Ekim, s. 74-77

⁶⁸ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, **a.g.e.**, s.146

1998 ve 1999 yılları arasında, Sırbistan'ın dünyanın gözü önünde amacını gerçekleştirmeye başlamasından sonra, ülkede yaşayan bütün topluluklar özellikle Arnavut kesimi ciddi bir soykırımla karşı karşıya kalmıştır.

ABD ve BM devreye girmiş, NATO harekâtına karar verilmiş⁶⁹ ve barışı tesis için bu güçlerin devreye girmesiyle, Sırbistan'a karşı hava harekâtı başlatılmıştır. 24 Mart 1999 yılında, yerel saat 20.00'yi gösterdiğinde, NATO uçakları Yugoslavya'ya saldırmaya başlamış, bombardıman üç ay sürmüştür, Fakat köylerde ve şehirlerde savaş gitgide acımasız bir hal almış, çok insan göçe zorlanmış ve katledilmiştir.

Kosova Savaşı sırasında yaklaşık olarak, 15.000 sivil Arnavut hayatını kaybetti. Çok sayıda kadın, çocuk ve yaşlı insan öldürüldü, birçok kent merkezi ve köyler zarar gördü. Bir milyondan fazla insan tren, tır, otobüs, araba ve traktörlerle dağlardan geçerek yurt dışına kaçtı. Yine çok sayıda insan zulümlere maruz kaldı, işkenceler ve katliamlar yaşandı, sık sık ev baskınları düzenlenerek yüzbinlerce kişi tehditlere maruz kaldı. Uluslararası kuruluşların raporlarına göre, 120.000'in üzerinde ev, 1.100 yerleşim alanı yakıldı, zarar gördü, tahrip edildi⁷⁰. Kosova'da ciddi kayıplar yaşandı. Günümüzde Kosova'da 500'den fazla toplu mezar tespit edilmiş, çok sayıda insan hala kayıtlarda kayıp olarak yer almaktadır.⁷¹

Etnik özellikleri ağır basan Kosova ciddi yaralar almış, genelde Müslümanların hedeflendiği soykırımlar yaşanmıştır. 3 Haziran 1999 tarihli Kumanova Antlaşması⁷²,nın imzalanmasından sonra polis, asker ve paramiliter güçlerin çekilmesiyle, 65.000 Sırp çok sayıda kriminal suça karışmaları sebebiyle ülkeyi terketmek zorunda kaldı. Savaşın bitmesiyle birlikte, Sırp ve Karadağ polis ve askerleri ile Sırp halkının bir bölümü Kosova'yı terketmek zorunda kaldı. Geriye kalan sadece 130.000 Sırp, Kosova'da yaşamaya devam etmiştir.

Savaş BM ile Miloşević arasında Kumanova'da imzalanmış olan 9 Haziran 1999 tarihindeki Kumanova Anlaşmasıyla sonlandırıldı.

⁶⁹ Kim Julie, Woehrel Steven, CRS Report for Congress, **Kosovo and U.S. Policy; Background to Independence**, 20 Haziran, 2008, s.2-4, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL31053.pdf>, (18.05.2015)

⁷⁰ Bekaj Armend R., **The KLA and the Kosovo War**, (Berghof Conflict Research, Berlin: 2010), s. 39

⁷¹ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, **a.e.**, s.147

⁷² Sırp Hükümeti ile BM askeri gücü NATO arasında savaşın sonlandırılmasına ilişkin anlaşma.

Savaşın bitmesiyle beraber Sırp'ların çoğu Sırbistan'a göçetmiştir fakat Kosova'da kalan Sırp'lar günümüzde topluluk olarak tanımlanmakta ve genel olarak Priştine, Gilan, Kamenica, Ştirpce, Lipyan, Viti, Novo Brdo gibi etnik yerleşim bölgelerinde yaşamaktadırlar. Yaşadıkları Sırp belediyeleri ise Leposaviç, Zvečan, Zubin Potok ve Kuzey Mitroviça'dır. Ahtisaari Planı çerçevesinde oluşturulan Sırp belediyelerin sayısının artırılması ile eski ve yeni Sırp paralel yapıların yürütülmesi ve bu belediyelerin Belgrad ile bağlantıların güçlenmesi gibi durumlar öngörülmüştür. Bu husus, Kosovalı Sırp'ların hakları ve yapısal ayrıcalıklarının diğer topluluklara göre oldukça fazla olduğu anlamına gelmektedir. Bu plan sayesinde, Sırbistan ve Kosova'da yaşayan Sırp'lara oldukça büyük ayrıcalıklar tanınmıştır. Boşnak topluluğu Kosova'da Sırp'lardan sonra en çok nüfus sayısının olduğu topluluklardan bir tanesidir. Boşnak topluluğu, genelde İpek ve Prizren belediyeleri olmak üzere Kosova'nın birçok yerleşim alanlarında yaşamaktadır. Kosova'da bu topluluklar gibi Türk, Roman, Aşkali, Mısırlı, Goralı, Hırvat ve Karadağlı topluluklar da yaşamaktadır. 1999 savaşından sonraki dönem itibarıyla Karadağlıların tam olarak sayısı bilinmemektedir. Savaştan önce Çerkezlerin sayısı oldukça azdı ve bu topluluk savaştan önce ve sonra ülkeden göç etti. Goralıların da bir bölümü kendilerini Boşnak olarak tanımlar. Türklerin sayısı oldukça fazladır ve çoğunlukla Prizren, Gilan, Vuçiturn, Priştine ve Mitroviça'da yaşamaktadırlar. Roman topluluğu ise her yerleşim alanında yaşar.

1) UNMIK Yönetimi Döneminde Kosova'da Azınlık Toplulukları

Savaşın bitmesiyle birlikte Kosova'da UNMIK (Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu), Kosova'da geçici yönetimi oluşturdu. Bu Kosova'nın demokratik gelişme kaydetmesine vesile oldu, sosyal ve ekonomik açıdan yeni bir aşamaya geçilmesini sağladı.

Kosova'daki çoğunluğun isteği üzerine koruyuculuk (Protektora) kuruldu⁷³. Kosova Birleşmiş Milletler sivil yönetimine kısaca UNMIK adı verildi. Asayişin sağlamak ve hayat güvencesini temin etmek için NATO öncülüğünde kısa adıyla

---

⁷³ Recepoğlu Altay, **Kosova'da Türkçe veya Kimlik Mücadelesi**, Prizren 2004, Sprint Yayınları, ss.11-12

KFOR⁷⁴ oluşturuldu ve Kosova'da demokratik ilişkilerin kurulmasını ise AGİT (OSCE) üstlendi. 5 askeri bölgeye ayrılan Kosova, BM tarafından 50.000 silahlı asker yerleştirildi. BM Genel Sekreteri'nin Kosova temsilcisi Dr. Bernard Kouchner geçici sivil hükümetin başına geçti. Geçici hükümetin geçici danışma kurulunu seçti.

Kosova'da Koruyuculuğun kurulması sebebi, savaşın etkisiyle oluşan insan ilişkilerini yeniden kurmak, ihlal edilen insan haklarını yeniden düzenlemek, her dilden, dinden, kültürden insanlara eşit hakların sağlanması ve uygulanması, yani bir nevi bölgede düzenin oluşturulması amacıyla BM yetkilileri görevlendirilmiş oldu. Fakat bu saydıklarımızın ne kadar eşit bir düzeyde uygulandığı tartışılır.

Protektora'nın sözlük anlamı, özel bir anlaşma uyarınca bir devlet tarafından başka bir devlete uygulanan kontrol ve yönetimdir. Bir devlet başka bir devletin himayesi altına alınmasıdır. Kosova, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün himayesi altına alınmıştır. Bundan sonra ki düzenlemelerin hepsi Batı Avrupa standartlarına göre yeniden düzenlenecek ve AB standartlarına göre uygulanacağı vurgulanmıştır.

BM Kosova'nın savaştan sonraki aşamada durumunun iyileşmesine ve gelişmesine destek sağladı. Ülkenin gelişmesinin sonucu olarak oldukça düşük bir gelişme sağlasa da bir süre sonra yeniden yapılanma programı uygulamaya başlanabilmiştir. 1999-2002 yıllarında yeniden yapılanma programının uygulanmaya başlanmasıyla birlikte ekonomi gelişme göstermiş fakat ne yazık ki bu olumlu gelişme kısa sürmüştür⁷⁵.

Savaşın bitmesi ve BM'nin Kosova'da düzen sağlamasıyla birlikte Kosova'da bir anayasa'nın oluşturulmasına başlandı. Bu anayasanın temelini, UNMIK'in "Kosova Geçici Yönetim Anayasa Çerçevesi" oluşturmuştur.

Kosova demokratik ve medeni bir devletin yönetimini, temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen, bütün topluluklara eşit haklar tanıyan ve en üst hukuk düzenlemelerine sahip olan 1974 anayasasına sahip olmasına rağmen, UNMIK Şefi bu anayasayı baz alarak değil de 1989 anayasasına göre oluşturulması gerektiğini öne sürünce tepkiler büyüdü, çünkü 1989 anayasası temel hak ve özgürlükleri ihlal ediyordu.

⁷⁴ Kosovo Force, Kosova'da güvenliği sağlamakla görevli NATO önderliğindeki çokuluslu Kosova Koruma ve Barış Gücü.

⁷⁵ Bekaj Armend R, **a.g.e**, s.27

BM Geçici Yönetim Anayasasını oluştururken adil davrandı ve BM Güvenlik Konseyi'nin 16 Haziran 1999 tarihli 1244 sayılı kararı ile Kosova'daki BM Geçici Sivil Yönetimi'nin (UNMIK) şefi Dr. Bernard Kouchner'in değilde uluslararası düzenlemeleri dikkate alınarak hazırlandı.

15 Mayıs 2001 tarihinde UNMIK Yöneticisi olan BM Genel Sekreteri'nin Özel Temsilcisi Hans Haekkerup'un imzalamış olduğu Geçici Yönetim Anayasal Çerçevesi'nde "Temel Hak ve Özgürlükler başta olmak üzere, Geçici Yönetim Kurumları İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa Sözleşmesi ve Protokolleri, Her Türlü Irk ve Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve ilgili Protokoller, Bölgesel ve Azınlık Dillerine İlişkin Avrupa Şartı, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Çerçeve Anlaşması gibi belgeler temele alınarak, Anayasal Çerçeve'nin bir parçası olarak doğrudan Kosova'da uygulanmalıdır" ibaresiyle düzenlenmiştir.

2) Martti Ahtisaari Planı'nda Azınlık Topluluklarıyla İlgili Düzenlemeler

Finlandiya eski Cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari, BM (eski) Genel sekreteri Kofi Annan tarafından 2006 yılı başında BM Kosova Elçisi olarak görevlendirildi. Ahtisaari'ye Kosova'nın statüsünü belirlemek amacıyla bir plan oluşturması görevi verilmişti ve "Kosova Ahtisaari Planı" oluşturuldu.

Ahtisaari planının tez için önemi, Ahtisaari planı ile Kosova'da yaşamakta olan azınlık toplulukların hakları uluslararası denetim ile birlikte güvenliği sağlanmıştır diyebiliriz. Kosova Bağımsızlık deklarasyonunda Ahtisaari planını ve Kosova UNMIK geçici yönetimine tabi olmayı kabul etmiştir. Bu şekilde kendi yönetimini özgürce belirleyememiş ve kendi devlet egemenliğinin olmadığı açıkça görülmüştür. Ahtisaari planı ile Kosova için belli koşullara bağlı olarak bağımsızlığı öngörülmüştür. Ahtisaari'nin önerisi, Kosova'da yasa idaresine dayanan demokratik ve çok etnik bir toplumun kurulmasını içermektedir. Ayrıca Kosova'da yaşamakta olan tüm toplumların geleceğini güvence altına alan çok sayıda hükmü içermektedir. Kosova'da topluluklar arasındaki ilişkiler konusunda yeni bir sayfa açmıştır. Aynı zamanda azınlık topluluklarına karşı saygının gösterilmesini sağlamıştır ve azınlık

toplulukların kimliğini, dil, kültür, eğitim ve siyasi katılım ile belirli garantiler sunmuştur. Önemli olan bir diğer husus da yasaların garantilenmesinde azınlık toplulukların karar verme hakkının da tanınmış olmakla birlikte toplulukların siyasi açıdan birleşmiş ve aktif olmalarını ayrıca temel devlet kurumlarında yer almaları sağlanmıştır.

Martti Ahtisaari'nin sunduğu plan, Kosova'nın nihai statüsüne ilişkin tavsiyelerden oluşmaktaydı⁷⁶. Bu planda Kosova'nın geleceği hakkında herşey ayrıntılı olarak hazırlanmıştır. Anayasa, bayrak, milli marş ve uluslararası örgütlere üye olma hakkı gibi maddeler düzenlenmiş diğer önemli bir düzenlemede, Kosovalı Sırplar da dahil ülkede yaşamakta olan bütün toplulukların haklarının korunması yönünde alınması gereken önlemler ve gerçekleştirilmesi gereken uygulamalar alanında olmuş, ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştır. Kosova Parlamentosu'nun onaylaması gerektiği diğer bir ayrıntı ise anlaşmanın uygulamaya geçirilmesi ve denetlenmesi hususunda bir Uluslararası Sivil Temsilcinin atanması ve bu temsilcinin BM ve AB'nin atadığı bir temsilci olacağı, ayrıca bu kişinin görev ve yetkileri yasaları veto etme ve görevden alma yetkilerine sahip olacağı belirtilmiştir. KFOR güvenliği sağlamaya devam edecek ve Kosova'ya bir AB Polis Misyonu yerleştirilecek, fakat belli bir sürenin belirtilmemiş olmasıyla birlikte tüm yetkiler Kosova Cumhuriyeti'nin kurumlarına devredilecek denmiştir.

Viyana'da bir yıl süren müzakereler sırasında, Kosova Müzakere Gurubunun Kosova'da yaşayan Arnavut çoğunluğu, kendi aleyhine Sırplarla yapmış oldukları müzakereler boyunca vermiş oldukları tavizlerle Kosova kurumları ve siyasilerin, Kosova'nın bağımsız bir devlet olması için gereken sorumlulukları üstlenmeye hazır olduklarını ispatlamışlardır. Kosova kurumları bağımsızlık talebinden sonra birçok zorluklardan geçmiştir bunun sebebi de BM'nin Kosova'ya özel uluslararası düzeyde belirtmiş olduğu bazı önemli görevlerini yerine getirmesiydi⁷⁷.

Martti Ahtisaari, Kosova'nın statüsüyle ilgili hazırlamış olduğu belgeyi, 15 Mart 2007 tarihinde BM Güvenlik Konseyi Sekreterine sundu. Belgede, Kosova'nın bağımsızlığının, üç yıl boyunca uluslararası güçler tarafından denetleneceği, yani

⁷⁶ Kosovo: **No Good Alternatives To The Ahtisaari Plan**, Europe Report No:182, 14 Mayıs, 2007, s. 17, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/182_kosovo_no_good_alternatives_to_the_ah_tisa_ari_plan.pdf (18.05.2015)

⁷⁷ Arifi Sylë, **Kosova Shtet I Mbikqyrur**, Prishtinë 2008, s.161

denetimli bağımsızlık olarak kabul edilmiştir. Bu Kosova'nın AB üyeliği için önemli bir adım olarak görülmüştür.

“Martti Ahtisaari bu belgenin, ne Arnavut çoğunluğunun ne de Sırp tarafının çıkarları doğrultusunda hazırlanmadığını açıklamıştır. Ancak bu planın, eski Sırbistan Cumhurbaşkanı'nın acımasız eylemlerinin ve Kosova'nın siyasi hatalarının bir bedeli olarak, savaştan sonra Kosova'daki toplulukların korunması doğrultusunda hazırlandığını vurgulamıştır”.

Fakat Sırbistan'ın, dönemin Cumhurbaşkanı Boris Tadić ve Başbakan Vojislav Koštunica liderliğindeki Belgrad yönetimi ise, Kosova topraklarının Sırbistan'ın bir parçası olduğunu ısrarla tekrarlayarak, Sırbistan ülkesel bütünlüğüne ve egemenliğine karşı oluşturulmuş bu planı kabul etmeyeceklerini söylediler⁷⁸.

Planda yer alan maddeler anayasa olarak oluşturulmuş ve bir anayasada olması gereken temel maddeler düzenlenmiş, 12 ekten oluşturulmuştur. Yani Bağımsız Kosova'nın anayasası bağımsızlığından önce hazırlanmış dersek yanlış olmaz.

- *Plan'da Yer Alan Bazı Maddeler*

“Genel İlkeler” madde 1'de şu şekilde düzenlenmiştir⁷⁹; Kosova kendi yasama, yürütme ve yargı kurumları aracılığıyla ve hukukun üstünlüğüne tam saygı ile demokratik ve çok etnik topluma sahip bir devlet olacaktır. Kosova'da kamu otoritesini, bütün vatandaşların eşitliğine dayanan ve uluslararası kabul görmüş insan hakları ve temel özgürlükleri en üst düzeyde korunan ve tüm Toplulukları ile üyelerinin hak ve özgürlüklerinin korunmasını sağlayacaktır. Kosova'nın resmi dilleri Arnavutça ve Sırpça olacaktır. Türkçe, Boşnakça ve Roman dilleri belediye düzeyinde resmi dil statüsüne sahiptir ya da hukuka uygun olarak resmi kullanımda olacaktır. Kosova bu Kararın uygulanmasında yer alan tüm kurumlarla tam bir

⁷⁸ Sancaktar Caner, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, **Kosova Çıkmazı-Sonu Gelmez Müzakereler Sistemi**, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/641/kosova_cikmazi_sonu_gelmez_muzakereler_sistemi (09.10.2014)

⁷⁹Bkz. 26 Mart 2007 tarihli Ahtisaari metninin tamamı, <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Final%20Settlement%20Proposal%20AL.pdf> (09.10.2014)

işbirliği ve bu Anlaşma kapsamındaki tüm yükümlülüklerini üstlenmek zorundadır⁸⁰. Kosova ve Sırbistan Cumhuriyeti, bu Anlaşma hükümlerinin uygulanması ve gerçekleştirilmesi ile ilgili konularda iyi niyetle işbirliği içerisinde olmalıdırlar. Kosova ve Sırbistan Cumhuriyeti böyle bir işbirliğini kolaylaştırmanın yanı sıra takip ve iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek için ortak bir komisyon kurulmasını teşvik edeceklerdir⁸¹.

“Topluluk Hakları” ve Kosova topraklarında geleneksel olarak yaşamakta olan aynı ulusal veya etnik, dilsel ya da dinsel gruba mensup kişiler düzenlemesi madde 3’te bulunmaktadır. Nitekim şu şekilde düzenlenmiştir; Kosova azınlık vatandaşları (bundan sonra Topluluk olarak anılacaktır) bireylerinin, insan haklarına ve temel özgürlüklerine ek bölümde açıklamalar yapılmıştır, bu Anlaşmanın Ek I-2, özel haklar olarak bu Anlaşmanın Ek II’de belirtilmiştir. Kosova, tüm toplulukların ve üyelerinin, ulusal ya da etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunmasını sağlayarak garanti altına alacaktır ve tüm toplulukların ve temsilcilerinin, siyasi süreçler ve karar alma süreçlerine etkin katılım haklarını korumak için gerekli anayasal, yasal ve kurumsal mekanizmalar kurar⁸². Kosova makamları kendi politikalarını ve uygulamalarının icrasında, tüm toplulukların ve onların üyeleri arasında barış, hoşgörü, kültürlerarası ve dinler arası diyalog ruhunun gelişmesini teşvik edeceklerdir⁸³.

“Dini ve Kültürel Miras” düzenlemeleri madde 7’de oluşturulmuş ve şu şekilde düzenlenmiştir; Kosova bütün dini mezheplerin dini yapılarına kendi bölgelerinde erişebilirliği sağlayacaktır. Kosova kendi din adamları, dini bayramları, etkinlikler ve Sırp Ortodoks Kilisesi hakları, ayrıcalıkları ve dokunulmazlıkları tam keyfi için ek güvenlik ve diğer korumaları sağlayacaktır⁸⁴.

“Uluslararası Destek Hukukun Üstünlüğü” düzenlemeleri madde 13’de belirtilmiştir. Bu bağlamda; Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)

⁸⁰ Comprehensive Proposal For the Kosovo Status Settlement, 2 Şubat,2007, s.31, <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Comprehensive%20Proposal%20.pdf>, (28.05.2015)

⁸¹ Galluci M. Gerard, **Ahtisaarijev Plan I Sever Kosova**, Kasım, 2011, s.7-8, http://www.transconflict.com/10/wp-content/uploads/2011/11/Predlog_AhtisaarijevPlanSeverKosova.pdf, (26.06.2015)

⁸² Zyra për Qeverisje të Mirë, Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, **a.g.r.**, s.11

⁸³ Kosovo: **No Good Alternatives To The Ahtisaari Plan**, Europe Report No:182, 14 Mayıs, 2007, s. 19

⁸⁴ Comprehensive Proposal For the Kosovo Status Settlement, 2 Şubat,2007, s.37

Misyonu, bu kurumların siyasi müdahalelerden ve uluslararası kabul görmüş standartlara ve Avrupa'nın en iyi uygulamaları çerçevesinde özgürlüğü sağlamak, sürdürülebilirlik, doğru ve daha fazla geliştirilmesi ve bağımsız bir yargı oluşturulması, polis ve gümrük hizmetlerinin güçlendirilmesi ve bu hizmetlerin ilerleme kaydetmesi açısından Kosova makamlarına yardımcı olacaktır. Adalet, polis, gümrük ve yargı hizmetleri alanlarında, özellikle yargı alanının güçlendirilmesini ve korunması sağlanacaktır. AGSP Misyonu, modaliteleri altında bir süreliğine, hukukun üstünlüğünü sağlamak için teknik yardım, tavsiye ve denetim sağlayacak bu kararın uygulanmasını destekleyecektir. Bu husus, Ek IX uyarınca, AB Konseyi tarafından belirlenecektir⁸⁵.

EK I (Plan ile belirlenen Anayasal Hükümler) bölümü çerçevesinde; 1.4'e göre; Kosova laik bir devlet olacaktır ve dini inançlar konusunda tarafsız düzenlemeler yapacaktır. 1.5'e göre; Kosovalı Topluluklara (sığınmacılara) güvenli geri dönüş sağlanacak ve yerinden edinmiş kişilerin (Sırların) ülkeye geri gelmeleri için sorumluluk üstlenilecek, mülklerini ve taşınmazlarını geri alabilmeleri için Kosova kurumları tarafından düzenlemeler yapılacaktır.

İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına dayalı hükümler madde 2'de düzenlenmiştir. Kosova Anayasasının aşağıdaki uluslararası sözleşme ve anlaşmalarla tanımlanan hak ve özgürlüklerin doğrudan uygulanabilirliğini kabul edecek ve tüm diğer kanunlar üzerinde önceliğe sahip olacaktır. Bu hakları olumsuz etkileyecek hiçbir anayasal değişiklik yapılmayacaktır. Kosova'daki kimseye karşı ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer fikir bazında herhangi bir ayırım yapılmaksızın, insan hakları ve temel özgürlükler çerçevesinde, ulusal ya da toplumsal köken, milliyet, doğum veya başka bir statüye sahip topluluklara karşı, anayasa da ayrımcılık yapılmayacaktır. Kosova'daki tüm kişiler yasa önünde eşittir ve hukuk önünde eşit korunma hakkına sahip olacaktır.

EK II (Topluluklar ve Üyelerinin Hakları) bölümü çerçevesinde; Genel Hükümler, 1.Madde'de, İnsan hakları ve bu Anlaşmanın Ek I Madde 2 için sağlanan temel özgürlüklere ek olarak, bu Ek'te belirtilen Kosova topraklarında geleneksel olarak mevcut aynı ulusal veya etnik, dilsel veya dinsel gruba mensup olanlar olarak

---

⁸⁵ Comprehensive Proposal For the Kosovo Status Settlement, 2 Şubat, 2007, s. 54

belirtilmiştir. Topluluklar özel haklara sahip olacaktır. Herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulamazlar. Topluluk üyeleri özgürce kendi kimliklerini belirleme ve ifade özgürlüğüne sahiptir. Bu hakların kullanılmasına dair bu görev ve sorumluluklar; hukuka uygun düzenlenecek ve topluluk haklarını ihlal etmeyecektir⁸⁶.

2. Madde’de Kosova’nın topluluklara dair yükümlülükleri belirtilmekte, bu toplulukları korumak ve onların kimliklerini geliştirmek toplulukları ve üyelerine sağlayacağı haklara uygun koşullar yaratmak zorunda olduğu ifade edilmektedir. Hükümet, topluluklara mali yardımlarda bulunacaktır. Kosova diyalog ruhunu teşvik etmek için tolerans gösterecek ve Topluluklar arasındaki uzlaşmayı desteklemek ve geliştirmek için Ulusal Azınlıkların Korunması ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ve Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi ile belirlenen standartlara saygı çerçevesinde gerekli düzenlemeleri yapacaktır.

Kosova; ulusal, etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel kimlik tehditleri ya da ayrımcılık nedeniyle oluşan düşmanlık veya şiddet eylemlerine maruz kalması halinde kişileri korumak için gerekli tüm önlemleri alacaktır. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamın tüm alanlarında topluluk üyeleri arasında tam ve etkin eşitliği teşvik etmek için gerekli tedbirleri alacaktır. Bu tür önlemlerin alınması, ayrımcılığa yönelik bir davranış olarak kabul edilmeyecektir. Kosova mirasının ayrılmaz bir parçası olarak tüm toplulukların kültürel ve dini mirasının korunmasını teşvik edecektir. Kosova, toplulukların kültürel ve dini öneme sahip anıtların etkin korunmasını sağlamak için özel önlemler alacaktır⁸⁷. Topluluk üyelerinin haklarına keyfi zararların oluşmasına karşı etkili önlemler alınacaktır. Kosova kendi iradesiyle, Topluluk mensubu kişilere karşı asimilasyona yönelik politikalar ve uygulamalardan kaçınacak ve asimilasyonu amaçlayan herhangi bir eyleme karşı, bu kişileri korumak zorundadır. EK II’de belirtilen haklar, Topluluklara ve Azınlık Toplulukları mensubu kişilere ayrımcılık yapılmadan sağlanacaktır.

Topluluklar ve Azınlık Toplulukları mensuplarının hakları 3. Madde’de düzenlenmiştir. Topluluklara özgü veya toplum içinde kullanabilecekleri haklar şunlardır; azınlık topluluklarını korumak, onların kültürünü geliştirmek ve din, dil,

⁸⁶ Comprehensive Proposal For the Kosovo Status Settlement, 2 Şubat, 2007, s 18

⁸⁷ Kosovo; **Durable solutions still elusive 13 years after conflict, a profile of the internal displacement situation**, 10 Ekim, 2012, s14-15, <http://www.internal-displacement.org/assets/library/Europe/Kosovo/pdf/Kosovo-October-2012.pdf>, (28.07.2015)

gelenek ve görenekleri gibi kendi kimliğinin temel unsurlarını korumak, Her düzeyde kendi seçtikleri Kosova resmi dillerinden birinde eğitim almak, Kanunla öngörölmüş ölçüde kendi dillerinde okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve lise okullarında eğitim alma, belirli sınıfları veya yaygın eğitim kurumları için sınıf sağlanması, Uluslararası hukuk ve standartlarına uygun olarak, kendi özel eğitim ve öğretim kurumları kurma hakkı tanımak (kamu mali yardım verilebilir), Özel hayat ve kamuda, kendi dilini kullanma hakkı sağlamak, Yasaya uygun olarak belediye veya yaşadıkları bölgelerdeki belediyelerde, yerel ofisleri ile ilişkilerinde kendi dillerini ve alfabelerini kullanmalarını sağlamak. Gerektiğinde tercüman hizmeti sunmak ve yapılan tercümeler veya tercümanların maliyetlerinin yetkili makamlar tarafından karşılanmasını sağlamak, Uluslararası hukuk ve standartlara uygun olarak, azınlık toplulukların sembolleri kullanma özgürlüğü sunmak, İsimlerini kendi dillerindeki yazılarla nüfus kaydına geçirebilmek ve isim veya soy isimlerinde diğer dillerdeki harflerin kullanımıyla yazılmış olan isim veya soyisimlerini anadillerindeki harflerle dönüştürebilme özgürlüğünü sağlamak, Göstergeler ve tabelalarda yerel isimleri, sokak isimleri ve diğer topografik göstergeler üzerinde çok etnik ve çok-dilsel bölgelerin karakterize edilmiş alanlarını dikkate alarak azınlık toplulukların dilleriyle yazmak, uluslararası hukuk ve standartlara uygun olarak kendi dillerinde medyaya erişim, kamu ve özel medyada kendi dillerinde programlar yapma haklarını sağlamak, Uluslararası hukuk ve standartlara uygun olarak elektronik medya için ağ oluşturmak, günlük gazeteler ve radyo frekansları sağlamak, kendi dillerinde ifade özgürlüğü de dahil olmak üzere, kendi ortamlarını oluşturmak ve kullanımını sağlamak. Kosovalı Sırpların Kosova genelinde Sırp dilinde lisanslı bağımsız televizyon kanalına erişimlerini sağlayarak uluslararası bir frekans planı sabitlemek için gerekli tüm tedbirleri almak, Uluslararası hukuk ve standartlara uygun olarak, toplulukların etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel kimliklerini ve bu ortak kültürel mirası korumak açısından, Kosova'da azınlık toplulukların haklarına engelsiz erişimin sağlanması karşılıklı görüşmeleri sürdürmek, Yerel, bölgesel ve uluslararası sivil toplum örgütleri ile engelsiz görüşmelerde bulunmak ve bunların faaliyetlerine ayrımcılık yapmadan katılmak, İfade özgürlüğü için kültür, sanat, bilim ve eğitim

dernekleri, yanısıra akademik ve diğer dernek kurmayı teşvik etmek ve onların kimlik gelişimi için destekte bulunmak⁸⁸.

“Azınlık Toplulukları ve Üyelerinin Kamu’ya Katılımı” madde 4’te düzenlenmiştir. Buna göre; azınlık toplulukları ve üyelerinin Meclis'teki temsilcilerine garanti edilen sandalyelerdeki Meclis üyelerinin çoğunluğunun onayı olmadan karar alınamaz. Azınlık toplulukların temsil edileceği Kosova Cumhurbaşkanı himayesinde bir Topluluklar Danışma Kurulu olacaktır. Bu Topluluklar Danışma Kurulu, diğer topluluklar arasındaki dernek temsilcilerinden oluşacaktır. Kurulun görevleri şunlar olacaktır; Topluluklar ve Kosova Hükümeti arasında düzenli iletişim için bir mekanizma sağlanılacaktır. Görüş önermek ve ilgili proje ve program dahil kendi düşüncelerini açıkça ifade etmek ve hükümet tarafından hazırlanan yasama ya da politika girişimleri hakkında yorum yapmak gibi konularda azınlık topluluklarına da fırsat sağlanacaktır. Azınlık toplulukları ve üyelerine, kamu idaresini yöneten otorite ve bütünlükle ilgili kurallara saygı çerçevesinde, özellikle de topluluğun yaşadığı bölgelerde polis hizmetlerinde ve her düzeydeki kamu kurumları ve kamu işletmelerinde yapılan istihdam da adilce temsil hakkı verilecektir⁸⁹.

Azınlık toplulukların en az % 10’unu oluşturan belediyelerde, Topluluklar için Belediye Meclisi Başkan Yardımcısı olarak, azınlık topluluğun temsilcisi için yer ayrılacaktır. Belediye Meclisi seçimindeki aday listesinde, en çok oy alan azınlık topluluğu mensubu kişi, Başkan Yardımcısı adayı pozisyonu hakkına sahip olacaktır. Azınlık topluluklarından biri Başkan Yardımcısı pozisyonuna geçtiğinde topluluklar arasında diyalogu teşvik edecek ve Meclis oturumları ve çalışmalarında çoğunlukla azınlık toplulukların endişelerini ve çıkarlarını ele almak için odaklanacaktır. Başkan ayrıca, Belediye Meclisinin fiil veya kararlarının kendi anayasal güvencesi altındaki hakları ihlal ettiği halde, şikâyetleri göz önünde bulundurmaktan ve azınlık toplulukları veya onların üyelerinin iddialarını incelemekten sorumlu olacaktır. Anayasada öngörülen bir hak ihlali varsa Belediye Meclisi bu konuları çözme eğiliminde bulunacaktır. Belediye Meclisi Başkan Yardımcısı, anayasayla garanti

---

⁸⁸ Kosovo; **Durable solutions still elusive 13 years after conflict, a profile of the internal displacement situation**, 10 Ekim, 2012, s.28

⁸⁹ Galluci M. Gerard, **Ahtisaarijev Plan I Sever Kosova**, Kasım, 2011, s.12

altına alınan bir hak ihlalinin tespiti durumunda, konu doğrudan Anayasa Mahkemesine sunma hakkına sahip olacaktır.

EK III (Adem-i Merkeziyetçilik)bölümü çerçevesinde; Kamu hayatına aktif katılımı sağlamak ve teşvik etmek için, Kosova genelinde kamu hizmetlerinin iyi yönetimini, ekonominin güçlendirilmesini ve verimliliğini sağlamak adına, Kosovalı Sırp başta olmak üzere Kosova'daki azınlık toplulukları ve üyelerinin, çoğunlukta olmayan, diğer azınlık toplulukların meşru çıkarlarını korumak için, müteakip maddelerdeki ilke ve hükümlere uygun olarak Kosova'da, yerel yönetimi gelişmiş, sürdürülebilir bir sistem kurulacaktır.

“Sırbistan Cumhuriyeti Kurumları ile İşbirliği” düzenlemeleri 10. Madde’de yapılmış ve şu şekilde düzenlenmiştir; Kosova Belediyeleri Sırbistan Cumhuriyeti, devlet kurumları da dahil olmak üzere belediyeler ve kurumlar, kendi nüfus alanlarında işbirliği hakkına sahip olmalıdır. Bu işbirliği, belediye için, Sırp kuruluşlar tarafından uzman personel ve ekipman dahil mali ve teknik yardım sağlanması şeklinde olabilir. Sırp belediyeleri işbirliği yapma girişimleri için, Kosova Yerel Yönetim Bakanlığı'na bildiri yapmalıdırlar.

“Sırbistan Cumhuriyeti tarafından finansal fon yardımları” hususlarına madde 11’de değinilmektedir. Şu şekilde düzenlenmiştir; Belediyeler ilgili hükümlere uymak kaydıyla Sırbistan Cumhuriyetinden mali yardım alma hakkına sahiptir. Sırbistan Cumhuriyeti tarafından, Kosova’da ki belediyelere yapılacak herhangi bir mali yardımın amacı, kamuya açık bir şekilde belirtilmiş olmalıdır. Sırbistan Cumhuriyeti Sırp Belediyeleri’ne tarafından, Kosova Merkez Bankacılık Otoritesince onaylanarak, ticari bankalar hesapları üzerinden mali yardımda bulunabilir herhangi bir ödeme ise hazineye rapor edilmelidir⁹⁰.

“Yeni belediyelerin Oluşturulması” düzenlemesi 12. Madde’de yapılmıştır. Bu maddede, yeni belediyeler kurulacağı ve yeni sınırların yasaya dahil edileceği belirtilmiştir. Bu düzenleme, genel olarak Sırp Topluluğu’nun çoğunlukta yaşadığı belediyelerin oluşturulmasını kapsayan bir düzenlemedir. Yani Sırp Topluluğuna ait belediyelerin oluşturulması yasasıdır.

---

⁹⁰ Kosovo; **Durable solutions still elusive 13 years after conflict, a profile of the internal displacement situation**, 10 Ekim, 2012, s.30

“Mitroviça’ya ilişkin düzenlemeler” 13. Madde’de yapılmıştır. Şu şekilde düzenlenmiştir; Mitroviça mevcut belediye sınırları içinde Kuzey Mitroviça ve Güney Mitroviça iki yeni belediye kurulacaktır. Belediyeler tarafından anlaşmaya varıldığı şekilde, kendi belediye yetki alanlarında işlevsel işbirliğini gerçekleştirecek, Kuzey Mitroviça ve Güney Mitroviça Ortak Komite Belediyesi tarafından kurulacaktır. Ortak Komite 11 üye’den oluşacak, her belediyenin seçtiği 5’er temsilci ve bir uluslararası temsilciden oluşacak, uluslararası temsilci, aynı zamanda güvenlik, hukukun üstünlüğü, hareket özgürlüğü, konut mülkiyet hakları ve ekonomik kalkınma alanlarına odaklanacak ve Mitroviça’da ofis kuracaktır⁹¹.

EK V (Dini ve Kültürel Miras)’deki düzenlemeler bütün toplulukları kapsamakla birlikte, Sırp Topluluğu’na yönelik özel düzenlemeler mevcuttur. Şu şekilde düzenlenmiştir; İç Organizasyon ve Sırp Ortodoks Kilisesi Mülkiyeti ile ilgilidir; Sırp Ortodoks Kilisesi uluslararası koruma, hak, imtiyaz ve dokunulmazlığa sahiptir. Bu haklar ayrıcalıklar ve dokunulmazlıklar, Kosova’nın hukukuna aykırı olmayacaktır. Sırp Ortodoks Kilisesi’nin uygun hareket etmesine zemin hazırlıyacak, topluluğun dini görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi ve dini hakları ihlal etmemesi gerekmektedir. Kosova Belgrad merkezli Sırp Ortodoks Kilisesinin ayrılmaz bir parçası olan manastırlar, kiliseler ve dini amaçlar için kullanılan diğer yapılar dahil olmak üzere Kosova’daki Sırp Ortodoks Kilisesini tanıyacaktır. Kosova Sırp Ortodoks Kilisesi’ne ait taşınır ve taşınmaz mülk ve malları dokunulmazlığını garanti eder ve bu mallar kamulaştırmaya tabi olmayacaktır. Kosova’daki Sırp Ortodoks Kilisesi’ne ait dini yapılar onarılacak ve yeniden kullanılabilir. Kosova makamları sadece Kilisenin izni halinde, yaşam veya sağlıklı ilgili tehlikeli durumlarda veya yasadışı faaliyetlere ilişkin bir mahkeme emri olması halinde Sırp Ortodoks Kilisesi’ne ait yerlere müdahalede bulunma hakkına sahip olacaktır. Kosova turizm, eğitim ya da kamusal amaçlar için Sırp Ortodoks mirasının tanıtımında Sırp Ortodoks Kilisesi’ne danışacaktır. Böyle bir durumun söz konusu olması halinde bile Sırp dini inançlarına ve yapılarına karşı saygılı davranılacaktır. “Dini ve Kültürel Yapıların Güvenliği” hususları madde 3’te düzenlenmiştir: Sırp Ortodoks Kilisesi ve manastırları ile Kosova’da bulunmakta olan kiliseler, Kosovalı

---

⁹¹ Galluci M. Gerard, **Ahtisaarijev Plan I Sever Kosova**, Kasım, 2011, s.13-14-16

Sırp Topluluk için özel öneme sahip olmasıyla birlikte diğer dini ve kültürel miraslarında da gerekli güvenlik önlemleri alınacaktır. Kosova Polis Teşkilatı (KPT), Kosova'nın dini ve kültürel mirasının güvenliğini sağlamasında temel sorumluluğu üstlenecektir. Ayrıca Sırp dini ve kültürel mekânlarının korunması da sağlanacaktır. Uluslararası askeri birliklerle birlikte Avrupa Hukuk Misyonu, denetleme ve gözetleme ile KPT'nin bu görevi uygulamasında tavsiyelerde bulunarak destek sağlayacaktır⁹².

“Koruyucu Bölgeler” madde 4’te belirtilmiştir; Manastırlar, kiliseler ve Sırp Ortodoks Kilisesi'nin diğer dini mekânlarının yanı sıra Kosova Sırp topluluğu için özel öneme sahip tarihi ve kültürel yerler için, koruma bölgeleri kurularak özel koruma sağlanacaktır. Koruma bölgelerinin amacı topluluğun varlığı ve korunması için dini yapıların kullanılmasının temin edilmesidir. Bu bağlamda din adamlarının manastır hayatı da dahil olmak üzere tarihsel, kültürel ve doğal çevreyi korumak için gerekli önlemler alınacaktır. Bu dini yapıların çevresinde yaşayan azınlık toplulukların uyumlu ve sürdürülebilir kalkınmaları için mümkün olan en iyi şartlar sağlanırken, çevrelerindeki olumsuz etkilenmeyi önlemek için de bazı kısıtlamalar öngörülmüştür. Bu gibi alanlarda, herhangi yeni bir faaliyet yasak olacaktır. Bu faaliyetler;

- a) Endüstriyel inşaat veya geliştirme, keşif ve mineraller gibi aramaların yapılması, barajların kurulması, enerji santralleri veya güç hatları, dini yapıların yakınına fabrikalar ve bu yapılara yakın olan kırsal alanlarda transit yolların yapımı;
- b) İnşaat veya çevrenin olumsuz etkilenmesine sebebiyet veren ormanların kesimine veya çevre kirliliğine sebebiyet verecek olan herhangi bir yapının yapılmasıdır.

“Uygulama ve İzleme Konseyi”nin kurulması öngörülmüştür. Madde 5 bağlamda; Bu Konsey Anlaşma hususların uygulanmasını takip edecek ve denetleyecektir. Aynı zamanda bu Konsey, Kosova'daki Sırp kültürünün ve dini mirasın korunmasına ilişkin Anlaşma hükümlerinin uygulanmasını kolaylaştırmak ve takip etmek amacıyla düzenli olarak toplanacaktır.

EK IX’da “Uluslararası Sivil Temsilcileri” belirtilmektedir. 1. Madde’ye göre; Kosova devlet olarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, hukukun

---

⁹² Kosovo: **No Good Alternatives To The Ahtisaari Plan**, Europe Report No:182, 14 Mayıs, 2007, s. 32-36

üstünlüğü ve demokratik ilkelere dayanan, bütün toplulukların hak ve özgürlüklerini koruyan ve aynı zamanda bütün vatandaşların huzur içinde yaşamaları için düzenlemeler getirecek ve uygulanmasından sorumlu olacaktır. Bu Anlaşmaya göre, Anlaşma'nın uygulanmasını denetlemek ve ayrıca Kosova makamlarının çabalarına destek vermek ve faaliyetlerini denetlemek amaçlı bir Uluslararası Sivil Temsilci atanacaktır⁹³.

“Uluslararası Sivil Temsilcinin Personel Yapısı” 4. Madde’de belirtilmiştir. Bu bağlamda; Uluslararası Yönlendirme Grubu, AB ile danışmalarını tamamladıktan sonra BM Güvenlik Konseyi onayı alınarak Fransa, Almanya, İtalya, Rusya, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri’nden temsilciler görevlendirecek, AB, Avrupa Komisyonu, NATO gibi kuruluşların temsilcileri de görev yapabilecektir.

EK X’da “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)” kapsamında 1.Madde’de görev ve yetkiler belirtilmektedir. Bu bağlamda; AGSP Misyonu AB Özel Temsilcisi yetkisinde ve Ek IX bölümü, 2.3 kısmında belirtildiği şekilde uygulanacaktır. AGSP Misyonu Başkanı Misyonu günlük denetim yönetimi görevini bu Anlaşmanın EK IX bölümü, 4.6 kısmında belirtildiği gibi yapacaktır. AGSP Misyon ve personelinin yapısı 2.Madde’de belirlendiği üzere aynı imtiyaz ve dokunulmazlıkları olacaktır. AGSP Misyonu Başkanlığı, AB Konseyi tarafından atanacaktır. AGSP Misyonu Başkanı, Anlaşmadan gelen hukukun üstünlüğü unsurlarının tam olarak uygulanmasını sağlamak için, merkezi veya yerel düzeyde gerekli gördüğü her türlü güvenliği sağlayacaktır, AGSP Misyonu birleşik bir komuta zincirinden oluştuğundan Kosova ile işbirliği içerisinde olunacak ve Kosova’ya, yardım gerektiğinde tüm yönetim alanlarında gerekli tüm desteği sağlayacaktır⁹⁴.

Ahtisaari’nin önerdiği çözümler belki en ideal çözümler değildir ama Kosova’nın hem savaştan sonra hem de bağımsızlık ilanı sonrasında azınlık toplulukları konusunda mümkün görülen tek bir çözümün bu olduğu söylenebilir. Kosova ancak bu şekilde kısa sürede toparlanabilir ve AB’ye entegre olması ancak bu şekilde gerçekleştirilebilirdi.

⁹³ Kosovo; **Durable solutions still elusive 13 years after conflict, a profile of the internal displacement situation**, 10 Ekim, 2012, s.31-32

⁹⁴ Communities and their members, The Comprehensive Proposal for Kosovo Status Settlement (CSP), UNSC, 26 Mart 2007

B) BAĞIMSIZLIK İLANI SONRASI AZINLIK HAKLARI İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER

2005-2007 yılları arasında Viyana’da Sırbistan ve Kosova arasında Kosova statüsü konusunda diyaloglar başlatılmış ve bu diyaloglar Finlandiya eski Cumhurbaşkanı’nın Martti Ahtisaari tarafından yürütölmeye devam edilmiş fakat tarafların görüşmeleri sonuç vermemiştir. Bu durum üzerine BM Genel Sekreteri’nin Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari tarafından Kosova’nın statüsü hakkında, temelinde kurum ve siyasi liderlik bulunan bir belge olarak Kosova ve Sırbistan’ın bir anlaşmaya varamamaları halinde Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmesi yönüne gidilmiştir. NATO Harekâtı’nın tamamlanması ve BM Güvenlik Konseyi’nin Kosova hakkında verdiği 1244 kararla kesin sonuca varılmıştır⁹⁵. 10 Haziran tarihli bu kararla, Kosova’da özel olarak hukuki ve siyasal çerçeve kurulmuş oldu. 1244 sayılı kararla, Kosova krizden etkilenen bir bölge olarak, Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı kapsamında ve esas olarak Avrupa’daki istikrarın sağlanması oldukça önemli olmuştur. Kosova bağımsızlığını ilan edene kadar ki süreçte büyük mücadelelerden geçmiştir, Kosova’daki Arnavutların Sırlar tarafından hem şiddet ve baskı görmeleri hem de yönetim haklarının ellerinden alınarak dışlanmaları kendi geleceğini belirleme hakkına başvurmaya yönelmiştir. Buna yönelik ilk bölümde de bahsedildiği üzere bağımsız devlet kurma hakkını içeren self-determinasyon hakkına başvuran Kosova Avrupa Birliği’nin de desteğiyle 17 Şubat 2008 tarihinde, Kosova Meclisi’nde yapılan törenle milletvekilleri Bağımsızlık Bildirgesi’ni imzaladı ve Kosova bağımsız ve demokratik bir devlet olarak ilan edildi. Kurul ayrıca 15 Haziran 2008 yılında, yürürlüğe giren yeni yasayla Kosova bayrağı, marşı ve Kosova Cumhuriyeti Anayasasını onayladı. Kosova’nın bağımsızlık ilanı sonrasında self-determinasyon ilkesine yeni bir boyut kazandırılmış oldu çünkü Kosova’nın bağımsızlık ilanı farklı siyasi koşullar altında yapılmıştır. Aynı zamanda bağımsızlık ilanından sonra bağımsız devlet yetkisi kullanma kriterleri geçerli de değildir.

Kosova bağımsızlığını ilan etmeden önce ABD ve AB içerisinde siyasi etkisi olan devletlere uyum halinde olmak adına birçok tavizler verdi ve uzlaşma arayışı içerisinde oldu. Fakat Sırbistan, Kosova’nın bağımsızlık ilanının kendisi açısından

---

⁹⁵ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, **a.g.e.**, s.251

dezavantajlı sonuçlar doğurmaması için bazı girişimlerde bulunmuş, önce BM Güvenlik Konseyi olağan üstü toplanmış, fakat görüş farklılıkları nedeniyle Konsey’de bağımsızlık ilanına karşı herhangi bir karar alınmamıştır. Sırbistan’ın Kosova’nın bağımsızlık ilanını kabul etmemesi üzerine konu BM Genel Kurulu tarafından tekrar ele alınmış ve burada kabul edilen kararlar, Kosova’nın 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığı sorusu bir danışma görüşü talebiyle Uluslararası Adalet Divanı’na (UAD) götürülmüştür⁹⁶. Bunun üzerine 22 Temmuz 2010 yılında Adalet Divanı’nın vermiş olduğu karar açıklanarak, Kosova’nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırı olmadığı bildirilmiştir⁹⁷.

Kosova meselesi ve statüsü konusundaki karar alınabilmesine yönelik olarak, BM uzun süre bu konuyla ilgili meşguliyetini sürdürmüştür. 90’lardan günümüze kadar Kosova sorunu küresel siyasi ve diplomatik bir konu haline gelmiştir ve o dönemlerde gündemi çok fazla meşgul etmesine rağmen Kosova sorununa bir çözüm bulabilmek amacıyla hiçbir ciddi proje uygulanmamıştır. Kosova sorununun çözümüne yönelik Avrupa Parlamentosu’nda kararlar verilirken aynı zamanda bu konu ABD Senato Kongresinde de tartışılmıştır⁹⁸. Bu tartışmalar MB’lerin Kosova’yı bağımsız bir devlet olarak gördüklerini açıklayana kadar devam etmiştir. Fakat Kosova statüsü ile ilgili sonuç, hukuksal değil siyasi bildiri olarak gerçekleşmiştir⁹⁹.

Eski Yugoslavya topraklarında, Hırvatistan ve Bosna Hersek’te savaşların yaşanmasının ardından, Kosova’nın bağımsızlığının ilanı Avrupa’nın diğer bir bölümünde de siyasi açıdan değişikliklerin yaşanmasına da sebep olmuştur. Avrupa’nın en genç devletine sahip olması ve kıtada siyasi açısından diğer Avrupa ülkelerin özerk bölgeleri’nin bağımsızlığa yöneleceği endişesi bazı siyasi önlemlerin alınmasına vesile olduğu gibi temel hak ve özgürlüklerin tekrar gözden geçirilmesi gibi durumlar söz konusu olmuştur.

⁹⁶ Faruk Hadzhi, Avukat, (02.07.2014), Kosova’nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırı olup olmadığı’na İlişkin Görüşme, Prizren.

⁹⁷ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, **a.g.e.**, s.261

⁹⁸ Status Kosova I Njegove Regionalne Implikacije Politicka Analiza, Forli, İtalya, 15 Ekim, 2008,s.8, http://www.fer.org.rs/uploads/en/articles/kosovo/articles-about-kosovo/srb_Status-Kosova-i-njegove-regionalne-implikacije_politicka-analiza.pdf , (18.05.2015)

⁹⁹ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, **a.g.e.**, s.265

Kosova bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte bağımsızlığını ilk tanıyan devletlerden , Arnavutluk, ABD, Türkiye, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya olmak üzere batılı devletlerin çoğu Kosova'nın tek taraflı bağımsızlığını ilan etmesine rağmen tanıdılar. Günümüzde Kosova'nın bağımsızlığını 109 devlet tanımıştır. Tanımayan ve tanımayacaklarını iddia eden birçok devlet olmakla birlikte bunlardan birkaçı Sırbistan, Rusya, Yunanistan, Kıbrıs, İspanya ve Bosna Hersek. Sırbistan Kosova'nın halen Sırbistanın bir parçası olarak gördüğü için bağımsızlığını tanımayacaklarını savunmaktadır. Rusya Sırbistanı desteklemekte ve kendi özerk bölgelerinin de böyle bir girişimde bulunacağından bağımsızlığını kabul etmeyeceklerini dile getirmekle birlikte ayrıca Rusya Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahiptir. Yunanistan ve Kıbrıs, Kuzey Kıbrıs sorunu nedeniyle, İspanya da kendi özerk bölgeleri sebebiyle tanımayacağını belirtmiş bunlardan biri Bask sorunu sebebi olarak gösterilebilir. Bosna Hersek, Boşnak ve Hırvat meclis üyeleri Kosova'nın bağımsızlığını desteklerken, Sırp meclis üyeleri karşı çıkmakta bunun diğer bir etkisi de Bosna Hersek Sırp (özerk) Cumhuriyeti (RS)'dir.

Kosova Cumhuriyeti'nin ana kurumları; Kosova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Kosova Yüksek Mahkemesi, Kosova Yargı Konseyi, Kosova Savcılık Konseyi, Kosova Anayasa Mahkemesi, Kosova Güvenlik Gücü, Kosova Cumhuriyeti Hükümeti Cumhuriyet Meclisi, Kosova Güvenlik Konseyi, Kosova Polisi, Kosova İstihbarat Teşkilatı'dır.

Kosova Cumhuriyeti'nin bağımsız kurumları ise; Ombudsmanlık (Avokati i Popullit), Kosova Genel Denetçisi, Merkez Seçim Komisyonu, Kosova Merkez Bankası, Bağımsız Medya Komisyonu'dur.

1) Kosova'da Azınlık Toplulukların Sosyo-Ekonomik, Dilsel, Dinsel ve Kültürel Yapısı

2002 yılından bu yana, ülkenin ekonomisi hızla düşüş göstermiş ve bu durum halkı oldukça olumsuz etkilemiştir. Bu en fazla ülkede yaşayan gençler tarafından hissedilmektedir. İşsizlik oranı ciddi bir seviyede arttı ve günümüzde dahi gençlerin

iş imkânı oldukça kısıtlıdır¹⁰⁰. 2005 yılına kadar uluslararası kuruluşların yardımları 2002'ye kıyasla %75 oranında azalma göstermiştir. Bu durum ülkedeki işsizlik oranının artmasına ve ekonominin aşırı sarsılmasına sebep olmuştur. Savaştan sonra Kosova Misyonu olarak uluslararası kuruluşlar önemli derecede iş imkânları oluşturmuştu. Fakat bu kuruluşların ülkedeki misyonunun bitmesiyle ve ayrılmalarıyla birlikte işsizlik oranları artmıştır. Bu bir nevi “dış ekonomi yardımlarına dayalı ekonomi şoku” olarak da nitelenebilir çünkü bu durum dış ekonomik yardımlara muhtaç olan devletlerde sıkça görülen bir durumdur çünkü bu tür devletlerin henüz iş ve gelir elde etmek için yerel kapasitesi gelişmemiştir¹⁰¹.

Savaştan önce zaten Kosova'da iş imkânı sağlanması kapasitesi oldukça düşüktü, bu durum savaştan sonra da değişmemiştir çünkü iş olanakları kapasiteleri halen gelişmemiştir, sektörlerdeki üreticilerin ve ihracatçıların altyapı eksikliği ve eğitime yönelik yatırımlar nedeniyle savaştan sonra toparlanmak ve iş kapasitesi oluşturmakta oldukça zordur. Ülkede doğrudan yatırımlar da düşük olduğu gibi, yeni iş yerlerinin açılması ve iş imkânlarının sağlanması hala düşük seviyededir. Küresel ekonomik kriz ile birlikte finansal sektörde krizin yaşanması, ülkenin ekonomisi daha da olumsuz etkilendi ve ekonominin büyümesinde daralmalar bir kez daha meydana geldi¹⁰². Ülke ekonomisinin 2009-2010 yıllarında yine olumsuz etkilendiğini söyleyebiliriz.

Mevcut şartlarda beklenen ekonomik gelişmeleri dikkate alarak, ekonomik kalkınmanın iki aşamada olması beklenmekteydi. İlk aşama, 2004-2008 yılları arasında strüktürel yapıların düzeltilmesi ve uluslararası kuruluşların yardımlarının azalması sebebiyle ülkede yaşanmış olan şokun üstesinden gelinmesiydi. İkinci aşama için ise 2009-2015 yılları hedeflenmiştir. Bu şekilde, yapısal reformların ve strüktürel yapıların gelişmesi, ekonomi siyasetini daha iyi ve gelişmiş yönetimlerle ilerletmek, gelişmiş ekonomi siyasetinin düzeltilmesi ve Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra uluslararası yatırımcıların dikkatini çekmek ve ülkeye dış yatırımların yapılması imkânının sağlanması amaçlanmıştır¹⁰³.

¹⁰⁰ Samira Vorfaj, Prizren Progress Şirketi'nin eski muhasebe yöneticisi (03.07.2014), Kosova'nın Ekonomisi'ne ilişkin Görüşme, Prizren

¹⁰¹ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, **a.g.e.**, s.356

¹⁰² Vorfaj, **a.g.g.**

¹⁰³ Vorfaj, **a.g.g.**

Kosova'nın kültürel mirası maddi olduğu kadar manevi açıdan da oldukça büyük önem taşır. Ülkenin kültürel mirasının değeri oldukça büyüktür. Neolitik temellerinden kaynaklı bu miras, Hint-Avrupa neolitik kombinasyonundan türemiştir. İliirya olarak bilinmekle beraber, Ortaçağ'da Arbir olarak biliniyordu. Bu topraklarda kalıtsal olarak var olan miras zenginlikleri Yunan, Roma, Slav-Sırp, Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilmesinden kaynaklanmış, bu topraklar bu imparatorlukların bir parçası haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, bu topraklarda yaşayanlara maddi olduğu kadar manevi olarak oldukça önemli miraslar bırakmıştır. Yüzyıllar boyunca ayakta kalabilmiş camiler, hamamlar, saat kuleleri, medreseler, çeşmeler, köprüler, tekkeler gibi, günümüzde de özel mimarileriyle mirasları halen yaşatılmakta ve kullanılmaktadırlar¹⁰⁴.

Kosova'nın kültürel mirası savaşların, siyasi ve sosyal sebeplerden oluşan her değışikliğin ve çeşitliliğin her dönemin tarihi izini taşır. Bu topraklar, çok çeşitli nedenler ve farklı gelişmeler sonucunda oluşan medeniyetlerin, zenginliklerin ve kültürlerin bir arada yaşamalarının mümkün olduğunu göstermiş, özellikle Batı ve Doğu arasındaki bağı oluşturmuştur. Bu miras, kültürlerin ve medeniyetlerin bir arada yaşayabilmesinin kanıtıdır.

Bu sebeple Kosova'nın miras değerleri, (Bkz.Tablo-6) Avrupa ve dünya tarihinin aynı alanda toplandığı bir kültür mozaigi olarak görölmektedir ve bu değerler tüm insanların ortak olarak koruması ve sahiplenmesi gereken önemli değerlerdir. Bu kültürel miras ülkede aynı zamanda turizmin gelişmesinde de oldukça büyük önem taşımaktadır.

Kosova'nın mesleki zanaat özgeçmiş i oldukça değerlidir. Bu zanaatlardan silahtarlar, bıçakçılar, kuyumcular, tabakçılar, terziler, saraçlar gibi el emeği yapımların sanatsal değeri oldukça yüksek idi. Bu ürünler birçok Avrupa ülkesine ihracat edilirdi. Aynı zamanda zanaatçılar, demirciler, çanak çömlekçiler, nalcılar da önemli zanaatkârlardandı. Bu zanaat meslekleri en fazla İpek ve Prizren şehirlerindeydi. Çalışmalarını farklı tekniklerle yaparlardı ve gümüş ya da altınla süslerlerdi. Prizren şehri gümüş üretimi ve işlemleriyle oldukça ünlüdür çünkü bu işlemler Filigran tekniği ile yapılıyordu. Yakova Savat tekniği İpek ise Granülasyon

---

¹⁰⁴ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, a.g.e., s.479

teknikleriyle meşhurdu. 9. Yüzyılda Paris ve Londra'da düzenlenen sergilerde oldukça prestijli ürünler sergileyerek beğeni topladılar¹⁰⁵.

Prizren ve İpek şehirlerinde aynı zamanda terzicilikte oldukça meşhurdu. Çok ünlü nakış ve ipek dokuma merkezleri vardı. Halılar, kilimler oldukça kaliteli üretiliyordu. Kosova'da bugün bu zanaat işletmelerinin çoğu kapatılmış ya da yerini modern makineler almıştır, bazı eski zanaatlar hala etkin fakat sayıları çok azdır.

Kosova'da, Arnavutça, Sırpça, Boşnakça, Türkçe, Romanca ve Goranca dilleri konuşulmaktadır (Bkz.Tablo-2). Azınlık toplulukların dilleri olarak, Türkçe, Sırpça, Goranca, Boşnakça ve Romanca kullanılır (Bkz.Resim5,7,8,9,10,11,12). Lakin Türkçe Kosova'da bölgesel olarak kullanılan bir dildir, hemen hemen her topluluk Türkçeyi de konuşur ve oldukça yaygındır. Romanca ise sadece Roman kesiminin kullandığı dil olduğu için bölgesel dil kategorisine girmez¹⁰⁶.

Kosova'da son 10 yıl içerisinde, Kosova'ya uluslararası kurumların gelmesi ve uluslararası siyasetin daha yoğun yaşanmasıyla birlikte, uluslararası diller daha yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Aslında İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca ve daha bazı diğer kurumların kullandığı dillerin kullanılması oldukça sık rastlanan bir durumdur. Bu dillerin kullanılmasının önemi büyüktür çünkü görev yapmak üzere Kosova'ya gönderilen uluslararası kuruluşlar ile irtibatta olunması önemlidir. Bu diller genelde uluslararası kuruluşlarda, askeri organizasyonlarda, polis teşkilatında ve yardım kuruluşlarınca sıklıkla kullanılmaktadır. Kosova'da statü konumuna bakılmaksızın İngilizce ortak dil olarak kabul edilmiştir ve yasa ile resmi dil olarak farklı uluslararası topluluklar ve yerel halk için iletişim dili olarak kullanılmaktadır¹⁰⁷.

Kosova'da vatandaşların dini özgürlüğü hakkı anayasa ile güvence altına alınmıştır. Her vatandaşın alenen kişisel dini inancını ifade etmek, kabul etmek veya dini topluluklara veya belirli dini guruplara katılma veya reddetme hakkına sahiptir. Dini özgürlüklerin yanısıra dini mirasın korunmasını da kanunla öngörülmüştür. Dini özgürlük ve haklar dini kurumları tarafından korunmaktadır. Dini kurum ve kuruluşların vatandaşların kendi mezhepleri içerisinde, devlet organlarının ve

¹⁰⁵ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, **a.g.e.**, s.503

¹⁰⁶ Dil Komisarı Ofisi 'Kosova'da dil hakları denetlenmesi ve değerlendirmesi', http://www.komisioneri-ks.org/repository/docs/Anglisht_Finale_160315.pdf, (18.03.2016)

¹⁰⁷ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, **a.g.e.**, s.529

kurumlarının sistem organizasyonunu kendi iç organizasyonunu düzenler ve eğitim faaliyetleri ve dini ayinleri ücretsiz düzenlerler.

Anayasa’da, Kosova Cumhuriyeti’nin laik bir devlet olduğu ve dini inançları konusunda tarafsız olduğu vurgulanmaktadır. Anayasa din ve dini inançlara yönelik ayrımcılığa izin vermez. Kosova Cumhuriyeti hiçbir dini bayramı devletin resmi bayramı olarak görmez, fakat takvimde her topluluğun dini bayramın bir günü, devletin genel tatil günü olarak ilan edilmiştir. Müslümanların Bayram günü, Hristiyanların ve Slavların, Noeli ve Paskalyası gibi¹⁰⁸.

Azınlık toplulukları dini kurumları ve cemaatler gazete, dergi, kitap ve dini eserleri yayınlama hakkına sahiptirler.

Kosova’da İslam kültürünün izleri olan ve özel mimarileri ile ön plana çıkan camiler ve tekkelerin kökeni, XIV-XV. yüzyıllara dayanır. Kosova’da İslam dini, Osmanlıların İslamiyeti bu topraklara getirmesiyle yayılmıştır ve genellikle ülkedeki müslümanları, Hanefi Okuluna mensup Sünniler oluşturur. Nüfusun %90’nını müslümanlar oluşturur.

Kosova’da İslam Topluluğu’na bağlı, bir medrese ve İslam Bilimleri Fakültesi vardır. 513 caminin 218’i savaş sırasında zarar görmüştür. Camilerin %95’i cemaat tarafından kullanılmaktadır.

Katolik Kilisesi’nin ise Kosova İslam Topluluğuna kıyasla, 65.000 civarında daha az sayıda mümini, 24 kilisesi, 37 rahip ve belirli bir sayıda da rahibeleri vardır.

Ortodoks/Slavların ise Kosova çapında, oldukça fazla kilise ve manastırı bulunmaktadır ve hemen hemen hepsi devlet koruması altındadır.

Tarih boyunca İslam, Katolik ve Slav dinlerinin gelişimi ve aralarındaki ilişkiler oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Aralarındaki ilişki ve saygı üst seviyededir. Dinler arası toleranslar farklı seviyelere taşınmıştır, aileler içerisinde olduğu gibi, dini kurumlar ve daha birçok dini mezhebin birlikte yaşamakta olan bu ülkede İslam, Hristiyan ve Slav dinlerine mensup insanların aralarındaki hoşgörü geçmişten günümüze kadar halen devam etmektedir.

Belirli sosyal ve tarihsel süreçlerden geçerek, farklı dönemlerde yoğun göç süreçlerinin oluşması ve diğer olumsuz koşulların belirmesi sebebiyle Kosova

---

¹⁰⁸ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, a.g.e., ss.603-605

nüfusunun gelişiminde farklılıklar görülmüştür. Kosova nüfusunun gelişimi için temel özelliklerden biri doğum oranının artırılması olmuştur. 1880 yıllarında nüfusun 240.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Türk istatistiklerine göre, 1908-1909 yılları arasında, 506.862 kişinin kayıtlı olduğu görülmektedir. 1910 yılında 475.000 olarak kayıtlara geçmiştir. Avusturya askeri yetkililerinin tespitine göre 1916 yılında Kosova'nın nüfusu 460.607 idi. Yugoslavya'nın iki farklı sayımına göre 1921 ve 1923, Kosova'da nüfus sayısı sırasıyla 439.010 ve 552.064 olarak kaydedildi. 1880-1980 döneminde, nüfusta %600'lük bir artış görülmüştür. 1880-2005 arasındaki dönemde ise %900'ün üstünde bir artış olmuştur. 1961-1991 yılları arasında, Kosova'nın nüfusu 1.054.512'e yükselmiştir (Bkz.Tablo-1). Her dönemi ayrı ayrı incelediğimizde bu artışların bir miktarı göçlere sayılsa bile, göçler bu artışların büyük bir bölümünü negatif olarak etkilemiştir. 1991'de Kosova'nın nüfusu yaklaşık 2 milyondur. Bugünkü nüfus konseptine bakarsak, amaçlanan nüfusa göre, şimdiki sayı yaklaşık olarak, 2.200.000 olduğu söylenebilir. Bugün ki sabit nüfus ise yaklaşık olarak 2.700.000'dür¹⁰⁹. 1.445 yerleşim alanından sadece 26'sı kentsel alandır. Nüfusun diğer bölümü ise kırsal alanlarda yaşamaktadır. Kosova halen Avrupa'da demografik geçiş süreci içerisinde.

Kosova'da topluluk göçleri, her döneme özgü baskılardan ve bu baskıların veya ülkedeki karmaşanın getirmiş olduğu zorluklardan kaynaklanıyordu. 1912 yılından bu yana halen günümüzde bile göçler sürmektedir. Bu göçler, Krallık döneminde de vardı, Sosyalist sistemin dağılmasından sonra iktidar baskısıyla oluşturulan huzursuzluklarla devam etmiştir. Ayrıca savaşın etkisiyle oluşan göçlere ilave olarak savaşın bitimi sonrasında ekonomik sıkıntıların yaşanması sebebiyle de göçler yaşanmıştır. Hangi topluluğun, hangi ülkeye göçettiği bilinsede her topluluğun ayırım yapılmadan göçe zorlanması Kosova'daki azınlık topluluklarını oldukça olumsuz etkilemiştir. 1912'lerden başlayan baskılar, Miloşević dönemi de dahil, çoğu dinsel nedenlerle olması sebebiyle Arnavut, Türk, Boşnak, Goralı, Roman Toplulukları her zaman bir çeşit huzursuzluğa maruz kalmışlardır. Bu baskılara dayanamayan topluluklar göç etmek zorunda bırakılarak çoğu Türkiye ve Batı Avrupa ülkelerine göç etmiş veya sığınmıştır. Hatta bazı dönemlerde Türkiye

---

¹⁰⁹ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, **a.g.e.**, ss.131-132

Cumhuriyeti Devleti ile yazılı göç anlaşmaları imzalanmış olup, Kosova'dan Makedonya'ya, oradan Bulgaristan ve Türkiye'ye göçmen veya sığınmacı olarak kabul edilmişlerdir. Fakat göç sırasında seyahat belgelerinde oluşan sıkıntılar sebebiyle, çoğu Kosova vatandaşı Makedon vatandaşlığına geçmeye zorlanmış, Türkiye Cumhuriyeti kayıtlarına Makedon vatandaşı olarak geçmişlerdir.

Yıllar boyunca Kosova topraklarında meydana gelmiş siyasi sorunlar, savaşlar ve yaşanan değişiklikler Kosova'da yaşayanların daha iyi bir hayat sürdürebilmeleri arzusuyla, Kosova içerisinde veya Kosova dışında göçlere sebep olmuştur. Kosova'da yaşayanların göçleri çok eskilere dayanır. Bu topraklarda olan her değişiklik yeni bir göç sebebi oluyordu. İnsanlar ister siyasi baskılardan, ister savaşlardan ve savaşın getirdiği ekonomik sıkıntıları sebebiyle olsun, isteyerek veya istemeyerek sığınmacı, göçmen veya mülteci olarak topraklarını terketmek zorunda kalıyor ve bu durum çeşitli dönemlerde sık sık tekrarlanıyordu. Ülkedeki her topluluğun farklı zaman diliminde farklı göçleri olmuştur. 70'lerde Arnavut topluluğu, nüfusunun büyük bir çoğunluğu mevsimlik işçi olarak göçetmeye başladı. Bunun öncesinde, Sırp rejimin kötü muameleleri ve müslüman kesim üzerindeki dini ve siyasi baskıları göçleri artırmıştır. Bu dönemlerde en fazla Arnavut Topluluğu'nun göçleri olmuştur, topluluğun göçleri Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'ya artmıştır¹¹⁰.

1992-1996 yılları arasında göçler Kosova'nın her kesiminden büyük dalgalar halinde ailece gerçekleşiyordu. Genelde göçler ağırlıklı olarak, Almanya, İsviçre, İsveç, Avusturya, Hırvatistan, İtalya, Slovenya, Belçika, Norveç, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, Finlandiya, Lüksemburg, gibi devletlere gerçekleşiyordu. Büyük göç dalgası, 1998-1999 yılları arasında gerçekleşmiş ve savaş zamanında devam etmiştir. Göçedenlerin büyük bir çoğunluğu hala dönmemiştir. 2000-2001 sonrasında Kosova'da ki ekonomik durumunun düzelmemiş olması ve bu sorunların günümüzde de yaşanması, yine büyük bir göç dalgasına sebep olmuştur. Çoğunlukla genç ve oldukça eğitilmiş nesillerin göçetmesi ne yazık ki günümüzde hala devam etmektedir¹¹¹.

---

¹¹⁰ Kastrati Avni, **Kosova nëpër vite, Kosova në mesin e Evropës dhe rajonit me disa variabla socio-ekonomike**, Priştine, Ocak 2006, ss.66-67

¹¹¹ Kastrati, **a.e.**, ss.68-69

Kosova'dan göç edenlerin çoğu Kosova'ya bir çeşit yatırımlarda bulunmaktadır. Ülkede kalan ailelerine ciddi anlamda maddi gelir kaynağı sağlıyorlar maddi yardımda bulunuyorlar. Arsa, mülk ve taşınmazlarda da yatırımları oldukça fazladır. Farklı kaynaklardan elde edilen bilgilere göre göçmelerin %70'i Kosova'da yatırım ya da yardımda bulunmuşlardır. Bunlardan bazıları; aile yakınlarına maddi yardım, eğitim desteği, konut inşaatları, devlet tarafından özelleştirilen işletmeleri devralmak ve yönetmek, iş yerleri açmak, işsizlere iş imkânı sağlamak ve farklı alanlarda ekonomiye katkı sağlamak gibi¹¹².

Doğumların mutlak ve nispi sayısının azalması, 1991-1992 yılları arasında başlamıştır. 1999 savaşıdan sonraki durum, Arnavut gençliğinin çoğunun Batı Avrupa ülkelerine göçetmeleri, siyasi baskılar, korku, psikolojik ve sosyopsikolojik olayların yaşanması gibi olaylar sonucunda oluşmuştur. Sosyal güvensizlik, psikolojik sorunlar gibi durumlar evliliklerin gerçekleşmesini engellemiştir. Aynı zamanda savaş zamanı ve sonrası yaşanan sıkıntılar ve sorunların gençleri olumsuz etkilemesi doğumların ertelenmesine veya engellenmesine de sebep olmuştur¹¹³.

2) Bağımsızlık Sonrası Kosova'da Azınlık Toplulukların Hakları İle İlgili Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

Dünyadaki her yeni devletin ilk olarak marşı, bayrağı, anayasası oluşturulmalıdır ki uluslararası tanınma hakkı kazansın. Kosova'nın bağımsızlık ilanı hazırlıkları ve ilanı Ahtisaari Planı çerçevesinde oluşmuştur. Kosova'nın bağımsızlığı, Priştine'de 17 Şubat 2008 yılında Kosova Parlamentosunda ilan edilmiştir.

Kosova'nın bağımsızlık beyanı 12 önemli maddeden oluşur, bunlardan birkaçı¹¹⁴ şöyledir;

2. Madde'de "Biz Kosova Cumhuriyeti'ni demokratik, laik ve çok etnik bir devlet olarak, ayrımcılık yapmadan, hukuk çerçevesinde eşit koruma ilkeleri çerçevesinde ilan ediyoruz. Bizler Kosova'daki tüm toplulukların haklarını korumak,

---

¹¹² Hadzhi, a.g.g.

¹¹³ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, a.g.e., s.136

¹¹⁴ Arifi Sylë, **KOSOVA Shteti i Mbikqyrr**, Erpoprint Yayınları, Priştine, 2008., s.245

siyasi karar alma ve toplumsal süreçlere katılımlarının oluşması için gerekli koşulları yaratacağız”,

3. Madde’de“Biz Ahtisaari Planı’nda yer alan Kosova hakkındaki yükümlülükleri kabul ediyor ve Kosova’yı ileriki yıllara taşımak için bu çerçeveyi uygulayacağız. Önceliğimiz bu mevzuatın benimsenmesi ve gerekenleri EK XII’deki, toplulukların ve üyelerinin haklarını korumak ve teşvik etmek bölümü tam olarak uygulanacaktır”,

4. Madde’de“Biz en kısa sürede İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi tarafından tanımlanan özellikle de tüm vatandaşlarımızın temel hak ve özgürlüklere saygı gösterdiğimiz bir anayasa kabul edeceğiz. Bu anayasa Ahtisaari Planı’nın ilgili tüm ilkelerini içermelidir ve bu anayasa, demokratik ve müzakereci bir süreç ile kabul edilecektir”,

6.Madde’de“Kültürel, coğrafik ve tarihi nedenlerden dolayı, biz geleceğimizin Avrupa ailesinin içerisinde olduğuna inanıyoruz. Bu sebepten dolayı, bizler AB’ye tam üyeliği kolaylaştırmak için gerekli tüm adımları atmaya hazır olduğumuzu beyan ederiz. Bu sebeple, Avrupa ve Avrupa-Atlantik entegrasyonu için gerekli reformları en kısa sürede uygulayacağız”,

12. Madde’de“Biz bu vesileyle açıkça onaylıyoruz ki Kosova, hukuk çerçevesinde bu bildirmede belirlenmiş olan yükümlülükleri Ahtisaari Planı çerçevesinde uygulayacaktır. Tüm bu hususlara dayanarak, biz uluslararası hukuk kararları da dahil olmak üzere, BM Güvenlik Konseyi ilkelerine dayanarak ve 1244 sayılı karar (BM Güvenlik Konseyi’nin 10 Haziran 1999’da kabul ettiği bir karardır. Kararla birlikte BM Kosova Geçici Yönetim Misiyonu UNMIK oluşturuldu. 1244 sayılı karar on dört devletin oyu ile kabul edilirken Çin çekimser kaldı) doğrultusunda hareket edeceğiz. Biz açıkça beyan ediyoruz ki bütün devletlerin bu beyana itimat ederek ve hareket etmelerini öneriyoruz, dostluklarını ve desteklerini bekliyoruz” denilmektedir¹¹⁵.

Bu beyanı, Kosova’nın bağımsızlığı ilanı sırasında dönemin Kosova Başbakanı Hashim Thaqi okumuştur.

---

¹¹⁵ Kim Julie, Woehrel Steven, CRS Report for Congress, **Kosovo and U.S. Policy; Background to Independence**, 20 Haziran, 2008, s. 19-20

Kosova'nın bağımsızlık ilanı, hem hukuksal hem siyasi açıdan Kosovalılar için oldukça önemli bir tarihi olay oldu. Bağımsızlık ve egemenliğin ilanı ve sonrasındaki uluslararası tanımalar, uluslararası bir anlam kazanan siyasi sürecin sonunu oluşturmaktadır. Kosova açısından tarihi ve önemli olan bu durum, diğer milletlerle ve devletlerle eşitlik oluşturmaktadır. Kosova'nın bağımsızlığı kabul edilmiş ve uluslararası tanınmış olması başlı başına bir hikâyledir. Çünkü bu siyasi süreçte, farklı kültürler ve devletler siyasi ve diplomatik açıdan algılamaların gelişmesine vesile olmuştur. Bazı devletlerin Sırbistan çıkarlarını desteklemesi, Kosova'da yaşayan topluluklarda dahil, Ahtisaari Planı çerçevesinde Kosova'nın bağımsızlığının ilan edilmesi, bu bağımsızlığı desteklemeyen devletler arasında endişe artmıştır¹¹⁶.

2.1. Bağımsızlık Sonrası Kosova Anayasası'nda Azınlık Toplulukları

Anayasa taslağı imzalandıktan sonra anayasa Komisyonu, açık yapılan oylamanın ardından, Kosova kurumlarının kurulmasına onay verdi. Kosova kurumları, muhalefet partileri ve AB temsilcilerinin katılımı ile düzenlenen konuşmada Cumhurbaşkanı ve Anayasa Komisyonu Başkan Yardımcısı, 9 Nisan 2008 tarihinde Kosova Meclisi Kosova Cumhuriyeti Anayasasını onayladı ve bağımsızlığını ilan etti.

Kosova bu tarihte, Sırbistan'dan ayrılmış ve de jure¹¹⁷ olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Devletin bağımsızlığı ilan edilen gün Kosova halkı ve tarihi açısından önemli bir gün olarak ilan edildi. Anayasa'nın kabulü ve Kosova'nın devlet niteliği kazanması, devlet kurumlarının yasal ve anayasal yetkisi açısından meşruluğuna yönelik büyük anlam ifade etmektedir. Kosova Anayasası en üst düzey hukuk yasası olarak, 15 Haziran 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Kosova Cumhuriyeti Anayasası kapsamlı öneri ile tam bir uyum içindedir. Anayasa 14 bölümden ve 162 maddeden oluşmaktadır¹¹⁸.

---

¹¹⁶ Arifi, **a.g.e.**, s.237

¹¹⁷ Hukuki olarak anlamındadır.

¹¹⁸ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, **a.g.e.**, s.289

Kosova anayasasına göre Kosova Cumhuriyeti, her vatandaşının haklarının eşit, demokratik, bölünmez, bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanımlanmıştır. Kosova Anayasası insan hakları ve özgürlüklerini koruma hükmü de içerir. Bu birkaç gruba ayrılmıştır; kişilerin hak ve özgürlükleri, kişilerin özgürlükleri, siyasi özgürlükler, sosyal özgürlükler, ekonomik ve kültürel özgürlükler şeklindedir.

Anayasa'nın 1. Madde'sine göre, Kosova, herhangi bir devlet ya da devlet parçasının toprak bütünlüğünü oluşturmamaktadır ve hiçbir devlet ile birleşme veya hiçbir devletin parçası olarak birleşmeyi kabul etmeyecektir.

3. Madde'de; Kosova'nın, çok ırklı bir devlet (Arnavut çoğunluğu ve ülke'de yaşayan diğer azınlık toplulukları) olduğu, Kosova'nın, bir hukuk devleti olduğu ve temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu ve ülkede yaşayan her topluluğun, hukukun üstünlüğü karşısında eşit olacağı ifade edilmektedir.

5. Madde'de, Kosova'daki resmi dillerin Arnavutça ve Sırpça olarak kabul edildiği, fakat diğer azınlık toplulukların dilleri olan Türkçe, Boşnakça ve Romanca dillerinin yaşadıkları belediye düzeyinde resmi dil statüsünde kabul edildiği ifade edilmektedir¹¹⁹.

14 ve 15. Maddelerde, Kosova Cumhuriyeti vatandaşlığında olanların ve yurtdışındaki vatandaşların çıkarlarının korunmasından bahsedilmekte ve vatandaşlığa kabul veya vatandaşlıktan çıkarılmanın kanunla düzenlendiği ifade edilmektedir.

16. Madde'de, anayasa'nın Kosova Cumhuriyeti'nin en yüksek yasası olduğu, tüm yasa ve diğer yasal düzenlemelerin anayasaya uygun olacağı belirtilmektedir.

21, 23 ve 24. Madde'lerde ise, temel hak ve özgürlükler, adalet ve insanlık onuru temel ilkeleri var olduğu, demokratik bir toplum olduğu, garantilerin verildiği ve devlet içerisinde, milliyet, ırk, renk, dil, din, cinsiyet ayrımı ve ayrımcılığı yapılmadan, bütün vatandaşların hukuk önünde eşit haklara sahip olduğu ifade edilmekte, İnsanlık onuru, sosyal köken, ekonomik, eğitim düzeyi ayrımı

---

¹¹⁹ Dil Komisarı Ofisi 'Kosova'da dil hakları denetlenmesi ve değerlendirmesi', http://www.komisioneri-ks.org/repository/docs/Englisht_Finale_160315.pdf, (18.03.2016)

yapmamakla ilgili hususlar yasalarla düzenlenmekte, hukuk düzenini garanti altına alındığı da vurgulanmaktadır¹²⁰.

Kosova Anayasası'nın üçüncü kısmında Azınlık Toplulukları ve Azınlık Topluluğu Mensuplarının Hakları düzenlenmiştir. Aynı zamanda detaylı bir şekilde devletin sorumlulukları, azınlık topluluğu ve azınlıktopluluk mensuplarının hakları gibi maddeler de düzenlenmiştir¹²¹.

Ayrıca anayasa'nın 22.Maddesinde, Uluslararası Anlaşma ve Belgelerin Doğrudan Uygulanmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Madde'de, uluslararası anlaşma ve belgelerle güvence altına alınmış olan insan hak ve özgürlükleri, bu anayasayla da güvencesinin sağlandığı belirtilmektedir. Kosova Anayasası'nın doğrudan uygulanması esnasında uluslararası yasa ya da kamu kuruluşlarına ait diğer yasal hükümlerle çelişmesi durumunda, bu belgelerin önceliği vardır¹²². Bunlar; 1) Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesi, 2) Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerini Koruma Sözleşmesi ve Protokolleri, 3) Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Protokolleri, 4) Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşme, 5) Her Türlü Irksal Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi, 6) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi, 7) Çocuk Hakları Sözleşmesi, 8) İşkence, Vahşet, İnsanlık dışı ve Onuru Kırıcı Ceza ve Muamelelere Karşı Sözleşme'dir.

2.2. Azınlık Toplulukları ile İlgili Yasal Düzenleme

Kosova'da yaşayan azınlık toplulukların hakları birinci derecede ve ikinci derecede yasalarla güvence altına alınmıştır. Topluluk hakları açısından kapsamlı bilgileri içeren Kosova Cumhuriyeti Anayasası ve çok kapsamlı olan Kosova'da Toplulukların ve Topluluk Üyelerinin Haklarının Korunması tanımına dair yasa olarak bilinen (03/L-047) yasadır. Azınlık toplulukların ayrımcılığa uğramamaları için hükümet tarafından hakları güvence altına alınmıştır. Bu yasa ile kimlik, dil,

¹²⁰ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës, a.g.e., s.290

¹²¹ Beha Adem, **Minority Rights: An Opportunity for Adjustment of Ethnic Relations in Kosovo**, 2014, s. 91-29, <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2014/Beha.pdf>, (28.06.2015)

¹²² Bkz. Kosova Cumhuriyeti Anayasası tam metni, <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Kosova.Cumhuriyeti.Anayasasi.pdf> (09.10.2014)

kültür, medya, din, eğitim, ekonomik ve sosyal haklar, sağlık, siyasi katılım, toplumlar danışma kurulu ile ilgili özgürlüklerden yana, birçok madde düzenlenmiştir. Kosova Meclisi'nin onayladığı Kosova'daki Azınlık Toplumları ile Azınlık Toplum Mensupları Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasası (Yasa No. 03/L-047)¹²³ anayasa'nın IV. Bölüm, 65.Maddesinin 1. fıkrasına ve 81.Madde'nin 1.fıkrasının 2.paragrafına dayanılarak oluşturulmuştur.15 maddelik bir yasadır ve Kosova Cumhuriyeti Meclisi tarafından 13.03.2008 tarihinde onaylanmış, 15 gün sonra yürürlüğe girmiştir.

1.Madde'nin 4.fıkrasında, bu yasa amacına yönelik, çoğunlukta olmayıp Kosova Cumhuriyetinde geleneksel olarak mevcut, ulusal, etnik, kültürel, dil ya da dini gruplar, tanımlanmaktadır. Bunlar; Sırp, Türkler, Boşnaklar, Romanlar, Aşkaliler, Mısırlılar, Goralılar ve diğer azınlık toplumlarıdır. Aynı yasanın 7.fıkrasında ise, mahkemeler dahil, Kosova Cumhuriyeti yetkilileri işbu yasa, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme hükümleri dahil olmak üzere, uluslararası insan hakları yükümlülükleriyle birlikte, Kosova Cumhuriyeti Anayasası ile belirlenen insan hakları ve temel özgürlükleri ve azınlık toplumları ile toplum mensupları haklarının garantisine uygun bir şekilde yorumlamak zorundadır.

“Kimlik Hakları” düzenlenmiştir, azınlık toplumları ve toplum mensupları, özgürce kendi kültür ve kimliklerini muhafaza etmek, ifade etmek ve geliştirmek kendi kimlikleri daha doğrusu din, dil, gelenek ve kültürel miras temel unsurlarını koruma hakkına sahiptir düzelmemesi 2.Madde'de konulmuştur. Aynı zamanda bu yasa içerisinde sıralanan özel haklara ek olarak düşünme, ifade, medya, birlik ve beraberlik, dini inanç ve ibadet özgürlüğü gibi temel insan hakları özgürce ve eşit bir biçimde yerine getirilmelidir¹²⁴.

Yaşadıkları yerlerde nüfus oranlarının aleyhine değiştirilmesi yasak olduğu gibi asimilasyon girişimleri de yasaklanmıştır. Ayrıca, azınlık topluluğu mensubu kişiler, kendi orjinal isimleri değiştirilmiş ise kendi orjinal isimlerine geri dönme

¹²³ Bkz. tam metni, Kosova'da Toplumlar ile Toplum Mensupları Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasası, <http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/ahtisari/047-Tur.swf> (09.10.2014)

¹²⁴ Beha Adem, **a.m.**, s.98

hakkına sahiptir bu soyisimlerini, kendi dillerindeki kişisel kimlik ve diğer resmi belgelerde kullanma hakkına ilişkin düzenlemesi de yer almaktadır.

“Tam ve Etkili” Nitelik”, düzenlemesi 3. Madde’de yer almaktadır. Kosova Cumhuriyeti barış, hoşgörü, kültürler-arası ve dinler-arası diyalog anlayışını geliştirmek ve toplumlar arasında uzlaşmayı desteklemek zorundadır. Buyasayla Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme ve diğer ilgili belgeler içerisinde sözedilen standartlara, Kosova’daki tüm insanların tam ve etkili eşitliğini elde etmek amacıyla riayet edilmek zorundadır. Ayrıca bu maddenin diğer fıkralarında kin veya tehditlere karşı, şiddet ve bu azınlık toplumların her çeşit ayrımcılığa maruz kalmaları yasaklanmıştır. Aynı zamanda Kosova Cumhuriyeti azınlık toplumların ülke genelindeki hareket özgürlüğü ile asayiş ve güvenliklerini korumak zorundadır¹²⁵.

4.Madde’de“Dil” düzenlemesi bulunmaktadır. Arnavutça ve Sırpça dilleri ile bunların yazıları Kosova Cumhuriyeti resmi dillerdir ve Kosova kurumlarında eşit statüye sahiptir. Türkçe, Boşnakça ve Romanca dilleri, belediye düzeyinde resmi dil statüsüne sahiptir ya da Dillerin Kullanımı Yasasına uygun bir şekilde resmi kullanımdaki dillerdir¹²⁶. Azınlık toplumları dillerini özgürce kullanma hakkına sahiptir, kendi dillerinde bilgi alma hakkına ifade özgürlüğüne sahiptir, mahkemede kendi dilleriyle kendilerini savunma hakkına, ücretsiz tercüman yardımı alma hakkına sahiptir düzenlemesi de mevcuttur ayrıca, azınlık topluluğu mensubu kişilerin yaşadıkları yerlerde, geleneksel yerel isimler, sokak isimleri ve diğer yöresel tabela göstergelerinde de aynı şekilde, belediye düzeyindeki idari yetkililer ile kendi dillerinde anlaşabilme ve çoğunluğu oluşturmayan yerlerde dillerin kullanımı yasası ile düzenlenmek zorundadır denmiş ve “Kosova’nın, resmi dillerin dışındaki dillerin korunduğu, devam ettirildiği ve gelişimini temin etmek amacıyla olumlu önlemler almak ve kendi çalışmalarını Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartına uygun bir şekilde yönlendirmek zorunda olduğu” da ifade edilmektedir.

5.Madde’de “Kültür Düzenlemesi” yer almaktadır. Kosova Cumhuriyetinde ki azınlık toplumları ve bu toplumlara mensup kişiler, kendi kültür ve

¹²⁵ Law No.3/L-047 “**On the Protection and Promotion of the Rights of Communities and their Members in Kosovo**” (Law on Communities), 13 March, 2008

¹²⁶ Dil Komisarı Ofisi ‘Kosova’da dil hakları denetlenmesi ve değerlendirmesi’, http://www.komisioneri-ks.org/repository/docs/Anglisht_Finale_160315.pdf, (18.03.2016)

geleneklerini ifade etmek, devam ettirmek ve geliştirmek ile kendi kültürel konularını yönetme hakkına sahiptir. Kültür dernekleri kurma, kültür kuruluşları oluşturma ve katılma, yasaya uygun şekilde kendi geleneksel ve dini bayramlarını zgr ve açık bir biçimde kutlama hakkı tanınmıştır. Azınlık toplulukların ve temsilcilerine, yasa ve uluslararası standartlara uygun bir şekilde kendi topluluk simgelerini kullanma ve sergileme hakkı da tanınmıştır. Ayrıca Kosova Cumhuriyeti, tüm azınlık topluluklarına ait kültürel ve dini mirası Kosova mirasının ayrılmaz bir parçası olarak korumak zorundadır ve yasaya uygun bir şekilde topluluklar için önem taşıyan kültürel ve dini alanların ve eserlerin etkili biçimde korunmasını sağlamak zorunluluğu getirilmiştir.

“Medya Hakkı” düzenlemesi bulunmaktadır. 6. Madde’de azınlık toplulukları ve mensuplarının, hiçbir ayrımcılık yapılmadan bilgi erişimi garanti edilmek zorundadır. Azınlık toplulukları ve topluluk mensupları, günlük gazeteler ve haber ajansları aracılığıyla kendi dillerinde bilgi temin etme amacı dahil olmak üzere, kendi medyasını kurabilme ve kullanma hakkına sahiptir. Azınlık toplulukları ve topluluk mensupları kendilerine ayrılmış sayıda frekansa sahip olmak zorundadır. Ayrıca bu maddenin diğer fıkralarındaki düzenlemeler, kamu yayın kanallarında azınlık toplulukları hakkında program yapımı ve yerel haber yayın hakkı, kültür, spor ve eğlence programları, azınlık toplulukların kendi dillerinde yayınlama hakkına işaret etmektedir. Ayrıca Kosova Hükümeti, yasaya uygun olarak etkili bir biçimde ve hiçbir ayrımcılık yapmadan, Kosova genelinde ruhsatlı sırpça dilindeki bağımsız bir televizyon kanalına Kosova Sırp Topluluğu’nun erişebilmesini mümkün kılan bir uluslararası frekans planı temin etmek amacıyla, kendi yetkilileri kapsamında tüm önlemleri alma yükümlülüğüne sahiptir¹²⁷.

“Din” ile ilgili konular 7.Madde’nin birinci fıkrasındaki düzenlemesinde, Kosova Cumhuriyeti’nin resmi dininin olmadığı ve dini inançlar konusunda tarafsız olduğu vurgulanmaktadır. Azınlık topluluklarına din özgürlüğü tanınmıştır. Kosova Cumhuriyeti, tüm topluluklara ait kültürel ve dini mirası Kosova mirasının ayrılmaz bir parçası olarak korumak zorundadır. Sırp Ortodoks Kilisesine, zel Koruma

---

¹²⁷ Law on Communities, Art. 5-6

Alanlarının Oluşturulması Yasasına uygun bir şekilde kendi haklarını koruma ve ondan yararlanma, imtiyaz ve dokunulmazlık tanımak zorunluluğu getirilmiştir.

“Eğitim Hakkı” 8.Madde’de düzenlenmiştir. Azınlık topluluklarına mensup tüm kişiler, kendi seçimlerine göre Kosova’daki resmi dillerin birinde, tüm seviyelerdeki kamu eğitimi alma hakkına sahiptir. Azınlık topluluğu mensubu kişiler, resmi dil olmaması durumunda bile, kendi dillerinde okul öncesi, ilk okul ve liselerde kamu eğitimi alma hakkına sahiptir. Aynı zamanda Kosova Cumhuriyeti’ne, topluluk dillerinde üniversite düzeyinde mevcut olan mesleki eğitim ve yüksek öğrenim olanaklarını garanti etmek zorunluluğu da getirilmiştir. Sırpça dilinde eğitim veren okullar, Yerel Eğitim Yasası ile tayin edilen usullere uygun bir şekilde Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığına bildirilmesinin ardından, Sırbistan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığının geliştirdiği müfredat ya da ders kitaplarını uygulayabilir. Kuzey Mitroviça Üniversitesi, yüksek öğrenim veren bağımsız bir kamu kurumudur.

Ekonomik ve Sosyal İmkânlar” 9.Madde’de düzenlenmiştir. Azınlık toplulukları ve topluluk mensupları, ayrımcılığa maruz kalmadan kendi mülklerinden faydalanmak ile adil ve eşit bir ücret karşılığında çalışma imkânı hakkına sahiptir. 9. Madde’nin 2.fıkrasında Kosova Cumhuriyeti, azınlık topluluğu mensubu kişilere karşı doğrudan ya da dolaylı ayrımcılığın üstesinden gelebilmeyi amaçlayan, özellikle hedeflenmiş önlemlere ek olarak kamu istihdam programları ve diğer girişimler geliştirmek zorundadır. Roman, Aşkali ve Mısırlı toplulukların durumlarının geliştirilmesi için özel bir dikkat gösterebilmek zorundadır. Ekonomik ve sosyal alanlarda, erkek ve kadın eşitliğinin sağlanması için hükümet özel önlemler almalıdır. Ayrıca 5.fıkrasında ise, azınlık topluluklarına mensup kişiler kamusal şirketler ve güvenlik sektörü, adliye, savcılık hizmetleri, adalet ve ıslah tesisleri, savunma, güvenlik ve istihbarata idaresiyle ilgili olan devlet kurumları dahil olmak üzere olan kamu kurumları tüm düzeylerindeki istihdamda, eşit temsil hakkına sahiptir¹²⁸.

---

¹²⁸ Assembly of Kosovo, 13 May 2010. **Law on the civil service of the Republic of Kosovo**. Law No.03/L-149

10.Madde’de“Sağlık” düzenlemesi yer almaktadır. Topluluklara ayrımcılığa maruz kalmadan sağlık bakım hizmetlerine eşit erişim sağlanacaktır. Tıbbi güvenlik talimatları, ilgili azınlık toplulukların dillerinde mevcut olmak zorundadır.

“Siyasi Katılım” düzenlemesi 11.Madde’de yer almaktadır. Azınlık toplulukları ile topluluğa mensup kişiler, kendileri için özel önem taşıyan ya da yaşadıkları yerlere ilişkin olan kararlar dahil, hükümetin tüm siyasi karar-alma düzeylerinde etkin katılım hakkına sahiptir. Bu tür katılımlar Kosova Meclisinde, hükümette, yargıda ve Kosova Cumhuriyeti Anayasası’nda tayin edilen diğer Kosova organlarında temsil edilmek suretiyle güvence altına alınmıştır. Buna Belediye yönetimine katılım, Belediye Meclisi Topluluklardan Sorumlu Yardımcı Başkan Vekili ve Topluluklardan Sorumlu Belediye Başkan Vekili dairelerinin kurulmasına ilişkin hususlar da dahildir. Azınlık topluluğu mensubu kişiler, siyasi parti kurmak ve hükümetin tüm düzeyleri için seçimlerde aday olma hakkına sahiptir¹²⁹.

Topluluklar Danışma Kurulu 12.Madde’de yer almaktadır. Kosova Cumhuriyeti Başkanı himayesi altında, Topluluklar Danışma Kurulu mevcut olmak zorundadır denmiş ve birkaç önemli nokta belirtilmiştir.Aynı zamanda maddenin 3.fıkrasına göre, Topluluklar Danışma Kurulu, ayda bir toplantı yapmak zorundadır. Eğitim, istihdam, sosyal koşullar, kültür, dil ve diğer ilgili konularda daha sık olarak görüşmelerde bulunabilecek olan uzman çalışma gurupları oluşturulabilir. 6.fıkrasına göre Topluluklar Danışma Kurulu, Kosova’daki tüm azınlık toplulukların temsilcilerinden ve hükümet, Başkanlık Dairesi ile ilgili kurumlar temsilcilerinden oluşmak zorundadır. Roman, Aşkali ve Mısırlı topluluklarından, aralarında birinin Kosova Meclisi üyesi olması gereken iki üye olmak zorundadır. Boşnak ve Türk topluluklarından, aralarında birinin Kosova Meclisi üyesi olması gereken üç üye olmak zorundadır. Sırp topluluğu’ndan, aralarında ikisinin Kosova Meclisi üyesi olması gereken beş üye olmak zorundadır ve Gorali topluluğu’ndan, aralarında birinin Kosova Meclisi üyesi olması gerekirken iki üye olmak zorundadır. Kosova Meclis üyesi olmayan üyeler, normalde Topluluk temsil kuruluşları, başkanlık ya da diğer yüksek yöneticiliklerde olan ya da belirli bir toplulukla bütünleşmiş dernek ya

---

¹²⁹ Law **No.04/L-020** “On Amending and Supplementing of the Law **No.03/L-047** on the protection and promotion of the rights of communities and their members in Republic of Kosovo”.

da sivil toplum kuruluşu temsilcileri olmak zorundadır¹³⁰. 10.fıkrasında, Topluluklar Danışma Kurulu, kendi iç tüzüğünü kabul etmek ve kesin hedefleri belirten yıllık çalışma planı üzerinde mutabık kalmak zorundadır. Topluluklar Danışma Kurulu, en azından yılda bir kez olmak üzere Kosova Başkanı ve Kosova Meclisine rapor sunmak zorundadır. Topluluklar Danışma Kurulu aynı zamanda kendi çalışmaları ve raporları hakkında genel kamuoyunu bilgilendirmek zorundadır. Topluluklar Danışma Kurulu'na yönelik düzenlemelerde oldukça geniş haklar tanınmış olduğu görülmektedir¹³¹.

13.Madde'de "Uygulama" düzenlenmiştir. Topluluklar Danışma Kurulu ile diğer ilgili ulusal ve uluslararası çıkar tarafları istişaresiyle, Kosova Hükümeti tüm azınlık toplulukları ile topluluk mensupları haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin geniş kapsamlı stratejiyi yılda bir kez hazırlamak, onaylamak ve yayınlamak zorundadır. Hükümet, kendi stratejisinin uygulanmasına dair yıllık kapsamlı raporunu Kosova Meclisine sunmak zorundadır.

"Değişiklikler ya da Yürürlükten Kaldırma"hususlarına ilişkin düzenlemeler 14.Madde'de bulunmaktadır. 15.Madde'de de Yürürlük düzenlenmiştir.

Kosova'da, bağımsızlık sonrası kurulan, Topluluk Hak ve Çıkarlarının Korunması ve Geliştirilmesine dair Yerel Düzey Mekanizmaları mevcuttur. Yerel düzey mekanizmaları, belediyelerde yaşayan Topluluklar arasında azınlıkta olan topluluk temsilcilerinin eğitim haklarını kullanmaları, azınlık topluluklarına karşı ayrımcılığın önlenmesi, din görevlerini özgürce yerine getirmeleri, iş bulmaları, hizmetler ile diğer sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanmaları açısından yardımlarda bulunmaktadır. Bu organlar, Topluluk Komiteleri (TK), Belediye Topluluklar ve Geri Dönüş Ofisleri (BTGDO), Topluluklar Belediye Başkanı Yardımcıları (TBBY) ve Belediye Topluluklar Meclisi Başkan Yardımcısı (BTMBY), Topluluklar Danışma Konseyi, Topluluk İşleri Ofisi, Dil Komiserliği'dir. Bu mekanizmaların 2008 yılında kurulmasından bu yana, Kosova'da yaşamakta olan toplulukların hak ve çıkarlarını korumakta görevler üstlenmiş ve aynı zamanda

¹³⁰ Law on Communities, Art. 12 (3-6-10)

¹³¹ Assembly of Kosovo, 13 May 2010. **Law on the civil service of the Republic of Kosovo**. Law No.03/L-149

topluluklara yönelik yerel idare sistemlerinin geliştirilmesine katkı sağlamışlardır¹³². Aynı zamanda bu mekanizmalar, pratikte uygulanması sözü geçen hakların korunmasına yönelik etkili rol oynamaktadırlar¹³³. Bu mekanizmaların kurulması kanunla öngörülmüştür ve çalışmaları hakkında raporlar sunmalarıyla denetlenmektedir. Bu denetlenmeler AB, BM ve Bakanlıklarla yapılmaktadır. Raporları sunma süreleri değişmektedir bazı raporlar altı ayda, bazıları ise yıllık olarak her yılın Aralık ayında sunulan raporlar ile denetlenir¹³⁴.

2.3. Geri Dönüş ve Kurumsal Düzenlemeler

Kosova'ya geri dönen kişilerin topluma yeniden uyum sağlamalarına yönelik devletin aldığı tedbir ve stratejilerinin uygulanmasıyla ilgili olarak, belediye görevlilerinin kendi rol ve sorumlulukları vardır. Geri dönen veya gönderilen kişilerin yeniden uyum sağlamalarına yönelik mevcut tedbirlerin uygulanıp uygulanmadığı, merkezi ve yerel düzeydeki tüm unsurların sivil kayıt, sağlık, eğitim, istihdam, sosyal yardımlaşma, barınma ve mülkiyet ilişkili konularla ilgili kendi yükümlülüklerine dair tam sorumluluk üstlenip üstlenmedikleri incelenecektir.

Kosova'da sorumluluklar ve yerel yönetim düzenlemeleri kurumsallaşmıştır. Topluluklar Belediye Başkan Yardımcısı'nın görevi; Belediye organları önünde Toplulukların isteklerini destekleyip onaylamaktır. Topluluklar Belediye Meclisi Başkan Yardımcısı; Toplulukların Belediye Meclisi ve üyelerinin anayasa ile garanti edilmiş haklarını ihlal eden kanunlar ve kararlar hakkında azınlık topluluklarından gelen şikâyetleri görüşmeden sorumludur. Yeniden tetkik edilmesi amacıyla bu durumu Belediye Meclisine gönderme sorumluluğu vardır. Topluluklar Komitesi; Belediye yetkililerinin uygulanmakta olan kanun ile uyumlu olup olmadığını gözden geçirip, azınlık toplulukları haklarına ilişkin tüm belediye politikaları, pratikte ve çalışmalardaki takiplerini yapar ayrıca Belediye Meclisine azınlık toplulukların kendi

¹³² Standard Eylem Prosedürlerine dair BTGDO Referans Şartları, http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/ToR_for_MOCRs-20110421-final-eng.pdf, (28.03.2016)

¹³³ OSCE (AGIT) Organization for Security and Co-operation in Europe Mission in Kosovo, Kosova'da Topluluk Hak ve Çıkarlarının Korunması ve Geliştirilmesine dair Yerel Düzey Mekanizmaların Değerlendirilmesi, Haziran 2014, s.5

Humanitarian Law Center (HLC), "The beginning of implementation of the Law on the Promotion and Protection of Rights of Communities and Their members in the Republic of Kosovo", Kosovo, Aralık 2012, Priştina, s.90-97

etnik, kültürel, dini ve dil kimliklerinin yanısıra belediye sınırları içerisinde azınlık toplulukları haklarının korunmasını sağlayarak kanunda belirtilen görevlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Belediye Topluluklar ve Geri Dönüş Ofislerinin; geri dönüş amaçlanarak azınlık topluluğu haklarına ilişkin eylemler, uyum süreci ve hizmetlere erişim gibi görevleri bulunmaktadır¹³⁵. Topluluklar Danışma Konseyi'nin kurulum amacı, yasama veya politika girişimlerini erken bir aşamada yorumlamak "Topluluklar ve Kosova Hükümeti arasında düzenli irtibat için bir mekanizma sağlamak" ve azınlık toplulukların proje ve programlara dahil olmalarını teşvik etmektir. 2008 yılında kurulmuş olan Topluluk İşleri Ofisinin görevi ise, Kosova'da azınlık toplulukların durumunu değerlendirmek ve tavsiyelerde bulunma görevini sürdürmektedir¹³⁶. Ayrıca hükümet politikalarının etkilerini izlemek, azınlık toplulukların hükümet politikalarında yardımlarda bulunmak ve azınlık topluluklarına desteği arttırmak amacıyla kurulmuştur. Dil Komiserliği ise, Nisan 2012 yılında kurulmuş olup azınlık topluluklarını ve resmi dilleri korumak uygulamasında kurumsal destek sağlar. Uzmanlar ve dilsel azınlık toplulukları temsil eden 20 üyeden oluşur¹³⁷.

Geri Dönüş: Kosova hariç, bütün Batı Balkan ülkeleri 2008'in başına kadar AB uyum sürecini tamamlamıştır. Kosova, 17 Şubat 2008 yılında uluslararası anlamda tanınmış olmadığı için bu tarihten önce de vize kolaylığı tanıma sürecine dahil edilememiştir.

AB'nin yeni genişleme sürecinde, Batı Balkan ülkelere genişleme politikalarında çekimser bir tutum sergilemesine iki faktörün neden olabileceği düşünülmektedir. Birinci faktör olarak AB ve üye ülkelerin vatandaşları arasında kurumsal, finansal, sosyal veya medeni korkuların oluşması bir başka deyişle, AB sınırları içerisinde sınırların açılmasıyla oluşacak olan yeni işçi sınıfı göç dalgasının oluşmasıyla iş gücü piyasasına bir tehdit, risk olarak görülmesidir. Diğer taraftan Balkan ülkelerinden gelenlerin, kültür ve geleneklerini beraberinde getirerek geleneksel AB kültürünü olumsuz etkileyeceğine dair endişeleri oldukça açıktır.

¹³⁵ OSCE (AGİT), **a.m.**, ss.9-13

¹³⁶ Kosova Cumhuriyeti Belediyelerinin Çalışmalarına dair Rapor, Ocak-Haziran 2012, <https://mapl.rksgov.net/getattachment/3b6729f0-1175-40b8-9e28-6ca8d782d035/Report-of-functioning-of-Municipalities-of-the-Rep.aspx>, (28.03.2016)

¹³⁷ European Centre For Minority Issues Kosovo, http://www.ecmikosovo.org/?page_id=1378, (11.12.2014)

Diğer bir faktör ise ki bunun adına Balkan faktörü da diyebiliriz çünkü asimilasyonu oldukça zor olan Balkan halkının AB vatandaşları tarafından pekte güzel karşılanmamasıdır¹³⁸.

Fakat siyasi açıdan geleceği belirli olmayan devletlerin giderek yavaş toparlanması gözlemlendiğinde başlı başına bir sorun teşkil edebileceği düşünülmektedir. Yakın tarihte savaşların yaşanması oldukça negatif etkinin yaratılmasına sebebiyet vermiştir. Kosova-Sırbistan, Yunanistan-Makedonya, Kıbrıs-Türkiye, Bosna Hersek gibi ülkeler arasında oluşan siyasi sorunlar AB üyeliğine engel olarak gösterilmektedir. Fakat genişleme politikaları AB'nin daima en önemli politikalarından biri olarak sürdürülmektedir¹³⁹.

Batı Balkan bölgesi, siyasi, sosyal veya ekonomik açıdan çok çeşitliliğe sahip bir bölgedir. Fakat bütün olarak bölgenin gelişmesi açısından yapısal olarak oldukça büyük sorunları vardır. Bunun böyle olmasının en önemli sebeplerden biri, Yugoslavya Sosyalist Sistemi'nin izlerinin halen günümüze yansması, ayrıca on yıl süreli savaşlarda büyük bir kaybın yaşanması ve maruz kalınan yaptırımlar sebebiyle ve Balkan nüfusunun dört bir tarafa dağılmasıyla oluşmuştur¹⁴⁰.

Kosova Savaşı'nın bitmesiyle AB'nin Kosova'ya karşı tutumu oldukça net bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Bu sadece Kosova için değil aslında genel olarak Batı Balkan ülkeleri için de geçerli bir tutum olarak görülmektedir.

AB günümüzde yürüttüğü siyasi temaslar ve diyaloglar ile bölgesel işbirliği ve stabilizasyonun sağlanması için önlemler almaktadır. Bu husus, göçmenlerin geri dönmesi ve güvenliklerinin sağlanmasına büyük fayda sağlamaktadır.

AB'nin Kosova'da İnsan haklarına saygılı olunması ve azınlıkların korunmasına, Kosova'nın devlet olarak kalkınmasına, vatandaşlarının yaşam standartlarının yükseltilmesine gibi konulara yöneliktir ve bu konularda oldukça ısrarlı bir tavır göstermektedir. Kosova'nın AB ile geri kabul anlaşmasını imzalamasıyla birlikte 2010'dan bu yana ülkeye geri dönüş ve geri kabul sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Birçok farklı sebeplerden dolayı Kosova'dan göç eden

---

¹³⁸ Arifi, a.g.e., s.24

¹³⁹ Reka Blerim, Höll Otmar, Ylber Sela, **Institucionet dhe Politikat e Unionit Evropian**, Arbëria Desing yayınları, Eylül 2010, s.172

¹⁴⁰ Reka B., Höll O., Sela Y., a.e., s.180

toplulukların ÷lkeye geri g÷nderilmesi gibi uzunca bir prosed÷rden ge÷mek zorunda kalıyorlar. Bu prosed÷r hem AB, finansman devletler için oldukça maliyetli hem de bu prosed÷rden ge÷mek zorunda kalan çocuklu ve yaşı aile fertleriyle katlanmak zorunda olan aileler için de oldukça zahmetli bir durum haline gelmiştir.

Geri kabul Anlaşması erevesinde Kosova’da geri d÷nenlerin yeniden uyum sağlayabilmeleri için politikaları mevcuttur ve geri d÷nenleri kayıt altına alan ve destekleyen Kosova H÷l÷meti, İçişleri Bakanlığı’nın Geri G÷nderilen Kişiler Departmanının alışma ofisi oluřturulmuřtur¹⁴¹. Bu ofis g÷ veya ilticada olan kişilerin geri kabul ve uyum s÷recinde gereken b÷t÷n ihtiyaçlarını karşılama amaçlı yardımlarda bulunmaktadır. İltica talebinde bulunmuş kişileri geri g÷ndermek isteyen ÷lke, kişileri ilk olarak vatandaşlık b÷l÷m÷ne g÷ndermekle birlikte vatandaşlık b÷l÷m÷, geri g÷nderilme durumunda olanları iltica ve g÷ listesine ekleyerek bazı evraklarının tamamlanması talebinde bulunmaktadır (÷zellikle aileler veya çocuklu kadınlar s÷z konusu olduğunda). Bu belgeler; doğum belgesi, n÷fus kayıt bilgileri, eğitim d÷zeyi diplomaları, sağlık raporları, engelli kişilerin engellerini ispatlayan raporlar, fiziksel ve zihinsel sağlık raporları ve sicil kaydı gibi evraklardır. Geri Kabul s÷reci sonrasında Vatandaşlık, G÷ ve İltica Dairesi geri g÷nderilen kişiler ile detaylı çalışmalar s÷rd÷rmektedir. Eğer geri d÷nen kişi ile ilgili ciddi sağlık sorunları yaşanırsa ve o hastalığın tedavisi Kosova’da m÷mk÷n değil ise, Vatandaşlık, G÷ ve İltica dairesi o ÷lkeyi 24 saat içerisinde haberdar eder ve geri g÷nderilmesi durumunda İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, alışma ve Sosyal G÷venlik Bakanlığı eşliğinde hastalığının tedavisinin devam etmesi amaçıyla geldiği ÷lkeye tedavi amaçlı geri d÷nmelerine eşlik eder¹⁴².

Organize d÷n÷ř durumunda, geri d÷n÷şleri hızlandırmak amaçıyla insan kaynakları için yeterli kapasite sağlarlar ve İçişleri Bakanlığının Kosova resmi dillerini konuşan yetkilileri ve diğer topluluk dilleri için mevcut olan terc÷manlar eşliğinde işlemleri yaparlar. Priştine Uluslararası Havaalanından geri g÷nderilen

¹⁴¹ Kosova H÷k÷meti, İçişleri Bakanlığı, Udh÷zues p÷r ndihm÷ dhe mb÷shtetje t÷ personave t÷ riatdhesuar p÷r riintegrim t÷ q÷ndruesh÷m bazuar n÷ politikat e riintegrimit, Priştine, Mayıs 2014.

¹⁴² Belediye Topluluklar ve Geri D÷n÷ř Ofislerine dair 02/2010 sayılı yasa, http://www.kryeministriks.net/repository/docs/Rregullore_per_Zyrat_komunale_per_Komunitete_dhe_Kthim.pdf, (28.03.2016)

kişilerin gelmeleriyle birlikte, kabul formlarının doldurulmasıyla diğer süreçlere devam ederler¹⁴³.

İçişleri Bakanlığı, geri gönderilen kişilerin hak ve özgürlükleri, belediyelerin sunduğu hizmetleri ve nasıl yararlanacakları gibi temel bilgileri kapsayan broşürler hazırlayıp geri gönderilmiş kişilere dağıtıp bilgilendirmektedir. Bu broşürlerin içerisinde aynı zamanda irtibata geçmeleri gereken yardım ve destekleri için ulaşacakları bilgiler ve numaralar mevcuttur. Broşürler genelde Arnavutça, Sırpça, Türkçe, Romanca ve İngilizce dillerinde mevcuttur ve geri dönenlere döndükleri anda dağıtılmaktadır. Aynı zamanda bazı broşürler çocuklara özel olarak hazırlanmaktadır ve içeriğinde çocuk hakları, eğitim ve çocuk hakları ihlalleri olarak bilgilendirmek amaçlı azınlık toplumların dillerinde dağıtılmaktadır¹⁴⁴.

Geri dönüş ve uyum sağlama, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile kişilerin süreç boyunca karşılaştıkları zorluklar sebebiyle ilk desteğin sağlanması, sosyal ilişkiler görevlisi ve psikolog tarafından yapılan ilk tespit ve alınan önlemler kişilerin havaalanına vardıkları ilk andan itibaren başlamaktadır.

Geri dönen kişileri havaalanında bekleyen yetkililer, yeniden uyum sağlamaları süreci hakkında yasalar çerçevesinde belediyelerin yardım ve destek programları ve bu plan ve programlardan yararlanma hakları ve hakların kullanımına dair bilgiler vermektedir.

Görevliler sunulmuş olan belgelerden yola çıkarak, dönen kişiler ile mülakat yaptıktan sonra, kişilerin ne tür yardımlardan yararlanabileceğine dair bilgilere dair tespitlerde bulunur. Bu tür yardımlar ailenin sosyal veya ekonomik durumu ve her ailenin kullandığı ana dili göz önünde bulundurularak çocuklara eğitim, aile yapısı, çocukların ihtiyaçları, özel ihtiyaçlar, eğitim seviyesi, dil, etnik köken gibi birçok kıstası göz önünde bulundurularak gereken işlemleri yaparlar¹⁴⁵.

Yetkililer, gönderilen kişilerin gidecekleri istikamete doğru ulaştırılmaları görevinde de bulundukları için, aynı gün içerisinde varmaları mümkün olmadığı durumlarda Priştine Havaalanında belediyelerin tahsis ettiği konaklama yerlerinde

---

¹⁴³Udhëzues për ndihmë dhe mbështetje të personave të riatdhesuar për riintegrim të qëndrueshëm bazuar në politikat e riintegrit, **a.g.m.**, s.7

¹⁴⁴ Revidirana strategija za reintegraciju vraćenih lica, Mayıs 2010, s.34

¹⁴⁵Udhëzues për ndihmë dhe mbështetje të personave të riatdhesuar për riintegrim të qëndrueshëm bazuar në politikat e riintegrit, **a.g.m.**, s.9

beklemekle yükümlüdürler. Dönenlerin 24 saat içerisinde kayıtları yapılmaktadır. Özellikle dikkate alınması gereken konular not edilir ve Geri Dönüş Ofisi'ne raporlanır. Dönen birey veya aileler genelde Kosova'da yaşayan ailelerinden destek bulamadıkları takdirde geçici konut teklifleri sunulur. Aynı zamanda temel ihtiyaçları karşılanır, yiyecek veya tıbbi yardım da yapılmaktadır.

Kişilerin gelmesiyle birlikte, Sosyal Hizmetler Merkezi'nin desteği ile Belediye ofis bölümü çalışanları genel bir değerlendirme yapar. Bu tür değerlendirmeler olaylar üzerine, aile üyeleriyle konuşmalar yapıldıktan sonra değerlendirilir. Sosyal işlere bakan Geri Dönüş Ofisleri, topluluk ve sosyal hizmet uzmanları ile ortaklaşa düzenledikleri anketler aracılığıyla sorular yöneltirler. Çocuklarla ailelerinden ayrı olarak görüşmeler yapılır. Özellikle çocuklar ve savunmasız kişilerin ihtiyaçları değerlendirilir ve öncelik sağlanmaktadır. Kişilerin ihtiyaç durumları değerlendirilirken dikkat edilen konular genelde ikamet ve yaşam koşulları, sosyo ekonomik durumları, aile yapısı, evrak ve belge durumları, sağlık durumları, engellik, dil becerileri, mesleki becerileri, aile içi şiddet, istismar, aile içi ihmallerdir. Gerekebilecek acil bir müdahale durumunda yetkililer 24 saat içerisinde bölgesel koordinatöre haber vererek gereken önlemlerin alınmasını sağlar¹⁴⁶.

İçişleri Bakanlığı Bölge Koordinatörü planlama için tedbir alır. Aynı zamanda Geri Dönüş ve Topluluklar Ofisi'ni desteklemek ve uygun ortak faaliyetlerde bulunmak amacıyla verilere erişim hakkına sahiptir ve aynı zamanda yapılan analizler verilerle birlikte ilerleme raporlarında da kullanılmaktadır.

Ayrıca, ekonomik durumları iyi olmayanlara konaklama koşulları sunulmaktadır. Bu ilk etapta 6 aydan 12 aya kadardır ve belli belediyelerde konutlar belirlenir. Kış aylarında geri dönenler için kış paketleri mevcuttur. Genelde bu tür yardımlar yine ekonomik ve sosyal açıdan durumları olmayanlara sağlanmaktadır. Yardımlar ısınma için yakıt veya odun ve gıda ağırlıklı olmaktadır¹⁴⁷.

Dönenlerin dönmüş oldukları belediyelerin ilk yapacakları iş, en kısa sürede kanun çerçevesi içerisinde konutlarıyla ilgili sorunlarını çözmektir. Kosova belediyeleri aynı zamanda dönenlere konut programları sağlamaktadır. Bu planlar

¹⁴⁶ Revidirana strategija za reintegraciju vraćenih lica, Mayıs 2010, s.38

¹⁴⁷ Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) – **Misija na Kosovu, Ocenjivanje napretka u sprovođenju političkog okvira za reintegraciju vraćenih lica u kosovskim opštinama**, Eylül 2011,s.3

belediyelerin imar planlarına uygun olarak hazırlanır. Çocuklarında okul veya okul servisleri de bu konutlar dikkate alınarak belediyeler tarafından organize edilir. Belediyeler inceleme yaparak evlerin yaşam için ne derecede uygun olup olmadığının tespitini yapar. Yenileme, hasar onarma veya yeniden inşaatı gerektiren durumlarda konutun zararının tespit edildiği durumlarda, belgeler hazırlandıktan sonra gereken işlemler yapılmaktadır. Gerekli durumlarda ev mobilyası ve beyaz eşya gibi yardım paketleri yapılmaktadır. Evin ihtiyacına göre yardımlar bir defaya mahsus sağlanmaktadır.

Belediye Topluluklar Ofisi aynı zamanda takip görevinde bulunarak topluluklara yönelik yardımları takip eder, yetkililer havaalanında hazırda bulunarak, kişilerin aile yapısını, çocukların yaşını, akrabalık durumlarını, etnik kimliklerini, engellik, eğitim, Kosova’da konuştukları dilleri (anadili), azınlık topluluklarına yönelik bir öncelik olarak sınıflandırmaktadırlar. Topluluklar Ofisi’nin önemli görevlerinden bir tanesi de geri dönen çocukların kaliteli eğitim görmelerinin sağlamasıdır. Bu husus genellikle Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı tarafından alınan destekle birlikte, ikâmet ettikleri belediyelerin okul müdürleriyle yapılan görüşmeler ile sağlanmaktadır. Aynı zamanda okul öncesi eğitime de önem verilerek çocukların olumsuz olarak etkilendiği eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve sosyal yaşam kalitelerini güçlendirmek amaçlanmaktadır. Topluluklar Ofisi tarafından, dönen ailelere düzenli ziyaretler yapılarak geri dönen çocukların okuldaki durumları takip edilmekte ve okula gitmedikleri anlaşılan öğrencilerin aileleri Belediyenin eğitim bölümünce bilgilendirilmektedir. Ayrıca okul müdürleri geri dönen çocukların özel ihtiyaçlarının belirlenmesinden ve karşılanmasından sorumludur¹⁴⁸.

Uyum sağlama sürecinde, Belediye Eğitim Dairesi, Topluluklar ve Geri Dönüş Belediye Ofisleri ile koordineli bir şekilde işbirliği içerisinde olup, Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı’nın desteğiyle birlikte, geri dönmüş çocuklar için, eğitimlerine devam edecekleri dile göre ücretsiz kurslar düzenlenmektedir. Aynı zamanda bu kurslara gidecek olan çocuklara ulaşım araçları da sağlanmaktadır.

Eğitim Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, düzenli eğitim faaliyetleri dışında, eğitim görevlilerine, çocukların eğitiminin yanı sıra sosyal alanlara katılım gibi,

¹⁴⁸ Standard Eylem Prosedürlerine dair BTGDO Referans Şartları, http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/ToR_for_MOCRs-20110421-final-eng.pdf, (28.03.2016)

özellikle dönen çocuklar için hassas psikolojileri baz alınarak, uyumlarına yönelik olarak özel eğitimler vermektedir. Eğitim Bilim ve Teknoloji Bakanlığı bu çocuklara geri dönüş ve yeniden uyum sağlamaları kapsamında, eğitimleri için özel olarak ayrılan fonları belediyelere tahsis eder¹⁴⁹.

Dönenlerin aynı zamanda sağlık sistemine erişimi hakkında bilgi edinmelerine de özen gösterilmektedir. Sağlık konusunda detaylı bilgi içeren broşürler dağıtılmakta, bu broşürlerde hemşirelik hizmetleri, hijyen gibi temel bilgiler bulunmaktadır. Çocukların sağlık açısından dikkatlerini çekmek amacıyla temel bilgilerden oluşan eğlenceli broşürler hazırlanmaktadır.

Topluluklar ve Geri Dönüş Belediye Ofisleri, Sağlık ve Sosyal Refah Belediye Ofisleriyle birlikte işbirliği içerisinde olup, ailelere, özellikle yaşlı ve çocukların sağlık kontrolü için üç ayda bir tıbbi uzmanlarla birlikte evlerine ziyaretler düzenlemektedir. Sağlık çalışanları gerekli durumlarda aynı zamanda dönenlere ücretsiz olarak uzman psikolog desteği vermektedir. Gerekli durumlarda da Eğitim Bilim ve Teknoloji Çalışma Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile işbirliği içerisinde olan Sağlık Bakanlığı, dönenler için psikolojik eğitim programlarının gelişmesini desteklemektedir¹⁵⁰.

Geri Dönüş ve Topluluklar Belediye Ofisi, geri dönme durumunda olan Roman, Aşkale ve Mısırlıların, nüfus kaydı ve ev (konut) bilgilerini (özellikle çocukların korunması açısından) doğrulamaktan sorumludur.

Geri dönen kişilerden Kosova vatandaşı olan herkes, sosyal yardımlara erişim hakkına sahiptir. Bu erişim hakları yaşam koşulları, maddi durum ve sağlık doğrultusunda maddi manevi olarak sunulmaktadır. Böylece sosyal refah sağlanarak, geri dönmüş ailelerin yeniden uyum sağlamaları desteklenmektedir. Aynı zamanda sosyal koruma alanında dikkat edilen önemli hususlardan bir tanesi de bu hizmetlerden, engelli kişilerin ve emeklilerin yararlanmasıdır. Bu kişilere yönelik şemalar hazırlanmakta ve Çalışma ve Sosyal Hizmetler Koruma Bakanlığı tarafından desteklenip yönetilmektedir.

---

¹⁴⁹ Belediye Topluluklar ve Geri Dönüş Ofislerine dair 02/2010 sayılı yasa, http://www.kryeministriks.net/repository/docs/Rregullore_per_Zyrat_komunale_per_Komunitete_dhe_Kthim.pdf, (28.03.2016)

¹⁵⁰ Udhëzues për ndihmë dhe mbështetje të personave të riatdhesuar për riintegrim të qëndrueshëm bazuar në politikat e riintegrit, **a.g.m.**, s.12-14

BTO ve Sosyal Hizmet uzmanları işbirliği içerisinde olup dönen ailelerin çocuklarına karşı hal ve tavırlarını takip altına almaktadır. Bu ofisler, çocukları olumsuz etkileyecek bir durumun olması halinde aynı zamanda gerekli önlemlerin alınmasıyla da görevlidirler. Bu işbirliğine göre, çocukların ihmal ya da şiddet ve istismar mağduru olma tehlikesiyle karşı karşıya kalma olanağının yüksek olduğu durumlarda ailelerin aşırı yoksulluk içinde yaşaması durumunda veya evsiz kalmaları tehdidi durumunda, sosyal açıdan zarar görmeleri ihtimaline karşı gerekli önlemleri alma hakkına sahiptir. Aynı zamanda uluslararası, Multidisipliner Görev Gücü (Multidisciplinary Task Force¹⁵¹- bu işlerde görevli olan bölüm), Sosyal Aile ve Çalışma Bakanlığı'nın tespiti durumunda şiddet, istismar veya istismar riski bulunması ihmalı gibi risk altındaki çocuklar için davaları inceleyerek ne tür önlemlerin alınması gerektiğine dair karar verme hakkına sahiptir.

Ayrıca Belediyelerin geri dönen kişiler için hazırladığı istihdam planları da mevcuttur. Bu planlar yeniden uyum sağlamaları için öngörülür, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından oluşturulan listeye göre kişilerin mesleki profilleri belirtilir. Mesleki becerilerine göre özel koşulların yaratılması için bazı özel koşullar yaratılır.

Bu tarz durumlardaki ilerlemeleri değerlendirmek amacıyla, yaşanan zorluklar ve alınan önlemlere ilişkin politikaların uygulanmasının değerlendirilmesinden sorumlu organlar mevcuttur. Bu konuları ele alan Bakanlıklar, Bakanlar, Belediye Başkanları, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları, topluluklarla ilgili değerlendirmeleri yapmak maksadıyla yılda en az iki defa toplanır. Bu toplantılarda değerlendirmeler yapıp alınması gereken önlemler tartışılır. İlerleme raporları yayınlanır¹⁵².

Geri Dönüş ve Topluluklar Belediye Ofisi, yerel düzeyde geri gönderilen kişilerin yeniden uyum sağlamaları teşfik koordinasyonundan sorumludur. Geri dönen kişiler ile görüşmelerin yapılmasına özen gösterilmektedir. Geri gönderilen kişilerin, özellikle uyum sağlamaları ve buna teşfik eden konular hakkında görüşmek üzere Belediye raporları her yıl Aralık ayında özel toplantıların düzenlenmesiyle

¹⁵¹Task Force- Special Investigative adı altında, AB Özel Soruşturma Görev Gücü.

¹⁵² Kosova Cumhuriyeti Belediyelerinin Çalışmalarına dair Rapor, Ocak-Haziran 2012, <https://mapl.rksgov.net/getattachment/3b6729f0-1175-40b8-9e28-6ca8d782d035/Report-of-functioning-ofMinucipalities-of-the-Rep.aspx>, (28.03.2016)

birlikte yayınlanır. Bu raporların oluşmasında aynı zamanda, sivil toplum kuruluşları, uluslararası kuruluşların da katkıları olmaktadır.

Ayrıca Avrupa Komisyonu ve Üye Devletlerin diğer yetkili makamlarına periyodik raporlar da sunulmaktadır. Aynı zamanda belediyeler her yılın sonunda, kendi internet sitelerinde yeniden bütünleşme politikalarının uygulanmasına yönelik ilerleme raporları yayınlamaktadır¹⁵³.

Prizren Belediyesini örnek alacak olursak; Topluluklar ve Geri Dönüş Planı uzun vadede bütün azınlık toplulukların kalıcı dönüşünü ve gelişimini teşvik etmeye yönelik çalışmalardan ibarettir. Geri dönüş ve sürdürülebilir kalkınma yönetimi, azınlık toplulukların sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını ve azınlık toplulukların çıkarlarını koruma amaçlı uygulanan bir sistemdir¹⁵⁴.

Özellikle azınlık toplulukların yoğun olduğu belediyelerde hem devletin hem diğer ülkelerin geri dönüşlerle ilgili yoğun çalışmaları olabilmektedir. Örneğin: Prizren bölgesinde çok çeşitli yerel uzmanlara danışılarak yapılan kapsamlı araştırmalar, aynı zamanda uluslararası düzeyde yardım alınarak oluşturulan geri dönüşü destekleyen çalışmalar, belediye yetkilileri, sivil toplum kuruluşları ve azınlık toplulukları temsilcilerinin işbirliği ile gerçekleştirilmiştir.

Prizren Belediyesi, bu plan ve projeyi hayata geçirebilmek amacıyla Belediye’de, Topluluklar ve Geri Dönüş Ofisi ve bu çalışmaların yürütülebilmesi için bir ekip kurmuştur. Aynı zamanda Prizren’de bu konulara yönelik yardımda bulunması için, kâr amacı gütmeyen kuruluşlarla iş birliği yaparak, eğitim ve teknik yardımlar için ATTA (Akademia per trajnime dhe Asistence Teknike) Akademisi’nin yardımlarıyla, bu işlere bakacak olan guruba eğitimler vererek, katılımcı planlama metodolojileri aracılığıyla yardımlarda bulunmuştur. Bu strateji, birçok danışmalar, istatistikler ve çok çeşit kaynaklara dayanarak oluşturulmuştur. Azınlık toplulukların ihtiyaçlarıyla ilgili çalışmalarda katkıları olan kuruluşlar; BMMYK, Danimarka Mülteci Konseyi, AGİT, Kosova Sivil Haklar Programı, birçok uluslararası kurumlar ve kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu stratejinin ana belgesi Kosova Anayasası’dır. Anayasadaki kanunlar, Azınlık toplulukları politikasını belirlerken

¹⁵³ Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) – **Misija na Kosovu, Priručnik za opštinske službenike za prijem i reintegraciju vraćenih lica**, Aralık 2010, s.27

¹⁵⁴ Prizren Belediyesi, Prizren Belediyesi’nin Topluluklar ve Dönüş Planı 2012-2015

aynı zamanda azınlık topluluklarına yönelik birçok kanun çıkarmıştır. Kanunlar, özellikle Prizren Belediyesi'nin azınlık toplulukları ve geri dönüş politikaları sorumluluğunu üstlenmesini öngörmüştür. Prizren Belediyesi bu planın tanımı ve uygulanması hakkında tam sorumluluğu almıştır. Planın koordinasyonu ve uygulanması için ana rolü Belediye ve Topluluklar ve Geri Dönüş Ofisi üstlenmiştir. Bu ofis, yapılan plan ve koordine girişimleri ile belediye organ müdürlükleri, yerel ve uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinin yardımıyla görevlerini yerine getirmektedir. Geri dönüş süreçleri ve bundan sonraki süreçler oldukça karmaşık hale gelebilmektedir. Bu sebeple, Belediye'nin yerel ve uluslararası işbirliğini sürdürmesi oldukça önemlidir. Belediye'nin yerel ve uluslararası işbirliği ve yardımlardan yararlanması, uzun uğraşlar ve ciddi sorumluluklar gerektirmektedir. Bu anlamda, bu projenin daha çok desteğe ihtiyacı vardır¹⁵⁵.

Prizren Belediyesi'nin planı, birkaç hedeften oluşturulmuştur, bu hedefler sürdürülebilir geri dönüş ve geri dönen azınlık toplulukların uyum sağlamaları sürecine teşfiktir. Topluma odaklı olarak geliştirilmiş hedeflerden birkaçı; dönüş sürecinin teşviki, yerleşim, güvenlik ve hareket özgürlüğü, ekonomik kalkınma ve istihdam, sivil (nüfus) kayıt ve belgeler, eğitim, sağlık, refah ve sosyal koruma, kültürel mirasın korunması ve kişinin kendi kimliğini rahatça belirlemesi üzerinedir. Azınlık toplulukların çıkarları ve kamusal yaşamda eşit muamele görmeleri için, azınlık toplulukları üyelerinin ve temsilcilerinin yardımı oldukça önemlidir. Azınlık toplulukların taleplerde bulunması, eksikliklerini dile getirmesi, haklarını istemesi ve demokraside, toplumda, kamuda, ülkede, mecliste, partilerinde her topluluk kendi adına bireyler olarak önemini ve haklarını savunduğunu göstermesi oldukça önemlidir. Azınlık topluluk temsilcilerinin bu konudaki görevleri oldukça önemlidir. Ofis görevlileri çalışmaları şu şekilde yürütür, BTGDO her çeşit kamu hizmetinin, tüm azınlık topluluklarına, ayrımcılık yapılmadan eşit hakların sağlanması, haklarının verilmesi ve adil ve doğru politikaların uygulanması için ülkedeki diğer belediyeler ile işbirliğinin güçlenmesi adına çalışmalar düzenlemektedir.

---

¹⁵⁵ Kosova Cumhuriyeti Belediyelerinin Çalışmalarına dair Rapor, Prizren Belediyesi, Ocak-Haziran 2012, <https://mapl.rksgov.net/getattachment/3b6729f0-1175-40b8-9e28-6ca8d782d035/Report-of-functioning-of-Municipalities-of-the-Rep.aspx>, (28.03.2016)

Azınlık topluluklarından sorumlu olanlar, insan kaynaklarından oluşan yapısı ile bu planı uygulamak ve ilgili yerlerle sıkı irtibat kurmak ve Belediye yönetimine çalışmalarını zamanında bildirmek zorundadırlar. Topluluklar ve Geri Dönüş Ofisi, azınlık toplulukların durumları hakkında periyodik raporlar hazırlamaktadır. Bu raporlar sayesinde belediye azınlık toplulukları hakkında inceleme yaparak, ofisin ilerlemesini takip etmektedir. Raporların belirlenen zamanda teslim edilmesi oldukça önemlidir. Genel olarak kurumlar arasında azınlık toplulukları için ayrılan bütçe oluşturulmaktadır. Bu bütçe'nin oranı yasa ile belirlenmiştir. Anayasa ve yasada azınlık toplulukları için ayrılan bütçe %12 oranında olmalıdır hükmü vardır. Azınlık topluluklarına ayrılmış olan bu bütçe azınlık toplulukların gelişimi projelerinin gerçekleşmesinde kullanılmaktadır. Bu projeler doğrultusunda yapılan çalışmalar belediye organları tarafından bu planın uygulanabilirliğini değerlendirmek açısından Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığına sunulur, Bakanlık bu fonların dağıtılması gereken yerleri belirler. Genelde bu projeler topluluklar arasında istikrar ve azınlık toplulukların iş olanaklarının artırılmasına ve ekonominin gelişmesine katkı sağlaması maksadıyla yapılmalıdır ve bu amaç doğrultusunda daha çok yoğunlaşmaları gerekmektedir.

Bu plan, Prizren Belediyesinin çeşitli kurumlarının ortak çalışması olarak hazırlanmaktadır. Bunlardan bazıları; Topluluklar ve Geri Dönüş Ofisi, Eğitim ve Teknik Yardım Akademisi (ATTA), Kosova Açık Toplum Vakfı (SOROS), azınlık toplulukların sivil toplum örgütleri, BMMYK, Danimarka Mülteci Konseyi (DRC) ve Kosova AGİT Misyonu'dur. Topluluklar ve Geri Dönüş Ofisi çalışma guruplarında yer alan azınlık topluluk üyelerinin etkisi ve katkısı oldukça büyüktür. Sırp, Türk, Boşnak, Goralı, Roman, Aşkali ve Mısırlı topluluk üyelerinin aktif katılımıyla bu raporlar daha geniş bir boyutla hazırlanmaktadır. Topluluklar ve Dönüş Planı'nda yer alan hususlar ve esasları şu şekildedir;

Dönüş Süreci: Bu süreçte belediyeler tarafından alınan önlemlerden bazıları; Dönüş için bütçelerin tahsisi, kentsel, kırsal alanlarda planlanan dönüşlerde kimliklerin ve ikâmet belgelerinin verilmesi, ikamet etmeleri için güvenli yerleri oluşturmak, planlanan dönüşlerde artış sağlanması.

Yerleşim Alanları: Alınan önlemler şunlardır; Ülkeye geri dönen kişilerin kentsel ve kırsal alanlardaki mülkiyetlerini belirleme, konut derecesini sınıflandırma, mevcut konutların altyapısını ve derece kategorizasyonu oluşturmak, yeni altyapı ihtiyaçlarının belirlenmesi, dönenlere düzenlenen yardımların tüm belediye organları ve hükümet temsilcilerinin katılımıyla organize edilmesi, dönenlere uygun yaşam koşulları oluşturmak.

Güvenlik ve Hareket Özgürlüğü: Geri dönenlerin güvenliği için atılan adımlar mülkiyetlerine erişimlerine kolaylık sağlamak, yerinden edilmiş kişilere hareket özgürlüğünün sağlanması, azınlık toplulukları arasında etnik işbirliği özgürlüğünün sağlanması.

Ekonomik Kalkınma, İstihdam ve Sürdürülebilirlik: İş kurma faaliyetlerinde bulunacak olanların mesleki yetenek ve becerilerini belirleyerek iş olanakları sağlamak, tarım ve hayvancılık ile ilgili maddi destekte bulunmak ve kırsal turizmin gelişimine destek vermek.

Nüfus Kayıt ve Belgeler: Geri dönenlerin, belediyeler tarafından verilen belgelerle birlikte dönüşleri yapılmaktadır aynı zamanda belediyelerin verdiği emeklilik ve sosyal yardım projelerinden yararlanabilme evrakları sağlanmaktadır. Kosova dışında doğan çocukların da yaşadıkları ya da yaşayacakları belediye nüfuslarında yeniden kaydı yapılmaktadır.

Eğitimden Yararlanma: Belediye aynı zamanda Eğitim Bakanlığı ile işbirliğini sürdürerek, öğrenciler için, dil öğrenimi ve yasanın kapsadığı tüm eğitim seviyeleri için eğitim görebilme imkânları sağlamaktadır. Örneğin, üniversite eğitiminde müfredat gelişimi ilerletmek, ders kitapları, teknolojik araç ve gereçleri sağlamak gibi.

Sağlık Hizmetleri ve Sosyal Yardım Destekleri: Dönenlerin sağlık hizmetlerine kolay erişimini sağlamak, sosyal yardımda ve ilaç yardımında bulunmak gibi destekler sağlanmaktadır.

Kültürel Mirasın Korunması: Prizren Belediyesinde geri dönenlerin kamusal ve sosyal açıdan uyum sağlamaları için çeşitli faaliyetler düzenleyerek kültürel etkinlikler, dini faaliyetler, çok etnik grupların katılımıyla düzenlenen festivaller, kültürel miraslarını tanıtan sergiler gibi birçok faaliyet ve etkinliklerle tüm azınlık toplulukları temsil edecek faaliyetleri sürdürmek¹⁵⁶.

Yapılan Yardımlar: Önceden 2007 yılına kadar Belediye bütçelerinde toplulukların nüfustaki yüzde oranlarına göre bütçe ayrımı yapılıyordu. Prizren'deki topluluklara %22.8 oranında bütçe ayrımı olurdu, Dragaş Belediyesinde ise %44 olarak ayrılırdı. 2007'den sonra PDK'nın gelmesiyle birlikte bütçelerin dağılımı kaldırıldı. Bu paylar genelde belediyelerde çalışan müdürlük ve işçilere verilirdi. Fakat belediyelerde dağıtılan hak payının dağılımı zor oluyordu. Prizren Belediyesinde sermayeli yatırımlar için maaş dağılımı, çalışan azınlık payı olarak bir yardım durumunda %22.8 oranında bütçe ayrılırdı. Zur Köyü %100 Arnavutlardan oluştuğu için ve orada azınlık olmadığı için yardımlar gönderilmezdi. Zupa bölgesinde ise %100 Boşnak topluluğu'nun yaşamasından dolayı yardımların %100'ü Zupa bölgesine giderdi¹⁵⁷.

Dönüşler iki şekilde gerçekleşmektedir: Bölgesel dönüş, Sırbistan'dan terkettikleri bölgelere geri dönüşler (Sırlar'ın ülkeye geri dönüşleri) ve Avrupa'dan dönüşler yani ülkesine iade etme (repatriation) dönüşleridir. AB'nin Batı ülkelerinden geri dönüş olarak (repartriation) geri kabul anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte 2010'da başlamıştır. Bu dönüşlere özellikle AB'den fon ayrılmıştır. Bunlar İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. AB'den geri dönenler uçakla geri dönenlerin Priştine Havaalanından giriş yapmaları şarttır. Havaalanında bu işlere bakan özel ofis kurulmuştur ve geri dönenlerle ilgilenmektedir. Kişilerin götürülecekleri belediyeler tespit edildikten sonra mülakata alınarak sorular yöneltilir. Bu sorular genelde aileleriyle ve yaşayacakları yerlerle alakalıdır yani evleri olup olmadığı tespit edilir, evi olmayanlara hükümet bir yıllık ev kiralarnı, elektrik, yakıt odun, ilaç gibi yardımları dönüşlere yönelik ayrılan

¹⁵⁶ Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) – **Misija na Kosovu, Ocenjivanje napretka u sprovođenju političkog okvira za reintegraciju vraćenih lica u kosovskim opštinama**, Eylül 2011, s.6

¹⁵⁷ Cengiz Curcali, Topluluk Hakları ve Reintegrasyon Koordinatörü (06.07.2014), Toplulukların dönüşü itibariyle yapılan yardımlar, Belediye Topluluklar ve Geri Dönüş Prizren Ofisi.

bütçelerden tahsis etmektedir. Bu herkes için geçerli bir stratejidir. Gerikabul anlaşmaları imzalandığında AB, Kosova'ya dört buçuk milyon Euro sadece bu işlere yönelik olarak bütçe tahsis etmiştir¹⁵⁸. İlk başlarda stratejide evi olmayanların, arazileri olduğu halde ev inşaatları yapıyorlardı fakat artık bu tür yardımlar yapılmamaktadır. Kosova'da her belediye Geri Dönüş Komisyonu kurmuştur. Topluluklar ve geridönüş dairelerinin hazırladıkları dilekçelere yapılacak işlemler bu komisyonun yetkisi altındadır. Komisyonun verdikleri genelde barınma, ilaç, gıda dağıtımı veya yakıt gibi kararlardır¹⁵⁹.

Priştine de ise buna benzer bir komisyon mevcuttur fakat bu komisyon geri dönenlerin iş imkânlarına bakan komisyondur. Bu komisyonun ailelere iş kurmaları için 2.000 Euro'ya kadar yardımları olmaktadır. Bu paranın verildiği aile bir yıla kadar devamlı olarak ziyaret edilir ve bulundukları durum gözetlenmektedir. 2.000 Euro ailenin ferdine verilmektedir bu imkân için, karı yada koca farketmeksizin ayrı ayrı başvuruda bulunma hakkına sahiptir. Bu tür yardımlar genelde ülkedeki azınlık topluluklarınaa yöneliktir. Sırp, Boşnak, Türk, Rom, Aşkali, Mısırlı, Gorali ayrımı yapılmadan dönen ailelere tahsis edilmiş yardımlardır¹⁶⁰.

Geri dönüşler aynı zamanda UNHCR'in gözetimi altında yürütülmektedir. Fakat bu yardımlardan sorumlu olan belediyelerdir. Ayrıca Sivil Toplum Kuruluşları'nın da azınlık topluluklarına yönelik yaptıkları çalışmalar göz önünde bulundurulmaktadır. Curciali'nin açıklamasına göre UNHCR olmadan geridönüş olmaz, UNHCR'in kayıt sistemi ve RRK programı vardır. Bu program aslında AB'nin EU-RRK (Return and Reintegration Kosovo) adı altında AB ve UNHCR tarafından yürütülen özel bir programdır. Bugüne kadar bu program kapsamındaki üç proje tamamlanmıştır. Dördüncü proje olan RRK 4 başlayacaktır. Bu tür projeler 2 yıl süreli projelerdir. Bu projeler geridönüş yapanlar için, evi yanmış yıkılmış ise geri dönen ailelere 45m²'den 64m²'ye kadar yeni evlerin yapımı için uygulanan projelerdir. Bu evlerin metre karesi nüfusa bağlıdır. Ev yapıldıktan sonra mobilyası, beyaz eşya gibi ihtiyaçlara göre ev tam olarak donatılır (Bkz.Resim-15,16,17,18). Aynı zamanda bu projelerin kapsamı içerisinde, evlerine yerleştiklerinden itibaren

---

¹⁵⁸ Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) – **Misija na Kosovu, Priručnik za opštinske službenike za prijem i reintegraciju vraćenih lica**, Aralık 2010, s.31

¹⁵⁹ Curcali, **a.g.g.**

¹⁶⁰ Curcali, **a.g.g.**

3.000 Euro'ya kadar gelir getirecek bir proje desteği de sağlanır. Bunlar iş kurma, yakıt ve 5 tona odun tahsis etmek gibi yardımlardır. Fakat kişilerin iş kurma gibi bir projesi olmadığı takdirde verilecek olan 3.000 Euro'luk yardımdan, 250 Euro değerindeki tutarın, 12 ay süreyle banka hesaplarına her ay düzenli olarak yatırılması suretiyle yararlanmış olurlar¹⁶¹.

Curciali'e göre dönüş yapanlara ayırım asla yapılmamıştır. Evi veya arsası olmadığı takdirde belediyeler ev inşaatı yapılınsın diye arsa tahsis etmektedirler. Belediyelerin bir buçuk veya iki dönüm arsaları varsa evlerin yapımı için vermektedir. Belediyelerin arsa tahsis etmesiyle birlikte uluslararası bağışçılar evlerin inşaatı için bağış yaparlar. Örneğin; Prizren'deki bölgesel dönüş yapan Sırp topluluğu için Prizren şehrinin Kale Altı bölgesinde bulunan Büyük Britanya Büyük Elçiliği tarafından evlerin yapımı için destekledikleri projeler kapsamında büyük miktarda yardımlarda bulunmuştur. Fakat bu proje yatırımına ayrılan bütçe Sırp Topluluğu'na özel olarak tahsis edilmiştir. Ayrıca Prizren Belediyesinin de alt yapıda yol, su, kanalizasyon gibi destekleri olmaktadır¹⁶².

Bütün bu yasal düzenlemeler ve uygulamalar AGİT gibi kurumların denetimiyle uygulanmaktadır. Aynı zamanda bu maddi çalışmalar, uluslararası kaynakların desteğiyle yapılmaktadır ve bu kurumlar tarafından denetlenmektedir.

---

¹⁶¹Curcali, **a.g.g.**

¹⁶² Curcali, **a.g.g.**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOSOVA'DA AZINLIK TOPLULUKLARIN HAKLARI İLE İLGİLİ UYGULAMALAR VE HAKLARA ERİŞİMDE YAŞANAN SORUNLAR

AB ve BM, Kosova'daki azınlık toplulukların haklarına erişimlerinin tam olarak sağlamanın ancak uluslararası denetimlerle gerçekleştirilebileceğini savunarak azınlık topluluklarına yönelik bağımsız çalışacak uzmanlar gurubu oluşturmuştur. Bu görev ağırlıklı olarak AGİT'e verilmiştir. Bu bağlamda Kosova'da AGİT'in rolü oldukça önemlidir. AGİT ulusal azınlıklar arasında koordinasyon rolüne sahiptir. AGİT'e azınlık topluluklarına yönelik yaptığı çalışmalar hakkında edindiği bilgileri Lahey'de düzenli toplantılar aracılığıyla iletme görevi de verilmiştir¹⁶³.

Kosova'daki azınlık toplulukların haklarıyla ilgili uygulamalardaki eksikliklerin takipçisi uluslararası kuruluşlardan birisi AGİT'tir. AGİT'in Kosova'da diğer bir görevi de azınlık toplulukları söz konusu olduğu durumlarda Kosova kurumlarını denetlemek ve kurumların çalışmalarına yönelik raporlar hazırlamaktır. Bu raporları hazırlayan AGİT çoğunlukla eleştirel bir dille kurumlara eksikliklerin tamamlanmasına yönelik uyarılarda bulunmaktadır¹⁶⁴.

Kosova'daki azınlıklar için azınlık kelimesi yerine topluluk kavramını kullanan AGİT Kosovadaki azınlık toplulukların hakları uygulamalarına yönelik hazırladığı raporlarla bu konudaki en ayrıntılı bilgileri sağlamaktadır¹⁶⁵. Diğer taraftan yapmış olduğum saha çalışmaları sırasındaki görüşmelerde siyasetçilerin verdiği bilgiler subjektif olmakla beraber, temsil ettikleri partiyi yücelten diğer partileri veya topluluk temsilcilerini ise eleştiren ifadelerde bulunmaları aynı zamanda bazı azınlık topluluğu üyeleri kendi siyasi temsilcilerine yönelik eleştirel nitelikler taşıdığından ve bu sebepten dolayı tarafsız, ülkedeki görevinden dolayı düzenli araştırma çalışmalarında bulunması ve akademik doğruluğu tarafından daha net bilgilere ulaşılabilmesi açısından AGİT kaynakları ağırlıklı kullanılmıştır. Bu

¹⁶³ Baldwin Clive-Minority Rights in Kosovo under International Rule, Minorityrights Group International 2006, s.30-31

¹⁶⁴ Nuş, **a.g.g.**

¹⁶⁵ Alev Nuş, Kıdemli Program Asistanı, (12.07.2014), AGİT'in Kosova'daki görevi ve çalışmalarına ilişkin görüşme, Topluluklar Ekibi AGİT Prizren Ofisi

çerçevede bu bölümün devamında tek tek azınlıkları ele alarak Kosova’da azınlıkların haklara erişimde karşı karşıya kaldıkları başlıca sorunları ele alınmaktadır.

A. KOSOVA’da ROMANLAR

Kosova’da yaşamakta olan Mısır, Roman ve Aşkaliler kendilerinin üç ayrı topluluğa mensup olduklarını söylemektedirler ve bu söylemleri hem Kosova kurumları hem de Uluslararası kurumlarca kabul edilmektedir. Roman, Aşkali ve Mısırlı toplulukların yaşadıkları belediyelerden tam olarak bütün verilere ulaşamıyorsa da birçoğu mevcuttur.

1) Tarih, Nüfus ve Yerleşim

Romanlar Kosova’da gelenekleriyle yaşamakta olan bir topluluktur. Bu topluluğun 8 ila 10. yüzyıllar arasında bu topraklara Hindistan’dan geldikleri öne sürülmektedir. Bu topluluk 14. Yüzyılın ortalarında Kosova’da yerleştikten sonra bu topluluk kendi dilini de kullanmayı sürdürmüştür. Fakat Kosova’da siyasi sebeplerden ve yaşanmış olan değişikliklerden dolayı Roman Topluluğunda da diğer topluluklarda olduğu gibi diğer diller de konuşulmaktadır. Kendi öz dillerinin yanı sıra Romanların çoğu Sırpça ve Arnavutça dillerini de akıcı konuşmaktadırlar. 1971’de Londra’da düzenlenen Roman Kongresinde, Roman Topluluğu’nun milli sembolleri, bayrağı ve aynı zamanda “Gjelem, Gjelem” olarak adlandırılan marşları kabul edilmiştir. Kosova’da yaşamakta olan Romanların çoğu din olarak İslam dinini kabul etmişlerdir. Aynı zamanda Ortodoks ve Hristiyan dini inançlarına sahip olanlar da vardır. Romanların bayramları 6 Mayıs ta kutlanan Hıdırellez’dir. 1991 nüfus sayımına göre Romanların toplam sayısı 45.745 olarak bilinmektedir. Fakat bu sayının daha fazla olduğuna inanılmaktaydı. 1999 Kosova Savaşından öncesine kadar Kosova’da yaşayan Roman, Aşkali ve Mısırlı toplulukların toplam sayısının 150.000’e kadar ulaşıldığı düşünülmekteydi. Bugün ise bu sayının 34.000’e ulaşıldığına inanılmaktadır. 80 ve 90’larda Romanların ekonomik sebeplerden Batı

Avrupa'ya göçleri olmuştur. Aynı zamanda 1999'dan sonra çok sayıda Roman, Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kalmıştır¹⁶⁶.

Kosova'da yaşamakta olan Roman topluluğu sosyal, ekonomik, politik ve eğitim açısından diğer azınlık topluluklarına kıyasen ülkede daha az aktif olan bir topluluktur. Savaştan önce etnik yönü ağır basan Osen mahallesinde oturan Romanların ağırlıklı olarak yaşadığı 1999 ve 2004 yılları arasında, yerleşim yerleri yıkıldı ve yerine sadece birkaç proje belirlenmiş ve gerçekleştirilmiştir. Bunun en önemli örneği 8.000 nüfuslu Mitroviça'da bulunan "Fabrika" veya "Roman Mahallesi" olarak bilinen yerleşim yerinde görülmektedir. Bu yerleşim yerine şimdiye kadar 600 Roman dönmüştür¹⁶⁷.

Kosova'da yaşamakta olan Roman topluluğu, diğer azınlık toplulukları arasında en savunmasız topluluktur. Burda en çok mağdur duruma düşen kadınlardır. Romanların büyük bir çoğunluğu tarafından nüfus kaydı, ikametgâh, sosyal işlemler gibi işlemlerin çoğunlukla eksik yapılması yada hiç yapılmaması gibi durumlar söz konusu olmaktadır. Çoğunda eğitim düzeyinin düşük olduğu, ilköğretim okulları ve liselere kayıtların çok az yapıldığı görülmektedir. Kamuda ve özel sektörlerde çalışma oranları oldukça düşük seviyededir. Aynı zamanda Romanlar üzerlerine kayıtlı gayrimenkuller ve mülkiyetlerini kanıtlamakta da zorluk çekmektedirler çünkü şahsi evraklarında eksikliklerin bulunması ve bu eksikliklerin zamanında kendileri tarafından yapılması gereken kayıtların yapılmamasıyla birlikte diğer hizmetlere erişimde de sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir. Sağlık, sosyal, toplumsal ve kamusal olarak zorluklarla karşı karşıya gelmektedirler¹⁶⁸.

Kosova'da yaşayan Roman Topluluğu'nun yerleşim yerleri: Ferizovik, Gilan, Nobırda, Kamenica, Ştirpce, Mitroviça (Kuzey-Güney), Vushtri, Deçan, Yakova, İstok, İpek, Kosova Ovası, Liplan, Obiliç, Poduyeva, Priştine, Ştimye, Mamuşa, Prizren, Rahovça, Suva Reka şehirleridir¹⁶⁹.

Kosova'da yaşayan Roman Topluluğu'nun sayısı 1999 savaşı sonrası önemli ölçüde düştü. Bunun sebebi savaştan sonra Romanların büyük bir bölümünün Avrupa

¹⁶⁶ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS, s.3

¹⁶⁷ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS, a.m., s.4

¹⁶⁸ Kosovo; **Durable solutions still elusive 13 years after conflict, a profile of the internal displacement situation**, 10 Ekim, 2012, s.73

¹⁶⁹ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS , a.m., s.28

lkelerine g olmuştur, bir de Romanların savaş sırasında Sırp birlikleriyle ciddi işbirliği kurmalarından dolayı savaşın bitiminden sonra Sırbistan’a ve Sırp belediyelerine g edip kayıtlara Sırp olarak geçmeleridir. Roman Topluluğu’nun Kosova içerisinde de oluşan gleri sebebiyle nüfus sayılarının bir şehirde azalırken diğerinde büyüdüğü grlmştur. rnek olarak, Prizren şehrini gösterecek olursak 1999 yılında 3.963 olarak görülen sayı 2009 yılında AGİT’in yapmış olduğu araştırmalarda 5.300 olarak grlmştur. Suva Reka’da 167’den 641’e çıktığı grlmştur. Romanların sayısında en ciddi küçülme rakamı ise Priştine şehrinde grlmştur. 1991’de sayı 6.706’yı gösteriyor iken 2009’daki verilere göre sadece 25 ailenin istatistiğe girdiği grlmřtur¹⁷⁰.

Kosova’da yaşamakta olan Roman Topluluğu, siyasi partiler ve bazı sivil toplum kuruluşları tarafından temsil edilmektedir. Onlardan bazıları; Kosova Birleşmiş Roman Partisi (PREBK), Kosova Yeni Demokratik Girişimi (IRDK), gibi partilerdir. Kosova’nın her şehrinde kurulmuş olan Sivil Toplum Kuruluşları şunlardır; STK “Roman Baht”, Kujtim Paqaku; STK “Sakuntala” İbrahim Elshani; STK “Roman”, Haxhi Zylfi Merxha; STK “Durmish Aslano”, Nexhip Menekshe; STK “Kadınlar için Kadınlar”, Shpresa Agushi; STK “Posuzo Djivipe” (Roman Topluluğu İnsan Hakları Sorunları); STK “Centro Romani Gjuvelengi”, Emsale Mergjollari; STK “Romanların topluma uyum sağlamaları”. Eğitim sorunları ve Romanların kültürel faaliyetleri ile ilgilenenler de mevcuttur. Romanlardan bazılarının Sırp partilerine ye olanları da vardır, aynı zamanda Sırp belediyelerinde de siyasi partileri kuran Roman kökenli Sırp temsilcileri de vardır¹⁷¹. Romanların topluluk temsilcilerinden kamu işletmeleri, belediye meclisleri ve diğer kurumlarda bireysel temsilcileri de vardır¹⁷².

¹⁷⁰ OSCE, Profilet e Komuniteteve t Kosovs, Profili i komunitetit-ROMT E KOSOVS , a.m., ss.29-30

¹⁷¹ Merkez Seçim Kurulu resmi sitesi . http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/rezultatet_e_pergjithshme_eyeodbpohj.pdf (29.03.2016)

¹⁷² OSCE, Profilet e Komuniteteve t Kosovs, Profili i komunitetit-ROMT E KOSOVS , a.m., ss.34-37

2) Siyasal Haklar

Güvenlik ve hareket özgürlüğü endişelerini dile getiren bazı Romanların Sırp Topluluğuna kendilerini yakın hissetmesi, Kosova'daki toplum içerisinde huzursuzluğun ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum günümüzde bir hayli düzelmiş olsa dahi yine Romanlar bazı zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Belediyelerin almış olduğu bazı önlemlere rağmen Romanların toplum arasındaki eğitim seviyesinin düşük olması ve diğer birçok sebeplerden dolayı zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Kosova Polisi'nin bazı konularda görevleri de sınırlıdır. Kamusal düzeni etkileyen birçok olaylarla karşılaşmaları ile birlikte Roman kadınları ve kızları ile ilgili temel güvenlik sorunlarıyla da fazlaca karşılaşmaktadırlar. Genelde aile içi şiddet ve cinsiyet ayrımı güvenlik açısından büyük sorunlara sebep olabilmektedir.¹⁷³

Romanların çoğunlukta olduğu belediyelerin düzenlenmiş olduğu Roman güvenliğini baz alan toplantılar, Roman temsilcilerin katılmaması sebebiyle gerçekleştirilememektedir. Aynı zamanda Roman Birliğini koruma amaçlı aktivitelerde faaliyet göstermedikleri de görülmüştür.

Roman Topluluğu'na mensup olan kişilerin Avrupa ülkelerinden gönüllü olarak geri dönme süreci halen sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Bu tür sorunlar çoğunlukla uyum sağlama zorlukları ve ekonomik alanda olduğu görülmektedir, adaptasyondan yola çıkarak iş bulma sıkıntılarına kadar bu çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar¹⁷⁴. Bunlardan bazıları tapularının bulunmaması, şahsi evrakların bulunmaması, güvenlik endişeleri vs.

Roman, Aşkale ve Mısırlı nüfusunun yaklaşık üçte ikisi, savaş öncesinde ve 1999 yılında savaşın bitmesinden sonra olmak üzere ekonomisi güçlü olan ülkelere göçedenlerin sayısı yaklaşık olarak 150.000 olmuştur¹⁷⁵.

UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği), raporlarına göre 50'ye yakın Roman aile Ocak 2009 yılında Kosova'ya dönmüş, Nisan 2010 tarihinde ise ağırlıklı olarak Batı Avrupa'dan olmak üzere 209 Roman, zorunlu dönüş yaparak Kosova'ya geri dönmüşlerdir.

¹⁷³ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS , a.m., s.6

¹⁷⁴ Human Rights Watch (HRW), Batı Avrupa'dan Kosova'ya, Roman, Aşkale ve Mısırlıların Zorla gönderilmeleri hakkında rapor, 2010, s.3

¹⁷⁵ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS , a.m., s.8

2007-2010 yılları arasında toplam 127 aile, Sırbistan ve Karadağ'da dahil olmak üzere çok çeşitli ülkelerden Kuzeyde bulunan İbar Nehri yakınlarında oluşturulan kamplarda, toplamda 54 adet binadan oluşan 6 blok ve 36 tane kendilerine ait evlerin AB ve USAID tarafından finanse edilmiş projeler gerçekleştirilmiştir. Geri dönen Roman Topluluğunun, ülkeye tekrar yerleşmesinden Belediyeler sorumludur. Fakat belediyelerin çoğunun bu geri dönüşleri karşılamak amacıyla yeterince hazır olmadıkları gibi fon eksikliği de olduğundan genelde bu tür fonları AB ve USAID karşılamaktadır.

Romanların yaşadıkları yerlere bağlı olarak yararlanabildikleri kurumların hizmetleri Sırbistan tarafından finanse edilmektedir. Genelde bu kurumların yardımları Kuzeyde bulunan İbar Nehri'nin yakınlarında yaşayan Romanlara yöneliktir. Sırbistan tarafından finanse edilen belediyelerin yardımları Sırpların çoğunlukla olduğu ve aynı zamanda Sırp olarak bilinen Romanların ağırlıklı yaşadığı bölgelerdir. Bu belediyelerden bazıları; Gilan, Kamenica, Nobirda, Ştırpece, Vuştri, Gračanica ve Obiliç, Lipyan, Deçani, Yakova ve Rahovça'dır. Gilan'daki yardımlar; eğitim, sosyal yardım, emekli maaşları ve sağlık ağırlıklı olarak yapılmaktadır. Bu bölgelerde yaşamakta olan Romanlar Sırbistan tarafından işletilen kurumlardan faydalanmaktadır. Benzer şekilde Kosova'nın kuzeyinde bulunmuş olan kampların (günümüzde mevcut değildir) Osterode olarak adlandırılan kamplara da yardımları olmuştur. Bu topluluk günümüzde, Kuzeyde Roman Mahallesi ve Çeşmin Lug'da yaşamaktadır. Ayrıca, Kuzey Mitroviça'da yaşayan Roman çocukları okullarda Sırbistan plan ve programıyla öğrenim görmektedirler. Birçok bölgede öncelikler, sağlık, nüfus kayıt, eğitim, sosyal refah ve emeklilik yönünde sağlanmaktadır. Priştine ve Prizren şehirlerinde durum çok farklı olmakla birlikte, Romanların Yukarı Rahovça ve Büyük Hoça'da aldıkları yardımlar sadece eğitim ve sağlık olmaktadır¹⁷⁶.

Roman Topluluğu'nun belediye hizmetlerine erişimi Kosova genelinde sorun oluşturmaya devam etmektedir. En çok endişelendiren konular idari maliyetler, kamu hizmetleri ve Romanların sıkça karşılaştıkları şahsi evrak sorunlarıdır. Romanlar,

---

¹⁷⁶OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS, **a.m.**, s.12

kendi sorunlarıyla başedemediği gibi Belediyelerin de Romanların bazı sorunlarına çözüm yolu bulamadığı görülmektedir.

Kosova Elektrik Kurumu (KEK) ile imzalanan toplu sözleşmede Roman Topluluğu'nun elektrik borçlarını dondurma, maddi durumları iyileşir iyileşmez borçlarını ödeme gibi sözleşmeler imzalanmasına rağmen bir çözüm yolu bulunamamış, borçları devam ettiği için elektrik kesintileri devam etmiştir. Kosova halkının olduğu gibi Roman topluluğun da su, kanalizasyon, elektrik gibi yararlanmaları mevcuttur. Fakat borçların birikmesi ve ekonomik durumlarının kötü olması sebebiyle sorunlar çözülememektedir. Ancak bu tür hizmetler ile benzer idari hizmetlere erişmede kurumsal kişisel belgelerin ve nüfus kayıt gibi temel hakların elde edilmesi için belediyelerin daha çok çaba sarfetmeleri gerekmektedir.¹⁷⁷.

2010 yılının Nisan ayında Roman, Aşkali ve Mısırlıların halkla daha çok iç içe olmaları için Prizren ve Suva Reka Belediyeleri bir strateji uygulamaya karar vermiştir. Fakat bu topluluklara mensup olanların katılımları düşük olduğu için yararlanamamışlardır.

Diğer topluluklar gibi Roman Topluluğu'nun da adalete erişim hakkı vardır. Fakat soruşturma ve davaların uzun süre sonuçlanamaması endişelendirici bir durum yaratmakta, bu da bütün toplulukları olumsuz etkilemektedir. Çoğu Roman kadın, ataerkil yapıları ve eğitim düzeylerinin düşük olmasından dolayı, haklarını arayamamakla birlikte birçok haksızlığa uğramaktadırlar¹⁷⁸. Roman topluluğu hiçbir engel olmaksızın dava hakkını kullanabilir ve hukuk davalarına katılma hakkına sahiptir. Fakat haklarını yeterince aramamaları temel haklarının ihlaline sebep olmaktadır. Mitroviça bölgesinde mahkemelerin sınırlı kapasitede çalışmasından dolayı adalete erişim çokta kolay olmamaktadır. Roman temsilcilerinin dava açma hakkı vardır ve adli işlemlerde ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıkları görülmemiştir. Prizren Bölge Mahkemesinde Roman Topluluğu'na mensup bir Savcı görev yapmaktadır. Roman avukatları olarak görev yapanlar da vardır ve yine Prizren Mahkemesinde bir Yargıç ve bir Roman kâtip görev yapmaktadır¹⁷⁹.

¹⁷⁷ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS, **a.m.**, s.13

¹⁷⁸ Mahira Veshall, Kadın hakları savunucusu, (28.07.2014), "Kosova'da Roman Kadınları" konulu görüşme, Prizren

¹⁷⁹ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS , **a.m.**, s.20

Kamu söz konusu olunca Belediye düzeyinde Romanların katılımlarının günümüzde geçmiş yıllara kıyasen biraz daha iyi olduğunu ama hala yetersiz olduğu söyleyebiliriz. Kosova Meclisinde topluluklara ayrılmış olan yerler bir tanesi Roman milletvekili, diğeri de Topluluklar Danışma Komitesine ait iki temsilcileridir. Kosova Cumhurbaşkanlığı Ofisi'nde de bir temsilcileri vardır. Eğitim seviyesinin düşük olması, mesleki bilgi yetersizliği kendilerine karşı güven eksikliğine sebebiyet verdiği için, belediye siyasetine aktif olarak katılım sağlanmamaktadır. Roman Topluluğu'nun, aktif siyaseti sürdürmeye olumsuz baktıkları gibi, bunun için yeterince çaba sarfetmedikleri de görülmektedir. Aynı zamanda kendi adaylarını yeterince desteklemedikleri de açıkça görülmektedir. Kadın siyasetçilerin hiç olmadığı da görülmektedir. Bu durum özellikle kamu alanında da etkili olmamaları, erken evliliklere, okul terklerine ve erken yaşlarda çocuk sahibi olup aileleri tarafından farklı muamelelere maruz kalmaları gibi sebeplerle açıklanabilir¹⁸⁰.

Kosova Radyo ve Televizyonunda Roman Topluluğu'nun yayınları mevcuttur. Güncel haber programı, Roman Topluluğu'na yönelik başlıklı konular, Roman gazeteciler tarafından hazırlanan ve haftada bir saatlik yayından oluşmaktadır. Program "Yekhipe" adıyla yayınlanmaktadır. Roman Sivil Toplum Örgütü Sakuntal, sadece Kosova'da ki Romanları ele alan "Yekhipe" adında bir dergi çıkarmıştır. Bazı Belediye Radyolarında da Romanlara ayrılan her gün bir saatlik Radyo yayınları da mevcuttur¹⁸¹.

Roman Topluluğu'na özel elektronik ortamlara erişebilecekleri kendi dilinde açılmış olan siteler yoktur, fakat belediyeler tarafından kamuya özel yayınlarından kendi dillerinde bilgi edinme haklarından yararlanmaktadırlar. Bu tür yayınlar Kosova genelinde olmaktadır.

Roman Topluluğu'ndan Yasama ve Yürütme de temsilcileri de yoktur. Kasım 2009'da yapılan seçimlerde Prizren Belediye Meclisine bir Roman seçilmiştir. Roman Topluluğu'nun başta medya olmak üzere birçok merkezi Prizren Belediyesinde dir. Bunlardan çoğu uluslararası yardımlarla desteklenmektedir, öyle ki Kosova Açık Toplumu olarak bilinen bir vakıf ve ABD Hükümeti tarafından

---

¹⁸⁰ Veshall, a.g.g

¹⁸¹ OSCE, Profil e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS , a.m., s.21

desteklenen Kosova Radyo ve Televizyonunda yayınlanan “Kosova Romano Avazo” kuruldu. Aynı zamanda uluslararası yardımlardan gelen Roma, Aşkale ve Mısırlı toplulukların halkla daha fazla iç içe yaşamaları bağlamında Yerel Eylem Planı’nın uygulanması için 500.000 Euro ayrılmıştır.

3) Ekonomik Haklar, Sağlık, İstihdam ve Sosyal Haklar

Romanların sosyo-ekonomik durumu ve istihdam konusundaki yaklaşımı oldukça sıkıntılı geçmektedir. Romanların sınırlı ve yetersiz eğitimi Romanların istihdama doğru yol almalarına engel oluşturmıştır. Romanlardan bazıları sosyal yardımlardan faydalanarak hayatlarını sürdürmektedirler. Bu yardımlar genelde Kosova kurumları tarafından gerçekleştirilmektedir, bazıları ise Sırbistan tarafından gönderilmektedir. Romanlar genelde özel şirketlerde veya yerel kurumlarda çalışmaktadırlar. Fakat yapılan yardımların çoğunun Romanların yoksulluk içerisindeki yaşamlarını düzeltmeye yetersiz olduğu görülmektedir. Yasa, sosyal olarak savunmasız durumda olanlara sosyal yardımlarla sağlanması gereken tüm ihtiyaçları öngörmektedir. Sosyal yardım açısından Romanlara öncelik tanıyan yasada sıkı kriterler mevcuttur. Bu kriterlerden bazıları: Romanların inşaat ve tarım gibi işlerde çalışabilmeleri veya mevsimlik işlerde de çalışabilmeleridir. Ancak istihdamın en yaygın türleri, erkeklerin geridönüşüm için demir toplaması gibi işlerdir¹⁸². Bazıları düşük ücretli temizlik işlerinde çalışmaktadırlar. Romanlar, çok sınırlı sayıda Kosova’da kamu sektöründe ve Sırbistan tarafından yönetilen kurumlarda çalışmaktadırlar. İş imkânlarına bakılırsa bu konuda en dezavantajlı gruplar arasında öncelikle kadınlar gelmektedir. Kadınlardan çok azı aktif kayıtlı işgücü olarak görülmektedir. Erkeklerle nazaran okulu bırakma ve erken evlilikler yapmakta kadınların sayısı oranla çok daha fazladır. Ailelerine bakabilmeleri için bu topluluğun daha çok oranla iş sahibi olmaları gerekmektedir¹⁸³.

Gilan şehrinde Romanların büyük çoğunluğu işsiz ve çoğu sosyo-ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar¹⁸⁴. Bazı gayri resmi açıklamalara göre

¹⁸²Nahit Vragolli, Esnaf, (28.07.2014), “Kosova’da yaşayan Roman Topluluğu ve İstihdam”konulu görüşme, Prizren

¹⁸³ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS , a.m., s.5

¹⁸⁴Vragolli, a.g.g

Mitroviça, Leposaviç, Priluzje şehirlerinde kuzey kesiminde yaşayan ve geçici olarak çalışan Romanlar için ana gelir kaynağının genelde Kuzey Mitroviça olduğu söylenebilir. Sırp müfredatına göre, Roman çocuklarının öğrenim gördüğü Mitroviça'nın Kuzey kesiminde bulunan bir okulda sadece iki Roman kadın çalışmaktadır. Bir sivil toplum örgütünün vermiş olduğu bilgilere göre, İpek bölgesindeki köylerde Zahaç ve Firaje'de yaşamakta olan Romanların özellikle çiftçilikle uğraşanların sayısının yüksek olduğunu açıklamaktadır. Diğerleri ise bulundukları bölgelerden toplamakta oldukları kullanılmış giysi, hurda metal ve el sanatları pazarlarında çalışmakta oldukları görülmektedir. Bazı verilere göre devlet kurumlarında da çalışan birçok Roman'a rastlanmaktadır fakat sayıları gereğinden fazla düşüktür ve çoğunun erkek olduğu görülmektedir. Kurumların yayınladığı bazı raporlara göre kayıtlı çalışan Romanların sayısına bakarsak yüzde olarak yeterli görünse de yetersiz kalıyor, çünkü işsiz olan Romanların sayıları oldukça fazladır. Kaldı ki nüfusa kayıtlı olmayan Romanların da sayısı çok olduğundan, tam olarak doğru verilere ulaşamamaktadır. Prizren, Bölgesel İstihdam Ofisi, diğer meslekler yanı sıra, idare işlerinde bilgi teknolojisi ve oto tamirciliği konusunda eğitimler sağlamıştır. Bu eğitimleri tamamlayan adaylara sertifika verilmiştir. Ocak 2010'da katılım çok fazla olmasa da yine de bu tür eğitimlere dört kadın olmak üzere on Roman kursiyer katılmıştır.

Roman topluluğu büyük ölçüde Sosyal İşler Merkezi tarafından sağlanan sosyal ya da Sırbistan tarafından işletilen kurumlar tarafından yardımlardan yararlanmaktadır. Ancak nüfus kayıt belgelerinin eksikliği, sosyal hizmetlere erişmekte en büyük engeli oluşturmaktadır. Kosova'daki Roman Toplumu'nun temsilcileri bazı sosyal yardımların yardıma muhtaç olanları kapsamadığından şikâyetle bulunmuşlardır. Sosyal yardıma muhtaç olanlar, yasaya göre sosyal yardım şemasına dahil olanların, yardım alabilme hakkının korunabilmesi için her altı ayda bir şahsi evraklarını merkeze sunmalıdırlar. Oysaki yardıma muhtaç olanların birçoğunda bu evrakların mevcut olmaması yardım almalarına da engel oluşturmaktadır. Sosyal refah programlarının etkisinin yetersiz olması nedeniyle Roman Topluluğu'nun, yoksulluğunun hafifletilememesi ve asıl yardıma muhtaç

olanların yardımlardan yararlanamaması, belediyelerin bu konular hakkında daha sıkı çalışmaları gerektiğini göstermektedir¹⁸⁵.

Roman Topluluğu'nun mülkiyet ve barınma imkânı dikkate alındığında topluma uygun şekilde yerleşik olabilmek için yeterli koşulların sağlanmamış olduğunu görülebilmektedir. Bu aynı zamanda bu topluluğun sağlıklı koşullarda yaşamasına da bir engel oluşturmaktadır. Bu sorunları oluşturmakta olan bazı belgelerin eksikliği, genel topluluk haklarını oluşturan durumların ciddiye alınmaması, belediyelerdeki kadastro bürolarında kayıtların bulunamaması, nüfus kütüklerine yanlış kaydedilmiş isim ve soyisim gibi sorunlarla karşılaşmaları sorunlardan sadece birkaçıdır. Ayrıca SPARK¹⁸⁶ tarafından uygulanmaya başlanan projedeki ikinci aşamada 19 aileye tahsis edilen evlerinin kaydı zorluklar yaşanmış olsa da yapılmıştır. Bir sivil toplum kuruluşu olan Norveç Kilisesi, yardımını Temmuz 2009 yılında iki ek konut binası inşa ettirerek tamamlamış olup, bu konutlara 25 aile yerleştirmişlerdir. USAID ve Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen iki ek program daha mevcuttur. Romanların kötü koşullarda yaşadığı 2009 yılında inşa edilen kampların kapatılması söz konusuysen kampların bulundukları Roman mahallesinde 140 kadar ev inşa edilmiştir¹⁸⁷. Prizren çevresindeki kırsal alanlarda yaşayanların da yaşam koşulları elverişsiz ve geleneksel yaşamalarını sürdürmeleri sebebiyle, yeterli bir altyapı olmadan yaşamlarını sürdürdükleri görülmektedir.

Kosova'da genel olarak Roman Topluluğunun sağlık hizmetlerine ücretsiz erişme hakkı vardır. Bazı sağlık sistemleri Sırbistan tarafından finanse edilmektedir. Kosova'nın sağlık sistemi, sosyal yardım programı kapsamına giren özel durumlarda da ücretsiz tıbbi tedavi sağlanmaktadır. Ayrıca Sırbistan tarafından verilen sağlık kartı olanların Sırbistan tarafından işletilen sağlık kurumlarında ücretsiz olarak hizmetlerden faydalanmaktadır. Sırbistan tarafından finanse edilen bazı merkezlerde ilaçların eksikliği ve sağlık görevlerinin sınırlı sayıda olması tam olarak sağlık hizmetlerinden yararlanmalarına engel oluşturmaktadır. Roman Topluluğu'na

---

¹⁸⁵ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS , **a.m.**, s.15

¹⁸⁶ SPARK, UNDP tarafından uygulanan Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı ve İngiliz hükümeti tarafından gönüllü olarak finanse edilen toplu dönüşleri hedefleyen bir programdır.

¹⁸⁷ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS , **a.m.**, s.16

mensup olan kadınların yeterince bilinçli olamamalarından çıkan sağlık sorunları ya da doğumları çoğunlukla evde tercih etmeleri hem bebek sağlığını hem de anne sağlığını ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Bu nedenle Roman kadınlarına, bilinçlenmeleri için AGİT'in desteğiyle üreme sağlığı danışmanlığı, yeni doğan çocukların bakımı, emzirme, kontraseptif kullanımı ve ilacın yan etkileri, cinsel yolla bulaşıcı hastalıklar gibi özellikle kadın ve çocuk sağlığı hakkında eğitimler verilmiştir. Kırsal kesimlerde yaşamakta olan Roman topluluğu yeterince bilinçlenmedikleri ve bazı sağlık hizmetlerine ulaşımalarının imkânsız olduğunu düşündükleri için en temel hakları sağlık haklarından yoksun kalarak yaşıyorlar¹⁸⁸.

4) Kültürel Haklar, Dil, Din, Eğitim

Kosova ve Sırbistan müfredatına göre okullarda eğitimlerin görülmesi olanakları olmasına ve azınlık toplulukların eğitimlerden yararlanmalarına hiçbir engel olmamasına rağmen Romanların eğitime katılımının halen çok düşük seviyede olduğu görülmektedir. Özellikle kız çocukların, okullarını erken terketmesi vakalarıyla sıkça karşılaşılmaktadır. Aslında sosyal yardımlardan yararlanan ailelerin çocuklarını okul öncesi eğitime ücretsiz yazdırma hakları vardır. Birçok Roman çocuk bu tür imkânlardan yoksun kalmakta, aileleri tarafından gerekli destek sağlanmamaktadır. Romanların eğitimlerine devam etmemelerinin sebebini, bazı Roman çocukların sosyal ortama uyum sağlayamaması yüzünden dışlanma, yaşama, yoksulluk ve yaşamlarını ilkel bir şekilde sürdürmeye devam etmeleri isteğinden kaynaklandığı görülebilmektedir. Roman ailelerin düşük eğitim ya da hiç eğitim almamış ve buna benzer birçok nedenden dolayı eğitimlerine devam etmemiş olmaları gibi bir durum aynı zamanda topluluklar arasında eğitim, eşitsizliğe de sebep olabilmektedir¹⁸⁹.

Geri dönen Roman ailelerinin en sık karşılaştığı durumlar, nüfus kayıtları olmadığından eksik belgelerinin olması sebebiyle Kosova kurumları tarafından çocuklarının kayıtlarının yapılmamasıdır. Aynı zamanda şahsi evrak erişimlerinde de

¹⁸⁸ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS , a.m., s.18

¹⁸⁹ Kosova Pedagojik Enstitüsü, http://www.ipk-rks.net/en_publikimet_meshume.php?publikimet_id=87, (18.03.2016)

zorluklarla karşılaşma sebeplerinden olabilmektedir¹⁹⁰. Roman Topluluğu'nda en savunmasız ve en fazla zarar gören kız çocukları olmaktadır. Kızlar genelde küçük yaşta evlenmeye zorlanmakta ve küçük yaştan itibaren evde çalıştırıldıkları için zorunlu eğitimden alıkonulmaktadırlar¹⁹¹. Kosova'da zorunlu eğitimin birinci sınıftan dokuzuncu sınıfa kadar olmasına ve yine Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, Kosova genelinde birinci sınıftan itibaren dokuzuncu sınıfa kadar tüm ders kitaplarını ücretsiz sağlamasına rağmen, okullara kayıtların az olduğu görülmektedir. Roman çocukları, Sırp Belediyelerinde ağırlıklı Romanların yaşadığı bölgelerde, Sırbistan eğitim müfredatına göre işlevini sürdüren okullara kaydını yaptırmaktadır. Gilan, Kamenica, Mitroviça gibi¹⁹².

Okullarda Roman dilinde eğitim haklarının olmasına rağmen, Roman çocuklarının halen Kosova ya da Sırbistan müfredatına göre eğitim görülen okullara aileleri tarafından arnavutça veya sırpça dillerinde eğitim görmelerine kayıtları yaptırılmaktadır. Sırbistan müfredatına göre eğitim görülen belediyeler; Gilan, Kamenica, Novo Brda, Ştrpce, Mitroviça, Orahovac, Leposaviç, Prilluzhe, Priştine, Janyeva, Lipyan. Bu belediyelerde Sırpça eğitim gören Romanların, haftada iki kez anadili olarak görmeleri gereken Roman dili dersine girmeleri sağlanmıştır. Kosova müfredatına göre eğitim gören Romanlar ise genelde Türkçe ve Boşnakça dillerinde eğitim verilen okullara kaydını yaptırmaktadırlar. Hatta bu okullarda Roman dilinde dersler de görülmektedir. Priştine Üniversitesinde Topluluklar için sınavsız 75 kişilik bir kontenjanın ayrılmasına rağmen, üniversite eğitimi kayıtlarının çok düşük olduğu görülmektedir¹⁹³.

Roman Topluluğu, kendi anadilini kullandığı gibi toplumda ve yerel kurumlarla iletişim kurma amaçlı Romanların dilleri Romanca olmasına rağmen özellikle yaşadıkları yere bağlı olarak kurumlarda tercihen Arnavutça veya Sırpça konuşmaktadırlar. Romanlar kendi dillerini özel hayatta çok sık kullanırlar. Aynı zamanda Romanlara yönelik radyo yayınları Kamenica'da özel multi-etnik radyo

¹⁹⁰ Revidirana strategija za reintegraciju vraćenih lica, Mayıs 2010, s. 36

¹⁹¹ Veshall, **a.g.g**

¹⁹² OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS, **a.m.**, ss.16-17

¹⁹³ Başbakanlık Ofisi, Topluluklar İşleri Ofisi, Politika Etüdü II, Kosova'da Dil Siyaseti, Kamu Organları ile gerçekleştirilmesi- uygulanması Eylül 2011, http://www.kryeministriks.net/zck/repository/docs/Politika_e_gjuheve_shqipe.pdf, (18.03.2016)

istasyonu “Radio Kamenica” ve yerel radyo istasyonu “Gençlerin Sesi” anlamına gelen, ayrıca Ferizovik televizyon kanalında her gün yayınlanan 30 dakikalık bir program Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı desteğiyle yayınlanmaktadır. Mitroviça, yerel televizyon kanalında “TV Most” haftada 30 dakika Roman dilinde yayın yapılmaktadır. Fakat Roman Topluluğu’na mensup kişilerin Roman dilini giderek daha az kullandıkları görülmekte, öğretim görevlilerinin eksikliğinden dolayı kendi dillerini konuşanların sayısı giderek azalmaktadır¹⁹⁴. Özellikle Sırp Belediyelerinde yaşayan Roman Topluluğu’na mensup gençlerin çoğunda kendi dillerini kullanmak yerine Sırpça konuştukları açıkça görülmektedir.

Prizren Belediyesinde yaşamakta olan Romanların diğer belediyelere nazaran kendi kültürlerine daha çok sahip çıktıkları görülmektedir. Roman dilinde yayımlanan edebiyat kitapları ve kültürel etkinlikler düzenleyerek dillerini yaşatmaya çalıştıkları ve birçok eserin de Romanca yayınlandığı ve diğer dillerde yayınlanmış olan bazı eserlerin Romanca’ya tercüme edildiği görülmektedir. Prizren Belediyesinde Romanca’nın resmi olarak kullanımının %3’ü geçmediği görülmektedir. Romanca, Prizren belediyesinde resmi dil olarak kullanılmazsa dahi şehirde topluluk içerisinde geleneksel olarak kullanılmaktadır. Temmuz 2009’da, Kosova Birleşmiş Roman Partisi (PREBK) bölgesel düzeyde Roman dilinin resmi olarak tanınması için teklifte bulunmuştur fakat bu teklifin gerçekleşmesi için hiçbir adım atılmamıştır¹⁹⁵.

Kosova’da yaşamakta olan Roman Topluluğunun dini ve kültürel anlamda ülke genelinde ayırt edici özelliği bulunmamaktadır. Romanların çoğu Müslüman olmakla birlikte Bektaşî ve Derviş olanlar da mevcuttur. Bazıları Ortodoks Hristiyanlar olarak tanımlanır. Roman Topluluğu’nun cami, mescit, defin hizmetlerine ve Ortodoks kiliselerine engelsiz erişimi vardır. Romanlar 6 Mayıs Kutsal George Günü/Curcevdan yani Hıdırellez olarak bilinen günde temel dini kutlamalarını yapmaktadırlar. Güney Mitroviça, Roman yerleşim yerinde Roman topluluğu için büyük önem taşıyan derviş mescidi diye bilinen bir yapı vardır fakat

¹⁹⁴ Dil Komiserliği Ofisi, <http://www.poverenik-ks.org/?page=3,1>, (18.03.2016)

¹⁹⁵ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMË E KOSOVËS, a.m., ss.23-24

bu yapı 1999 savaşı sırasında yıkıldı ve şu anda yeniden yapılanmasına yönelik hiçbir girişimde bulunulmadığı görülmektedir¹⁹⁶.

Kosova'da yaşamakta olan Romanların diğer topluluklarla ilişkisi genellikle yaşadıkları bölgesel ve dilsel olarak gelişmiştir. Bazı belediyelerde azınlık toplulukları arasında toplantıların olmasına rağmen Romanların da bu tür diyaloglara katılmaları olmaktadır. Fakat zayıf katılım, kendilerini organize edememe ve sivil toplum girişimlerinin yetersiz ve çok sınırlı olması Romanların geride kalmalarına sebep olmaktadır. Çoğunluk olmayan azınlık toplulukların haklarının ele alınmasına yönelik programlar açısından, çoğunlukla Sırp belediyeler bölgesinde yaşamakta olan Romanların bu tür programlara katıldıkları görülmektedir. Hatta bazı belediyelerde geri dönen Romanların ailelerinin bazı sorunlarla karşılaştıkları görülmüştür fakat belediyeler ve uluslararası kuruluşlar bu tür sorunların önüne geçilmesi için bazı çözümler üretmişlerdir. Azınlık toplulukları arasındaki diyalog girişimleri, sorunlar için alınması gereken önlemler sivil toplum örgütleri tarafından önerilmektedir. Romanların diğer azınlık topluluklarla ilişkileri Kosova'nın birçok belediyesinde farklı görülmektedir. İstok ve Klina'da Roman Topluluğu'nun Arnavutlarla ve Sırplarla olan diyaloglarının ve ilişkilerinin iyi olduğu görülmektedir. Bu belediyelerde diyaloglara Roman kadınlarının katıldığı da görülmektedir. Kosova Ovası'nda, Aşkale ve Mısırlı temsilcileri, topluluğu tanımlamak amacıyla bir grup oluşturmuş, bu grup, Romanların uyum sağlama strateji uygulaması için yerel eylem planını geliştirebilmeyi amaçlamıştır. Roman Topluluğu, Prizren bölgesinde, genel olarak Arnavutlar da dahil olmak üzere bütün topluluklarla iç içe yaşamaktadır ve yer aldıkları bütün faaliyetlerde diğer azınlık topluluklarla bir arada faaliyet gösterirler¹⁹⁷.

Avrupa Birliği ülkelerinde ise Romanlar “ulusötesi azınlık” ya da Avrupa azınlıkları olarak ötekileştirilmektedirler. Günümüzde Avrupa Birliği kurumları, özellikle Doğu Avrupalı Romanlara karşı saygılı olunması, kimliklerinin ve eşit olarak haklarının tanınması gerektiğini belirtmekte, Romanlara karşı ayrımcılık yapılmaması hakkında önlemler almaktadır. Romanların genelde yoksul kalmalarının

¹⁹⁶ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS , a.m., s.28

¹⁹⁷ OSCE, Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i komunitetit-ROMËT E KOSOVËS , a.m., ss.25-26

sebebi halk tarafından dışlanmalarından ve halkın dışında tutulduklarından dolayı olmaktadır¹⁹⁸.

Tarihe bakılırsa Doğu Avrupa’da Romanların dışlanmaları Batı Avrupa’ya göre daha azdı. Fakat sosyal statüleri daha düşüktü¹⁹⁹. Son yıllarda AB ve Avrupa ülkeleri, Roman azınlığını koruma politikaları izlemektedir. Doğal olarak Romanlar “farklı”dır ve her toplumda olduğu gibi kendilerine has kültürleri, farklı değerleri ve gelenekleri vardır. Onbinlerce Roman, Yugoslavya’dan gelen işçi olarak 1960-1970’lerde hiç kimse tarafından dışlanmadan ve ötekileştirilmeden Orta ve Batı Avrupa’ya göçetmiştir. Roman oldukları belli olmaması ve dışlanmamaları acı bir gerçeği ortaya çıkarmıştır, aslında dışlanmamaları o zamanlarda Yugoslavya vatandaşı adı altında ırk ayrımcılığı yapılmadan yaşamlarını sürdürmeleri ve haklarının tanınmasından kaynaklanmaktaydı.

Norbert Mappes, Romanlarla Roman sorununun çözülebilecek bir durum olmadığı kanaatinde olup “Birşeylerin düzeltilmesi gerekiyorsa sorunlarını onların gözünden görerek çözmeliyiz” kanaatinde. Genel olarak Romanların yaşadığı ülke ve bölgelerde aşırı yoksulluk, işsizlik, sefalet, eğitim ve kötü finanse edilen sağlık sistemleri vardır. Bu tür sorunların çözülmesi oldukça maliyetlidir. Gelişmiş devletlerin bir Roman Konseyi’nin oluşturmanın daha da maliyetli olabileceğini düşünmektedir. Bunun için ilk önce, Batı Avrupa’nın ve Doğu Avrupa’daki eğitim ve idari sistemlerinin düzeltilmesi gerekmekte, bu yoldaki gerekli reformların uygulanmaması halinde planlanan Avrupa’daki Romanların büyük stratejisi her açıdan yavaşlayacaktır²⁰⁰.

50’lerin ortalarında Doğu Avrupa ülkelerinin yanısıra o zamanki Çekoslovakya, Polonya, Sovyetler Birliği, Macaristan ve Romanya’daki kulüpler, tiyatrolar, dernekler ve kültürel kuruluşların yerini siyasi asimilasyon almıştır. Bulgaristan’da Komünizm zamanındaki Romanlara ait bütün kurumlar kapatılmıştır. Bulgaristan’da Müslüman Romanlarda aynı Türkler gibi, kendi isimlerini değiştirip Slav isimlerini kullanmaya zorlanmıştır. Romanya’da ise Romanlar hakkında

¹⁹⁸ Amnesty International (AI), **Nigde nisu dobrodošli: zaustviti prisilno vraćanje Roma na Kosovo**, 2010, s. 19

¹⁹⁹ Mappes-Niediek Norbert, *Romët e Varfër, Magjupt e Këqij, Shtëpia Botuese PA*, Prishtinë 2014, s.10

²⁰⁰ Mappes-Niediek, **a.g.e.**, ss.12-13

hiçbirşey konuşulmuyordu ve Macarlar veya Almanlar gibi diğer topluluklar statüsünde sayılmıyorlardı. O dönemde çoğalmaya başlayan Roman karşıtı düşüncelerin, bugünkü birçok AB üyesi olan ülkelerde halen oldukça baskın olduğu görülmektedir²⁰¹.

Günümüzde Avrupa’da gecekondularda yaşayan Romanlar için bazı projelerin oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu proje Doğu Avrupa ülkelerine yönelik bir projedir ve “Romanlara Dahil Yıllar” adlı proje, 12 Avrupa ülkesini kapsamakta ve 2005-2015 yılları arasını kapsayacak şekilde gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Fakat bu proje dahilinde somut sonuçlar elde edilememiştir. Her üye ülke Kuzey Çek Cumhuriyetinden, Güney’de Bulgaristan ve İspanya’ya kadar Romanlar için “Eylem Planı” sunmak zorundaydı. Bu plan eğitim, istihdam, sağlık ve barınmayı kapsıyordu. Finansman olarak, Dünya Bankası, Soros Özel Vakıf, AB ve BM, BM Kalkınma Programı UNDP, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Habitat, UNICEF, Avrupa Konseyi ve devletler tarafından oluşturulan kuruluşları tarafından finanse edilmiştir. Bu finansmanlar Romanların birçok çeşit projeleri için yapılmaktadır ve aynı zamanda Romanların genel durumlarının iyileştirilmesine ağırlık verilmiştir²⁰².

Batı Avrupa hükümetleri Romanlara karşı tepkilerini oldukça açık göstermektedirler ve sert yöntemlerle onlara karşı yaptırımlarda bulunmaya çalışıyorlar. İtalya’da Romanların sayısının 120.000 ile 160.000 arasında olduğu belirtilmektedir ve bunların çoğu Yugoslavya veya Romanya’dan gelmiştir. Bunların çoğu Roma, Milano ve Napoli’nin “ambar”larında yaşamaktadır. Almanya’da, 70.000 ile 140.000 arasında Roman vardır ve yine eski Yugoslavya devletlerinden gelerek yerleşmişlerdir. Sırbistan, Bosna, Kosova, Makedonya, Bulgaristan ve Romanya’dan da gelenlerin sayısı oldukça fazladır. Avusturya’da 20.000 ile 30.000 arasındadır. İspanya’da yarım milyon Roman yaşamaktadır. Fransa’da birkaç yüzbin kişinin yaşadığı açıklanmıştır. Yunanistan’da 100.000’den fazla olduğu düşünülmektedir ve bu kişiler genelde Arnavutluk, Kosova, Bulgaristan ve Makedonya’dan göçeden Romanlardır²⁰³. Büyük Britanya’da 100.000 kişinin %

---

²⁰¹ Mappes-Niediek , **a.g.e.**, ss.24

²⁰² Mappes-Niediek, **a.g.e.**, ss.27-28

²⁰³ Mappes-Niediek, **a.g.e.**, ss.53-54

10'unun Romanya'dan geldikleri düşünülmektedir²⁰⁴. Almanya'da yaşayan Romanların bazı şehirlerde kökenleri belirlenmiştir Köln'de yaşayanların büyük bir çoğunluğunun kökeni Sırbistan ve Makedonya'ya dayanır. Frankfurt'ta yaşayanlar Romanya, Mynster'de yaşamakta olanlar ise Kosova'dan göçetmişlerdir. Dolayısıyla bütün bu bilgilerden dolayı olarak yola çıkılırsa, Romanların Romanya, Macaristan, Bulgaristan Kosova ve Sırbistan'dan göçedenlerin % 10'u bugün Batı ülkelerinde yaşamaktadır²⁰⁵. Kosova'dan Almanya'ya göçeden Romanların sayısının oranının daha yüksek olması gerekmektedir, birçoğu 1998-1999 savaşı esnasında sığınmış ve sığınmacı olarak kaldıkları için sınırdışı edilmemişlerdir. Daha öncelerden işçi olarak göçedenlerin sayısı da oldukça yüksektir. Öyle ki Almanya'da yaşayan Romanların sayısının 34.411 civarında olduğu düşünülmektedir.

Günümüzde de, Sırbistan ve Makedonya'dan, Avrupa ülkelerine sığınmacı talebinde bulunan Romanların sayısı oldukça fazladır. Bu ülkelere vize muafiyeti uygulandığı için Avrupa ülkelerine kolayca giriş yapabilmektedirler. Fakat bu ülkelerde kalma sınırları üç aydır. Üç ay sonra “yeterli yaşam imkânları ve sağlık sigortası” kanıtı istenmektedir. Batılı devletler genellikle giriş yapanların ekonomik açıdan muhtaç olmadıklarını garanti altına almak istemektedir.

Batılı devletler istenmeyen topluluğun ülkelere girişlerini engellemek için idari düzenlemeler oluşturmak için uluslararası baskılar oluşturmuşlardır. Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk, Bosna ve Karadağ devletlerine Schengen alanına girmek için vize muafiyeti verilmesinden sonra, beklenmedik bir şekilde iltica talepleri artış göstermiştir. 17.000 Sırp ve 7.000 Makedon bir yıl içerisinde AB'nin sadece bir üye ülkesine ilticada bulunmuştur. Hemen hemen hepsi Roman topluluğu üyelerindendir²⁰⁶.

1999'daki NATO müdahalesinin başlangıcında, Sırbistan askeri ve polisinin Kosova'daki Arnavutları sistematik bir şekilde sınır dışı etmeleri sonucunda, Kosova'dan sadece Almanya'ya mülteci sayısı 100.000'e yükselmiştir. Birkaç ay ve yıl içerisinde Kosova'dan birkaç bin Roman sığınmıştır ki bunların çoğunluğu savaş sırasında evleri ve mal varlıkları yakılanlardı. Savaştan sonra Romanlar, Kosova'ya

²⁰⁴ Mappes-Niediek, a.g.e., 64

²⁰⁵ Evropski centar za pitanja manjina, Priručnik za opštine: **poboljšavanje pružanja obrazovanja zajednicama Roma, Aškalija i Egipćana**: dobre prakse i preporuke, Ekim 2012, s.44

²⁰⁶ Mappes-Niediek, a.g.e., ss.63-65

geri dönmek için talepte bulunmuş olsa da Berlin'e, BM tarafından bu konuda uyarılarda bulunulmuştu, çünkü Kosova'nın statüsü daha belirlenmemiştir²⁰⁷.

Ulusal Azınlıkların Korunması için 1995 yılında yapılan Avrupa Konseyi Çerçeve Anlaşması'nda Avrupa'da Romanlar topluluk olarak özel statüye tabii tutulmuşlardır. Yakın zamana kadar komünist rejimi altında olan Doğu Avrupa ülkelerinin sistemi değiştikten sonra birçok devlet Roman Topluluğu'na ulusal azınlık statüsü vermiştir. Bu devletler, hukuksal olarak Avrupa Konseyi'ne azınlıkların durumuna ilişkin düzenli olarak raporlar sunmaktadırlar, çünkü ayrımcılığa maruz kalmaları ve dışlanmaları uluslararası sorun haline gelmiş durumdadır²⁰⁸.

AB'nin insan ve azınlık haklarının korunmasına önem verdiği bilinmektedir. Bu bağlamda, kilit öneme sahip olan Avrupa Komisyonu, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşmeyi sürekli takip içerisinde olduğu belirtilmiştir. Bu takip neticesinde aynı zamanda özellikle belirli azınlık hakları açısından Avrupa Komisyonu'nun, AB Çerçevesi yoluyla Roman Topluluğu'nun sosyal olarak marjinalleşmesini çözmek amacıyla 2020 yılına kadar Ulusal Roman uyum sağlama stratejileri'nin gerçekleşmesini hedeflemiştir. AB Nisan 2011 yılında üye devletleri ve aday olan devletler, Kosova'daki Romanlara yönelik eğitim, istihdam, sağlık ve konut gibi temel hedeflerden oluşan çerçeve oluşturulması ve Romanların yerleşik yaşamaları için teşvik etmektedirler²⁰⁹. Avrupa Komisyonu, Romanların uyum sağlamalarını destekleyen AB fonlarının verimli kullanılmasını sağlamak açısından çözümler üretir, sonuçları gözden geçirir ve etkili mekanizmaların kurulmasına katkı sağlamaktadır²¹⁰.

Kosova'da da birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi en savunmasız olarak görünen üç topluluk Roman, Aşkali ve Mısırlı topluluklarıdır. Bu topluluklar kötü yaşam koşullarıyla mücadele etmektedirler. Barınma, sağlık, eğitim ve bazen de ayrımcılığa tabi tutulmaktadırlar. Kosova, bu üç Topluluğun uyum sağlamaları yolunda birçok önemli adım atmıştır. Bu uluslararası kuruluşların ve bağışçıların

---

²⁰⁷ Mappes-Niediek, **a.g.e.**, s.69

²⁰⁸ Mappes-Niediek, **a.g.e.**, s.182

²⁰⁹ Mappes-Niediek, **a.g.e.**, s.221

²¹⁰ Žbogar Samuel, EU Office in Kosovo, **Za veće Angažovanje za Zajednice Kosovskih Roma**, Aškaliya I Egipčana, Priština, Jun 2013, s.3

yardımlarıyla olmuş olsa bile ülke adına oldukça önemli bir ilerleme olduğunu göstermektedir. Bu stratejinin gerçekleştirilmesine ilk olarak AGİT'in yardımıyla 2008 yılının sonunda başlanmış ve aynı yıl bu üç topluluğun uyum stratejisi için imzalar atılmıştır. Bu plan çerçevesinde öngörülen 2009-2015 yılları arasındır. Bu belgeyle birlikte ülkenin eylem planına başlanmış oldu²¹¹.

Eylem Planı Stratejisi oldukça geniş kapsamlıdır. Kurumlar arası ve sektörler arası siyasi bir belgedir ve Kosova'daki birkaç kilit sektörü kapsamaktadır. Ülkenin bu sektörlerle bağlantılı olarak toplulukların katılımını sağlanması amaçlanmıştır. Bu sektörler, eğitim, istihdam, ekonomik güçlendirme, sağlık ve sosyal konular, konut ve yerleşim alanları, dönüş ve uyum sağlamaları, kayıt, kültür, medya, bilim, katılım, temsiliyet ve güvenlik alanlarındadır.²¹²

Birçok ülkede bütün topluluğun temel bir eğitime, topluma dahil edilmesine, gıda ve konaklamasına ve topluluğun istihdamının çoğaltılarak ekonomisinin güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır ve bu en kısa zamanda gerçekleştirilmelidir. Konakladıkları bazı yerleşim alanında 21. yüzyılda bile hala elektrik ve atık su kanalizasyonuna ihtiyaçları vardır. Bu topluluğun bir büyük eksiği de aynı zamanda kırsal alanlardaki toplu taşıma araç sorunudur. Bu eksikliklerden dolayı, çocuklar okula, yetişkinler de iş yerlerine gidememektedir. Romanların yaşamakta oldukları alanların düzeltilmesi için duyarlı bir eğitim konseyi ve esnek bir yapıya sahip ofislerin kurulması, yenilikçi şehir idaresi ve gerçek bir hukuk sistemi gereklidir.

Kosova AB Ofisi, Kosova'nın bu üç topluluğun katılımını takip etmektedir ve her yılın sonunda Avrupa Komisyonuna raporların ofis aracılığıyla bildirimini sağlamaktadır. Ofis aynı zamanda bu raporların sunulmasına devam edecektir ve özellikle bu üç topluluğun eğitime erişim, barınma, dönüş, geri dönenlerin yeniden iç içe yaşamaları, sosyal korunma, nüfus kaydı gibi durumlarının yakından takipçisi olma görevini de üstlenmiştir. Bu takibin toplulukları olumlu veya olumsuz etkileyen sonuçlarını ülkedeki Belediyeler tarafından bu topluluklara özel oluşturulan aylık raporlarla takip etmektedir²¹³.

---

²¹¹ Žbogar, a.m., s.4

²¹² Žbogar, a.m., s.5

²¹³ Qendra Evropiane për Çështje të Minoriteteve në Kosovë dhe & Qendra për Ndihmë Juridike dhe Zhvillim Rajonal, A Legal Handbook Aralık 2012, s.19

B. KOSOVA’da SIRPLAR

1) Tarih, Nüfus ve Yerleşim

Kosovalı Sırlar Ortodoks Hristiyanlar olarak bilinirler, Ortodoks Kilisesi’ne bağlıdırlar ve Kosova’da yaşayan toplumlar bazında Arnavutlardan sonra ikinci büyük topluluğu oluşturmaktadırlar. 1999 savaşıdan sonra Kosova’da yaşayan Sırların yerel hükümet kurumlarının yanı sıra, yaşadıkları bölgelerdeki Sırların bütün belediyeleri Sırbistan Cumhuriyeti Hükümeti kurumları ile desteklenmektedir. Sırların çoğunluğu dönmüş olduğu ve yaşadığı bölgeler; Mitroviça’nın kuzey kesiminde Ranilug, Klokot, Graçanica, Parteş, Ştrpce, Zubin Potok ve Zveçan’dır²¹⁴.

1999 Kosova Savaşı’ndan sonra Sırların çoğu Kosovayı terketmek zorunda kalmıştır. Sırların çoğu Sırbistan’a göçederken, Kosova içerisinde de göçler olmuştur. Göçlerden savaş zamanında en fazla etkilenen İpek şehri olduğu gibi, savaştan sonra da İpek en çok göçlerin olduğu şehirdir. Savaşın sona ermesiyle yine İpek şehrine dönen Sırların sayısı oldukça düşüktür. Sırlar savaşın bitiminden sonra birçok zorluklarla karşılaşmalarından dolayı dönüşleri kentsel alanlarda çok fazla olmamış sadece birkaç kişi dönmüştür. Sırlar Kosova’da Arnavut çoğunluğun yaşadığı yerlerden göç edip, Sırp çoğunluğun yaşadığı yerlere yerleşmiştir. Sırların Kosova’ya dönmeleri çok yavaş ilerlediği için Arnavut çoğunluğunun yaşadığı bölgelerde yaşayan Sırların sayısı oldukça düşüktür ve yaşlı kesimin yaşadığı yerlerdir. Gençler, korku ve işsizlik gibi sebeplerden dolayı geri dönmeye yanaşmamaktadır ve çoğunluğu Sırp olarak yaşamakta olan bölgelerde de gençlerin nüfusu oldukça düşüktür.

Prizren’de yaşayanların hoşgörülü olmasının yanı sıra şehrin kültürel gelenekleri açısından çok önemli bir anlamı olsa da, bu şehrin özellikle Sırlar için önemi oldukça büyüktür. Özellikle kültürel ve tarihsel açıdan Prizren şehri Kosovalı Sırlar için büyük önem taşır. Bu şehirde bulunan Sırların kültürel ve dini mirasları kanunun ön gördüğü özel yasalarla korunmaktadır.

Kosovalı Sırların Gilan, Ferizovik, Kamenica, güney Mitroviça, kuzey Mitroviça, Leposaviç, Zubin Potok, Zveçan, Skenderay, Graçanica, Vushtri, Istok,

²¹⁴ OSCE (AGİT), Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, ss.3-4

Klina, İpek, Kosova Ovası, Lipyan, Obiliç, Priştine, Prizren ve Rahovça şehirleri yerleşim alanlarıdır²¹⁵.

1999 savaşıdan sonra, Kosova'nın birçok şehrinde Sırp nüfusunun azaldığı çok net görülmektedir. Kosova'nın birçok bölgesinde Sırp sayısının önemli ölçüde azalmasının birçok sebebi olmuştur fakat en önemli sebeplerden biri 1999 savaşı sonrası ve 2004 yılı olayları olmuştur. Ferizovik'te 1991 nüfus sayımında, Sırpların sayısı 8.314 idi, savaştan sonra 70'e yakın olduğu görülmektedir. Gilan şehrinde 1991 yılında 19.370 Sırptan 12.500 kişi kaldı. Kamenica da 12.762 kişi kayıtlı iken, savaştan sonra 10.710'dur. 1991'de Kosova Ovasında, 8.445 Sırp yaşıyorken şimdi sadece 800kişi yaşamaktadır. Obiliç belediyesinde, 1991 kayıtlarına bakınca, 5.490 Sırp var iken, şimdi 3.400 kişi kaldı. Priştine belediyesinde 1991'de, 26.893 olan sayı şimdi 2.500 olarak görülüyor. Prizren belediyesinde ise Sırp sayısı 10.911'den sadece 234'e düşmüş olarak gözükmemektedir. Bu rakamların değişime uğradığı sıkça görülmektedir, Sırpların Kosova içerisindeki göçünün yanısıra Sırbistan'a göçleri de çok sık olmaktadır.²¹⁶

Sırp Topluluğu'nun yaşadığı bölgelerde Kosova'daki siyasi partilerin temsilcileri bulunmaktadır. Bu partiler Kosova'da hiçbir baskı ve engel olmadan faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu partilerden bazıları: Sırska Napredna Stranka (SNS), Demokratska Stranka (DS), Socijalistička Partija Sırbije (SPS), Sırska Radikalna Stranka (SRS), Demokratska Stranka Sırbije (DSS), Nova Srbija (NS), Samostalna Liberalna Stranka (SLS) ve daha birkaç partidir. Kosova'daki son seçimlerde, Belgrad merkezli yeni Sırp partisi kuruldu. Srpska Lista (SL) partisi oyların çoğunu Sırpların çoğunluğunu oluşturan şehirlerden kazanmaktadır²¹⁷. Aynı zamanda Kosova Parlamentosunda dokuz temsilcisi bulunmaktadır.

Sırp Sivil Toplum Kuruluşları: STK "Sveti Nikola" iki topluluk arasında ki diyalogların sürdürülmesi faaliyetinde bulunurken; STK "Duga" Bojana Artonoviç, gençlik faaliyetlerini sürdürürken; STK "Kamen Most" Aleksandar Stojonoviç; geri dönüş faaliyetlerini sürdürmektedir. STK "Luna" Stana Kovaçević; kadınsal faaliyetlerle uğraşırken, STK "Agrofokus" tarımsal yardım, insani yardım ve diğer

²¹⁵ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.49

²¹⁶ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, ss.50-51

²¹⁷ Merkez Seçim Kurulu resmi sitesi . http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/rezultatet_e_pergjithshme_eyeodbpohj.pdf (29.03.2016)

projelerle ilgilidir. STK “Metohija” gençlik sorunları ile uğraşırken, STK “Ruka Ruci” Nevenka Rikalo, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın sorunları ile ilgilidir. STK “Biçe Bolje” gençlerle ilgilidir ve STK “Herc” insani yardımlar ile sivil eğitim girişimleri üzerine çalışmaktadır²¹⁸.

Sırpların genel olarak kendi yerel radyo istasyonları vardır. Radyo Gorazhdevac, Shillovo, TV, Radio Max, Radio Laser, Radio Kamenica kanalları Arnavutça, Sırpça ve Romanca dillerinde olmak üzere üç dilde yayın yapmaktadır.

Sırp Kızılhaçı, birçok yardım faaliyetlerini düzenli olarak sürdürmektedir. Bu yardımlardan bazıları geri dönen ailelere yardımlar, çocuklar için sosyalleşme gezileri, tatiller ve bayramlarda düzenlenen yardımlardır.

Kosovalı Sırp için gazeteler ve basına ulaşım oldukça kolaydır. Günlük olduğu gibi haftalık dergi ve gazetelere oldukça kolay ulaşırlar. Sırp gazete ve dergi seçimini Sırbistan’dan gelenleri tercih etmektedirler²¹⁹.

Momçilo Trajković’e göre Kosova, devlet olarak kendi hükümetine sahiptir ve güçlü devletler tarafından tolere edilmektedir. Bu realite aslında Sırbistan hükümetince de tolere edilmekte çünkü uyguladığı yanlış politikalarla Sırbistan’ın aleyhine işlediği açıkça görülmektedir ve Sırbistan aksini ispatlamaya çalışsa dahi gücü yetmemektedir.

Günümüzde Arnavut topluluğu ile BM arasında bir köprü oluşturulmuştur. Fakat bu köprünün tek taraflı işlevini sürdürmemesi nedeniyle bir diğer köprünün de Kosova’da yaşamakta olan Sırp topluluğu ile BM arasında oluşturulmalıdır. Sırp avukat Momçilo Trajković durumu aslında şöyle özetlemektedir “Sırp topluluğu olarak biz aslında politik senaryoların oluşturulması için kullanıldık ve günümüzde uluslararası devletler, Arnavut topluluğu ile Sırp topluluğu arasında ortak bir bağ oluşturma becerisinde değilse ozaman bizlerin aramızda siyasi dil ortaklığını oluşturmamıza müsaade etsinler²²⁰.

Trajković “Ben Belgrat hükümeti ve siyasetinin sert eleştirmenlerinden biri olarak, düşüncem 1999’dan bu yana Sırbistan’daki bütün hükümet yöneticilerinin

²¹⁸ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, **a.g.m**, s.54

²¹⁹ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, **a.g.m**, ss.55-57

²²⁰ Momçilo Trajković, Sırp Avukat(15.07.2014), Kosova’da yaşamakta olan Sırp Topluluğu’nun durumu ve Sırbistan’ın Kosova’ya yönelik uyguladığı siyaset’e yönelik görüşme, Graçanica’daki Avukatlık Bürosu.

Kosova'ya yönelik ciddi politikalarının olmadığıdır. Onların aslında Kosova'yı, sadece kendi yönetimlerini kaybetmemek amaçlı kullanmış oldukları günümüzdeki sonuçlardan da açıkça görülmektedir. Biz Sırp topluluğu olarak istediğimiz kadar Arnavut topluluğunu veya BM'yi suçlayabiliriz. Aslında esas gerçek, Sırbistan siyaseti Sırp'ların sorumluluğundaydı. Kosova ile ilgili politikalarını iyi yürütemediklerini düşünüyorum. Söylenen bir şeyin arkasında durmasını bilemediler ve uygulamada da söylenenlerin aksini yapmış olduklarını ispatlamışlardır. Yürüttükleri siyasetin gerçekçi bir siyaset olmadığının ispatı bizim burada kaderimize terkedildiğimizdir.”²²¹

Günümüzde ise Kosova'daki Sırp parti temsilcileri tarafından ülkede yaşayan Sırp Topluluğu'nun Kosova'nın bağımsızlığını kabullenmesi gerektiği yönünde eğitiliyoruz. Çünkü buradaki topluluk temsilcileri de topluluğu korumak amaçlı siyaseti gerektiği gibi yürütmedikleri için bu durumu kabullenmekten başka yol bırakmamışlardır. Belgrad ile Kosova arasında yürüttükleri siyaseti kendi çıkarlarına yönelik kullanıp başından beri ikili olarak yürütüp Sırp Topluluğu'nun durumunun düzelmesinde hiçbir katkıları olmamıştır²²².

Burada en önemli nokta azınlık toplulukların biostratejik konumda oldukları gibi kalmalarıdır. Sırp Topluluğu'nun Sırp kalması, Türk Topluluğu'nun Türk kalması gibi, dil aslında asimilasyonu önlemiştir hem resmi dil açısından hem kullanım açısından. Sırp siyasetinin de Kosova'ya gelmesi asimilasyona karşı engel oluşturdu. Bu sadece Sırp Topluluğu'na karşı değil ülkedeki her azınlık toplulukları için önemli bir dönüm noktası oldu. Sırp Topluluğu'nun en büyük korkusu buradaki Sırbistan müfredatının Kosova eğitim sistemine geçmesidir. Böylece burada kalmış olan çok az sayıda gencin de ülkeyi terkedip Sırbistan veya Batı Avrupa'ya gitmeleri söz konusudur. Çünkü gençlerin ne iş imkânları var, ne de kendilerini buraya bağlayacak bir durumları. Sırp Topluluğu'nun gençleri geleceklerinden endişeli ve umutsuz bir halde yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedirler.²²³

Özetle bu Topluluk açısından önem arzeden konular şu şekilde sıralanabilir; Özellikle merkezde yer alan Kosova kurumlarına katılım, bazı bölgelerde güvenliğin

---

²²¹ Trajkoviç, a.g.g.

²²² Trajkoviç, a.g.g.

²²³ Trajkoviç, a.g.g.

ve sınırlı dolaşım özgürlüğünün kısıtlanmaması, Kosova Polisi'ne karşı güven eksikliğinin giderilmesi, ekonomik sorunlar, istikrar eksikliği ve mülkiyet anlaşmazlıklarından dolayı dönenlerin sayısının az olması ve Kosovalı Sırlar tarafından, tarım arazilerinin yasadışı olarak gasp edilip kullanılması ve mezarlıkların ile diğer Ortodoks mekânlarının bakım eksikliğinden dolayı zarar görmesinin giderilmesi, yasa'nın kapsadığı kültürel mirasın ve dini yapıların korunmasında gerekli tedbirlerin yeterince alınmaması, sürdürülebilir ekonomik imkânların yetersizliği ve çeşitli yardım kaynaklarına bağlı kalma mahkûmluğu gibi konulardır²²⁴.

2) Siyasal Haklar

1999'dan sonra Kosova'da kalan Sırların malları kültürleri ve dinleri hedef haline gelmiştir. Bu tür davranışlar, onların hizmetlere erişiminin, hareket özgürlüğünün ve güvenliklerinin tehdit altında olduğunu göstermiştir ve temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığı durumlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Şimdi ki durum biraz farklı olsa da o zamanlarda Ortodoks (Sırp) mezarlarında ciddi tahribatlar ve saygısızlıklar sıkça yapılmıştır. Kosova'da hemen hemen her şehirde ve köyde Sırlar bu tarz durumlarla karşılaşılıyorlardı. Merkezi belediye kurumları ve Kosova Polisi'nin bu olaylara karşı şimdi daha ciddi önlem aldıkları ve durumu kontrol altında tuttukları için bu tür olayların yaşanması engellenmiştir.

Bazı yerleşim yerlerinde Sırp kadınların korkusunun erkeklere göre daha az olduğu görülmektedir. Kosova'da Sırp kadınların da olduğu polis memurları bulunmaktadır. Bu çerçevede, 148 kadın ve 659 erkek görev yapmaktadır²²⁵. Ancak bu sayılar artmaya devam etmektedir. Kosova polisinde görev yapmakta olan Sırlar, Mitroviça'nın kuzeyinde yaşamakta olan Sırlar tarafından "hainler" olarak baskı gördükleri ve çok sayıda tehdit aldıkları için, istifa etmek zorunda kalmışlardır. Kosova polisi ve KFOR hala düzenli olarak Sırların yaşadığı alanlarda ve çevresinde devriye gezerek bölgeleri kontrol altında tutmaktadır. Kosova'da görev yapmakta olan Sırp topluluğu mensubu memurlar Kosova'daki tüm karakollarda görev yapmaktadırlar. Savaştan sonra Sırlar seyahatleri için toplu araçlar ya da

²²⁴ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, a.m., s.5

²²⁵ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, a.m., ss.9-16

otobüslerle yapılan ulaşımın yerine, güvensizlikten dolayı, kendi özel araçlarını ya da Sırlara yardım amaçlı UNHCR tarafından tahsil edilmiş olan araçları tercih etmektedirler. Sırların yaşadığı bazı şehirlerde Arnavutlar ve Sırlar arasında tansiyonun yükseldiği durumlar olmaktadır ve Sırlar genelde mağdur durumda kalmaktadırlar. Böyle durumlarda ilave güvenlik önlemleri alınmaktadır²²⁶. 2010 yılında, Sırlara Sırbistan Telekomünikasyon operatörleri tarafından ruhsatsız olarak, operatör antenleri bağlanmıştır ve bu durumun gerginliğe sebebiyet vermesinden dolayı Kosova Telekomünikasyon Düzenleme Kurumu tarafından söktürülmüştür. Bazı şehirlerde mobil sistemlerin sinyallerinin güçlendirilmesiyle kurulmuş olan sistemlerle, Sırbistan sinyallerini güçlendirme amaçlı kurulan bazı yasal olmayan sistemlerin söktürülmesiyle başta Prizren ve Priştine olmak üzere birlikte yaşadıkları yerlerde Kosova operatörlerini kullanmaya başlamışlardır. Mitroviça'nın güneyinde yaşamakta olan Sırların hareket özgürlüğü Arnavut çoğunluğu tarafından kısıtlandığından dolayı, Kuzey Mitroviça'ya gitmek için şehir otobüslerini kullanmak yerine özel araçlarını tercih etmektedirler. Hatta Visoki Deçani'de yaşamakta olan Papazların bile hareket özgürlüğü kısıtlanmıştır. Kendi araçlarıyla bile hareket etmeye yanaşmadıkları gibi, manastıra giderken ve manastırda bulundukları süre içerisinde KFOR (NATO) askerleri tarafından güvenlik önlemleri alınmaktadır.

Kosova bağımsızlığını ilan ettikten sonra da Sırların hareket özgürlüklerinde çok büyük değişiklikler olmamıştır. Arada sırada güvenliklerini ve özgürlüklerini engelleyen bazı saldırılar ve sorunlar yaşansa da, savaştan sonraki süreçten günümüze kadar ilerlemeler ve değişikliklerin yaşandığını görebilmekteyiz. Özel mülkiyet ve dini eserlerin hedeflendikleri durumlar, eskiye göre çok nadir olmaktadır. Bunu en rahat bir biçimde geniş hareket özgürlüğüne sahip oldukları Prizren şehri ve çevresi ile Zupa ve Novak köylerinde görülmektedir. Prizren de bulunan Bogoslovija'da Papazlık okuyan öğrenciler, her sene Eylül ayında okulların başlamasıyla birlikte günde birkaç kez ibadetlerini rahatlıkla yapmakta, kutsal Arhangel Manastırına giderek ayinlerini gerçekleştirmektedirler. Prizren'de okuyan dördüncü nesil olmakla birlikte 14 yeni öğrencinin katılmasıyla toplamda 50 öğrenci ve çok sayıda öğretmen bulunmaktadır. Bu okulda Kosova ve Sırbistan'ın farklı

---

²²⁶ Zyra për Qeverisje të Mirë, Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, **Strategia e Qeverisë për Bashkëpunim me Shoqërinë Civile** 2013-2017, s. 19

yerlerinden gelen öğrenciler bulunmaktadır. Bu okul 1999 yılında kapanmış, 2004 yılında ayaklanan halk tarafından yakılmış ve üç yıl önce Kosova kurumları tarafından restore edilmiştir. Şu anda Sırp Papaz öğrencileri için hazır hale gelerek hizmete sunulmuştur²²⁷.

UNHCR (BMMYK) istatistiklerine göre, 1999'dan sonra Sırlardan yaklaşık olarak 200.000 kişi ülkeden göçetmiştir. Aynı istatistiklere göre 10.297 Kosovalı Sırbın Kosova içinde göçleri olmuştur. Sırların geri dönüşlerinin yavaş ilerlemesindeki sebepler, mülkiyetlerinin geri verilmesinin yavaş ilerlemesi ki bu mallarına erişimlerini de aksatmakta idi, ekonomik durumlarının zayıf olması, geri dönenlerin kendilerini güvende hissetmedikleri ortamlarda yaşamak istememeleri gibi engellerin var olması idi, bu yüzden geri dönmeye yanaşmamaktaydılar. Her yıl ekonomik belirsizlikler olduğundan ve yurt dışında daha kaliteli bir yaşam ve iş imkânı bulma umuduyla yaşadıkları yerleri terketmekte idiler. Kosova Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı, Sırların geri dönüş projelerini organize etmekte ve finansmanını yapmaktadır. Sırp ailelerin bazıları dönmüştür. Evlerinin restore edilmesi, yaşadıkları yerlere içme suyu getirilmesi, evlerinin yeniden inşa edilmesi gibi ihtiyaçlar Bakanlık tarafından giderilmiştir. Kosova Sırları'nın dönmediği sadece Ferizovik şehri olmuştur. Kosova'nın kuzeyindeki Mitroviça şehrine geri dönüşler devam etmektedir. UNHCR'in bilgilerine göre, 7.002 Sırbın Kosova içinde göçettikleri şehirlerde (Zubin Potok, Leposaviç ve Zveçan gibi) geri dönüşler devam etmektedir. Yine UNHCR'in raporlarına göre, diğer Avrupa ülkelerine de göçler olmuştur ve bu göçlerin halen devam ettiği görülmektedir. Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı ile UNDP²²⁸ (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) tarafından ortaklaşa yürütülen ve Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen, Dönüş ve Yeniden Bütünleşme projeleri ile geri dönüşlerin desteklenmesi amaçlanmıştır²²⁹. Bu projeler, Belediyeler tarafından, merkezi ve merkezi olmayan alanlarda ve sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle gerçekleştirilmektedir. Geri dönen Sırlara, Topluluklar ve Geri Dönüş Ofisi ve UNDP tarafından çok sayıda ev yaptırılmış ve eski evlerin

²²⁷ Avrupa Azınlık Konuları Merkezi (ECMI), Kosova, “Bağımsızlık sonrası Kosova’da Topluluklara yönelik Kurumsal Çerçevenin Güçlendirilmesi”, Rapor, Ocak 2009, s.28

²²⁸ United Nations Development Programme

²²⁹ Belediye Topluluklar ve Geri Dönüş Ofislerine dair 02/2010 sayılı yasa, http://www.kryeministriks.net/repository/docs/Rregullore_per_Zyrat_komunale_per_Komunitete_dhe_Kthim.pdf, (28.03.2016)

restore edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca, Mercy Corps²³⁰, bazı köylerde tarım makineleri sağlamıştır. Birçok belediye mali kaynak yetersizliğinden dolayı dönenlere yeterince yardım sağlayamamaktadır bu yüzden ek yardımlar yapılmaktadır. Bazı şehirlerde Sırp Topluluğu'nun temsilcileri ve yerinden edilmiş kişiler, geri dönüşler üzerinde çalışmaların sürmesine katkıda bulunmaktadır. Çoğunun endişesi mülkiyet sorunlarına yöneliktir ve bu sorunun giderilmesine yönelik olarak belediyelere başvurumaktadırlar. Dönenlerin sayısının ayrıca fazla olduğu yer Klina'dır ve yaklaşık 100 aile dönmüştür. Dönen ailelerin çoğu çok zor koşullarda yaşayan kolektif merkezlerden getirilmiştir. Proje çerçevesinde Gračanica'nın bazı köylerine geri dönmelerine olanak sağlanmıştır. Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı geri dönen ailelere, evlerine girmeleri için anahtarları teslim etmiş, aynı zamanda Sırp Topluluğu'ndan dönüş ve yeniden uyum sağlayabilmeleri projesi kapsamında seçilmiş bazı yerinden edilmiş kişiler için, Danimarka Mülteci Konseyi (DCR) tarafından yürütülmüş, Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı ile Avrupa Komisyonu tarafından ortaklaşa finanse edilmiş bir proje gerçekleştirilmiştir. Multi-etnik şehir olarak bilinen Prizren şehrine birkaç aile gönüllü olarak dönmüş ve hiçbir sorun yaşamadan evlerinde kalabilmektedirler²³¹. Ayrıca yine Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı ile Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen ve İngiliz Hükümeti tarafından gerçekleştirilen proje kapsamında tarihi mahalle olarak bilinen "Nënkalaja" (Kalealtı)'da, Sırlara ait olan evler yeniden yapılmış ve Sırların geri dönüşüyle birlikte, evler sahiplerine teslim edilmiştir²³²

Şubat 2008 tarihinde Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, Sırbistan'ın Kosova kamu ve kurumlarından çekilmesiyle birlikte, Kosova'da yaşamlarını sürdürmeye devam eden Sırlar, Kosova kurumlarına katılmaya başlamışlardır. Fakat halen Sırların yaşamakta olduğu belediyelerde eğitim ve sağlık olmak üzere Sırp Topluluğu'na, Sırbistan'dan gelen destekler sürmektedir. Sırp topluluğu halen Kosova kurumları yanısıra Sırbistan'dan gelen ek yardımlara bağlı yaşamaktadır. Bazı şehirlerde Sırp Topluluğu'ndan çok az sayıda insan

²³⁰ Doğal afet, ekonomik çöküş, veya savaşın yaşandığı ülkelerde birçok çeşit yardımlarda bulunan Amerika Yardım Ajansı

²³¹ Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) – **Misija na Kosovu, Ocenjivanje napretka u sprovođenju političkog okvira za reintegraciju vraćenih lica u kosovskim opštinama**, Eylül 2011, s. 14

²³² OSCE (AGİT), Profili i Komunitet i SERBET E KOSOVES, **a.g.m.**, ss.17-20

yaşamalarına rağmen çalışma koşulları oldukça düşüktür ve düşük gelirle çalışmaktadırlar²³³. Topluluğa göre Sırp'ların yaşamakta olduğu belediyelerde Sırbistan tarafından çalıştırılan kurumların ayakta kalabilmesi, gerek orada yaşayan Sırp topluluğu için gerekse de Sırbistan'ın desteğini gösterebilmek adına büyük önem taşır²³⁴.

Genel olarak Sırp Topluluğu'nun Kosova kurumlarına erişebilirliği ve haklarına erişim kolaylıkları sağlanabilmesi gibi durumları olumlu gelişmektedir. Özellikle Sırp'ların ağırlıklı yaşadığı bölgelerde kamu hizmetlerinde iyileşmeler olmuş belediyeler su, atık, kanalizasyon ve içme sularına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Kosova Elektrik Kurumu (KEK), Kosova'da yaşamakta olan Sırp Topluluğu'yla elektrik borçlarını dondurma ve borçlarını düzenli olarak ödeme koşuluyla toplu sözleşmeler akdetmiştir. Ancak bazı Sırp köylerinde elektrik kesintileri yaşanmaya devam etmiştir çünkü orada yaşayan köylülerin KEK işçileri tarafından elektrik sayaçlarının okunmasına izin verilmemesi nedeniyle bu durum borçlarının çoğalmasına sebebiyet vermiştir ve bu köyler için bir çözüme varılmamıştır. Kosova'da yaşamakta olan Sırp Topluluğu, diğer topluluklara nazaran daha çok ayrıcalığa sahiptir çünkü iki taraftan belediyelerin sundukları imkânlardan yararlanmaktadırlar²³⁵. Fakat Sırbistan belediyelerinden faydalandıkları imkânlar topluluk tarafından daha çok tercih edilmektedir. Yerinden edilmiş Sırp'lar, sosyal sorunları olanlar ve genelde hayatlarını toplu merkezlerde sürdüren her aile için ayrı olmak üzere Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı tarafından kısmi bir çözüm olarak, elektrik faturalarında ayda 400 kilovatlık silmeler olmuştur.

Bazı şehirlerde çok sayıda Sırbın Kosova belgelerini alabilmek için Kosova kurumlarında nüfus kayıt hizmetlerine başvurdukları da olmuştur. Kosova'da yaşamakta olan Sırp'ların iki belediyeye erişim hizmetleri olsa da, yine de Sırbistan kurumları tarafından sunulan hizmetlerden yararlanmaya çalışmaktadırlar. Sosyal yardım hizmetlerine erişmelerinin yanısıra, Kosova kurumları tarafından sunulan sosyal hizmetlerden de faydalanabilmektedirler. Sırp topluluğu, Sırbistan kurumlarının yanısıra sosyal yardımlar, iş imkânları, aile yardımları gibi

²³³Nikola Mladenoviç, Esnaf, (30.07.2014) "Kosova'da Sırp Topluluğu ve İstihdam" konulu görüşme, Gračanica

²³⁴ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS a.g.m, s.22

²³⁵ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS a.g.m, ss.23-25

hizmetlerden de yararlanmaktadırlar. Kosova’da yaşamakta olan Sırp’lar da diğer asgari ücretle çalışan işçiler gibi maaşlarını almaktadırlar²³⁶.

Sırp Topluluğu’nun hem Kosova hem de Sırbistan yargı sistemine erişimi vardır. Genelde Kosova’da bulunan Sivil Toplum Kuruluşları tarafından oluşturulan, kuruluşların düzenledikleri ücretsiz, hukuki yardımlardan yararlanmaktadırlar. Medeni hukukla da bağlantılı olan Kosova Sivil Haklar Programı, Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen ve uygulanan bölgesel bir girişimdir. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri (UNHCR), tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Uluslararası programlarla ve yardımlarla oluşturulan bu sistem, Sırp Topluluğu’nun Kosova kurumlarına ve yargı sistemlerine güvenmediklerinden dolayı uygulanmaktadır. Bazıları bu olanaklardan, Sırp Topluluğu’ndan gelen tehditlerden, bazıları ise özellikle adli duruşmaların sonuçlanmasındaki gecikmelerden dolayı faydalanmaktan kaçınmaktadırlar. Kosova yargı sistemi, yargı kararlarının yürütülmesini gerektiren durumlarda ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Sırp yargı sistemi ise ağırlıklı olarak idari konularda kullanılmaktadır. Mahkemeye taşınan olaylardan çoğu mülkiyet davaları olmuştur. Sırp’lar tüm davalarda hukuki yardımlardan yararlanmak amaçlı Sırbistan mahkemelerine de danışmaktadırlar. Fakat Sırbistan mahkemelerinde davaları görülmemektedir²³⁷.

Prizren Belediyesi Bölge Mahkemesi, üç resmi dilde duruşmaların görülmesine olanak sağlamaktadır. Çok sayıda tecrübeli tercüman vardır. Duruşmalar Arnavutça, Sırpça ve Türkçe görülebilmektedir. Hukuki Yardım Komisyonu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)’nin sağladıkları ücretsiz hukuk danışmanlığı mevcuttur. Bu yardımlar çoğunlukla, adli olanakları düşük ve savunmasız kişilere sağlanmaktadır²³⁸.

Yeni belediyelerin kurulmasıyla birlikte Sırp Topluluğu’nun kamuda çalışmaları artmıştır. Fakat bu tür iş imkânları sadece topluluğun yaşadığı belediyelerle sınırlı kalmıştır. Sırp’lar genelde Mecliste de iyi şekilde temsil edilmektedirler. Kosova Meclisinde iki kadın olmakla birlikte, bir koltuk merkezden

---

²³⁶ Mladenović, a.g.g

²³⁷ Qendra Evropiane për Çështje të Minoriteteve në Kosovë dhe Qendra për Ndihmë Juridike dhe Zhvillim Rajonal, A Legal Handbook Aralık 2012, s. 18

²³⁸ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, a.g.m, s.33

temsil edilmektedir. Genelde kadınlar topluluğu % 15 oranında temsil etmekte bu sayı yerel pozisyonlarda % 18 olarak artmaktadır²³⁹. Topluluk İşleri Başbakanlık Ofisi Müdürü Sırp Topluluğundan dır. Sırpların; Çalışma Bakanı, Sosyal Refah, Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanı olarak görev yapmakta olan bakanları var. Kosova'da yaşamakta olan Sırpların beş kişilik Danışma Konseyi ve Kosova Cumhurbaşkanı Dairesi çerçevesinde faaliyet gösterecek olan bir danışma organı seçilmiştir. Fakat Belgrat'tan gelen baskılar, Sırbistan'ın ısrarla Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmemesi ve bu bağlamda Kosova Parlamentosundaki Sırp temsilcilerine baskılarda bulunması sebebiyle, Sırp Topluluğu'nun bu alandaki katılımı Sırbistan tarafından sınırlandırılmaktadır.

Sırp Topluluğu'nun basına ve elektronik ortama erişmelerinde bir engel bulunmamaktadır. Kosova Radyo ve Televizyonu (RTK)'nda her gün 15 dakikalık Sırpça günlük haber ve haftada bir saat belgesel programları vardır. Sırp Topluluğu, medya özgürlüğünden yoksun bırakılmış olduklarını savundukları için kendilerine ait özel bir sistemle kurulmuş olan uydu veya kablo tv erişimi olan Sırp televizyon kanallarını izlemektedirler. Kosova Radyo ve Televizyonunun Sırp Topluluğu'na özel olarak yayınladığı Kosova televizyon kanalı oluşturulmuştur. Bu kanalda yayın dili Sırpça'dır. Televizyon kanalında; haber, belgesel, müzik programı, siyasi programlar gibi yayınlar mevcuttur. RTK2 kanalı, Sırpların yaşamakta oldukları tüm şehirlerde ve köylerde gösterilmektedir. Ayrıca yerel radyo istasyonları da var. Sırpça gazeteler ve dergiler sadece Sırpların ağırlıklı olduğu bölgelerde satılmaktadır ve bunlar genelde Sırbistan'dan getirilmektedir.²⁴⁰

En son seçimlerde Kosova'da yaşamakta olan Sırp Topluluğu'nun seçimlere katılımını etkileyen husus Kosova'nın mevcut konjonktüründe herhangi bir yenilik olmamasından kaynaklanmıştır. En son seçimlerde Sırpların katılma oranı diğer seçimlere nazaran daha yüksekti. Bunun sebebi de Brüksel'de Kosova ile Sırbistan arasında görüşmelerin başlaması olmuştur. Brüksel'de düzenlenen görüşmelerde, Kosova Sırbistan ilişkileri, bazı Sırp belediyelerin yeniden yapılandırılması gibi

²³⁹ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.34

²⁴⁰ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, ss.35-36

konular görülmekteydi ancak görüşmelerde görüşülen konuların uygulamaya geçmesi bazı siyasi sorunlar nedeniyle ertelenmiştir²⁴¹.

AB iki ülkeye de birçok defa şartlar koşmuştur. Fakat AB en çok bu iki ülke arasındaki görüşmelerin sıklaşması devam etmesi ve bir anlaşmaya varılmasına dair baskılarda bulunmaktadır. Almanya gibi bazı AB ülkeleri Sırbistan'a, ancak Kosova ile ilişkilerini düzeltme şartıyla AB ye üyeliğin mümkün olabileceğini söylemiştir. AB'nin ısrarı Kosova ile Sırbistan arasındaki diyalogların sürmesine yöneliktir ve Kosova vatandaşlarının özellikle Kosova'da yaşamakta olan Sırpların yaşam standartlarının düzeltilmesi ve Sırp belediyelerin Kosovada çoğaltılması açısından bunun çok önemli olduğunu belirtmektedir²⁴².

3) Ekonomik Haklar, Sağlık, İstihdam ve Sosyal Haklar

1999 savaşıdan önce Kosova'da yaşayan Sırpların çoğu kamuda, sosyal işletmeler ve devlet kurumlarında çalışıyorlardı. 2000'den sonra ise çoğu işsiz kalmıştır. Resmi kurumlarda çalışanlar genelde Sırbistan'a bağlı olan kurumlarda çalışmaktadırlar. Bazıları hayvancılık yaparak ve küçük işletmeler çalıştırarak bazıları da Belgrad tarafından sağlanan sosyal yardımlar alarak yaşamlarını sürdürmektedir²⁴³.

Kosova'da faaliyet gösteren birçok Sivil Toplum Kuruluşu, KFOR işbirliğiyle, Kosova'da yaşamakta olan Sırpların büyük bir çoğunluğuna iş imkânı sağlama adına çalışmalar yürütmüşlerdir. Kosova'da Sırpların çoğunun işsizlikle mücadele etmesine rağmen hala Kosova'daki Sırpların büyük çoğunluğunun işsiz olmasından dolayı bazı önlemlerin alınması doğrultusunda çalışmalar sürdürülmektedir. Fakat Kosova'da yaşamakta olan diğer topluluklara nazaran Sırp Topluluğu'nun birçok açıdan önceliği bulunmaktadır çünkü bu topluluk Kosova kurumlarından, uluslararası kurumlardan ve Sırbistan'dan gelen emekli maaşları, sosyal yatırımlardan ve daha birçok bağışlardan faydalanmaktadırlar.

²⁴¹ Report: Serbia and Kosovo: **The Path to Normalisation**, International Crises Group (2013), s. 21

²⁴² Report: Serbia and Kosovo: **The Path to Normalization**, (International Crises Group, Belgium: 2013) s. 21

²⁴³ Mladenović, a.g.g

Sırp Topluluğu'nun uyum sağlaması kısa sürede gerçekleşecek gibi görünmemektedir, özellikle Arnavut dilini bilmemeleri ve öğrenmeye yanaşmamaları ülke genelinde iş bulma imkânlarını daha da kısıtlamaktadır. Bazı şehirlerde Arnavutça ücretsiz dil kurslarının olmasına rağmen ilgileri oldukça düşüktür. Birçok aile tarımla geçinmektedir. Tarım arazilerinin işgal edilmiş olması nedeniyle, bazı durumlarda kendi arazilerine ulaşmayı başaramamaktadırlar. Sırbistan'dan aldıkları emekli maaşıyla geçinmelerine rağmen gençler okumuş olsun veya olmasın, hatta üniversite mezunu olsalar bile iş olanakları düşük olduğu için çalışma olanaklarından yoksun kalmaktadırlar. Bir kısmı Kosova kurumlarında çalıştığı gibi, bazıları da yaşadıkları yerlerdeki kafeler ve bakkallarda çalıştıkları için yaşam standartlarını yetersiz bulup ülkeyi terketmek zorunda kalmaktadırlar²⁴⁴.

Kosova'da yaşamakta olan Sırp'ların bir kısmı Sırbistan tarafından işletilen kurumlarda çalışmaktadırlar. Ancak Kosova belediye yönetiminde çalışanlarda vardır. Bazı bölgelerde Sırp çoğunluğu olan belediyelerin yeniden yapılanması gibi durumlardan sözedildiği için maaşlı çalışanların sayısı yükseltilmiştir. Sırbistan tarafından yönetilen kurumların gelir kaynağı elde etmesi önem taşımaya rağmen, aslında kurumların büyümeye yönelik çalışmalarının artırılması Sırbistan'ın çıkarıdır. Sırp topluluğu başta Sırbistan olmak üzere iki taraftan maaş almaktadır. Sırbistan tarafından işletilen kurumlardan; örneğin öğretmenlerin, okul müdürlerinin, doktor ve hemşirelerin, yaşlıların emeklilik maaşları hem Sırbistan tarafından hem de Kosova bütçesinden karşılanmaktadır. Sırp'ların çoğu memur olarak çalışmaktadır ve maaşları Kosova tarafından ödenmektedir. Sırp'ların çoğunlukla yerel düzeyde çalıştıkları yerler; belediyeler, polis teşkilatı, eğitim (öğretmenler), sağlık gibi kurumlardır. Genelde eğitim (öğretmenler) ve sağlık alanında çalışanlar hem Sırbistan hem de Kosova'dan maaşlarını almaktadırlar. Bazıları'nın özel sektör olarak çalıştırdıkları şarap, rakı ve konyak üretimi de iş alanlarından birini oluşturmaktadır. Aynı zamanda Prizren Sırp Ortodoks Kilisesi, Ortodoks Ruhban (Bogoslovia) ve Kutsal George Kilisesi'ndeki ibadethanelerde de topluluk üyeleri çalışmaktadır²⁴⁵.

---

²⁴⁴ Mladenoviç, a.g.g

²⁴⁵ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, a.m., s.6-7

Sırp'ların geri dönüşlerine engel taşıyan unsurlar iş yerlerinin, mülkiyet ve barındıkları evlerin, ekilebilir arazilerinin işgal edilmiş olmasıdır. Bu tür olaylar geride kalan binlerce Sırp'ın dönüşlerini engellemeye sebebiyet vermektedir. İşgal halinde bulunan yerlerin terkedilmesine dair uyarılar olmasına rağmen ve Kosova polisinin de bu konuda elinden geleni yapmasına rağmen mevcut durum değişmemiştir. Diğer sorunlardan bazıları da ekilebilir arazilerin Arnavut çoğunluğu tarafından kullanılması, arsaların bulunduğu alanlarda ağaçların kaçak olarak kesilmesidir. Kendi mal varlıklarının olduğu bu yerler güvenlikleri açısından tehdit oluşturması sebebiyle kullanılamaz hale gelmişlerdir. Bu tür durumların olması Sırp'lar açısından ciddi sorunlar getirmekle birlikte, güvensizlik ve geri dönme korkularını artırmaktadır. Ayrıca hukuk sisteminde gecikmeler ve adaletin gerektiği gibi uygulanmaması ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Sırp'ların güvenlik korkusu sebebiyle mülkiyetlerini satışa çıkarmalarının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Çok fazla karşılaştıkları durumlardan biri de, Kosovalı Arnavutların işgal ettikleri onlara ait olmayan taşınmazları sahte belgelerle üzerlerine geçirip, satışlarını gerçekleştirmeye çalışmalarıdır. Fakat bu tür olayların çözülmesinin uzun sürmesine rağmen birçok mahkeme tarafından farkedilmiş ve gereği yapılmıştır²⁴⁶. İşgal edilenler ve Kosova polisine ihbarda bulunulanlar arasında evler, daireler, arsalar vardır. Bunların işgali genelde Sırp'ların savaştan sonra Kosova'yı terketmesiyle olmuştur. Topluluğun gayrimenkul satışlarında yasal olmayan bazı sorunlarla karşılaşması söz konusu olmaktadır. Hatta Kosova kimliklerine sahip olmayan kişilerin, ellerindeki bazı gayrimenkullerin Kosova kurumlarında kaydının yapılmaması, resmi olmayan alım-satımların gerçekleşmesi sebebiyle olmaktadır. Bu tür işlemlerin yasal kaydı olmadığından Sırp'ların evrak eksikliğinden veya gayrimenkulün Kosova kurumlarında kayıtlı olmamasından doğan mağduriyet durumunda kalmaları söz konusu olmaktadır. Bu tür olaylar çok nadir yaşansa da, Kosova belgeleri mevcut olanların ve Kosova nüfus dairelerine kayıtlı olanların bu tür durumlarla karşılaşmadıkları görülmektedir²⁴⁷.

²⁴⁶ Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) – **Misija na Kosovu, Ocenjivanje napretka u sprovođenju političkog okvira za reintegraciju vraćenih lica u kosovskim opštinama**, Eylül 2011, s. 16

²⁴⁷ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBĖT E KOSOVĖS, **a.g.m.**, ss.26-28

Kosova’da yaşamakta olan Sırp Topluluğu’na, Sırbistan kurumları tarafından çalıştırılan hastanelerdeki tedavi masrafları ücretsiz sağlanmaktadır. Acil ve ciddi durumlarda hastalar özellikle, Mitroviça’nın kuzeyinde bulunan hastanelerde, Gračanica ya da Sırbistan’a gönderilerek tedavilerine Vranje veya Belgrat’taki hastanelerde devam edilir²⁴⁸. Ancak uyum süreci ile birlikte İpek ve Prizren bölgelerinde yaşamakta olan Sırp lar için hastaneler de dahil olmak üzere bütün Kosova kurumlarına daha kolay ve rahat erişimleri sağlandı. Genelde kadın sağlığı ve hastalıklarına önem verilmesine rağmen bu alanda kadınların en çok mağdur olduğu durumlar söz konusu olmaktadır. Topluluğun yaşadığı yerlerde alınan önlemler yetersiz kalmakta ve kadınların kendi tercih ve talepleri doğrultusunda doğumlarını, muayene gibi durumlarda ya Kuzey Mitroviça’ya da Sırbistan’daki hastaneler tercih edilmektedir²⁴⁹. Sırbistan Sağlık Bakanlığı’nın bu alanda yapmış olduğu yatırımlar oldukça düşük ve yetersiz kalmaktadır. Kadınlar güvende olmadıkları düşüncesiyle Kosova sağlık kurumlarını tercih etmemektedirler. Sırp köylerinde yaşamakta olan Sırp lar, Sırbistan kurumları tarafından sağlanmakta olan aile ocaklarından faydalanmaktadırlar. Bazı Arnavut çoğunluğunu oluşturan bölgelerdeki temel sağlık hizmetlerinden o bölgelerde yaşamakta olan az sayıdaki Sırp Topluluğu’na mensup kişiler de faydalanmaktadır ve aldıkları hizmetten memnun olduklarını birçok kez dile getirmişlerdir²⁵⁰.

4) Kültürel Haklar, Dil, Din, Eğitim

Sırp çocukları ilköğretim, lise ve üniversite eğitimini Sırbistan plan ve programıyla Sırpça dilinde görmektedirler. Eğitim hizmetleri müfredatı ve ders kitapları Sırbistan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanmaktadır. Sırp Topluluğu’nun ağırlıklı olarak yaşadığı bölgelerde çok sayıda Sırp Okulu ve öğretmenleri vardır. Sırp ların Sırbistan plan ve programıyla eğitim görmesinin sebebi, Kosova’daki okullarının diplomalarını kabul etmemesiyle birlikte, Kosova eğitim müfredatını da kabul etmemelerindendir. Sırp okullarında görülen eğitimin

²⁴⁸ Andreja Todoroviç, Sağlık Çalışanı, (30.07.2014), “Sırp Topluluğu’nun yararlandığı sağlık kurumları” konulu görüşme, Gračanica

²⁴⁹ Todoroviç, a.g.g

²⁵⁰ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, a.g.m, s.31

kalitesi birçok tartışmalara sebep olmuştur. Kızlar düzenli olarak eğitimlerine devam etmektedir ve eğitim seviyeleri yüksektir, okul terk olaylarına hiç rastlanmamaktadır. Üniversite gençlerinin yaşadıkları yerlerde Sırp fakülteleri olmadığı için çoğu Mitroviça'nın kuzeyindeki üniversiteye gitmek zorunda kalmaktadırlar²⁵¹. Bu da bazılarının ciddi mesafeler katetmesi gerektiği için çoğu genç üniversite eğitiminden yoksun kalmaktadır. Bu sebepten dolayı üniversite öğrencileri, Mitroviça'nın kuzeyindeki üniversiteye güvenli bir şekilde seyahat edebilmek amacıyla, Sırbistan Eğitim Bakanlığı'ndan otobüs veya servis araçları talebinde bulunmuşlardır. Fakat bir sonuç alamadıkları için bu talepleri, Topluluk ve Geri Dönüş Bakanlığı tarafından fonlar oluşturularak yerine getirilmiştir. Sırp öğrencilerin çoğu lisans eğitimi için yurtdışını tercih etmektedir. Sırp öğrenciler için, Kosova veya Sırbistan kurumları tarafından finanse edilen ulaşım araçları birçok ilk okul ve lisede öğrenim gören öğrenciler için kolaylık sağlamaktadır. Fakat farklı şehirlerde yaşamakta olan üniversite öğrencileri için aynı şey geçerli değildir. Çoğu uzak şehirlerde yaşadığı için hareket özgürlüğü kısıtlandığı için mesafeler ve maddi sıkıntıları sebebiyle üniversite öğreniminden yoksun kalmaktadır²⁵².

Kosova'da yaşamakta olan Sırp, kendi anadillerini oldukça rahat ve özgür bir şekilde kullanabilmektedirler. Belgelerinin tercümelerinde gecikmeler yaşanmadığı gibi belediyelerde düzenlenen toplantılarda da çeviriler Sırpça yapılmaktadır. Her belediyede tercümanlar mevcuttur ve halka açık olan yerlerde, belediye tabelalarındaki yazılar, sokak adresleri, yol göstergeleri, bölgesel topografik işaretlerde de Sırp dili mevcuttur. Bazı yerlerde topografik yazı tabelalarına zarar veriliyor olsa da, Sırpça yazılar herdaim görülmektedir. Kamu bildirimleri de Sırpça olmaktadır. Bazı belediyelerde Sırp dilini konuşabilen sivil yetkililerle iletişim dahil olmak üzere kamuya açık yerlerde de kendi dillerini kullanmaktadırlar²⁵³. Fakat tamamıyla Arnavut olan yerleşim yerlerinde Sırp dillerini özgürce konuşmaya çekindikleri için dillerini konuşmamaktan muzdariptir. Bazı şehirlerde, ofislerin bildirim tabelaları, yazıtlar ve ilan panoları İngilizce ve Sırpça olmak üzere iki dildedir. Sadece Yakova ve Glogoc şehirlerinde halka açık olan yerlerde Sırp dili

²⁵¹ Marija Milenkoviç, Öğretmen, (30.07.2014), "Sırp topluluğu ve Eğitim" konulu görüşme, Gračanica

²⁵² OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, ss.29-30

²⁵³ Dil Komiserliği Ofisi, <http://www.poverenik-ks.org/?page=3,1>, (18.03.2016)

konusulmamaktadır. Bu yerlerde çevirilerde gecikmelerin yaşanmasına sebep olmaktadır²⁵⁴.

Sırp Topluluğu'nun Kosova'da ki dini ve kültürel mirası, hem Sırbistan devleti için hem de Sırlar için çok büyük önem taşır. Kosova da Sırların dini, kültürel mirası oldukça önemlidir çünkü Kosova'da yaşayan Sırlar varlıklarını bir şekilde bu mirası koruyarak ve kullanarak yaşatmaktadırlar. Çoğunluğu Sırp olan bölgeler Ortodoks ve Hristyan dinine mensuptur. Dini ibadetlerini kiliselere giderek yapmaktadırlar. Kiliselerin ve dini objelerin tarihi açıdan önemi büyük olduğu için savaştan sonra tahribata uğradığı gibi zarar görmemeleri için Kosova genelinde KFOR tarafından korunmaktaydılar fakat bu görevi Kosova Polisi'nin üstlenmesi Sırp topluluğu içerisinde huzursuzluğa sebep oldu, endişeler Kosova Polisi'nin yeterli koruma sağlamayacağı yönündeydi. Topluluk dini ibadetlerini genelde büyük kentsel yerleşim yerlerindeki kiliselerde yapmaktadır. Dini yapıların çoğu 1999 savaşı sırasında tahrip olmuş fakat savaşın bitimiyle çok sayıda Kilisenin hem Kosova kurumları hem de Uluslararası donörler tarafından finanse edilerek restorasyonu yapılmıştır. 2004 yılında meydana gelen ayaklanmalarda da çok sayıda tarihi eser, kilise ve evin yakılması çok büyük tarihi ve dini eserin zarar görmesine sebep olmuştur. Bunun üzerine Avrupa Konseyi, İmar Uygulama Komisyonu aracılığıyla Mitroviça'nın güneyinde bulunan Aziz Sava Kilisesi (Sveti Sava)'nın 2004 Mart ayında zarar görmesi nedeniyle onarılmasını finanse etti²⁵⁵.

2004 Mart ayında yaşanan olayların başlaması, Mitroviça nehri yakınlarında birkaç Arnavut çocuğun öldürülmesi sonucu başlayan isyanlar büyümüş ve tüm Kosova geneline yayılmıştır, bir kaç gün süren bu isyanlarda Arnavut halkın hedefi; Ortodoks Kiliseleri, Sırp evleri ve tarihi yerler olmuştur. Bu olayların sonucunda Sırp evleri ve ibadethaneleri yakılarak büyük hasarlar görmüş, Sırların büyük bir çoğunluğu Sırbistan'a yerleşmek zorunda kalmıştır. Ortodoks Kiliseleri ve Sırp evlerinin yakılmamasına ne Kosova polisi ne de KFOR engel olamıştır. Zarar gören tarihi yapılar ve Kiliselerin yeniden onarılması Kosova hükümeti tarafından gerçekleştirilmektedir.

²⁵⁴ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, ss.37-38

²⁵⁵ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.39

Kosova’da yaşamakta olan Sırp lar organize edilen otobüslerle özellikle dini bayramlarda olmak üzere kiliseleri ya da mezarlıkları ziyaret ederken, eskiden KFOR tarafından şimdi ise Kosova polisi tarafından korunmaktadırlar. Sırp lar için Yakova şehrinde bulunan Ortodoks kilisesi çok büyük önem taşır. Deçan Manastırı dünya mirası olarak UNESCO tarafından korunmaktadır²⁵⁶. İpek Patrikhanesi ve Ortodoks Kilisesi Sırp lar için hem tarihi hem de dini açıdan önemli yapılarıdır. Sırp lar özel günlerinde büyük organizasyonlar yaparak ve bölgede kültürel, dini ritüeller törenler düzenleyerek ibadetlerini gerçekleştirmektedirler. Belirli bazı dini olaylar sırasında, Sırp topluluğunun katılımı yüksek seviyededir. Kosova’da yaşamakta olan Sırp lar, düzenli olarak Kasım ayında Deçani Manastırında Kutsal Stefan dini kutlamaları düzenlemektedir. Bu kutlamalara aynı zamanda Sırp hükümeti ve uluslararası kuruluşların üst düzey temsilcilerinin katılımı da oldukça yoğundur. Sırp topluluğu için Graçanica Manastırı da çok büyük önem taşır. Mart 2004 ayaklanmalarında kiliselerin yakılmasından sonra Kosova hükümeti fonları tarafından pek çok kilise restore edilmiştir. Prizren’de bulunan Kutsal Bogorodica Ljeviška Kilisesi UNESCO’nun dünya mirası listesinde yer almaktadır. Prizren şehrinde Sırbistan kültürel miras topluluğunu temsil edenler ise; Prizren Kale Altı bölgesi, Aziz George Katedrali, Piskoposluk, Aziz Kiril ve Aziz Metodiye Ortodoks Ruhban (Bogoslovia), Sırp Ortodoks Kilisesi, Prizren yakınlarında bulunan Archangel Aziz Nikola ve Kutsal Manastırdır, bu yapıtlar tarihi ve dini açıdan büyük önem taşımaktadır.

Kosovalı Sırp lar ve Kosovalı Arnavutlar arasında geçmiş ve gelecekteki siyaset ilişkileri ve topluluklar arasındaki ilişkiler hakkında diyaloglar başlamış ve halen devam etmektedir. 2008 yılında Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Sırp Topluluğu’nun tepkisi büyük olmuştur ve Kosova kurumlarını boykot etmişlerdir. Bu durum, Sırp Topluluğu’nun Kosova kurumlarına uyum sağlayamaması topluluğu olumsuz etkilemiştir. Bir süre sonra Kosova’da yaşayan Sırp lar ve diğer azınlık toplulukları arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi olumlu olarak yansımıştır ve birçok Sırp Kosova kurumlarında çalışmaya başlamıştır. Bir süre sonra çok sayıda Sırp Kosova belediyelerinde de çalışmaya başlamıştır. Sırp ve Arnavut topluluğu arasındaki ilişkilerin gelişmesinde belediyelerin de desteği

---

²⁵⁶ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, **a.g.m**, ss.40-41

olmuştur. Kosova’da çok çeşit dil, din, ırka sahip topluluğun yaşamasına rağmen, topluluklar arasındaki işbirliği oldukça yüksektir ve birbirlerine karşı saygı ve anlayış gösterirler. Kosovalı Sırların kademeli olarak dönüşlerinde ve toplum ilişkilerinin özgürlüğü açısından Kosova Polisi’nin etkisi ve katkısı büyüktür²⁵⁷. Fakat Mitroviça şehri bölünmüş olmasına rağmen (kuzey Mitroviça ve güney Mitroviça) iki topluluk arasında gerginliklerin çıkması önlenememektedir. Kuzey Mitroviça mahallelerinde karışık yerleşim olduğu için gerginlikler yaşanabilmektedir. Diyalogların artırılması için sivil toplum kuruluşlarının da çabaları oldukça yüksektir. Birçok şehirde Arnavutlar ve Sırlar için dil kursları düzenlenmektedir. AGİT tarafından finanse edilen projeler de düzenlenmektedir. Bu projelerden biri de Arnavut dil kurslarına aittir. Bazı bölgelerde, Kosovalı Sırlar düzenli olarak Kosovalı Arnavutlar ve diğer azınlık toplulukları ile belediye idari konularına yönelik sık sık görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Sırp Topluluğu ile Arnavut komşuları, özellikle kadınlar arasında olmak üzere, ilişkiler oldukça iyidir ve sürekli karşılıklı görüşmeler halindedirler. Graçanica’da Barış ve Hoşgörü Merkezi tarafından düzenlenen Kültür Haftası ve medya faaliyetleri, Çaglavica’da Media Center, çok ırklı bir radyo programı tarafından düzenlenen ve Sırlar ile diğer azınlık toplulukları arasında diyalogu teşvik eden sivil toplum girişimleri vardır. Graçanica’da sosyal gelişim ve multi-etnik gençlik iletişim projeleri UNICEF tarafından finanse edilmektedir²⁵⁸. Prizren şehrinde, Sırlar ve diğer azınlık toplulukları arasındaki ilişkiler oldukça iyidir. Prizren şehrinde kutsal George Sırp Ortodoks Kilisesi’nde düzenlenen Paskalya ayinine Katolik rahiplerin katılmaları, Sırp topluluğu ve diğer azınlık toplulukları arasındaki ilişkilerin düzeldiğine bir örnektir. Sırlar genellikle belediyeler tarafından veya sivil toplum kuruluşları tarafından düzenlenen ve azınlık toplulukları arasında düzenlenen aktivitelere aktif olarak katılmaktadırlar.

²⁵⁷ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.42

²⁵⁸ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit-SERBËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, ss.44-45

C. KOSOVA’da TÜRKLER

1) Tarih, Nüfus ve Yerleşim

Kosova Türk Topluluğu yüzyıllardır bu topraklarda yaşamakta olan bir topluluktur. Türk topluluğu mensupları, Osmanlı İmparatorluğu’nun bu toprakları yönetmeye başlamasıyla birlikte Kosova topraklarında yaşamakta olan diğer Türk olmayan topluluk mensupları İslamiyeti ve Türk kültürünü sahiplenmişlerdir. Eski yerlilerin Türk dilini ve kültürünü kabullenmesi günümüzde de görülmektedir. Halk kendi anadillerinin yanısıra Türkçeyi de öğrenmektedir. Diğer azınlık toplulukları da kendi anadillerinde bazı Türkçe kelimeleri günümüzde de kullanmaktadırlar. Kosova topraklarında yaşamakta olan daha çok Osmanlı torunları olarak bilinen bu topluluğun içerisinde, Osmanlı’nın çekilmesinden sonra kalanlardan bazılarının kökleri Türkiye’nin çeşitli bölgelerine dayanır. Kosova toprakları, bu topluluk ve diğer topluluklar için her zaman çok büyük önem taşımış, Türklerin ülkede din ve kültür açısından çok büyük etkisi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde topluluğun ayrıcalıklı statüsü vardı, 20.Yüzyılın başlarında Türk dilini her topluluk akıcı konuşmaktaydı. Fakat 20.Yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun etkisi azalınca, Kosova’da yaşamakta olan Türkler’in ayrıcalıklı çoğunluk statüleri değişmeye başlamıştı ve siyasi sebepler, savaşlar ve ırkçı ayrımcılık sebebiyle azınlık haline gelmişlerdir. Türk Topluluğu 1912 ve 1951 yılları arasında Kosova’da özel bir hukuki tanıma dahil değildi. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti Anayasası, 1974’te bu topluluğa bazı haklar tanımıştır. Bu haklardan bazıları sosyal, politik ve kültürel haklardı.

Bu topluluk, eski Yugoslavya topraklarında yaşayan uluslar arasında en son ulusal hakları tanınan topluluklardandır diyebiliriz. Kosova’da yaşayan bir azınlık topluluğu olarak 1951 yılında Türklere anadilleri olan Türkçe okuma hakkı tanınmıştır. Osmanlı egemenliğinin bu topraklardan 1912 yılında sonlanmasıyla birlikte Kosova’da yaşamakta olan Türk Topluluğu’nun Türkçe eğitimine son verilmiştir. Oysaki Osmanlı egemenliği altında bulunan Sırp, Hırvat ve diğer uluslar Osmanlı Devletinin desteğiyle çalışan okullarda kendi anadillerinde okuma hakkına sahiptiler ve bu hakkı kullanıyorlardı. Osmanlı Devleti bu dillerde ders kitaplarını yayımlıyordu.

Türklerin sadece Osmanlı iktidarı zamanında yerleşmedikleri, ancak bundan çok daha önce buralarda yurt kurdukları hiçbir zaman nazarı dikkate alınmamıştır. Balkanlara, daha 6. Yüzyıldan başlayarak Türk boyları (Avarlar, Uzlar, Kumanlar ve Peçenekler) gelmiş ve yerleşmiş, ama buna karşın Türkler hep istilacı olarak tanıtılmıştır²⁵⁹.

Binlerce kişinin kullandığı ve anlaşılabildiği tek dilleri Türkçe olmasına rağmen, azınlık hakların tanınması “Kardeşlik ve Birliğe” dayanan bir iktidarda huzursuzluk yaratmış ve ulusal varlığı tanınmayan Türk Topluluğu’nun bu hakkı kazanması için yetkili makamlara başvurmasına neden olmuştur. Türk halkı varoluşunun tanınması ve Türkçe eğitim görülecek okulların açılması için talepte bulunan bireylerin, ailelerin ve gurupların artmasıyla, hükümetin bu konuyu gündeme getirmesi için baskılar artmıştır. Genellikle Türkler o zamanki Kosova ve Metohiya Özerk Bölgesinde yaşadığı için Bölge Halk Kurulu’nun Karar Komisyonu tarafından Kosova ve Metohiya Özerk Bölgesinde Türk dilinde eğitimin yeniden yapılabilmesi için, okulların açılması ile ilgili bir önerge hazırlanmış ve bu önerge 20 Mart 1951 yılında düzenlenen üçüncü dönem Bölge Halk Kurulu’nun 2 Sayılı oturumunda, komisyonun sözcüsü Şefket Mustafa tarafından sunulmuştur. Kosova ve Metohiya Özerk Bölgesi (KMÖB) Halk Kurulu’nun toplantısı 20 Mart 1951 günü sonlanmıştır. Bu toplantıda Türk dilinde eğitim görülmediği için okulların açılması kararının onaylanmasıyla Kosova Türk halkının varlığı da kabul edilmiş oldu²⁶⁰.

1951 yılında Kosova’da Türk halkının yaşadığı tüm şehir ve köylerde sekiz yıllık ilkokullarda ve liselerde yeniden Türkçe ders görülen sınıflar açılmış oldu, bu sınıflarda ve okullarda günümüzde halen Türkçe olarak dersler görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nin Kosova’dan, aynı zamanda Prizren’den çekilmesiyle birlikte Türk çocukları, kendi anadillerinde öğrenim görmekten yoksun bırakılmışlardı. 1912-1951 yılları arasında Prizren’de ve Mamuşa’da Türkçe okullar çalışmadığından dolayı, Türk çocukları Sırpça veya 1941-1951 yılları arasında Arnavutça öğrenim görmeye zorunda bırakıldılar. 1945 yılında Sosyalist Yugoslavya devleti kurulduktan sonra, Kosova Bölgesinin diğer şehirlerinde olduğu gibi, Prizren

²⁵⁹ Türk Öğretmenler Derneği Prizren-Yugoslavya, **Monografi**, Prizren 1996, s.3

²⁶⁰ Türk Öğretmenler..., **a.g.e.**, s.4

şehrinde de Türk halkı milli benliğini belirtme, anadilde öğrenim görebilme ve diğer hakların tanınması için altı yıl mücadele vermiştir²⁶¹.

Türk topluluğu Kosova'nın birkaç yerleşim alanında yaşamaktadır; Mitroviça'nın Kuzeyindeki "Boşnak mahallesi", Vuçiturn, Gilan şehri, Livoç ve Dobırçan köyleri, Lipyan (Yanova köyü), Priştine şehri (merkezi ve civarında), Prizren şehri ve Mamuşa'dır²⁶².

Türk Nüfusunun Sayısı Tahmini Rakamlara Göre 1991'deki sayımlara göre, Gilan şehrinde kayıtlı olarak gösterilenlerin sayısı 854 Türk idi. Şimdi ise 1.300 olarak gösterilmektedir. Mitroviça'da aynı yılki sayımlarda 431, şimdilerde ise 100 (kuzey) ve 1.900 (güney)'dür. Vuçiturn da 68 Türk kayıtlıydı, şimdi ise sayıları 890'dır. Priştine'de, 1991'de 1.982 olan Türk sayısı, şimdi ise 3.500'dir. Lipyan'da 1991'de sadece 5 Türk varken, şimdi ise 400 Türk vardır. Prizren'de 1991'de 7.227 Türk vardı, şimdi ise 10.000 Türk vardır²⁶³.

Kosova Türkleri, birçok kültürel ve sosyal açıdan, Kosovalı Arnavutlarla iç içe yaşamaktadırlar. Buna müslüman dini inancına sahip Arnavut nüfusunun büyük bir çoğunluğu da dahildir. Türk topluluğu ile diğer müslüman topluluklar arasında evlilikler oldukça yüksektir. Kosova'da yaşamakta olan Türklerin sayısı 30.000'den, 250.000 kişi diğer topluluklar da dahil, Türkçe konuşmakta veya anlamaktadır. Arnavutların çoğu Türk dilini konuşur ya da anlarlar. Türk dilini iyi konuşan Arnavutlar elit ve eski yerlilerden sayılmaktadırlar. Bu Sırpların yönetiminde de geçerliydi, günümüzde Türklerin çoğu Arnavut dili dahil olmak üzere diğer dilleri de akıcı bir şekilde konuşmak veya anlamaktadırlar. Türk topluluğu, ülkede her açıdan önemi büyüktür, bu topluluğun da katkısıyla bu topraklarda hoşgörü ve çoklu-etnik yapı gelişmiştir. Gilan bölgesinde, Türk nüfusunun yaklaşık % 0,9-1'i, Gilan'da ve civar köylerde yaşar, bu köyler Yukarı Livoç ve Dobırçan'dır. Mitroviça ve bölgesi, Vuşttria'da %0,9 ve Kuzey, Güney Mitroviça'da yaklaşık olarak %1,5 civarındadır. Mitroviça'nın kuzeyinde yaşayanlar genelde "Boşnak Mahallesi"nde ikamet etmektedirler²⁶⁴. Burada yaşamakta olan Türklerin, diğer Sırp olmayan toplulukların

²⁶¹ Türk Öğretmenler..., **a.g.e.**, s.5

²⁶² OSCE (AGİT) Profili i Komunitetit, TURQİT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.17

²⁶³ OSCE (AGİT) Profili i Komunitetit, TURQİT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.18

²⁶⁴ OSCE (AGİT), Profilete Komuniteteve të Kosovës, Profili e Komunitetit- TURQİT E KOSOVËS, s.3

karşılaştıkları güvensizlik ve hareket özgürlüğünün kısıtlanmalarıyla yaşamaktadır. Priştine ve bölgesinde yaşamakta olan genelde Arnavut çoğunluğuyla yaşamaktadırlar ve sosyal ile kamusal yaşama katılırlar. Priştine şehrinde toplam nüfusun yaklaşık olarak % 0,4'ü oranında Türkler yaşar, Yanova ve Banul'da ise bu oran %0,5'dir. Yanova'da Türk topluluğu, Kosova'da yaşamakta olan Hırvat topluluğu ile beraber yaşar. Türk Topluluğu'nun en çok Prizren şehri ve bölgesinde yaşamaktadır. Topluluk, Prizren şehrinde yaşayan nüfusun yaklaşık %4'ünü oluşturmaktadır. Prizren şehri, Kosova ve Kosova'da yaşamakta olan topluluklar, özellikle oradaki Türk topluluğu için öneme sahiptir çünkü bu şehir, Türk Topluluğu'nun tarihsel, kültürel ve siyaset merkezidir.

Kosova'daki Türk topluluğu, üç siyasi parti tarafından temsil edilmektedir; Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP), Kosova Türk Birliği Partisi (KTBP) (merkezi Mamuşa'dadır) ve Kosova Türk Adalet Partisi (KTAP).

1999 savaşıdan sonra Kosova'da iki Türk partisi kurulmuştur. Biri Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP), diğeri ise Kosova Türk Halk Partisi (KTHP)'dir. KTHP'nin bir süre sonra kapanmasıyla birlikte, Türk topluluğunu uzun bir süre boyunca sadece KDTP temsil ediyordu. Bu süre zarfında, Kosova Parlamentosunda sadece temsilci olarak üç milletvekili vardı. Fakat diğer partilerin kurulmasıyla birlikte, Türk Topluluğu'nun oyları bu üç partiye bölünerek milletvekili oyları dağıldığı için yetersiz kalmıştır ve en son 2014 yılında yapılan seçimlerde Türk Topluluğu'ndan bir milletvekili Parlamentodaki yerini kaybetmiştir. Bu durum Türk Topluluğu'nun aralarında ayrımına sebep olmuştur ve bir milletvekili kaybının olması topluluk tarafından hoş karşılanmamıştır²⁶⁵.

Sivil Toplum Kuruluşu olarak "Atatürkçü Düşünce" ve "Yarın" vardır. Bunların amacı türk kültürünü koruma faaliyetlerinde bulunmak, sanat, tarih, Türk halk dansları ve Kur'an kursları etkinlikleri düzenlemektedir. STK "Birlik" ise, özellikle kültürel faaliyetler ve Türk Topluluğu'nun gelişimi ve insani yardım faaliyetlerinde bulunan bir kuruluştur. Aynı zamanda "Birlik" Kosova genelinde önemli mali ve lojistik destekte bulunur. Bu kuruluşa bu tür desteklerde bulunması için Türkiye Cumhuriyeti tarafından yardım sağlanmaktadır. STK "Çeşme", Türk

---

²⁶⁵ OSCE (AGİT), Profili e Komunitetit- TURQİT E KOSOVËS, a.g.m., s.20

kültürü ve kültürel mirası koruma gibi faaliyetlerde bulunur. STK “Hanımeli” Kadınlar Derneği’nin kurucusu Liriye Gaş, Kültür Derneği “Gerçek”in kurucusu Dr. Zeynel Abidin Ustaibo, Kültür ve Eğitim Merkezi “Bahar”ın İsa Sülçevsi, Kültür ve Eğitim Merkezi “Dolunay”ın Fahri Ömer’dir. STK “Kosova Türk Öğretmenler Derneği” eğitim, “Doğru Yol” derneği kültürel etkinlikler, “Esnaf derneği” zanaatkârlar ve defter tutma faaliyetleri, “Rumeli” Kosova Türk Tiyatrosu ile STK “Filizler” kültürel faaliyetler ile ilgilenirler. Çoklu etnik kültür faaliyetler derneği, “Mesk”, Kültürel faaliyetler ile ilgilenen “Türk Müziği Konservatuarı”, “Türk Aydınları” Derneği, “Aşık Ferki”, STK “Zübeyde Hanım” Kadınlar Derneği ve gençlik faaliyetleri ile “Al Derneği de faaliyet gösteren oluşumlardandır. Türk Topluluğu’nun kendi radyo istasyonları ve elektronik medyaları vardır. Günlük olarak Priştine’den Türkçe yayın yapan “Kent FM” radyo kanalı, yine Priştine’de yayınlanan “Bahar” gazetesi ve elektronik günlük gazete olan “Kosova Haber” vardır. “Radyo Prizren” Prizren radyosu olarak günde üç saat Türkçe yayın yapmaktadır. “Balkan TV”, çok dilli yerel TV yayıncılığı yapmaktadır²⁶⁶.

2) Siyasal Haklar

Kosova Türk Topluluğu’nun güvenlik ve hareket özgürlüğü, topluluk tarafından bildirilen bazı olaylar dışında, genellikle iyidir diyebiliriz. Kosova’da polis memuru olarak görev yapan Türk topluluğu mensupları Arnavutlar, Sırp ve Boşnaklar’dan sonra, dördüncü büyük temsili oluşturmaktadır²⁶⁷. Kosova polisinde aralarında kadınların da bulunduğu birçok polis memuru çalışmaktadır. Toplumla iç içe yaşamaktadırlar ve kendi şahsi araçlarını, toplu taşıma araçlarını da sorunsuz kullanabilmektedirler. Türk topluluğu ve Kosova polisi arasındaki algı genelde olumludur. Mitroviça’da yaşamakta olan Türkler, Kosovalı Sırp ve Boşnakların çoğunluğunu oluşturan bölgelerde de serbestçe hareket edebilmektedirler. Fakat Mitroviça’da karışık etnik alanların oldukça fazla olması sebebiyle ve sık sık etnik olayların yaşanması sebebiyle özellikle gençlerin maruz kaldığı saldırılar, kavgalar, yağmalama ve taş atma gibi durumlarla karşılaşmaktadırlar ve orada yaşamakta olan

²⁶⁶ OSCE (AGİT), Profili e Komunitetit- TURQİT E KOSOVËS , a.g.m., s.23

²⁶⁷ Kosovo; **Durable solutions still elusive 13 years after conflict, a profile of the internal displacement situation**, 10 Ekim, 2012, s.76

Türkler hedef gösterilmiş olmasa da bu durum genellikle Türk topluluğunu da olumsuz etkilemektedir. Topluluk üyelerinin bu tür olayları Kosova polisine bildirmesi, Kosova polisi ile tereddütsüz irtibatla olması polis memurları tarafından oldukça önemli olduğu gibi topluluklar için de önemlidir. Türk Topluluğu'nun Belediye meclisleri tarafından topluluğun güvenliğini sağlayan temsilcileri vardır. Kosovalı Türklerinin diğer topluluklarla bir arada yaşmaları, hareket özgürlüğünde de sorunlarla karşılaşmamaları bütün topluluklar için önemlidir²⁶⁸.

1999'da ki savaş sonrası diğer azınlık topluluklardan ekonomik sıkıntılar ve ırksal ayrımcılık sebepleriyle ülkeyi terkeden kişilerin rakamlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Fakat Türk Topluluğu'ndan bu tür göçlere ilişkin herhangi bir bilgi veya rapor bulunmamaktadır. Kuzey Mitroviça da yaşayan bazı Türklerin evleri ve mülkiyetleri 2004'te yaşanmış, olaylarda Arnavutlar tarafından yakılmıştır. Bu durumla karşı karşıya kalan Türkler, zarar görmüş mülklerini satarak başka yerlere göçetmek zorunda kalmıştır.

Kosova'da yaşamakta olan Türkler, Sırbistan tarafından finanse edilen kurumlar ve hizmetlerden yararlanmamaktadırlar. Bu da Kosovalı Arnavut topluluğu ile birarada iyi yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Bazıları sadece eski Yugoslavya'dan kalma çifte vatandaşlıktan yararlanmaktadırlar ve bu da sadece, kimlik belgeleri, pasaport, emeklilik maaşlarının verilmesi gibi durumlardır. Bu yararlanmalar çoğunlukla yaşlıların 1999'dan önce, devlet kurumlarında, şirketlerde ve fabrikalarda çalışan ve emekli maaşlarını almaya veya özelleştirmelerden emek payı almayı hak kazanmış kişilerdir. Belediye ve kamu hizmetlerine topluluğun erişimi oldukça rahattır. Elektrik, su ya da atıklarda sorunların olup olmadığı kurumlara bildirilmemiştir. Mitroviça, Vıçitırn, Prizren ve Mamuşa'daki resmi kurumlarda hizmetlere erişim ve destek sağlanması açısından Türkçe yasal olarak resmi dil kabul edildiği için, kendi dillerinde işlem veya evrak alma hakkına sahiptirler. Mitroviça ve Vıçitırn'da türkçenin yanlış kullanılması hakkında şikâyetler bulunmamaktadır. Prizren şehrinde, Türk Topluluğu'nun nüfus kayıt hizmetleri, kamu hizmetleri gibi durumlarda, Türkçe hizmet almaktadırlar. Prizren ve Mamuşa'da Türkçe'nin resmi dil olması oralarda yaşamakta olan Türk

---

²⁶⁸ OSCE (AGİT) Profili e Komunitetit- TURQİT E KOSOVËS, a.g.m, s.5

Topluluğu'nun nüfus kayıtları, doğum sertifikaları, kimlik ve diğer belgeleri kendi anadilinde Türkçe çıkartma hakkına sahiptir. Ayrıca tabelalar ve bildirimlerde Türkçe olarak yazılmaktadır fakat Prizren'de türkçenin yanlış kullanımı hakkında bazı şikâyetler mevcuttur ²⁶⁹.

Kosovalı Türkler, genel sosyal refah kriterlerine göre Kosova'daki sosyal refah ve hizmetlerden yararlanabilmektedirler. Savaşın önce az bir sayıda "asgari ücret" ile devlet kurumlarında çalışanlar vardı, özel ve devlet şirketlerinde çalışanlar için ise Sırbistan'dan gelen (bu bütün Kosova'daki kurumlarda çalışmış ve yaşamakta olan ve savaşın önce devlet kurumlarında çalışmış olan kişiler için de geçerlidir), ve sosyal refah desteği olarak eski kurum çalışanlarına ödediği maaşlar vardır. Kosova'da, Türkler de dahil olmak üzere, yaşamakta olan bütün topluluklara, Kosova'da eski çalışan olup olmayı hak kazanmış olanlara, Sırbistan tarafından verilen ve mali, sosyal ve emeklilik konularını kapsayan ödemeler mevcuttur.

Türk Topluluğu'nun hem yerel hem de kamu işlerinde etkisi önemlidir, en fazla desteği Prizren'deki merkezinden almaktadır. Türkler yerleşik yaşamaktadırlar ve Kosova kurumlarında temsilcileri bulunan bir topluluktur. Kosova Meclisinde iki koltuğu vardır ve Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP) tarafından temsil edilen milletvekilleri için ayrılmıştır. KDTP Başkanı, Mevzuat Bakanı görevini yapmıştır ondan sonra merkezde Türk topluluğunu temsil etmeye devam etmiştir. Üç Türk temsilci Kosova Cumhurbaşkanı himayesinde Topluluklar Danışma Konseyi'nde görev yapmaktadır. Aynı zamanda da bir Türk, Kosova Anayasa Mahkemesi'nde görev yapmaktadır. Türk Topluluğu'nun yaşamakta olduğu her belediye temsilcilerinin olmasına rağmen, kamu işlerinde daha çok çalışanın olmasını hedeflenmektedir. Yasama ve yürütme'de kadınların katılımı nispeten iyidir diyebiliriz. Kosova Meclisi ve Belediye Meclislerindeki koltukların %30'u Türk Topluluğu'na aittir. Yasama ve yürütme'de temsiliyetleri, yasayla ön görüldüğü gibi cinsiyet eşitliği dengesi sağlanmıştır.

Kosova Radyo-Televizyonu, haftalık Türkçe programları ve günlük haberler yayınlamaktadır. Kosova Radyosu da Türkçe programlar yapmaktadır. Ancak yerel medya olarak sadece Prizren de sürekli Türkçe yayın yapan radyo bulunmaktadır.

---

²⁶⁹ OSCE (AGİT) Profili e Komunitetit- TURQİT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.6-7

Gilan’da “Viktoria” radyosunda da günlük iki saatlik Türkçe program yayınlanmaktadır. Türk topluluğu kültürel faaliyetler kadar, kamusal faaliyetlerde de çok aktif bir topluluktur. Birçok şehirde, belediye meclislerinde temsilcileri vardır ve belediyelerin, azınlık toplulukların güvenliği ve geridönüş programlarında topluluk komitelerinde de faaliyet göstermektedir. Prizren şehri, Kosova Türkleri’nin siyasi ve kültürel faaliyetlerinin merkezi olmaya devam etmektedir. KDTP’nin Prizren şehrinde merkezleri vardır ve Türk Topluluğundan Prizren Belediyesinde Ekonomi ve Maliye Müdürü, Jeodezi ve Kadastro Müdürü gibi görevlerde yer alanlar vardır. Prizren’de Türk topluluğu nüfusun %7’sini oluşturmaktadır. Türk topluluğu Prizren şehrinde oldukça iyi organize edilmiş ve başarılı bir şekilde birçok faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetlerden bazıları; sivil toplum kuruluşlarının organize ettiği projeler, kültürel faaliyetler, dillerini koruma, Türk geleneklerini koruma gibi faaliyetlerdir ve belediyeler tarafından sık düzenlenmektedir. Türk dilinde yayınlanmakta olan dergiler maddi sıkıntılardan dolayı düzenli olarak yayınlanamamaktadır²⁷⁰.

Türk topluluğu Gilan, Priştine ve Prizren’de, belediye ve ilçe mahkemelerine tam erişim sağlamak ve hukuksal yardım almakta sorunlarla karşılaşmamaktadır. 2008 yılında Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Mitroviça’daki mahkemenin kapatılması, Mitroviça’da yaşayan Türk topluluğunu olumsuz etkilemiştir. Kuzey Mitroviça’daki mahkeme şimdilik sadece AB Hukuk Misyonu Kuralı (EULEX) Misyonu’nun yetkisi altında ceza davalarına bakmaktadır. Gilan’da Hakim veya Savcı görevinde bulunan Türk topluluğu mensubu yoktur. Priştine’de, bir bayan Yargıç, ceza mahkemesinde görev yapmaktadır. Aynı zamanda Prizren’den de bir Yargıç yine ceza mahkemesinde görev yapmaktadır²⁷¹.

3) Ekonomik Haklar, Sağlık, İstihdam ve Sosyal Haklar

Kosova’da yaşayan Türk Topluluğu’nun ekonomik ve sosyal açıdan ilişkileri iyi olduğu için iş hayatı açısından da iyi olduğunu söyleyebiliriz. Topluluğun önemli bir kısmı kamu sektöründe çalışırken, diğer bir çoğunluk özel açtıkları işletmelerde çalışmaktadır. Topluluğun, çoğunlukla sahibi oldukları işletmeleri çalıştırmaları

²⁷⁰ OSCE (AGİT) Profili e Komunitetit- TURQİT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.11-12

²⁷¹ OSCE (AGİT), Profili e Komunitetit- TURQİT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.10

kendilerinin ekonomik seviyelerinin yükselmesini sağlamıştır. Kamu sektöründe çalışanların çoğu ise ya belediyelerde ya Kosova Kurumlarında ya da eğitim görevlileri olarak çalışır. Belediyelerde memur olarak çalışanların sayısı sınırlıdır. Mitroviça'da çalışan Türkler işsizlikten muzdarip ve sosyo-ekonomik sıkıntılarının gittikçe arttığından yakınmaktadırlar. Topluluk geleneksel olarak kentsel alanlarda yaşadığı için kırsal alanlarda tarım işlerinde çalışamadıklarından dolayı tarımdan ekonomik kazanç gibi durumları olmamaktadır. Kosovalı Türklerin bir kesimi aile işletmelerinde özellikle mağaza gibi işletmelerle yaşamlarını sürdürüyorlar. Kosova'nın bazı şehirlerinde yabancı yatırım ve diğer kurumsal bağlantıların gelişmesi ve ekonomiyi hızlandırmak adına Türkiye'nin bazı şehirleriyle Kosova'nın bazı şehirleri kardeş şehir olmuşlardır. Bu oluşum çoğunlukla Türk toplumu temsilcileri kamu kurumları, uluslararası kuruluşlar ya da küçük ve orta ölçekli ticari faaliyetleri genişletebilmek amacıyla oluşturulmuştur. Priştine bölgesinde, 13'ü kadın olmakla birlikte toplamda 57 memur görev yapmaktadır. Diğer bölgelerde olduğu gibi Prizren şehrinde de kentsel alanlarda yaşamaktadırlar ve Türk Topluluğu, buralarda da belediyelerde, kamu hizmeti sektörlerinde, sağlık sektörlerinde, uluslararası kuruluşlarda ve küçük veya orta ölçekli işletmelerde çalışmaktadır. Prizren belediyesi yönetimi içerisinde % 7,6, sağlık sektöründe yaklaşık olarak % 5,07, eğitim sektöründe yaklaşık olarak % 7,7 oranında olmak üzere Türk Topluluğu mensubu çalışmaktadır. Fakat bu topluluğun da diğer topluluklar gibi işsizlik oranı oldukça yüksektir. Prizren İstihdam Bölge Ofisi'nin verilerine göre bu ofise işsiz olarak başvuranların sayısı yaklaşık 1.500 olarak görülmüştür. Hatta bu ofiste kayıtlı olmayanların sayısının daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Sorun hala büyümektedir çünkü üniversite öğrencilerinin mezun sayısının her yıl artmasıyla birlikte işsizlik sayısı da oldukça artmaktadır. İş imkânlarına kıyasen işsizlik daha yüksektir. Prizren Bölgesel İstihdam Ofisi Türkçe mesleki kurslar düzenlemiştir, bu kurslar savaştan sonra sadece Arnavutça dilinde düzenlenmesine rağmen Türk Topluluğu'nun da katkısı ve ilgisi yüksektir. Mamuşa, çoğunlukla Türk Topluluğu'nun yaşamakta olduğu bir belediyedir. Mamuşa Köyü savaştan sonra kendi içinde bir belediye haline geldi, Mamuşa'da yaşamakta olan Türk topluluğu çoğunlukla tarımla uğraşmaktadır. Mamuşa Belediyesinde yaklaşık olarak 5.513 Türk yaşamaktadır. Çoğunluk Türk'tür ve resmi dil Türkçe'dir. Tarımla uğraşanların

yanısıra bu belediyede, sosyal yardım olarak ailelere yönelik yardımlar oldukça fazladır ve bu yardımlar aylık olarak 40 ila 80 Euro arasında değişir²⁷².

Kosova’da yaşayan Türk Topluluğu, özellikle Gilan ve Prizren bölgelerinde mülkiyet ve konutlara engelsiz erişim imkânına sahiptir. Ancak, Mitroviça’nın kuzeyinden, güney kesimine yerleşen Türkler, Arnavut kesiminin karşılaştığı aynı zorluklar ve engellerle karşılaşmaktadırlar. Priştine’de yaşamakta olanların bazılarının İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hükümet tarafından “kamulaştırılmış” mülkiyetlerine dair “tapuları” bulunmaktadır ve şikâyetle bulunup mülkiyetlerinin geri verilmesi isteğinde bulunmuşlardır.

Türk Topluluğu’nun Kosova kurumlarının sunduğu sağlık hizmetlerine sınırsız erişimi vardır. Ciddi durumlarda da ileri sağlık kontrolleri için diğer topluluklar gibi Türk topluluğu da çok düşük sayıda bile olsa daha iyi tıbbi hizmetlerden yararlanmak açısından, Sırbistan’daki hastaneleri seçmelerinin yanısıra ciddi sağlık sorunlarında Türkiye’deki hastaneleri de tercih edebilmektedirler. Türk Topluluğundan bazıları Sırbistan’ın savaştan önceki yönetiminde çalıştıkları Sırbistan kurumlarından emekli maaşı almaktadır.

4) Kültürel Haklar, Dil, Din, Eğitim

Türk Topluluğu’nun Kosova’da okul öncesi, ilkökul, lise ve üniversite eğitim sistemlerine erişimi vardır. Eğitim Bilim ve Teknoloji Bakanlığı Kosova’da Türklere, zorunlu eğitim için Türkçe basılmış ücretsiz kitaplar dağıtmak mecburiyetindedir, fakat bazı kitaplar halen basılamadığı için aileler bu kitapları Türkiye Cumhuriyeti’nden özel olarak satın almak zorunda kalmaktadır. Çok sayıda ilkökul kitabı aslında Türkçe’de mevcut değildir, Eğitim Bakanlığı ise bunun maddi sıkıntılardan kaynaklandığını savunmaktadır. Lise öğrenimindeki durum ise daha kötüdür, çünkü öğrenciler kitap yetersizliği sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar ve bu ders kitaplarının eksikliği adadillerinin kalitesini olumsuz etkilemesi de dahil olmak üzere bu durum genel olarak Türk öğrencilerini negatif olarak etkilemektedir ve öğrenimlerinde ciddi sorunların yaşanmasına sebebiyet oluşturmaktadır. Öğrencilerin çoğu yüksekokul ve üniversite öğrenimini tamamlamak amacıyla Türkiye’yi tercih

²⁷² OSCE (AGİT) Profili e Komunitetit- TURQİT E KOSOVËS , a.g.m., s.4

etmektedir fakat kontenjan sayısının sınırlı olması sebebiyle sadece bazıları okuyabilme şansına sahip olmaktadır²⁷³. Kosova’da yaşayanların birçoğu Priştine Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde okumaktadır ve Prizren Eğitim Fakültesi’nde de kendi anadilinde öğrenim görebilmektedirler. Bu fakültelerde öğretim üyesi olarak görev yapan pek çok hoca, Türkiye genelinden bu fakültelere ders vermek amacıyla getirilmiştir. Ne yazık ki Kosova’da yaşamakta olan gençlerin üniversite bölümleri sadece bunlarla sınırlıdır²⁷⁴. Arnavutçayı akıcı bir dille konuşabilenler için ise Priştine Üniversitesi’nde topluluklar için ayrılmış yerler mevcuttur. Priştine Üniversitesi’ndeki fakülteleri kazanma ve kayıt hakkı sadece Arnavutçayı bilenlere sağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen burs ile Türkiye’deki üniversitelerde okuma imkânı sağlanmaktadır. Kosova’da sadece Türk öğrenciler değil diğer topluluk mensubu öğrenciler de bu yardımdan yararlanmaktadır. Kosova’daki devlet okullarında Türkçe sınıfları ve öğretim görevlilerinin yanı sıra, Türk Okulu da mevcuttur. Öğretim görevlilerinin Türkiye’den geldiği öğrencilerin ilkökul ve lise öğrenimi görebildikleri özel okul bulunmaktadır. Bu okul Türkçe, Arnavutça ve İngilizce olarak dersler veren “Mehmet Akif Koleji”dir. Yanova’da KFOR, Türk dilinde kurslar finanse etmiştir, bu kurslar ilkökul öğrencilerine haftada iki defa düzenlenmekteydi. Prizren şehrinde de KFOR’a bağlı Türk askeri ilkökul öğrencilerine Türkçe ve İngilizce dillerinde kurslar finanse etmiştir. Prizren şehrinde, 1951’den bu yana, Türk dilinin ayakta kalması için, Kosova’da yaşayan Türk topluluğu tarafından büyük çabalar sarfedilmiştir. Günümüzde Prizren şehrinde Türkçe eğitim görülen, okul öncesi eğitimi veren okullar mevcut olup yedi ilkökul ve beş lisede Türkçe eğitim görülmektedir ve sadece Türk öğrencilerine ait sınıflar bulunmaktadır²⁷⁵. Prizren’in yanı sıra Mamuşa Belediyesinde de Türkçe öğrenim görülmekte olan okullar vardır. Kosovalı Türkler, Kosova eğitim sisteminde iyi uyum sağlamışlardır²⁷⁶.

²⁷³ Kosova Pedagojik Enstitüsü, http://www.ipk-rks.net/en_publikimet_meshume.php?publikimet_id=87, (18.03.2016)

²⁷⁴ Erol Karaibo, Doğruyol Türk Kültür Sanat Derneği Üyesi, (26.07.2014) “Prizren’de Türkler” konulu görüşme, Prizren

²⁷⁵ Dil Komisarı Ofisi ‘Kosova’da dil hakları denetlenmesi ve değerlendirmesi’, http://www.komisioneri-ks.org/repository/docs/Anglisht_Finale_160315.pdf, (18.03.2016)

²⁷⁶ OSCE (AGİT), Profili e Komunitetit- TURQİT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.8-9

Kosova Türk Topluluğu'nun kimlik mücadelesi Kosova'da savaşın bitmesiyle Kosova'da kurulan BM'nin geçici sivil yönetiminin iş başına gelmesiyle oldu. BM'nin Kosova'da kurulmuş olan geçici sivil yönetimine UNMIK adı verildi. UNMIK adına Fransız Dr. Bernard Kouchner'in imzalamış olduğu 1 sayılı ve 25 Temmuz 1999 tarihli genelge Kosovadaki Türk Topluluğu'na ikinci bir hayal kırıklığı yaşattı çünkü bu genelgenin 5. Maddesinin 2. fıkrası ile UNMIK'in çıkaracağı kararların Arnavutça, Sırpça ve İngilizce dillerinde yayınlanacağı yazılmıştır²⁷⁷. Fakat 12 Aralık 1999 tarihli ve 24 sayılı Dr. Bernard Kouchner'in imzalamış olduğu UNMIK kararıyla 22 Mart 1989 günü Kosova'da yürürlükte olan yasaların geçerli olduğu düzenlenmiştir, fakat önemsenmeyen bir düzenlemede ise, 1974 yılında düzenlenmiş olan Kosova Anayasası'nın 230. Maddesiyle Kosova Meclisi'nin organ, kuruluş ve şirketlerin yasa ve kararlarının Arnavutça, Sırpça-Hırvatça ve Türkçe dillerinde eşit olarak yayınlanacağı düzenlemesi mevcuttu. Fakat Dr. Kouchner, çıkarmış olduğu 1 sayılı kararın, Kosova Anayasasına uygun olmadığını bildiği halde bu çelişkiyi düzeltme çabasında bulunmamıştı.

1 sayılı 25 Temmuz 1999 tarihli karar ile, UNMIK tarafından Türklere yapılan haksızlıklar sadece Türkçe dilinin kullanımını kaldırmakla kalmayıp, kararların Türkçe yayınlanmaması, mühürlerden Türkçe yazıların çıkarılması gibi durumlar oldu. Türkçe yazılı sokak tabelaları çıkarıldı, adliye ve belediyelerdeki formlardan Türkçe yazılar kaldırıldı. Priştine Üniversitesinde Türkoloji bölümünde okuyan 75 öğrencinin kaydı yapılmadı. Türk tercümanların olmaması ve Türk çalışanların iş yerlerinden çıkarılması gibi haksızlıklar yapıldı.

Kosova'da ki AB ve AGİT misyonları bunun yanlış olduğunu kabul etmelerine rağmen bu topluluğa karşı oluşturulmuş hak ihlalinin düzeltilmesi hususunda yetkilerinin olmadığını söylediler, fakat Türkler Kosova'da düzenlenecek olan seçimlere katılmama kararı aldı ve dil haklarını geri almadan bu seçimleri sonuna kadar protesto edeceklerini bildirmişlerdi. Bundan sonra Kosova Türk topluluğu Türkiye Dışişlerini devreye soktu ve o zamanki Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Dr. Kouchnerile telefon görüşmesi yaptı, Brüksel'de NATO Konseyi'nde,

---

²⁷⁷ Recepoğlu, Kosova'da Türkçe, **a.g.e.**, s.8

Avrupa Parlamentosu'nda, BM Güvenlik Konseyi'nde Kosova Türkleri'nin kazanılmış haklarının UMNİK tarafından ihlal edildiği görüşüldü²⁷⁸.

Batılılar aslında Kosova'da Türklerin ve Türklüğün önemini önemsemediler. Altay Suroy'a göre, Batılılar Kosovalı Türklerin tarihini, konumunu, ulusal özelliklerini bilmiyorlardı. Kosova'ya geldiklerinde bunların farkına vardılar ama Türklerin eşit haklara sahip olması için mücadele edecek imkânları ve zamanları yetmiyordu. Kosovalı Türkler, Kosova'nın misafir, kısa süreliğine mülteci veya gurbetçileri değildir. Onlar Kosova'nın yerlileridir. Sadece Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu topraklarda egemendiler. Kosova'nın yerlileri olarak tüm ulusal haklara sahip olabilirler²⁷⁹.

Türkçe'nin yerine üçüncü resmi dil olarak İngilizcenin getirilmesi Kosova'da büyük tepki ve mücadelelere sebebiyet vermiştir. Türk topluluğu bu durumu BM temsilcisinin, yani BM yönetiminin, Türklere karşı bizzat kültür yıkımı uyguladıkları, Türklerin varlığını yok sayma suçlamalarıyla birlikte savunarak, tepkilerini sürdürmeye çabasında olduklarını ifade etmiştir.

Altay Suroy, 26 Ocak 2000 yılında Dr. Bernard Kouchner'e yani Kosova'da BM Geçici Sivil Yönetim Yönetmeni'ne açık ve net bir mektup göndererek, haklarını sonuna kadar arayacaklarını belirterek Türkçe'nin yerine İngilizcenin resmi dil olmasıyla Türk Topluluğu'nun kazanılmış dil hakkını ihlal ettiklerini, Prizren, Priştine ve Gilan şehirlerindeki mahkemelerde ve savcılıklarda çalışan Türk hakim ve savcıların işsiz kalmasıyla yerlerine Türk Topluluğu'na mensup hakim ve savcılarını tayin etmediklerini, Kosova'da çok uluslu, çok dilli, çok kültürlü ve çok dinli bir birliğin oluşturulmasına karşı geldiklerini ve yaptıkları bu hataları düzeltmeleri gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra 15 Mayıs 2000 yılında Dr. Bernard Kouchner'den gelen yanıt, Türk Topluluğu'nun tepkisinin daha da büyümesine vesile olmuştur²⁸⁰.

Dr. Kouchner'in cevabı, Türklerin 1974 Kosova Anayasa ve yasalarına göre eşit olduklarını, Türkçe'nin resmi dil olduğunu ve yasaların bu dilde de

²⁷⁸ Recepoğlu, Kosova'da Türkçe... a.e., ss. 9-10

²⁷⁹ Recepoğlu, Kosova'da Türkçe ...a.e., s.11

²⁸⁰ Recepoğlu, Kosova'da Türkçe... a.e., ss.70-96

yayınlanmasının düzenlendiğini ama bunu gerçekleştirmek için BM'nin Kosova için ayırdığı bütçenin yetersiz olduğunu ve Türkçe harf karakterlerinin bulunmadığından dolayı bunu yapmadıklarını savunmuştur.

Tepkilerin daha da büyümesi üzerine Kosova Türkleri'nin sorunu UNMIK'te görüşülmeye kararı alındı, fakat 8 Temmuz 2000 günü UNMIK binasında Türk Demokratik Birliği KTDB' den 35 ve Türk Halk Partisi'nin 6 üyesi toplantı için gittiklerinde Dr. Kouchner'in Türk topluluğu ile görüşme yapması gereken binadan helikopterine binip ayrılması saygısızlık olarak görülürken, diğer taraftan UNMIK Prizren Vali Yardımcısı Mark Baskin, Kouchner'in Türk heyetiyle görüştüğünü ve henüz bir anlaşmaya varamadıklarını bildirdi²⁸¹.

UNMIK Kosova'nın çok uluslu, çok dilli, çok kültürlü olmasını istediğini söylemesine rağmen, pratikte bunu tersini yapması ve Kosova'da yaşamakta olan milletleri dillerine göre ayırması tepkilere sebep oldu.

Kosova Türk Demokratik Birliği ve Kosova Türk Temsil Kurulu başkanlıklarından oluşan heyet, 2000 yılının Temmuz ayında resmi bir ziyaret için Türkiye'ye gitti. Heyet Kosova Türklerinin kazanılmış milli hakları kullanmaları ve UNMIK tarafından gerekli yasal koşulların yaratılması için verdikleri mücadelelerinin desteklenmesi için dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit ile görüştükleri üst düzey yetkililerden de destek buldular²⁸², çünkü "Bütün NATO ülkeleri arasında sadece Türkiye'nin Kosova'da azınlık topluluğu vardır ve insan haklarına saygı gösterilmediği takdirde, gerekli durumlarda müdahale hakkına sahiptir"²⁸³.

Kosova'nın nüfus ve seçmen kayıtlarına Türk Topluluğu'nun katılması konusunda, Dr. Kouchner'ine edilemeyince, dünya kamuoyu Dr. Kouchner'in BM kararlarına ters davrandığını öğrenmiş oldu. Kosova'da Türklerin temel insan haklarının ihlal edildiği en üst kuruluşlarda görüşüldü ve BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine alındı. Kosova'da yaşayan Türk Topluluğu'nun AGİT misyonu tarafından düzenlenen nüfus ve seçmen kayıtlarını sonuna kadar protesto edeceklerine pek inanılmamış olmasa da, bu tepkilerin uzun sürmesi sebebiyle, ilk

²⁸¹ Recepoğlu, Kosova'da Türkçe... a.e., s.121

²⁸² Recepoğlu, Kosova'da Türkçe... a.e., s.131

²⁸³ Recepoğlu, Kosova'da Türkçe... a.e., s.13

defa kayıt formlarını Türkçe bastırmaya karar almış ve AGİT misyonu, çeşitli posterler, ilanlar ve bez afişleri Türkçe bastırarak Türk Topluluğu'nun bu sayımlara katılmaları istenmiştir. Kosova AGİT ve UNMIK en üst heyetleriyle, şefleriyle, KFOR Komutanıyla görüşmeler yapıldı. Fakat Türkler protestolara devam ederek haklarının geri verilmesini istediler ve ikna olmuyorlardı, bu durum BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine getirilmiş oldu ve aynı zamanda Avrupa Parlamentosu'nda da tartışıldı. UNMIK ilk defa trafik yazılarını 06.03.2001'de yazdırmaya başladı²⁸⁴.

“Kosova Türk Topluluğu'na karşı yapılmış olan hak ihlali sebebiyle Türk topluluğu AİHM'e bile başvurmayı düşündü fakat Kosova'da ihlal edilen insan hakları o zamanlar hukuk yoluyla savunulamıyordu. AİHM sadece devletlerarası ve sözleşmesine katılan devletin kamu yönetimi tarafından yapılan insan hakları ihlallerine karşı davanın açılmasına izin veriyordu. UNMIK'in bu mahkemede tüzel kişiliği olmadığından ve Kosova içinde de tüzel kişiliğe sahip olmadığından mahkemede taraf olma gibi bir pozisyonu söz konusu olamıyordu²⁸⁵”.

Günümüzde Türk topluluğu sorunsuzca kendi dilini kullanma hakkına sahiptir. Sayılarının az olmasına rağmen Kosova'daki bazı şehirlerde türkçe resmi dil olarak kullanılmaktadır. Türk dilinin resmi dil olarak kullanılabilir statüsü olan şehirler; Gilan, Mitroviça, Vuçitirn ve Prizren'dir. Toplulukların dillerini kullanım yasasına göre, bazı belediyelerin bu yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekliydi çünkü dillerini kullanabilme hakları yasayla öngörülmüştür. Bu aynı zamanda resmi sözlü yazılı tercümelerde, belediye evraklarında, şahsi evraklarda ve dilekçelerde Türkçe'nin bulunmasını da kapsamaktadır. Türk Topluluğu'nun, belediye çalışanları ile iletişimlerinde bazı sıkıntılar yaşanabilmekte ve belediyeler tarafından aksaklıklar oluşabilmektedir. Topluluk, haklarına erişimi için belgelerini Türkçe dilinde talep ettiklerini, yazılı veya sözlü olarak bildirmek durumunda kalıyorlar. Aynı zamanda Topluluk, bazı belediye memurlarıyla anlaşabilmek adına Arnavutça ya da Sırpça konuşmak zorunda bırakılabiliyor. Belediyelerde resmi belgelerde, Türk alfabesi kullanılmadan yazılan isim ve soyisim yanlışlıklarına oldukça sık rastlanmaktadır, öyle ki, mahkemelerde ya da davalarda kendi kimliklerini doğrulamak zorunda kalmışlardır, bu tür hatalara çok sık rastlanmaktadır. Belediye tarafından sadece

²⁸⁴ Recepoğlu, Kosova'da Türkçe ...a.e., s.136

²⁸⁵ Recepoğlu, Kosova'da Türkçe... a.e., s.205

kimlik ve resmi belgelerde değil, ilanlarda ve belediyelerin yayınladığı bültenlerde de aynı yanlışlıklar ve sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Arnavut çoğunluğu ile irtibata geçmek için çoğunlukla Arnavutça konuşmaktadırlar. Mitroviça'da Sırp çoğunluğunun yaşadığı yerlerde ise çoğunlukla Sırpça konuşmaları onların toplum içindeki dil özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Sivil Toplum Kuruluşu olan “Bahar” Eğitim ve Kültür Merkezi'nin KFOR'un Türk askeri birliğiyle işbirliği içinde Arnavut topluluğu lise öğrencilerinin Türkiye'deki üniversitelerde kayıtlarını yapabilmeleri için Türkçe-Arnavutça kurslar düzenlemiştir. Prizren'de Türkçe'nin resmi dil olması sayesinde birçok yol göstergeleri ve kurumların, bölge ofislerinin tabelaları ve bazı diğer tabelalar Arnavutça, Sırpça ve Türkçe olarak yazılmaktadır.

Günümüzde Kosova'da, Türk dilini diğer toplulukların da kullanmasının sebeplerinden biri bu dilin aileler arasındada konuşulmasıdır, Osmanlı zamanından beri birçok Arnavut, Boşnak aileleri aralarında kendi dilleri yanısıra Türkçe konuşmaktaydı ve birçok aile Türk dili yanısıra Türk kültürünü de benimsemiştir²⁸⁶. Bu aynı zamanda Gorali ve diğer azınlık toplulukları için de geçerlidir. Kosova Türkçesi'nin kullanılışı Türkiye Türkçesiyle aynıdır fakat halk içerisindeki Türkçe, Türkiye Türkçesinden farklıdır, bunun da sebebi tarihte yaşayan iktidarların bu dil üzerindeki baskıları ve diğer ırk ve topluluklarla iç içe yaşanmasıyla meydana gelen etkilenmedir. Kosova medyasında da basılan kitaplar ve gazetelerde de Türkiye Türkçesi kullanılmaktadır²⁸⁷.

Kosova'da Türk Topluluğu'nun kültürel ve dini mirasının katkıları oldukça önemlidir, aynı zamanda bu topluluğun yaşamakta olduğu bölgelerde kültürel mirasın zenginliğini de yansıtmaktadır. Topluluğun dini inançlarını ve görevlerini yerine getirememek gibi engelleri yoktur. Kosova'da yaşamakta olan Türk topluluğu, 2009 yılından bu yana 23 Nisanı resmi Kosova Türk Topluğu bayramı olarak kutlamaktadır. Gilan'da tarihi açıdan büyük önem taşıyan dini yapılar, cami medrese 19.Yüzyılın başlarında yapılmıştır. Bu eserler o dönemin önde gelen imamlarının kabirleri olan önemli eserlerdir. Mitroviça'da bu topluluğun önemli eserlerinden biri olan eski hamam bulunmaktadır ki günümüzde bu hamam şehrin en önemli müzelerinden biri haline gelmiştir. Vuçitirn'da da aynı zamanda Türk hamamları ve

²⁸⁶ Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, Kosova, Prishtinë 2011, s.538

²⁸⁷ Karaibo, a.g.g

Osmanlı döneminden kalan kalesi bulunmaktadır. Bu eserler Osmanlı döneminden bir geçmişe sahiptir. Priştine’de bulunan eserler de oldukça büyük öneme sahiptir ve bunlar yine hem dini hem kültürel olarak sıralanabilir, bunlardan sadece birkaçı; Sultan I. Murat Türbesi, Obiliç Mezgit’i, Lap Camisi, Fatih Sultan II. Mehmet Camisi, Yaşar Paşa Cami, Gazimestan’ın içinde bulunan Bayraktar Türbesi (Kosova Ovası üzerindedir ve Sultan I. Murat Türbesi ile 1389’da yaşanan I. Kosova Savaşı anıtı vardır), Pazar Camii (Çarşı Cami) ve Pirinaz Cami gibi eserlerdir²⁸⁸.

Prizren şehri Osmanlı döneminde çok büyük önem taşıyan şehirlerden biri idi. Prizren, Osmanlı’nın ticari başkenti olarak sayılıyordu ve aynı zamanda Osmanlı zamanında Prizren şehri Osmanlı İmparatorluğu’nun vilayeti idi, bu sebeple Prizren şehri tarihten günümüze kadar Türkler ve Kosova’da yaşayan diğer topluluklar için hem kültürel hem de dini açıdan oldukça büyük önem taşır. Prizren’de bulunan en önemli tarihi eserlerden sadece birkaçı olarak şunları sayabiliriz; Sinan Paşa Cami, Mehmet Paşa Hamamı (Büyük Hamam), Mehmet Paşa Cami, Suzi Cami, Kukli Bey Cami, Kadri Tekkesi, Halvetiye Tekkesi, Orta Çağ’da yapılmış olan kale Osmanlı Devleti döneminde onarılmış ve cami gibi yapılar yapılmıştır. Mamuşa’da Osmanlı’dan kalma bir Saat Kulesi vardır.

Türk Topluluğu’nun yaşadığı bölgelerde, hoşgörü ve saygı hakimdir. Topluluk, özellikle dini ve tarihi bağları olan Arnavut topluluğu olmak üzere Kosova’da yaşayan bütün topluluklarla ilişkilerini iyi sürdürür. 1999 savaşıdan önce Kosova’daki Türk topluluğu dini sebeplerden dolayı, nüfus sayımlarında çoğunlukla Arnavut olarak yazılırdı. Bu sadece Türk topluluğu için geçerli olan bir durum değildi ve Sırp topluluğu hariç, diğer topluluklar da Arnavut olarak yazılır, bu sebeple Türk veya Boşnak topluluğunun sayıları az olarak kayıtlara geçerdi, fakat savaşın bitmesiyle yaşadıkları her yerde Türk topluluğu Türk olarak yazılmaya başladı, bu yüzden topluluk sayısı giderek artmıştır bu özellikle Mitroviça şehri için geçerlidir. Bazıları Arnavutçayı gayet iyi konuşurken, bazıları da diğer topluluklarla işbirliği içerisinde olabilmek için Sırpçayı veya Boşnakçayı da konuşmaktadır. Türk Topluluğu’nun durumun hala gergin olmasından dolayı Kuzey Mitroviça’da çok aktif oldukları söylenemez, fakat güney Mitroviça’da yaşayanların ise belediyelerin

---

²⁸⁸ OSCE (AGİT), Profili e Komunitetit- TURQİT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.13

düzenledikleri aktivitelerde ve belediye Geri Dönüş Ofislerinde oldukça aktif oldukları söylenebilir.

Türk topluluğu kültürel hoşgörünün hakim olduğu bir çevrede yaşamaları için bütün toplulukları buna teşvik etmektedir. Örneğin, Kültür Derneği olan “Gerçek”, Türk ve Arnavut gençleriyle birlikte uyuşturucu kullanımına karşı tiyatro gösterisi düzenlemişlerdir. Bir sivil toplum ve yardım kuruluşu olan ve üyelerini Türk kadınlarının oluşturduğu “Hanımeli” kadınlara yönelik çok farklı faaliyetler düzenlemektedir. Bu dernek, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda çalışmalar ve toplantılar düzenlemektedir. Bu dernek aynı zamanda, Boşnak ve Arnavut kadınların katılımıyla, kadınlar için çok çeşitli eğitim faaliyetleri düzenlemektedir. “Bahar” Kültür ve Eğitim Merkezi ise, 23 Nisan’da topluluğun resmi bayramını yaşatmak adına, çok çeşit kutlamalar ve tiyatro gösterileri düzenlemektedir. Türk topluluğu, Prizren bölgesinde sürdürdükleri siyasi ve kültürel yaşamda önemli role sahiptir, Topluluk günümüzde de toplumsal ve çok kültürel faaliyetlerde katkıda bulunmaktadır. Prizren şehrinde de tüm ülkede olduğu gibi oldukça fazla sivil toplum kuruluşları, kültürel dernekler mevcuttur. Bunlardan bazıları; dernek olarak “Doğru Yol” Derneği, “Filizler” Derneği ve “Mesk” Derneği”, “Zübeyde Hanım” Türk Kadınlar Derneği, tiyatro olarak “Rumeli” tiyatrosu “Nafiz Gürcüali” tiyatrosu ve Türk Müziği Konservatuvarı gibi. Aynı zamanda kültür, eğitim, kültürel faaliyetler ve Türk geleneklerini tanıtmak amaçlı kurulan diğer dernekler ve kuruluşlar mevcuttur²⁸⁹.

D) KOSOVA’da GORALILAR

1) Tarih, Nüfus ve Yerleşim

Bazı araştırmacılar ve tarihçilerin yapmış oldukları tespitlere göre, Avar, Bulak, Peçenek, Oğuz ve Kuman gibi diğer Türk boyları Balkanlarda yerleşim alanları oluşturduktan sonra birçok sebeplerden dolayı, her boy farklı alanlara yerleşip yaşamlarını sürdürmeye devam etmiştir. Ebubekir Sofuoğlu da çalışma ve araştırmalarında aynı zamanda Gora Topluluğu’nun, Kuman ve Peçenek Türk

---

²⁸⁹ OSCE (AGİT), Profili e Komunitetit- TURQİT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.14

boylarından olduklarını öne sürmektedir²⁹⁰. Uzun yıllar boyunca Goralıların kimler olduğuna ya da ırk veya etnik kökenlerine dair birçok tartışmalar yürütülmüş ve çeşitli tezler ortaya atılmıştır. Bilim adamları, tarihçiler, sosyolog ve dincilerin Goralıların kimler olduğuna dair bugüne kadar yaptıkları araştırmaların çoğu objektiflikten uzak, yüzeysel ya da siyasi yönlendirmelerin etkisi altındadır. Ancak araştırmacıların hemfikir oldukları görüş, Osmanlı ordularının Balkan topraklarına çıktığı zaman Goralı, Torbeş ve Pomakları bulduğudur. Fakat Bulgar Makedon, Sırp, Rus yada Yunan tarihçileri, Goralıların İslamlaştırılmış olduklarını öne sürmektedirler ayrıca bu ülkeler Goralıların onların ırkına ait olduklarını öne sürmektedir. Dragaş Belediyesinden 15 kilometre uzaklıkta bulunan Brod, Gora köylerinden biridir. Burası Osmanlı döneminin bölgedeki önemli ticaret merkezlerinden sayılırdı. Makedonya-Kosova sınırı yanı başında bulunan bu köy halkının çoğu, Osmanlı askerinin bölgeden ayrılması üzerine Türkiye’ye göçetti. Bu göç 1999 Kosova Savaşına kadar aralıksız sürdü. 1999 yılı Kosova Savaşı sonrasında bölgede göç dalgaları yaşanmaya devam etti²⁹¹. Goralılar, savaşın ardından baskı, yağmalama ve saldırıların hedefi oldu.

Gora üzerine çeşitli araştırmalar yapıldığını ve çeşitli tezlerin ileri sürüldüğünü dile getiren Brod’un “DAG” Kültür ve Araştırma Merkezi Başkanı Yahya Maznikar, yapılan bu araştırmalar hakkında şunları anlatıyor²⁹²: “1876 yıllarındaki ve Osmanlı belgelerindeki kayıtlara göre bu bölgede yaşayan Goralılar, kendilerini Türk olarak bildirmişlerdir” diyen Maznikar, Osmanlı yönetiminin ayrılışı ardından Sırp-Hırvat-Sloven Krallığında ve Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti kayıtlarında Goralıların kendilerini Türk olarak bildirdiğini ifade ediyor. Birçok doğum kayıt belgesi de bu halkın kendilerini Türk olarak bildirdiklerini kanıtlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası baskı ve asimilasyon girişimleri sonucu Gora bölgesinden Türkiye’ye göçlerin yine ivme kazandığını kaydeden Maznikar, 1971’de Gora’dan 5.000 kişilik bir gurubun daha Türkiye’ye yerleştiğini anlatmış ve sözlerine şöyle devam etmiştir: “Osmanlı arşivlerinde Gora

²⁹⁰ Sofuoğlu Ebubekir, Taşdelen Musa, Şan Kemal, Hira İsmail, Kırbaç Selçuk, **Şar Dağlarındaki Genetik Şifreler Gora Abidesi**, Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği, FsfPrint House, İstanbul, s.20

²⁹¹ Bekaj Armend R, **a.g.e.**, s.38

²⁹² Ebubekir Sofuoğlu Brod’un “DAG” Kültür ve Araştırma Merkezi Başkanı Yahya Maznikar’ın Goralılar üzerine yapmış olduğu araştırma sonucunda varmış olduğu tezine, kitabında yer vermiştir.

bölgesinde yaşayan halkın Türk olduğu ve Osmanlıdan önce buraya yerleşen Türk kavimlerinden olduklarını vurgulamıştır”. Osmanlı’nın ayrılışı ardından buranın halkına yönelik Pan-Slavluk ve asimilasyon hareketleri başlatılmış, direnenler ya öldürülmüş, ya da göçe zorlanmışlardır. Bu asimilasyon, günümüzde de açık olmasa bile dolaylı bir şekilde sürmektedir...²⁹³”.

Sofuoğlu aynı zamanda, “Makedon ve Bulgarların yanısıra Sırlar da Goralıların Sırp olduklarının beyanında bulunduklarını ve bunu da bilimsel olarak ispatlamaya çalıştıklarını belirtiyor. Goralıların Sırp olduğu tezi, Sırlara yakınlığı ile bilinen Fransızlarca da savunulmakta hatta bölgede görevli Fransızlar’ın da Sırlara bu konuda destek sağladığını” belirtmektedir.

Goralılar üzerine olan bu kadar uluslararası ilgiye ve yukarıda sayılan birçok milletin Goralıları kendilerinden göstermeye çalışmasına rağmen, çoğu Goralı kendilerini Türk belirtmektedir. Goralılar, Osmanlı’nın yapmış olduğu, Yemen dahil bütün savaflara katılmışlar, 1878 Osmanlı-Rus Savaşında Gora Taburu diye adlandırılan bir tabur oluşturmuşlardır. Hatta Osmanlı’nın Balkanlardan 1912 yılında çekilmesinden üç yıl sonra, gruplar halinde Çanakkale Savaşına katılan birçok Goralı genç, Çanakkale Savaşında şehit olmuştur²⁹⁴.

Tülin Çoruhlu’ya göre, “Goralılar, Asya steplerinden at üzerinde uzun bir yolculukla engin coğrafyalar aşmış, Karadeniz’in kuzeyinden geçerek Balkanlara inmiş ve kendilerine Şar Dağlarını yurt seçmişlerdir. Eski yurtlarındaki yaşamlarını Gora’ya taşımışlar ve doğal olarak aynı coğrafyayı paylaştıkları diğer topluluklarla kültürel etkileşim içerisinde bulunmuşlardır. Ayrıca, asker bir millet olan Hunların torunları ve Kıpçakların devamı oldukları için, Goralılar, kendileri gibi yurt edinme amacıyla ve ancak farklı bir noktadan bölgelerine ulaşan soydaşları Osmanlıları benimsemiş, onlarla kaynaşmış ve onların askeri olmuşlardır...”²⁹⁵.

Gora topluluğu Müslüman bir topluluktur ve ağırlıklı olarak Prizren bölgesinde bulunan Dragaş Belediyesinde ve yaylalarında yaşamaktadır. Gora, Sırpça’da Dağ anlamına gelmektedir. Goralılar Makedonya, Kosova ve Arnavutluk, devletlerinin sınırının kesiştiği yerler olan ve genellikle Kosova’nın güneyinde

---

²⁹³ Sofuoğlu, a.g.e., s.30

²⁹⁴ Sofuoğlu, a.g.e., s.31

²⁹⁵ Çoruhlu Tülin, **Kayıp Mirasın İzinde GORA Halk Sanatları**, Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği, İstanbul 2007, s.160

yaşamaktadırlar. Goralı topluluğu aynı zamanda, Makedonya’da, Sırbistan’da, Bulgaristan’da, Arnavutluk’ta, Yunanistan’da ve Türkiye’de de yaşamaktadır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sınırların çizilmesiyle Gora bölgesine ait birçok köy 2 farklı devlet sınırları içerisinde kalmıştır ve yaşadıkları toprak bütünlüğü küçülmüştür.²⁹⁶ Makedonya’da üç köy, Arnavutlukta ise dokuz Gora Köyü kalmıştır. Gora bölgesinde nüfus büyüklüğüyle bilinen öne çıkan üç köy Dragaş, Brod ve Resteliça köyleridir. Goralılar Kosova nüfusunun %40’ını oluşturmaktadırlar. Goralılar, Makedon diline yakın dil lehçesini konuşurlar fakat Türk dili kökenli kelimeler kullanırlar. Gora dili Kosova’nın hiçbir belediyesinde resmi dil olarak geçmez ve topluluk resmi dil olması için de hiçbir talepte bulunmamıştır. Goralıların çoğu kendi ana dili olan “Goranski” (bizim dil) olarak adlandırdıkları dili kullanmaktadırlar²⁹⁷. Resmi dil olarak ise Sırp ve Boşnak dillerini kullanmaktadırlar. Goralıların çoğu kendini Goralı, pek az sayıda kişi ise kendilerini Boşnak olarak tanımlamaktadır, bu genelde siyasi sebeplerden kaynaklanmaktadır. 1991 sayımlarına yansıyan Gora bölgesi sonuçlarında, Goralılar Müslüman olarak yazılmıştır²⁹⁸. O zaman Boşnak tanımı goralılar için geçerli değildi, şimdiki Dragaş Belediyesi’ne Arnavut Topluluğu’nun çoğunlukla yaşadığı Opoja bölgesi de katılmıştır. Gora Topluluğu 5-6 Mayıs’ta Curcevdan (Aziz George Günü) kutlamaları düzenlemektedir. Katolik ve Ortodoks Hristiyanların aksine, Gora topluluğu bu günü dini anlamda kutlamamakta, sadece İlkbaharın başlangıcını işaretlemek amacıyla sembolik olarak kutlamaktadır. Prizren şehrinde de 5 Mayıs’ta baharın gelişini sembolize eden ve Karabaş olarak bilinen kutlamalar düzenlenmektedir.

50’lerin başında, Gora bölgesinde yaşayan Gora topluluğu, zor ekonomik şartlardan kurtulmak ve yüksek öğrenimlerine devam etmek amacıyla, Kosova’nın diğer şehirlerine ve birçok Balkan ülkesi dahil olmak üzere Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Goralıların büyük bir çoğunluğu Priştine’ye yerleşmiş ve bazıları

---

²⁹⁶ Hadzhi, **a.g.g**

²⁹⁷ OSCE (AGİT), Profilet e Komuniteteve Të Kosovës, Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS, s.3

²⁹⁸ 1991’den önce ve sonra Kosova Boşnakları ve Goralıları din azınlıkları olarak sadece Müslüman tanımlamasıyla devlet kayıtlarına kayıtlıydılar, oysaki Müslümanlar Sancak Bölgesi’nden gelen Boşnaklardı. Günümüzde Boşnak tabiri kullanılan topluluklar Torbeşler’dir. Kosova’da yaşayan Goralılar ise Goralılar olarak kalmıştır.

kendilerini Boşnak olarak tanımladığı gibi, birçoğu da etnik kimliklerini beyan etmemektedirler. Prizren şehrinde, bu topluluğa yönelik nüfus dağılımı hakkında çok az veri bulunmaktadır, çünkü bu şehirde yaşamakta olan çoğu Goralı kendilerini Arnavut, Boşnak ya da Türk olarak göstermiştir. Gora topluluğu ile diğer önemli hususlar; ekonomik sebeplerle oluşan göçler ve okullarda Boşnak ve Sırp dillerinde gördükleri eğitimidir. Boşnak ya da Sırp eğitim plan ve programıyla eğitim görmeleri ve sistemin bölünmesi dolayısıyla çoğu Goralı genç mağdur olmakta, siyasi olan bu husus toplumun bölünmesine de sebep olmakta ve aynı zamanda kamu düzenini de olumsuz etkilemektedir²⁹⁹.

Goralı topluluğu, Kosova'nın birçok şehrinde yaşamaktadır. Fakat çoğunluk olarak Dragaş Belediyesi ve bu belediyeye bağlı köylerde yaşamaktadır. Goralıların yaşamakta olan şehirler: İpek, Kosova Ovası, Graçanica, Priştine, Prizren, Dragaş ve Dragaş belediyesine bağlı 16 köyde ikamet etmektedirler. Gora bölgesi kayak pistleriyle ve şifalı bitkileriyle ünlüdür. Gora'da 26 köy bulunmaktadır³⁰⁰.

Goralıların nüfus değerlendirmesi ise şöyledir; nüfus sayımı yapılırken, Kosova'nın bazı şehirlerinde Goralılar kendilerini Türk, Arnavut ya da Boşnak olarak göstermişlerdir (Bkz.Tablo 3-4). 1991 sayımlarında Goralılar kendilerini genelde sadece Müslüman veya Yugoslav olarak yazdırdılar. Yapılan sayımdaki mevcut sayıları 16.112 iken, şimdilerde ise 13.000 civarındadır.

Bazı şehirlerde kamusal hayata aktif olarak katılmasalar da, Dragaş Belediyesi'nde sayıları daha çok olduğu için en fazla katılım bu belediye bölgesinde olmaktadır. Goralı ve Boşnakların politik açıdan da ayrımı yapılmaktadır. Aynı anda hem Boşnak hem de Goralı siyasi partileri mevcuttur³⁰¹. Bu partilerden bazıları; Gradzanska Inicijativa Gore (GIG); Stranka Demokratske Akcije (SDA); Demokratska Stranka Vatan (DSV, VAKAT koalisyonunun üyesi olarak); Nova Demokratska Stranka (NDS); Centralna Demokratska Unija (CDU)'dir³⁰².

STK "Omladinska Organizacija Gore", gençlik, kültür ve spor; STK "Vatan", geri dönüş ve kültür; STK "Stars", gençler, kadınlar, eğitim ve kültür; STK "Biser",

²⁹⁹ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS , **a.g.m.**, s.4

³⁰⁰ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS , **a.g.m.**, s.19

³⁰¹ Merkez Seçim Kurulu resmi sitesi . http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/rezultatet_e_pergjithshme_eyeodbpohj.pdf (29.03.2016)

³⁰² OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS , **a.g.m.**, s.22

kültür; STK “Shara”, tarım; STK “Atlantik Klub”, insani yardım konuları ile ilgilenmektedir. Gora Demokratik Girişimi (DIG), kalkınma, demokratikleşme ve insani yardım için faaliyet göstermektedir. Radio “Bambus”, Gora halkının bilgilendirilmesini sağlayan radyodur. Resteliça köyündedir ve sahibi Nesim Hodza’dır. Radio “Gora”, Gora’daki bütün köylerde sinyali olan, bilgilendirici ve tanıtıcı radyo olarak hem Boşnakça hem de Sırpça yayın yapan radyodur. Sahibi Nuhija Tairovci’dır. Radio “Shari”, bilgilendirici, tanıtıcı, çoğunlukla Arnavutça yayın yapan radyodur, fakat hem Sırpça hem Boşnakça da yayınlar sunmaktadır³⁰³.

2) Siyasal Haklar

Kosova’da yaşamakta olan Gora topluluğu birkaç olay hariç, engelsiz ve güvenli hareket özgürlüğüne sahiptir. Goralıların bir kısmı Arnavutçayı oldukça akıcı konuşmaktadır ve bu onlara Kosova kurumlarında ve diğer işlemlerde kolaylık sağlamaktadır. Gora topluluğu temsilcileri ile Kosova Polisi arasındaki işbirliği oldukça iyidir, topluluktan Kosova genelinde 2010’da polis memuru olarak kayıtlı görev yapanların sayısı 38 erkek ve iki kadın polis memuru olarak görülmekteydi. Kosova polisi raporlarına göre, Gora Topluluğu’nun endişeleri, Arnavutlukta yaşamakta olan Arnavutların sınırlarından geçerek Gora bölgesinde hırsızlık yapmaları, topluluğu ciddi zararlara uğratmalarından kaynaklanmaktadır. Topluluk, kamu veya özel seyahat araçları ile Kosova genelinde hareket özgürlüğüne sahiptir. Ancak arnavutça dilini bilmeyenler, Arnavutların ağırlıklı yaşamakta olan bölgelere gitmekten kaçınmaktadırlar. Goralı polis memuru olarak, Prizren’de 18, Dragaş Polis İstasyonunu’nda ise 15 polis memurunun görev yapmaktadır. Dragaş’ta, en yüksek derecedeki görevlerden bir tanesi olan Karakol Müdür Yardımcısı olarak atanan bir polis mevcuttur. Dragaş Belediyesi Meclis Üyesi olarak, topluluk güvenliği için iki Goralı, yerel konsey ve kamu güvenliğinin temsili için çalışmaktadır³⁰⁴.

Gora Topluluğu’nun uyum sağlayamamasındaki başlıca engeller, çalışma koşullarının yeterli olmaması, geçim ve eğitim sisteminin seçimi ile bağlantılı zorluklardır. Bu hususlar geri dönüş ve yerinden edilmiş kişiler için oldukça büyük bir engel teşkil etmektedir. Bazıları çoğunlukla Orta Avrupa ülkelerine göçederken,

³⁰³ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS , a.g.m., s.28

³⁰⁴ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS , a.g.m., s.5

çoğu 1999 yılında çatışma sonrasında Kosova'yı terkederek Sırbistan'a göçetmiştir. Bu göçlerin sebebi, uzun vadeli ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesi konusundaki belirsizlik ve güvenlik endişelerinden kaynaklanmıştır³⁰⁵. Dragaş Belediyesine dönen ailelerin çoğu, çeşitli yardım kuruluşlarından, evlerinin onarılması, gıda ve doğrudan parasal yardım gibi konularda yardım almışlardır. BM Mülteci Yüksek Komiserliği, geri dönenlerin sayısının rakam olarak çok büyük olmadığını açıklamıştır. 2009 raporlarına göre, topluluktaki birçok ailenin iş bulmak amacıyla Bosna Hersek, Makedonya ve Batı Avrupa'ya göçetmiştir. Prizren bölgesinde bulunan Dragaş Belediyesinin 2009 yılı raporlarına göre, UNDP tarafından sekiz evin yeniden inşası, BMMYK ve Danimarka Mülteci Konseyi tarafından 19 evin yeniden inşa edilmesi ve onarılması için malzeme sağlanmıştır. Ayrıca 2009 yılında, 27 Goralı'ya BMMYK tarafından finanse edilmiş gıda ve ev eşyası yardımlarında bulunulmuştur. Aynı zamanda Mercy Corps ve Danimarka Mülteci Konseyi tarafından küçük ölçekli gelir getirici işler kurmaları için mali destekte bulunmuşlardır³⁰⁶. Belediyeler tarafından yönetilen, geri dönüş programları Dragaş Belediyesinde diğer belediyelere göre daha az etkili olmaktadır. Fakat Belediyenin geri dönüş stratejisinde 10 evin yeniden inşaatı, 20 evin restorasyonu ve 30 küçük çaplı iş alanının kurulması öngörülmektedir. Dragaş Belediyesince düzenleyecek olan projelerin maliyetleri, Kosova Hükümeti tarafından finanse edilecektir. Başta Batı Avrupa olmak üzere, dönenlerin çoğu belediyelere kaydını yaptırmaktadır, bu da almaları gereken yardımlardan yoksun kalma korkusundan kaynaklanmaktadır. Dönmüş olanların birçoğu da yine Batı Avrupa'ya tekrar göçetme niyetinde olduklarını açıkça dile getirmektedir. Topluluk uluslararası kuruluşlardan gelen yardımları kabul etmektedir. Belediyelerin bu topluluğa yönelik ayırmış oldukları fonlar oldukça yetersiz olduğundan ve yeniden uyum sağlayamamaları geri dönüşlerin gerçekleşmesi oldukça zor gibi görünmektedir.

Gora topluluğu Sırbistan ve Kosova kurumlarının hizmetlerinden yararlanmaktadır. Sırbistan tarafından ücretsiz olarak sağlık ve daha birçok farklı alanda yardımlar sağlanmaktadır. İpek'te yaşamakta olan Gora topluluğu, sadece

³⁰⁵ Kosovo; **Durable solutions still elusive 13 years after conflict, a profile of the internal displacement situation**, 10 Ekim, 2012, s.76

³⁰⁶ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.7

kurumlar tarafından sunulan yardımlara güvenmektedirler. Priştine’de yaşayanlar, Kosova’nın yanısıra, Sırbistan kurumları tarafından gelen hizmetleri kullanırlar. Bazılarının, Belgrat’tan aldıkları sosyal yardım ve emekli maaşlarının yanısıra, 1999’dan önce asgari ücretle kamu sermayeli şirketlerde çalışanlara ek maaş ödenmektedir. Prizren şehrinde de topluluk iki taraftan da yararlanmaktadır. Dragaş ağırlıklı olmak üzere, Sırbistan tarafından gelen yardımlar oldukça fazladır. Sırbistan tarafından finanse edilen sağlık ve eğitim hizmetleri, Sırbistan Cumhuriyeti tarafından desteklenen Gora belediyesi tarafından yönetilmektedir. Gora’da iki sistemin hakim olması nedeniyle topluluğun zorluklarla ve anlaşmazlıklarla karşılaşması oldukça sıktır³⁰⁷.

Gora topluluğu, Kosova ve Sırbistan kurumları tarafından sağlanan programlar ve kamu hizmetlerinden halen yararlanmaktadır. Kosova Cumhuriyeti, Arnavut çoğunluğa kendi kurumlarından sağladığı hizmetleri, Goralılara da sağlamaktadır. Topluluk sağlık, eğitim ve kamu hizmetlerine ücretsiz olarak erişebilmektedir. Goralılar goranca dili yanısıra konuşma dili olarak sırpsça ve boşnakçayı kullanmalarına rağmen, bazı şehirlerde arnavutça ve türkçe dillerini ağırlıklı konuşmaktadırlar.

Goralı topluluğuna Kosova kurumları tarafından sunulan hizmetlere rağmen, tercihleri Sırbistan tarafından finanse edilen hizmet merkezlerinden yana olmaktadır.³⁰⁸ Gora topluluğu, yaşadıkları Gora bölgesinin bazı köylerindeki kanalizasyon ve su bağlantıları kendileri idame ettirdikleri için, aidat ödeme sorumlulukları bulunmamaktadır. Büyük yerleşim yerlerinde ise özellikle su sistemi bağlantıları son yıllarda yeniden inşa edilmiştir ve bunlar aidatlara bağlıdır. Bakımı yapılmayan su sistemleri ise onarım gerektirmesine rağmen halen çalışmaktadırlar. Gora topluluğu da diğer topluluklar gibi birikmiş elektrik borçlarından dolayı, elektrik kesintileriyle karşı karşıya gelmişlerdir. KEK (Kosova Elektrik Kurumu) ile yapmış oldukları anlaşma kapsamında, belediyeye bağlı olan her köyde elektrikten istifade eden bütün kayıtlı tüketicilerin liste halinde sunulması talep edilmiştir. Borçların silinmesi için imzalar toplandı, tüm bu yapılan girişimler neticesinde, toplanan bilgilerin mahkemeye sunulmak üzere kullanılması ve Gora Topluluğu’nun

³⁰⁷ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS , a.g.m., s.8

³⁰⁸ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS , a.g.m., s.10

önceki borçlarından muaf tutulması gerektiği savunuldu. KEK yerel ofisi, topluluktan toplanan imzalar ile Belediyelerden talepte bulunmuş ve elektrik sorunu ile ilgili bir sonuca varılması için gerekli işlemleri başlatmıştır.

Gora topluluğu, adalet hizmetlerinden diğer topluluklar gibi istifade edebilmektedir. Adalete erişme kaygıları yoktur, adli makamlarda temsilcileri bulunmamaktadır. Bazılarının Arnavutça bilmeleri duruşmalarda zorlukla karşılaşma olasılığını azalttığı gibi, bazı davalar da tercümanların hazır bulunmasıyla görülmektedir. Mahkeme hizmetlerinden ücretsiz faydalanırlar. Diğer topluluklarda da olduğu gibi davaların yavaş sonuçlanmasından oldukça muzdariptirler, Dragaş Belediye Mahkemesi'nde tercüman olarak beş ve ceza mahkemesinde ise iki kişi çalışmaktadır³⁰⁹.

Goralı topluluğun, Kosova Meclisinde biri Boşnak diğeri de Goralı olmak üzere iki temsilcisi bulunmaktadır. Goralı milletvekilinin bir sandalyesi, Srpska Lista (SL) partisinden Adem Hodza'ya aittir, ikamet yeri Gračanica'dır. Diğer milletvekili de hem Goralı hem de Boşnakların çıkarlarını temsil eden VAKAT partisinden Duda Balje'dir, Prizren'de ikamet etmektedir. Bu iki milletvekili, yapılan son 08 Haziran 2014 tarihli seçimde parlamentoda sandalye kazanmıştır. Topluluktan birkaç kişi Kosova Bakanlığı'nda çalışmaktadır. İpek Belediye Parlamentosu'nda temsilcileri bulunmamaktadır. Prizrende ise oldukça aktif halde çalışmaktadırlar. Siyasi, kamusal ve sivil hakları koruma yönünde oldukça aktiftirler. Goralıların genel olarak kendilerine ait elektronik veya yazılı medyaları yoktur. Bazı bölgelerde sosyal olarak oldukça aktiftirler. Gora topluluğu, özellikle Prizren ve Dragaş belediyelerinde olmak üzere toplumda aktif rol oynar. Dragaş Belediyesi'nde Belediye Meclisi, Belediye Koalisyonu ve Topluluklar Komisyonu'nda da temsilcileri vardır. Ayrıca, Goralı ve Boşnaklar arasında varılan anlaşma sonucunda, topluluklar için bir Belediye Meclisi Başkan Vekili ve Belediye Başkan Yardımcısı olarak bir Goralı seçilmiştir. Belediye Topluluk Ofisi'nde bir Goralı, Geri Dönüş Ofisi'nde bir Goralı çalışmakta ve belediyelerde genel itibarıyla belediye görevlerinde % 32 oranında Goralı ve Boşnak çalışmaktadır. Topluluktan, kadın hakları için çalışan sadece bir kadın temsilci vardır. Dragaş Belediyesi kadınlarla ilgili faaliyetleri nadiren

---

³⁰⁹ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS , a.g.m., s.12

düzenlemektedir. Topluluk faaliyetleri de nadiren gerçekleşmekte, ama genelde topluluk faaliyetleri sivil toplum örgütleri tarafından düzenlenmektedir. Gora'da 2007 yılında kurulan, Gora radyo istasyonu olarak çalışan ve topluluk hakkındaki haberleri ulaştıran bir radyo istasyonu vardır. Bu radyoda topluluk hakkındaki bilgiler verilmekte, bunun yanısıra Özgür Avrupa Radyosu ile işbirliği içerisinde bazı haberler anadilde sunulmaktadır. Radio Bambus ise sadece Resteliça da yayın yapmaktadır ve yerel haberleri kapsamaktadır. İki radyo da yardım kuruluşlarının sağladığı yardımlar (%80) aracılığıyla yayınlarını sürdürmektedir. Reklam fonlarından % 20 oranında katkı sağlamaktadırlar. Dragaş'ta Arnavut radyosunda da Goralı topluluğu için Goranca dilinde günlük yayın süresi ayrılmıştır. Goralı topluluğu kamu olsun, yasama ve yürütme olsun oldukça aktif bir topluluktur³¹⁰.

3) Ekonomik Haklar, Sağlık, İstihdam, ve Sosyal Haklar

Gora Topluluğu'ndan bazıları kamuda çalışırken, büyük bir bölümünün ana geçim kaynağı tatlıcılık, köfte ve börek dükkânları gibi aile işletmeleridir. Kamu sektöründe ise genellikle, okullar, belediye meclisleri, posta ve telekomünikasyon işlerinde çalışmaktadırlar. Goralıların çoğu, tarım ve mevsimlik işlerinde çalışırken, Gora Belediyesinin idaresinde çalışanlar gibi, Sırp okullarında çalışan Goralıların da sayısı oldukça yüksektir. Ancak yine de Gora'da işsizlik oranı oldukça yüksektir. Topluluktan bazıları yurtdışında bulunan aile üyelerinin yardımlarından faydalanmaktadır³¹¹. Emeklilik ve sosyal refah Kosova ve Sırbistan'a ait kurumlar ile sağlanmaktadır. Kosova'nın en az gelişmiş belediyelerden biri olan Dragaş Belediyesi'nin, iş olanaklarının oldukça düşük olması nedeniyle, Gora'da yaşamakta olan kadınlar ve kızlar en çok mağdur kalan kesimdir. Kadınlara iş olanakları sunulmadığı gibi, birçok genç kız da lise ve üniversite eğitimine maddi sıkıntılardan dolayı devam edememektedir. İş imkânlarının daha yüksek olduğu şehirlere ulaşım araçlarının yetersiz olması iş imkânlarını oldukça kısıtlamaktadır. Ailelerin bazıları hayvancılık, tarım ve arıcılıktan gelirlerini sağlamaktadırlar. Sırp eğitim sistemine göre çalışanlar, Sırbistan hükümetine bağlı olan kurumlarda çalışanlar, eski Sırp

³¹⁰ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS , a.g.m., s.12

³¹¹ Demir Misini, Mühendis, (26.07.2014), "Gora'da Goralı Topluluğu" konulu görüşme, Prizren

kurumlarında asgari ücretle çalışanlar da dahil olmak üzere bu kişilere emeklilik de dahil çeşitli mali yardımlar Sırbistan Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir³¹².

Savaşın bitmesiyle birlikte bölgede güvenliği BM sağlamıştır. Bu bağlamda Gora ve Dragaş'ın güvenliğini de BM askeri gücü içinde görevli Türk Birliği yapmıştır. Kosova Türk Taburu'nun karargâhı Prizren'de, bu tabura bağlı Dragaş Bölüğünün merkezi ise Dragaş'da bulunmaktadır. Dragaş'da halen görev yapan Türk birliği, savaş sonrasında destek sağlamış, sosyal yardımda bulunmuştur. Gora Topluluğu'na, sağlık, maddi destek, bölge güvenliğini sağlamak gibi daha birçok yardımları olmuştur.

Kosova kurumları tarafından sunulan sosyal hizmet yardımlarından Arnavutlar kadar tüm Goralılar da istifade etmektedir. Fakat özel sektörde ve kendilerine ait iş yerlerinde çalışanların sayısının az olması ve sonucunda işsizlik yüksek olduğu halde, sosyal yardımlardan yararlanmak için başvuranların sayısı oldukça düşüktür. Dragaş Belediyesine bağlı olan Gora Topluluğu'ndan 326 Goralı aile, 109 Sırbistan mali yardım kuruluşundan yardım almaktadır. Ayrıca, okula giden çocuklar Sırbistan müfredatına göre eğitim görmektedirler. Sosyal hizmetlerden yararlananlar genelde yaşlılar ve kadınlardır. Yeterince kaliteli eğitim göremedikleri için kadınlar, sosyal aktivitelere katılamamakta ve çalışma imkânlarından yararlanamamaktadırlar. Yüksek eğitim görebilmek için diğer şehirlere ulaşım imkânları kısıtlı olduğundan çoğu okumaya devam etmemektedir.³¹³

1999'dan sonra Goralı Topluluğunun, evleri ve iş yerlerinin gaspedilme vakaları oldukça yüksekti. Dragaş'ta yaşayan ve çalışanların birçoğunun iş yerlerinin yasadışı olarak ellerinden alındığına dair ihbarlarda bulunulmuş. Günümüzde Goralı topluluğu bu tarz sorunlarla karşılaşmadığı gibi, mülkiyet ve barınma konusunda da sorunlar yaşamamaktadır. Prizren bölgesi de, topluluğun özel ve ticari mallarının kullanımı için sınırsız erişim imkânlarına sahiptir. Goralı topluluğu için önemli bir gelir kaynağı da büyükbaş hayvan yetiştirme ve tarım işletmelerinin kurulmasıdır. Aynı zamanda topluluğun önemli bir diğer gelir kaynağı olan "Şar Proizvodi" Şirketi'nin özelleştirilmesi süreci, bu meralarda büyükbaş hayvanların otlama

³¹² OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS a.g.m, s.4

³¹³ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS , a.g.m., s.9

alanlarının yok olacağı ve birçok doğal kaynağın kullanılmasından yoksun kalınacağı durumu Goralı topluluğunca endişeyle karşılanmaktadır³¹⁴.

Goralı topluluğu Kosova ve Sırbistan tarafından finanse edilen ve onlara sunulan sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadır. İpek'te yaşayanlar sadece Kosova kurumlarının sunduğu hizmetleri tercih etmektedir. İpek'te yaşamakta olan Goralıların çoğu Arnavutça ağırlıklı konuşmaktadır. Priştine yakınlarında ikâmet edenler ise Sırbistan kurumlarından yararlanmaktadır. Bu hizmetlerden genelde ağırlıklı olarak Graçanica Belediyesi sorumludur. Kosova Ovası'nda yaşayanlar da bu yardımlardan ücretsiz faydalanmaktadır. Prizren bölgesinde, özellikle Dragaş Belediyesindeki tıbbi hizmetler rahatça kullanılabilir. Sosyal yardım alan Goralılar için Dragaş Belediyesi özellikle yaşlı, çocuk ve kadınların ücretsiz hizmetlerden yararlanmasına dikkat etmektedir. Fakat sağlık kurumlarının köylerden uzak olması, en fazla kış aylarında sağlık kurumuna ulaşım eksikliğinden dolayı zorluklar yaşanmaktadır. Belediye bu tür sorunlara halen bir çözüm getirememiştir. Bu yüzden sağlık merkezleri, halkın bu tür yardımlardan istifade etmesi için gerektiğinde ambulanslar göndermektedir³¹⁵.

4) Kültürel Haklar, Dil, Din, Eğitim

Dragaş Belediyesinde, Sırbistan tarafından açılan okullar vardır. Bazı aileler çocuklarını eğitim görmeleri için bu okullara göndermektedir. Sırbistan eğitim müfredatına göre çalışan okullarda ders kitapları Sırbistan'dan getirilmektedir. Gora bölgesinde Sırbistan müfredatına göre çalışan 6 ilkokul ve 1 lise vardır³¹⁶. Kosova'da yürütülen ikili okul sistemleri, Goralı öğrencilerin Kosova'da iç içe olmaları için zorluklar yaratmaktadır. İpek ve Priştine'de yaşamakta olan Goralılar, az sayıda olmalarına rağmen Kosova eğitim sistemine uyum sağlamışlardır. Bu şehirlerde çocuklar genelde Arnavutça ya da Boşnakça eğitim görmektedirler³¹⁷. Bu şehirlerin çevresinde, Sırpların ağırlıklı yaşadığı köylerde Sırp ders müfredatıyla çalışan Sırp

³¹⁴ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.13

³¹⁵ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.11

³¹⁶ İsljam Salihi, Kıdemli Program Asistanı, , 22.07.2014, Goralılar'ın eğitim durumuna ilişkin görüşme, Prizren AGİT Ofisi.

³¹⁷ Dil Komisarı Ofisi 'Kosova'da dil hakları denetlenmesi ve değerlendirmesi', http://www.komisioneri-ks.org/repository/docs/Anglisht_Finale_160315.pdf, (18.03.2016)

okulları vardır. Gora'nın Mlike köyünde lise öğrenimine kadar eğitim veren bir okul vardır, komşu köylerde yaşamakta olan çocuklar da bu okula gitmektedir. Dragaş'ta ise ilkokuldan liseye kadar Boşnakça dilinde ve Kosova eğitim müfredatına göre çalışan okullarda eğitim gören öğrenciler de vardır. Gora'da Sırp okullarına giden öğrenciler, liseler de dahil olmak üzere, Sırbistan Hükümeti tarafından finanse edilen bedava ulaşım hizmetlerinden yararlanmaktadır. Liseden mezun olan öğrencilerin çoğu üniversite öğrenimi görmek için Kuzey Mitroviça veya komşu ülkelerdeki üniversiteleri tercih etmektedirler. Kızların çoğu ulaşım eksikliği, maddi durumlarının iyi olmaması ve hareket özgürlüklerinin sınırlı olmasından dolayı üniversite öğrenimini tamamlayamamaktadır³¹⁸. Kosova genelinde özellikle Prizren şehrinde yaşamakta olan Goralılar, eğitimlerini Arnavutça, Boşnakça ya da Türkçe olarak görmektedir. Bunun sebebi Gora dilinin yazılı bir alfabesinin olmamasıdır ayrıca diğer dillerde eğitim görme durumu da çocukların kendi ailelerinin seçimidir³¹⁹. AGİT'in Dragaş Belediyesi yetkilileriyle yapmış olduğu görüşmelerde de, topluluğun haklarına dayalı sürdürülebilir çözümler sağlamak amacıyla, özellikle Sırp ilkokulları müfredatında ve iki eğitim arasında ortak bir sistem kurma amaçlı önerilerde bulunmasına rağmen bir anlaşmaya varılmamıştır³²⁰.

“Gora'da maddi, manevi kültürle ilgili birçok Türkçe kökenli kelimeler, Gora dilinde kullanılmaktadır. İkinci gruba dahil edebileceğimiz kelimeler, Türkçe kökenli olmayan, kullanım sonucunda Gora diline geçmiş Arap, Fars, Grek ve Latin kökenli kelimelerdir, bunlar türkdilinin fonetiğiyle Gora diline girmişlerdir. Bilimsel araştırmalar dahilinde bunların örnekleri mevcuttur³²¹. Her iki gruba dahil ettiğimiz kelimeler, Gora dilinin söz varlığında önemli bir yer işgal etmektedirler. Gora dilinde kullanılan Türkçe kökenli kelimeler bugün hem Türkiye Türkçesinde hem de Türk dilinin diğer lehçelerinde kullanılırlar...”. Günümüzde Goralılar yazılı olmayan fakat özel yaşamda “Goranski” diye adlandırdıkları dili kullanmaktadırlar. Yaşadıkları şehre ve ortama bağlı Kosova'daki diğer yerlerde kullanılan dilleri de kullanmaktadırlar. Ağırlıklı olarak Boşnakçayı kullanmalarına rağmen bu topluluk,

³¹⁸ Kosova Pedagojik Enstitüsü, http://www.ipk-rks.net/en_publikimet_meshume.php?publikimet_id=87, (18.03.2016)

³¹⁹ Salihi, **a.g.g.**,

³²⁰ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS , **a.g.m.**, s.11

³²¹ Sofuoğlu, **a.g.e.**, s.32

hem Arnavutçayı hem Sırpçayı hem de Türkçeyi konuşmaktadır. İpek şehrinde, kamuda ağırlıklı olarak Boşnakçayı konuşmaktadırlar. Goranski lehçesi daha çok özel hayatta kullandıkları dildir. Arnavutçayı, özellikle Kosova kurumlarında gerektiği zamanlarda, Arnavut topluluğuyla ile olan münasebetlerinde kullanırlar. Goralı üniversite öğrencileri, Priştine Üniversitesinde Kosova eğitim sistemine uyum sağlamıştır ve eğitimlerini Arnavutça olarak görmektedirler. Üniversite öğrencileri ayrıca Priştine Üniversitesi'nin Prizren Fakültesinde de hem Arnavutça hem de Boşnakça eğitim görmektedir. Dragaş'ta üç resmi dilde eğitim görülmektedir, arnavutça ve sırpçanın yanısıra boşnak dilinde de eğitim görmektedirler. Boşnak dili Belediye tüzüğünde düzenlenmiştir ve Belediye düzeyinde resmi dil olarak kabul edilmektedir. Çoğu belediyede, belgeler dahil olmak üzere yönetmelikler, belediye tutanakları ve yapılan toplantılar Arnavutça, Sırpça ve Boşnakça olarak düzenlenir. Ayrıca hukukun ön gördüğü gibi ülkede resmi dil olarak kullanılmaktadır. Dragaş Belediye binasının içinde ve dışındaki tabela ve göstergeler de bu dillerde yazılmıştır. Ancak Belediye Topluluk Ofisi, özellikle kamu duyurularında Kosova Telekomunikasyon (PTK) ve Kosova Elektrik Kurumu (KEK) gibi kurumların Sırpça ve Boşnakça dillerinin kullanımında daha çok önem ve özen gösterilmesi gerektiği kanaatindedir. Goralı topluluğun sık sık şikâyetlerde bulundukları durumlar, belgelerdeki kötü çeviri ve Goralıların isim ve soyisimlerinin Arnavutça alfabesiyle yanlış yazılmaları yönündeki şikâyetleri olmaktadır. Ayrıca merkez belediyelerin idari yönetimlerince, resmi evrakların genellikle arnavutça yazılmaları belediyelerde sık yapılan şikâyetlerdir³²².

Gora bölgesinde yapılan yüzey araştırmaları esnasında, mezar taşları dışında, 20. Yüzyıl öncesine ait olup ayakta kalabilmiş, taşınmaz kültür varlığı özelliği taşıyan eserlerle karşılaşmıştır. Köylerde tespit edilen bazı taşınmaz eserlere ait taş kitabeler, Gora'da geçmiş dönemlerde yapılan imar faaliyeti ve taşınmaz maddi kültür varlıklarına işaret eden kısıtlı sayıda belgelerdir. Bu kitabelerden üçü son yıllarda yapılmış yeni camilere eklenmiş iki adedi ise, herhangi bir yapıya bağlı olmaksızın muhafaza altına alınmış eserlerdir³²³.

³²² OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS , **a.g.m.**, s.14

³²³ Çoruhlu, **a.g.e.**, s.73

Şar Dağlarının köylerinde geçmişe ait mimari eser kitabelerinden birincisi Mlike Köyündedir. Eser üzerindeki tarih, kitabenin yazıldığı hicri takvime göre 688'dir. Hicri takvime göre 688 yılına bakarsak karşımıza miladi 1289 tarihi gelir³²⁴. Çünkü bu tarih, Balkanlarda Müslüman Türk yapısı için tartışılmaz bir şekilde erken bir tarihtir. Mlike köyündeki kitabenin ait olduğu eski caminin banisi ile ilgili iki rivayet vardır. Bunlardan birincisi, caminin Halep'den gelen biri tarafından inşa ettirildiğidir. Resteliça'daki Halep mahallesinin de adının buralardan geldiği düşünülmektedir. Halep bir Türkmen şehridir ve başka Müslüman ve Türk bölgeleri ile ilişkileri doğal karşılanır. İkinci rivayet ise Kosova Savaşı öncesinde bölgeye gelen akıncı Türkmenlerin bu camiye yaptırdığıdır.

İkinci kitabe Brod köyü Merkez Camisi'nin giriş kapısı üzerine asılmıştır. Bu camide son yıllarda yenilenmiş modern bir binadır. Haziresinde 18-19. yüzyıla ait Osmanlı mezar taşları bulunur.

Gora bölgesi'nin maddi kültür varlıklarından yola çıkarak, Goralılar hakkında, Türk bilim araştırmacıları tarafından yapılan araştırmalardaki sonuçlara bakacak olursak bu kültürel varlıklar günümüzde halen miraslarını ve özelliklerini korumuşlardır. Yüzyıllardır korunan bu mirasa ilişkin olarak yapılan araştırmalarda bölgenin; mimari özellikleri, yerleşim ve yaşam tarzları, halk sanat eserleri, objelerin üzerinde bulunan motif ve semboller, arazi çalışmaları sırasında Goralıların günlük yaşamı, örf, adet ve gelenekleri, taşıdıkları sembolik manalar, biçimler ve uygulama yöntemleri, yaşam biçimi, hayvancılıkla geçinmeleri, yaylacılık yapmaları, atı yaşamlarının her aşamasında kullanmaları, Nevruz geleneklerinin olması, çayır güreşleri yapmaları, giyim kuşam özellikleri, doğum, düğün, bayram, ölüm ile örf ve adetleri, dokumacılıkta; halı, kilim ve diğer yaygılarda uyguladıkları düğüm ve dokuma teknikleri, renkler, kompozisyon şemaları, semboller ve motifler hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Mezar taşlarındaki ibarelerde ifadeler Arapça değil, eski Türkçe/Osmanlıca yazıldığı gibi aynı zamanda da Türklere ait olduğu görülmektedir³²⁵.

“Bütün bu araştırmalara ve gözlemlere bakacak olursak, karşılaştırmalarla birlikte, teknik motif ve formların erken Türk sanatı ile olan yakın ilişkisi

---

³²⁴ Çoruhlu, **a.g.e.**, s.75

³²⁵ Çoruhlu, **a.g.e.**, ss.153-155

anlaşılmakta bağlantıların, Anadolu, Kuzey Karadeniz ve Asya'ya doğru olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan sonuç ise şaşırtıcı derecedeki benzerliktir”³²⁶.

Günümüzde de aynı şekilde, Goralı topluluğu kendi kültürel mirası yoluyla temsil edilmektedir³²⁷. Goralı topluluğun dini inancı İslamiyettir ve Arnavut topluluk ile birçok ortak özelliklere sahiptirler. Genelde Arnavut topluluğu ile aynı dini ibadethaneleri kullanırlar. Gora topluluğu din özgürlüğüne sahiptir ve yerel camilere engelsiz erişim imkânına sahiptirler³²⁸. Goralı topluluğu sembolik olarak düzenledikleri kutlamaları genellikle Gora'da düzenledikleri için Gora içinde seyahat etmektedirler. Goralılar ilkbaharın başlamasını simgeleyen ve geleneksel olarak kutladıkları, Sırpça'da kullanıldığı şekliyle Aziz George, Türkçe'de ise Nevruz olarak bilinen günde, geleneksel olarak meydanlarda toplanırlar ve toplu kutlamalar yaparlar. Gora imamları hutbelerde Goranski lehçesiyle konuşurlar. Bugün ayrıca Kosova'nın yasal hukuku çerçevesi içerisinde bu topluluğun resmi bayramı olarak kabul edilmiştir ve her yıl ülkede resmi gün ve tatil olarak düzenlenir. Goralıların diğer topluluklarla ilişkileri oldukça iyidir ve yerleşik yaşarlar. Goralıların özel işletmelerinde bütün topluluklar tarafından ayırım yapılmadan hizmet alınmaktadır. Goralı toplum temsilcileri, Kosova'da yaşamakta olan çoğunluk tarafından iyi muamele edilmediğini öne sürseler de, yine de bu topluluk Arnavut kesimiyle iyi ilişkiler içerisinde. Goralıların diğer azınlık topluluklarıyla aralarındaki ilişkilerinin iyi olmasına rağmen, Dragaş'ta Goralı, Boşnak ve Arnavutlar arasında politik açıdan siyasi temsilciler arasında sık sık anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Gora'da Sırbistan kurumlarını ısrarla tercih eden kesim, Dragaş bölgesinde yaşayan Arnavutlar arasında olumsuz etkilerin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Gora topluluğunu temsil eden Sivil Toplum Kuruluşları, belediye tarafından düzenlenen etkinliklere katılmaktadırlar. Arnavut ve Boşnak Toplulukları'nın da katılımıyla düzenlenen, spor ve kültürel faaliyetlere genelde diğer topluluklardan çocukların da katılımı olmuştur, fakat Sırp okullarını tercih eden Goralı çocuklarının katılımına izin verilmemektedir.

---

³²⁶ Çoruhlu, **a.g.e.**, s.154

³²⁷ Misini, **a.g.g**

³²⁸ OSCE (AGİT), Profili I Komunitetit-GORANËT E KOSOVËS, **a.g.m.**, s.15

E. “DİĞER” AZINLIK TOPLULUKLARI

1) Kosova’da Boşnaklar

Boşnak Topluluğu³²⁹,nun yoğunlukla yaşadığı şehirler İpek ve Prizren’dir, fakat daha az sayıda Boşnak ise, Gilan, Mitroviça ve Priştine’de yaşamaktadır. Kosova’da ki Boşnak Topluluğu’nun kökleri aslında Bosna Hersek’e dayanmamaktadır. Kültürel ve dini özelliklerinin benzer olmasından kaynaklı alınan bir tabirdir ve 1999’dan sonra Boşnak adı verilen bu topluluk, topluluk içerisinde kendilerini Torbeş veya Pomak olarak tanımlar. Boşnak Topluluğu’nun hareket özgürlüğü vardır ve bütün topluluklarla ilişkilerini oldukça iyi yürüten bir topluluktur. Boşnak Topluluğu’nun kullandığı dil yazılı olmayan torbeş dilidir, sırpça veya boşnakçayı da kullanırlar, bu topluluk Arnavut ve diğer azınlık topluluklarıyla iyi ilişkiler sürdürmektedir. Diğer Avrupa ülkelerinde yaşamakta olan Boşnak Topluluğu’ndan bazıları yerel ekonomiye büyük katkı sağlamaktadır, siyasi açıdan da büyük etkisi vardır. Kosova Boşnak Topluluğu’nun Avrupa ülkelerine zamanında göçleri çok olmuştur ve halen devam etmektedir. Boşnakların büyük bir kısmı Avrupa ülkelerinde çalışmaktadır. Boşnakların Avrupa ülkelerine göçleri 1999 savaşıdan sonra artmıştır, bu topluluğun göçleri aynı zamanda geleneksel olarak Eski Yugoslavya zamanından bu yana sürmektedir. Genelde Prizren’in Jupa (Župa), bölgesinden göç etmektedirler. Topluluk üyelerinin büyük bir kısmı Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan’a göçetmiştir. Diğer bir kısmı ise Batı Avrupa ülkelerine göçetti. Kosova genelinde yaşanmakta olan bu göçler, topluluğun sürdürülebilirliğini oldukça tehlikeye sokmuştur ve aynı zamanda bu tür göçler, topluluğun sayısının önemli bir ölçüde azalmasına sebep olmuştur. Kosova Boşnakları, resmi bayramlarını 28 Eylül olarak ilan etmiştir ve yasa ile öngörüldüğü gibi 28 Eylül Kosova Boşnakları günü olarak kabul edilmiştir.

BMMYK (UNHCR)’nin raporlarına göre, geri dönenlerin sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Baskı nedeniyle geri dönenlerin sayısının da az olduğu görülmektedir, aynı zamanda gönüllü dönmeyi kabul edenlerin sayısı da azdır. Geri

³²⁹ Boşnak tabiri ile, Bosna Hersek’ten göçeden topluluklar kastedilmemektedir. Savaşın sonlanmasından bir süre sonra Boşnak tanımlaması, Kosova’da günümüzde yaşamakta olan Torbeş (Pomak) topluluğu için ağırlıklı olarak kullanılan bir tabirdir.

dönen Boşnakların çoğu kendi mülkiyetlerine dönerken, mülkiyeti olmayanlara ise Geri Dönüş Ofisleri tarafından yer tahsis edilmektedir³³⁰.

Boşnak Topluluğuna ait kültürel yapılar bulunmamaktadır. İslam dinine mensup oldukları için dini yapıları diğer topluluklarla ortak kullanmaktadırlar. Kosova Boşnakları, ülke içerisinde ve ülke dışında Boşnak Birliği Derneği kurma talebinde bulunmuşlar, fakat birlik içerisinde ki anlaşmazlıklardan dolayı bu talep gerçekleşmemiştir.

Boşnak Topluluğu'nun yaşamakta olduğu yerler; Ferizoviç, Leposaviç, Mitroviça, Deçan, Yakova, İstog, İpek, Vitimirica, Kosova Ovası, Obiliç, Priştine, Dragaş ve Prizren'dir³³¹. Prizren bölgesinde, Boşnakların en fazla yaşamakta olduğu Jupa bölgesine bağlı 16 köy bulunmaktadır. Boşnaklar'da diğer topluluklar gibi birkaç politik parti tarafından temsil edilmektedir. Aynı zamanda çok sayıda Sivil Toplum Kuruluşları da vardır, medyaya erişimleri de vardır. Boşnak dilinde yazılı basın, radyo istasyonları ve haftalık birkaç saatlik televizyon programları vardır. Kosova Radyo ve Televizyonu (RTK), her akşam televizyon haber programı ve haftada bir Boşnaklara özel bir saatlik "Mostovi" programını yayınlanmaktadır. Kosova Boşnaklarının birçok siyasi partisi olduğundan dolayı, topluluk içinde ayrışmalar olmuştur ve bu topluluğu negatif yönde etkilemiştir³³².

2) Kosova'da Aşkaliler

Değerlendirmelere göre Kosova'da yaşayan Aşkali Topluluğu'nun sayısı 12.000'dir. 1980-1990'lı yıllarında, Aşkali Topluluğu'nun birçoğu iş arayışı için Batı Avrupa'ya göçetmiştir. 1999 savaşı sonrası ve 2004 Mart olayları sonrası, birçoğu baskıya maruz kalarak Avrupa ülkelerine sığınma talebinde bulunmuşlardır. Aşkali Topluluğu'nun topluluğa özgü sembolleri ve bayrakları vardır. Aynı zamanda topluluğun kendine özgü kültürleri ve gelenekleri vardır. Aşkali Topluluğu bayramlarını 15 Şubat olarak ilan etmişlerdir. Genel olarak Arnavutçayı kendi anadilleri olarak görürler, daha eski yıllardaki jenerasyonlar ise Sırpça ağırlıklı konuşuyordu. Aşkaliler kendi soylarının Antik Pers'e dayandığını idda etmektedirler

³³⁰ OSCE, Profilet e Komuniteteve Të Kosovës, Profili i Komunitetit Boshnjakët e Kosovës, **a.g.m.**, s.8

³³¹ OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit Boshnjakët e Kosovës, **a.g.m.**, s.11

³³² OSCE (AGİT), Profili i Komunitetit Boshnjakët e Kosovës, **a.g.m.**, s.14

ve dinleri İslamiyettir. Aşkali Topluluğu, Kosova’da en savunmasız topluluktur aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır. Kadınlar ve kız çocukları, topluluk içinde oldukça farklı muameleler görmektedirler, aileleri tarafından eğitim ve okul terklerine zorlanmakta, çoğu lise veya üniversiteye devam etmemektedir³³³.

Tahmini olarak topluluğun üçte ikisinin, aynı zamanda, Roman, Aşkali ve Mısırlıların da içinde olduğu 150.000 kişi, savaş esnasında ve 1999 savaşı sonrasında Kosova topraklarından göçetmiştir. Aşkali Topluluğu’nun büyük bir kısmı Batı Avrupa’dadır. Kosova’da kalanların sayısı ise çok azdır.

Yurtdışında yaşamakta olan Aşkali Topluluğu’nun gönüllü geri dönüşleri oldukça yavaş gelişmektedir, çoğu geri dönmekte direnmektedir. Bunun da sebebi işsizliğin yüksek olması, ekonomik sıkıntılar ve yaşadıkları şehirlerde halkla iç içe olamamalarıdır. Diğer önemli sebeplerden bazıları da; kendileri tarafından mülkiyetlerinin geri alınamamasıdır, bu da belgelerinin yetersiz ve şahsi evraklarının olmamasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda topluluğun güvenlik kaygısı, temsilcilerinin ve bağışçıların yetersiz destekleri gibi durumların da ülkeye geri dönmelerine engel olarak gösterilebilir³³⁴.

İade, geri dönüş ve uyum sağlama projeleri (Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı ile işbirliği içerisinde, Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen ve Danimarka Mülteci Konseyi tarafından uygulanan) kapsamında birçok ailenin evlerinin onarımı yapılmıştır.

Topluluğa yönelik AB tarafından uygulanan bazı programlar vardır, bu programlar AB tarafından finanse edilmektedir. Bu programlardan bazıları; Roman, Aşkali ve Mısırlıları kapsayan program (EU-MRSI), yine Roman, Aşkali ve Mısırlılar için Kosova ortaklığı ile düzenlenen sürdürülebilir yerleşim programı (RESTART)’dır. AB ve USAID tarafından finanse edilen programların amacı, bu toplulukların yaşadıkları kampları kapatmak ve bu topluluklar için yeni yerleşim alanları oluşturmaktır. AB’nin bu projelere yönelik 5.000.000 Euro’luk bir yardımı

³³³ OSCE (AGİT), Profilet e Komuniteteve Të Kosovës, Profili i Komunitetit Ashkali, **a.g.m.**, s.3

³³⁴ Zyra për Qeverisje të Mirë, Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, **Strategia e Qeverisë për Bashkëpunim me Shoqërinë Civile** 2013-2017, s. 9

olmuştur. Bu proje, 2010 yılının Şubat ayında gerçekleştirilmeye başlanmış, 2012'nin Aralık ayında sona ermiştir³³⁵.

Aşkale Topluluğundan dönenlerin çoğu yeterince iyi yardım alamamaktadır, sadece gıda paketleri ve temel ihtiyaç yardım paketleri almışlardır. Yardım paketlerinin çoğu yetersiz kalmakta ve topluluk zor şartlar altında yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Evlerine gönüllü olarak dönenler, evlerinin yeniden yapılması ya da onarılması gibi yardımlardan yararlanmıştır. Bu yardımlar; UNDP, Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı ve Danimarka Mülteci Konseyi tarafından finanse edilen projeler sayesinde gerçekleşmiştir. Bazı şehirlere zorunlu geri dönüşlere yönelik güncel stratejiler uygulanmaktadır. Fakat bu duruma yönelik bazı adımların atılması için bu yaptırımlar yetersiz kalmaktadır. Bazı belediyeler, topluluğa, nüfus kayıtları için yardımda bulunmuştur. Bazı aileler, belediye tarafından arsalar tahsis ettikten sonra ülkelerine geri dönebilmiş, evlerinin inşası UNDP/SPARK tarafından yapılmıştır³³⁶.

Aşkale Topluluğu'nun yaşadığı yerler; Skenderay, Vuçitrn, Mitroviça, Ferizoviç, Yakova, Klina, Kosova Ovası, Graçanica, Lipyan, Obiliç, Podujeva, Priştine, Ştime, Malişeva, Prizren, Rahovça ve Suvareka'dır.

Aşkale Topluluğu, iki siyasi parti tarafından temsil edilmektedir: Aşkale Kosova Bütünleşme Demokrat Partisi (PDAK) ve Aşkaliler Partisi (PAI). Aşkale Topluluğu'nun aynı zamanda, eğitim faaliyetleri, insani yardım, gençlik sorunları ve kadın haklarına yönelik çalışan kuruluşları vardır.

3) Kosova'da Mısırlılar

Mısırlı Topluluğu, geleneksel olarak yaşayan bir topluluktur. Bu topluluk kendilerini antik Mısır'dan gelmiş olarak tanımlamaktadır ve köklerinin antik Mısır çağına dayandığını iddia etmektedirler. Mısırlı Topluluğu ilk olarak 70'lerin başında, eski Yugoslavya nüfus sayımında listede "Mısırlı" kategorisinin oluşturulması için kampanya başlatmışlardır. Mısırlılar anadilleri olarak Arnavutçayı kullanırlar ve din olarak İslam dinine mensupturlar. 1999 savaşı sırasında birçoğu komşu ülkelere ve Batı Avrupa'ya sığınmışlardır. Bu topluluğun geri dönmesi için oldukça az proje

³³⁵ OSCE (AGİT), Profilet e Komuniteteve Të Kosovës, Profili i Komunitetit Ashkali, **a.g.m.**, s.13

³³⁶ OSCE (AGİT), Profilet e Komuniteteve Të Kosovës, Profili i Komunitetit Ashkali, **a.g.m.**, s.17

mevcuttur, yetkililer Mısırlı Topluluğu'nu geri dönmeleri için teşvik etmiş fakat başarısız olmuşlardır. Bu topluluğun resmi bayramı 24 Haziran'dır, bu gün Balkanlı Mısırlılarının günü olarak kutlanılmaktadır. Mısırlı Topluluğu'nun büyük bir bölümü aşırı yoksullukla mücadele etmektedir ve özellikle kadınlar ve kız çocukları olmak üzere ülkede en savunmasız topluluklardandır. Dönenlerin mülkiyet haklarında yeterli koruma sağlanmadığı için geri dönenlerin sayısının azalmasına sebep olmuştur. Düşük eğitim, işgücü piyasalarına erişimin engellenmesi ve yüksek işsizliğin oluşu, bu topluluğun diğer topluluklara kıyasen daha az aktif olmasına sebep olmuştur.

Edinilen bilgiye göre, 1999 öncesi ve sonrası nüfusun yaklaşık üçte ikisi, yani yerinden edilen Roman, Aşkali ve Mısırlıların sayısı 150.000'dir. Kosova da kalanların sayısı yaklaşık olarak, % 1.5, Mısırlıdır. Mısırlı Topluluğu'nun ülkeye geri dönüşleri halen devam etmektedir. Gönüllü geri dönenlerin sayısı oldukça azdır ve ülkedeki çalışma imkânlarının düşük olması, zayıf ekonomi ve uyum sağlayamamaları geri dönmelerini engelleyen başlıca sebepleridir³³⁷.

Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen, Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı ve UNDP tarafından ortaklaşa yürütülen projeler ile birçok Mısırlı ailesine, belediyeler tarafından tahsis edilen arsalarda konutları inşa edilmiştir. Fakat topluluğun geri dönmesinin sürekliliğini sağlamak için; yaşadıkları konutlara ev ve elektriğin getirilmesi, taşınmazların belgelenmesi ve şahsi evraklara erişim gibi sıkıntıların giderilmesi ve eğitim gibi karşılaştıkları diğer sorunların da çözülmesi gerekmektedir. Mısırlı Topluluğu'ndan geri dönüşler devam etse de Batı Avrupa'dan da dönenlerin sayısı fazladır³³⁸.

Topluluğun yaşadığı yerler; Deçan, Yakova, İstog, Klina, Kosova Ovası, Obiliç, Malişeva, Prizren, Rahovça ve Suvareka'dır.

Mısırlı topluluğu tek bir parti tarafından temsil edilmektedir, Kosova Yeni Demokratik Girişimi (IRDK). Aynı zamanda bazı sivil toplum örgütleri de vardır, bu örgütler, başta eğitim olmak üzere sağlık, kadınlara yönelik ve gençlere yönelik faaliyetlerde bulunan kuruluşlardır.

³³⁷ OSCE (AGİT), Profilet e Komuniteteve Të Kosovës, Profili i Komunitetit Egjiptian, **a.g.m.**, s.3

³³⁸ Zyra për Qeverisje të Mirë, Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, **Strategia e Qeverisë për Bashkëpunim me Shoqërinë Civile** 2013-2017, s. 28

4) Kosova’da Hırvatlar

Kosova Hırvat Topluluğu’nun Slav Katolikleri oldukları bilinir. Bu topluluğun 14. Yüzyılda bu topraklara gelen, Dubrovnik tüccarlarının torunları olduklarına inanılmaktadır. Katolik Yerel Kilisesi’nin Kosova Hırvatları’nın hem dini açıdan hem de topluluk açısından korunmasında önemli rol oynamıştır. Kosova’da Hırvat Topluluğu’nun sayısı oldukça azdır³³⁹. Hırvat Topluluğu’nun Kosova topraklarını terketmesi 1990’larda başlamış, bu durum 1999’da savaş sebebiyle gidenlerin sayısının daha da çok artmasına sebep olmuştur. Ülkedeki belirsizlik durumu, ekonomik sıkıntılar ve daha birçok sebepten dolayı, ayrıca Hırvatistan Hükümeti’nin topluluğa sahip çıkma açısından sunduğu bir takım göçleri destekleme projelerini uygulamasıyla gidenlerin sayısında artma meydana gelmiştir. Kosova’da sayıları az olmasına rağmen, ülkede yaşayanların çoğu kimliklerini ve geleneklerini koruma açısından elinden geleni yapmaktadırlar İş imkânlarının giderek azalması, topluluğun gençlerinin ülkeden ayrılmasına daha çok sebep olmuştur. Fakat çoğu ardından yaşlı aile fertlerini bırakarak gitmiştir. Hala süren göçler, topluluğun bu topraklarda ciddi azalmasına sebebiyet vermiştir. Köylerde yaşamakta olan birçok aile, çoğunlukla yaşlılar sosyal yardımlar sayesinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Toplulukla ilgili önemli konulardan biri de, bu topluluğun Kosova düzeyinde siyasi temsilcilerinin olmamasıdır. Ancak topluluğun yerel düzeyde katkısı yok denecek kadar düşüktür. Genel olarak gelenlerden ya da kalanlardan çok gidenler olmuştur. 1991 nüfus sayımında Viti’de kaydedilen 4.331 üyeden, tahmini olarak sadece 40 kişinin kaldığını söyleyebiliriz. Yardıma muhtaç ailelerin tespiti halen devam etmektedir. Bunu belediyeler ve BMMYK ortaklaşa yürütülen projeler ile gerçekleştirmektedir³⁴⁰.

Kosova’da okul çağında olan Hırvat Topluluğu öğrencileri, Sırbistan tarafından finanse edilen okullarda okutulmaktadırlar. Yanova’da Hırvat öğrenciler, Sırp öğrencilerin ve Roman öğrencilerin okuduğu Sırbistan eğitim programıyla ders görmektedirler.

Hırvat topluluğu, yaşadıkları yerlerde dini görevlerini ve kültürel faaliyetlerini oldukça rahat bir şekilde gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda dini

³³⁹ OSCE, Profilet e Komuniteteve Të Kosovës, Profili i Komunitetit Kroatët e Kosovës, **a.g.m.**, s.8

³⁴⁰ OSCE (AGİT), Profilet e Komuniteteve Të Kosovës, **a.g.m.**, s.6

bayramlarını ve kültürel festivallerini de düzenlemelerinde bir engel bulunmamaktadır. Letnice köyünde, katoliklerin bilinen bayramı olan Kutsal Meryem 15 Ağustos'ta kutlanmaktadır.

Hırvat Topluluğu'nun yaşadığı yerler; Viti, Letnice, Şasare, Vırnavokol, Vrnez ve Janova köyleridir ve topluluğun yaklaşık % 0.29'unu oluşturmaktadır.

5) Kosova'da Karadağlılar

Kosova Karadağlılar Topluluğu, Karadağ topraklarından göçederek Kosova topraklarına yerleşmişlerdir, Güney Slavlar'da denmektedir. Dilleri Karadağcadır. Kosova'ya yerleşmeleri 20. Yüzyılın başlarındadır. Balkan Savaşları'nın başlamasıyla Kosova'da sayıları önemli bir ölçüde artmıştır. Dinleri, Ortodoks Hristiyanlığı'dır ve genelde, Kosova'nın Karadağ ile olan sınırına yakın olan bölgelerde yaşamaktadırlar³⁴¹. Kosova'da ekonomik ve güvenlik endişesinin artmasıyla Karadağlı topluluğu sayısında ciddi bir azalma olduğu görülmektedir. 1999 savaşıdan sonra komşu ülkelere göçetmişlerdir. Bugün ise sayıları oldukça azdır. Karadağlılar ve Sırp toplulukları, Ortodoks Hristiyanlardır ve birçok benzerliği paylaşmaktadırlar din, gelenek ve görenek, kültürel özellikleri oldukça benzerdir. Ama aralarındaki ayrım çoğunlukla tarihsel sebeplerdendir. Topluluğun eksikliklerinden biri, Kosova kurumlarında temsilcilerinin olmamasıdır. Temsilcileri Kosova Parlamentosu'na girmek için oy kazanamamıştır. Kosova Parlamentosu'nda bu topluluğa ayrılmış bir yerin olmasına rağmen, katılımları olmamıştır. Kosovalı Karadağlılar Topluluğu'nun aynı zamanda sık karşılaştığı durumlar, tarım arazilerinin yasadışı işgal edilmeleri ve kullanılmalarıdır. Kosova'da yaşamakta olan Karadağ Topluluğu'na dair, geri dönüş ve yeniden bütünleşme ile ilgili kesin rakamlar bulunmamaktadır. Bu topluluğun karşılaştığı sorunlar, Sırp topluluğu ile hemen hemen aynıdır, bunlardan bazıları; hareket özgürlüğü, ulaşım sıkıntıları, güvenlik endişeleri, sosyal eksikliklerdir. Dönenlerden bazıları, Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının sunduğu bazı yardımlar sayesinde evlerinin onarılması ya da yeniden inşa edilmesi gibi yardımlardan faydalanmışlardır.

---

³⁴¹ OSCE, Profilet e Komuniteteve Të Kosovës, Profili i Komunitetit Malazezëte Kosovës, **a.g.m.**, s.3

Karadağlı topluluğun yaşadığı yerler; Deçan, Klina, İpek, Obiliç, Lipyan, Kosova Ovası, Serbobran, Osoyan, Dobruşe, Suşiçe, Zallaç, Gorazhdevac, Brestovik, Suhadoll, Çaglavica, Kuzmin'dir.

Temsilcileri; Karadağ Demokrat Partisi (CDS), Kosova Ulusal Karadağ Partisi (NCPK), Karadağ Liberal Parti (CLP)'dir. Topluluğun yaşadığı yerlerde, topluluk çıkarlarını korumak için çalışan birkaç aktif kuruluş vardır³⁴².

F. GENEL DEĞERLENDİRME

AGİT'in³⁴³ belediyelere yönelik incelediği ve sunduğu bazı raporlarda iyileşmeler görülmüş fakat bazı eksiklikler de tespit edilmiştir. Bu eksikliklerden bazıları; mecburi bir pozisyonun olması şart iken Topluluklar Belediye Başkan Yardımcılığı pozisyonu kurulmadığı ve Topluluklar Belediye Meclisi Başkan Yardımcısı pozisyonunun bir yıldan fazla bir süre boyunca boş kaldığı, ayrıca Topluluklar Komitesi'nin gerektiği gibi tüm toplulukları temsil edemedikleri ve bazı Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı ofislerindeki personel sayısında yetersizlik olduğudur. Endişeler arasında, belediyeler tarafından doğru bilgilendirmelerin ve denetimlerin yapılmadığı, zayıf işbirliği olduğu ve azınlık toplulukların çıkarları görmezlikten gelindiği hususları da yer almaktadır. Ayrıca belediyeler arasında tercüme, azınlık toplulukların ziyaretleri konularında eksiklikler olduğu, iletişimin aksatıldığı, çalışma raporlarının düzenli ve detaylı bir şekilde zamanında sunulması gerektiği vurgulanmıştır³⁴⁴.

AGİT'in 2013 yılında açıkladığı raporunda "Kosova'da azınlık toplulukların haklarının korunması ve geliştirilmesi doğrultusundaki eksikliklerin halen sürdüğü açıklanmıştır". Kosova'da yaşayan azınlık toplulukların hak ve çıkarlarını korumak için çok sayıda yerel düzey oluşumlar olmasına rağmen, bu oluşumların her zaman etkili olmadığına işaret edilmiştir. Yani belediyeler, azınlık toplulukların korunmasına gereken desteği yeterince sunmamışlardır³⁴⁵.

³⁴² OSCE (AGİT), Profilet e Komuniteteve Të Kosovës, **a.g.m.**, s.8

³⁴³ AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Kosova Misyonu)

³⁴⁴ OSCE (AGİT), Kosova'da Topluluk Hak ve Çıkarları'nın Korunması ve Geliştirilmesine dair Yerel Düzey Mekanizmaların Değerlendirilmesi, Haziran 2014, ss.4-5

³⁴⁵ OSCE (AGİT), **a.g.m.**, s.6

Topluluklar Belediye Başkan Yardımcısı ve Topluluklar Belediye Meclisi Başkan Yardımcısı görevlerine gerek duyulan yedi belediyenin olduğu tespit edilmiştir. Bu belediyeler azınlık toplulukların sayı olarak nüfusunun, % 10 ya da % 10'dan daha fazla olan belediyelerdir. 2011 yılı nüfus sayımı, Kosova'da en kapsamlı ve tek resmi nüfus sayımı olmasına rağmen Kosova Sırp topluluğu, Roman, Haşkali ve Mısırlı topluluklarının belediye düzeylerinde çok daha az sayıda temsil edildikleri belirtilmiştir.

Belediyelerde kurulan 34 Topluluklar Komitesi'nin toplam 230 üyesi olduğu belirtilmiş ve Topluluklar Komitesi üyelerini en büyük oranda Kosova Arnavutlarının oluşturduğu, sayılarının 102 olduğu, Sırp Topluluğu'nun 50, Haşkalilerin 21, Romanların 20 kişi olduğu, diğer üyelerin ise Kosova genelinde yaşamakta olan yaklaşık % 10 civarındaki diğer topluluklardan oluşmaktadır. Belediyelerde temsilcilerinin olması gereken fakat olmayan toplulukların o belediyelerde ikâmet etmelerine rağmen hiç yer almayan Boşnak ve Türk toplulukları olduğu belirtilmiştir. Bu iki topluluğun, Boşnak Topluluğun yaşadığı 23 ve Türk Topluluğun yaşadığı 20 belediyenin Topluluklar Komitelerinde hiç yer almayarak en çok olumsuz etkilenen azınlık toplulukları olduğu görülmektedir. Mısırlı Topluluğun yaşadığı 15 ve Goralı Topluluğun yaşadığı 14 belediyenin Topluluklar Komitesinde temsil edilmedikleri de görülmektedir. Haşkaliler yaşamakta oldukları 13 belediye Topluluk Komitesinde temsil edilmemiştir. Sırlar ve Romanlar yaşadıkları 8 belediyenin Topluluk Komitelerinde temsil edilmedikleri verileri de mevcuttur. Aynı zamanda diğer tespitlere göre Topluluklar Komitesince dillerin kullanımına yönelik olarak, 5 belediyede resmi kullanımda 3 belediye'de ise daha küçük boyutta ihlallerin olduğu görülmektedir. Bu tespitlere göre, Topluluk Komiteleri'nin belirttiklerine göre çalışmalarına yönelik dil engelinin bulunmadığı, dil konusunda üyelere yöneltilen sorulara verilen cevapların olumlu yönde olduğudur³⁴⁶.

Kosova'daki belediyelerin, Belediye Topluluklar ve Geri Dönüş Ofislerinde toplamda 147 personelin çalıştığı açıklanmıştır. 56 kişiyle en çok sayıda Sırp Topluluğu'nun olduğu, Arnavut Topluluğu'ndan 33, Boşnak Topluluğu'ndan 18,

---

³⁴⁶ OSCE (AGİT), **a.g.m.**, ss.20-23

Haşkali ve Roman topluluklarından 12, Goralı ve Türk topluluklarından ise daha az sayıda kişi olduğu belirtilmiştir.

Ülkede endişelendirici durum olarak görülen bir diğer tespit de azınlık toplulukları mensuplarının ve kadınların gelişmelere oldukça az bir seviyede katılmaları yönündedir. Topluluklar Belediye Başkan Yardımcısı tarafından yapılan açıklamada Topluluklar Komitesi oluşumlarındaki cinsiyet eşitliği'nin olmadığı yönündedir. Kadın temsilcilerinin de oldukça az olduğu vurgulanmış ve bir an önce bu durumun düzeltilmesi açısından kurumlara uyarıda bulunmuştur.

Ayrıca azınlık topluluklarına yönelik daha birçok sorunun var olduğuna dair şikâyetlerin olduğu da görülmektedir. Bunlardan birisinin, Kosova Sırp Topluluğu'na yönelik olduğu, diğer azınlık topluluklarına kıyasen önceliğin her açıdan Sırp Topluluğu'na çok fazla verildiğinden ülkedeki diğer azınlık toplulukların sorunları ve haklarının görmezden gelindiğine yönelik olduğudur. Topluluklar Belediye Başkan Yardımcısı ile Topluluklar Belediye Meclisi Başkan Yardımcıları'nın daha fazla kendi mensup oldukları azınlık topluluklara özen gösterdiği yönünde şikâyetlerin olduğu ve azınlık toplulukların Kosova Yerel İdaresine ancak daha fazla katılımıyla hak ve çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi aynı zamanda çalışmalarını özenle yürütebilmelerine ve katılımlarına bağlıdır³⁴⁷.

AGİT'in aynı zamanda dillerin uygulanması yönünde 2011-2014 yılları arasında yapmış olduğu Kosova'nın 34 belediyesindeki tespitlerde, Kosova belediyelerinde dil uyumunun yasada belirtildiği üzere gereken düzeyde uygulanmadığı, sorunların ve eksikliklerin tespit edildiği, ayrıca kamudaki hizmetlerde ve işlemlerde eşit olarak uygulanmadığı da açıklanmıştır³⁴⁸.

Dil Komiseri Ofisi'nin görevinin incelemeler, gözetimler yapmak ve kanunların yasakladığı ihlallerin oluşması durumunda idari cezalar uygulaması gerektiği, aynı zamanda Dil Komiseri Ofisi'nin, dillerin eşit olarak kullanılmasını teşvik etmek amacıyla kurulmasına rağmen toplulukların katılımı ve finansal durumların eksikliği sebebiyle görevini gerektiği gibi yürütmemektedir.

Belediyelerde dillerin kullanımına dair denetimi kapsamında, Kosova'nın hiçbir belediyesinin 2014 yılının Nisan ayına kadar, Roman dilinin resmi dil olarak

³⁴⁷ OSCE (AGİT), **a.g.m.**, s.31

³⁴⁸ OSCE (AGİT), Kosova'da Belediye Dil Uyumu, Haziran 2014, s.8

uygulanmasını sağlamadığı, oysa dil yasasının Madde 2.4 ile Roman Topluluğu'nun çoğunlukla yaşadığı belediyelerde resmi dil olmasını öngöröldüğü belirtilmektedir. Ayrıca resmi enstitü, kurumlardaki tabelaların isimlerinin kanunun öngördüğü şekilde yani ilgili resmi dilde yazılması gerektiğı belirtilmiş, belediye kamu daireleri ve binalarının içerisinde ve dışında yazılı olanlar olmakla birlikte, belediyelerin ofis kapıları ve şehir merkezlerinde yer alan Sağlık Merkezleri binalarındaki işaretler incelendiğinde ise 34 belediyeden sadece 6 belediyenin kamu ofisi tabelalarını ve işaretlerini tüm resmi dillerde yasaya uygun olarak asmış olduğı görölmektedir. 11 belediyede ise bütün resmi dillerin kullanıldığı tabelaların ve işaretlerin % 50 sinden fazlasının asılmış olduğı, geriye kalan belediyelerde ise resmi dillerin az olarak kullanıldığı görölmektedir. 17 belediyenin ofis kapısında ise resmi dillerin bulunduğı tabelalar asılmıştır. Kosova'da Prizren Belediyesinde, kanunda ön göröldüğü gibi dört resmi dilin kullanıldığı ve dil yasasının ön görödüğü şekilde % 90 olarak uygulandığı görölmüştür³⁴⁹.

Aynı zamanda AGİT'in yapmış olduğı mülâkatlarda 76 kişiden 40'ı, belediyelerde kendi dilinde yazılı evrak alma sorunlarıyla karşılaştıklarını açıklamıştır. Azınlık topluluklarının yaşadığı belediyelerde kendi dillerinin resmi olarak kullanmasına rağmen Türk ve Boşnak topluluklarının yerel idaresinde Arnavutça veya Sırpça olarak memurlarla konuşmak veya bir talepte bulunmak zorunda kaldıklarını vurgulamışlar ve bu sebeple anlaşma sıkıntılarıyla karşılaştıklarından ve kendi dillerinde evrak talep etme işlemlerinde anlaşamamalardan dolayı işlemin uzadığı için Arnavutça veya Sırpça olarak verilen evrakları kabul etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda Sırp ve Goralılar da belediye memurların bazılarının genç nesil oldukları için Sırpça veya Goranca'yı bilmemelerinden dolayı Arnavutça olarak evrak talebinde bulunma zorunda bırakıldıklarına yönelik şikâyetlerin olduğı belirtilmiştir. Toplulukların dil konusunda karşılaştıkları sorunlar genelde belediye kadastrolarında, vergi daireleri, tıbbi klinikler (tıbbi raporlar, tahliller ve reçeteler), belediyelerin sivil kayıt ofisleri ile araba kayıt merkezlerinden evrak almak gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır.³⁵⁰.

³⁴⁹ OSCE (AGİT), **a.g.m.**, s.11-12

³⁵⁰ OSCE (AGİT), **a.g.m.**, s.14-15

Ayrıca belediyelerin resmi dillerde tercümanları da olması gerekirken 2013 yılında yapılan tespitlerde, 19 belediyenin tercümanlarını düzenli olarak temin edemediğini belirlendiği açıklanmıştır. Fakat birçok belediyede var olan tercümelerde de hatalar olduğu, Arnavutçadan Sırpçaya tercüme edilen evrakların da gerektiği gibi tercüme edilmediği veya fazlasıyla hatalı olduğu görülmüştür (Bkz.Resim13-14). Aynı şey Prizren Belediyesindeki Türkçe tercümeler için de geçerlidir. Belediye tabelaları, broşürler veya evraklar olsun hatalarla karşılaşmaktadır. Aynı zamanda belediyelerin toplantı tutanaklarında, belediye yasa tasarılarının ve kanunlarının tüm resmi dillerde tercüme edilmesi görevinin yerine getirilmemiş olduğu gibi, var olan tercümelerde de hataların olduğu görülmektedir.

Belediyelerin web sayfalarında genelde tek dilli veya resmi dillerde yayınlanmış bütün evraklara erişim mümkündür. Belediyelerde AGİT, sözlü veya yazılı tercümelerin temini ve çoğaltılması gerektiğini vurgularken tercümanlık yapacak olan personel eksikliğine de dikkat çekmiştir³⁵¹.

Belediyeler tarafından düzeltme ve özen göstermeleri gerektiren hususlar ayrıca yol ve cadde isimlerinin dillere göre uygun olmaması, birçok yerde işaretler ve isimlerin yanlış yazılmış olması, bazı tabelaların zarar görmüş veya silinmiş olması en kısa zamanda düzeltilmesi veya değiştirilmesinin ve aynı zamanda tabelalara zarar verenlere de cezalar uygulanması gereklidir³⁵².

Belediyelerin dil sorunlarına yönelik önlem almaları gereken hususlar ise; insan veya personel yetersizliğinin giderilmesi, belediye memur veya görevlilerinin işlerini ciddiye almamaları ya da topluluklar arasında yaşanmakta olan siyasi sebepler nedeniyle kaynaklanmasını önlemektir.

Azınlık topluluklarına yönelik idari ihlallerde devlet tarafından Roman, Aşkali ve Mısırlı Toplulukları'nın uyum sağlamaları ve eylem planının uygulanması için bütçenin ayrılmamış olması, merkezi ve kamu düzeyinde bütün azınlık toplulukları mensuplarının ve kadınlarının eşit olarak çalışmadıkları için azınlık toplulukların kamu hizmetlerindeki temsiline ilişkin yasa ihlal edilmektedir. Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığının yıllık bütçesinin zamanında hazırlanmadığı ve geri dönenlerin evlerinin inşaatı gibi yardımlarda uygun fonların temininde

---

³⁵¹ OSCE (AGİT), **a.g.m.**, s.19

³⁵² OSCE (AGİT), **a.g.m.**, s.24

gecikmeler ve ihlallerin mevcut olduğu, İçişleri Bakanlığının merkez seviye uyum süreci fonlarına yapılan başvuruların etkili bir şekilde çalışmadığı, Eğitim ve Teknoloji Bakanlığı'nın, resmi dillerin kullanıldığı bütün belediyelerde ikinci dil olarak öğrencilere öğretilmediği, Roman öğrencilerin Romanca kitaplarının olmadığı ve Roman ders müfredatının tüm Roman öğrencilerine açık olmadığı, Türk ve Roman topluluklarının dillerindeki kitapların yetersiz olduğu ve baskılarda hatalarla karşılaştığı, ayrıca liselerdeki mesleki okul müfredatına yönelik Türk ve Boşnak dillerindeki kitapların yetersiz olduğu, Roman, Aşkale ve Mısırlıların okul terkleri ile mücadele için önlem alınmadığı, Çalışma ve Sosyal Refah Bakanlığı tarafından özel sektörlerdeki bütün toplulukların eşit düzeyde istihdamının sağlanmadığı, belediyelerin Roman, Aşkale ve Mısırlı toplulukların uyum sağlamaları için eylem planının sürdürülmesine dair özel fonlar ayırmadıkları, geri dönenlere yönelik kayıt, eğitim, sağlık, iş, sosyal refah, barınma, konaklamaya yönelik eylem planında eksikliklerin olduğu, Mitroviça Belediyesi'nin "Roma Mahala" (Roman Mahallesi)'dan taşınmaya gönüllü olanlara yönelik barınmalarına dair gerekli tedbirlerin alınmadığı, ayrıca Roman ve Aşkale topluluklarının taşınmalarına rağmen kalıcı bir çözüm bulunmadığı, Kosova Polisi'nin geri dönen azınlık toplulukların yaşadıkları bölgelerde bireylerin ve mal varlıklarının güvenliğinin gerektiği seviyede sağlanmadığı ve güvenlik tehdidi durumunda zamanında önlemlerin alınmadığı görülmektedir³⁵³.

Kosova AB Ofisi'nin yayınladığı makalede Samuel Žbogar (Kosova AB Ofisi/AB Özel Temsilcisi), Hükümetin devlet kurumları arasındaki koordinasyonu ve iletişimi güçlendirmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu iletişimin özellikle merkezi ve yerel düzeyde güçlenmesi halinde Roman, Aşkale ve Mısırlı topluluklarına yakınlık sağlanabileceği kanaatinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu konulara yönelik endişeleri diğer kuruluşlar da dile getirmişlerdir. AGİT'in Kosova misyonu görevi çerçevesinde, ülkedeki insan ve azınlık haklarını izlemesi görevinde bulunması vesilesiyle yapmış oldukları incelemeler doğrultusunda 2012 yıllarının stratejik raporlarına yönelik yapmış oldukları açıklamalarda, "Kosova kurumları kendi yükümlülüklerini yerine getirmemiş" olduğu sonucuna varmış ve bu yönde

³⁵³ OSCE (AGİT)- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Kosova Misyonu, Topluluk Hakları'nın Değerlendirilmesi Raporu, Temmuz 2012, ss.31-33

çalışmalarını çoğaltmaları gerektiği aynı zamanda eylem planından yola çıkarak daha birçok alanda çalışma yapılması gerektiğine yönelik endişelerini dile getirmiştir. Belirttikleri hususlar arasında, yönetimin Teknik Çalışma Gurubu ve Bakanlar Kurulu'na ilişkin olarak, kurumların azınlık topluluklarına yönelik işleyişlerinde zayıflık olduğu, raporlamalarda ve bilgilendirmeler ile sunulan eylem planlarında birçok bilgi eksikliklerinin olduğu, koordinasyon ve iletişim eksikliğinin bütün azınlık topluluklarını olumsuz etkilediğini, en fazla olumsuz etkilenen azınlık topluluklardan Roman, Aşkali ve Mısırlı toplulukları olduğu uyarısında bulunmuştur. Ayrıca Kosova'nın, kurumlarını ve çalışanlarını her düzeyde çok iyi bir şekilde yeniden inceleyip değerlendirmesi, çalışanları da değerlendirmesi ve bütçeyi yeniden tahsis etmesi gerektiği, bu sayede 2015 yılının Eylem Planı için söz verilen düzeltmelerin gerçekleşebileceği hususlarının altını çizmiştir³⁵⁴.

“Azınlık toplulukları kamu hizmetlerinde daha fazla temsil edilmelidirler. Prizren'de 37 Türk polisin olması gerekirken daha az olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Prizren'de Türk Topluluğu'ndan 5 hakem ve savcının olması gerekirken hiç olmadığı da görülmektedir. Prizren'de dil yasası ihlallerine de rastlanılmaktadır, bu yasaların Türkçe tercümelerinin hiç olmaması veya tabelalarda Türkçe'nin yanlış yazılmış veya diğer dil harflerinin Türkçe yazılarda karıştırıldığı da görülmektedir. Türkçe dilinde oldukça fazla yazı hatalarına rastlanılmaktadır. Aynı zamanda bu tür ihlaller Gora Topluluğu'nda da görülmektedir. Evrakların Sırpça veya Boşnakça tercümelerinin yapılmadığı zamanlarda bu tür hatalara çoğunlukla rastlanmaktadır”³⁵⁵.

Azınlık topluluklarıyla ilgili bütçe yardımları, genelde bağışçılar tarafından sağlanmaktadır, Sırlara ya da Roman, Aşkali, Mısırlı topluluklarına ağırlıklı olarak yardımlar yapılmaktadır. Türk topluluğu çoğunluğa uyum sağladığından dolayı Kosova'da yaşamakta olan Türk Topluluğu'na yardımlar yapılmamaktadır. Aslında bağışçıların yardımlarında düzensizlik vardır, yardımlardan gelen paralar usulüne uygun dağıtılmamaktadır.

³⁵⁴ Žbogar Samuel, EU Office in Kosovo, Za veče Angažovanje za Zajednice Kosovskih Roma, Aškaliya I Egipčana, Priština, Jun 2013

³⁵⁵ Altay Suroy, Savcı, Araştırmacı, Yazar (08.07.2014), Kosova'da Türkçe'nin kullanımına yönelik görüşme, Prizren.

Topluluk Hakları ve Reintegrasyon Koordinatörü Cengiz Curciali, yapılan görüşmede “Türk Topluluğu’na yardımların yapılmamasında bir diğer neden de mevcut siyasi partilerin içerisinde iç anlaşmazlıkların çoğalmasındır. Bu sebepten dolayı Türk topluluğu partilerden gelen yardımlardan yararlanmamaktadır yani bir şekilde Türk topluluğu unutulmuş durumdadır, KDTP türk topluluğu temsilciliği görevini aksatmaktadır ve çoğunlukla kendilerini Bakanlık görevlerine adanmışlardır. Yani siyasi parti azınlık toplulukların temsilcileri milletvekili olmak çabasına girmiş durumdadırlar ve azınlık toplulukları çıkarları için değilde kendi çıkarları için mücadele içerisine girmişlerdir. Curciali, Kosova’da yaşamakta olan Türk Topluluğu’na hiçbir taraftan desteğin bulunmamasının Türk topluluk temsilcilerinin pek umurunda olmadığını düşündüğünü dile getirmiştir”³⁵⁶.

- *Kosova-Avrupa Birliği İlişkileri ve Kosova Azınlık Topluluklarına Etkisi*

AB, 1999 yılından savaşın sonlandırılmasından itibaren Kosova’da yeni bir gelecek inşa edebilmek amacıyla uluslararası çabaların ayrılmaz bir parçası oldu. AB aynı zamanda Kosova’nın ilerlediği bu yolda destekçisi oldu. AB üye devletleri ve kurumları özellikle Avrupa Komisyonu, Kosova’nın yeniden yapılanması ve gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. AB bir bütün olarak Kosova ve Güneydoğu Avrupa’ya sağladığı gelişme ve yenilenme katkı ve teşvikleriyle oldukça istikrarlı bir yol sağlamaktadır³⁵⁷.

1999’dan itibaren Kosova, AB’den 2 milyar Euro’dan fazla yardım almıştır. İlk yıllarda bu yardımlar acil önlemlerin alınması ve yeniden yapılanma sebebiyle verilmiş olmasına rağmen, günümüzde AB’nin yardımları Kosova kurumlarının istikrarlı olarak gelişmesi ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmasını teşvik etmekte ve Kosova’nın AB hedefine ulaşmasında yol katetmesini sağlamaktadır. AB üyesi olan 18 devletin Kosova’da ofisleri bulunmaktadır. Ayrıca AB’nin Kosova’da oldukça fazla sayıda Sivil Toplum Örgütü faaliyet göstermektedir.

AB 2010 yılındaki Avrupa Konseyi’nde Kosova’nın net bir şekilde Avrupa perspektifine doğru ilerlediğini vurgulamıştır.

³⁵⁶Curciali, a.g.g.

³⁵⁷Žbogar Samuel Kosova AB Ofisi/AB Özel Temsilcisi,
http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/eu_kosovo/political_relations/index_sr.htm (02.01.2015)

AB, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ile Kosova'nın güvenliğini ve istikrarını sağlamaya çalışmakta, özel temsilcileri aracılığıyla ve Uluslararası Sivil Daire'yle birlikte hukukun üstünlüğünü takip etmekte ve aynı zamanda Avrupa Komisyonu vasıtasıyla, Kosova kurumlarının işleyişini ve Avrupa reformlarıyla geliştirilmiş olan değişiklikleri takip etmektedir. Konseyin belirlediği, Kosova Avrupa Ortaklığı hedefine ulaşılabilmesi için yardım ve önerilerde bulunmaktadır. Böylece Kosova'nın AB ortaklığında öngörülen hedeflere ulaşması sürecinin hızlanmasını sağlamış olduklarını savunmaktadırlar³⁵⁸.

AB Komisyonu, Brüksel'de, 11 Temmuz 2008 tarihinde Kosova için bağış konferansı düzenlemiştir. Konferansta AB üye devletleri, bağışçılar ve uluslararası finans kurumlarını bir araya getirerek, bu devletlerin Kosova'nın kalkınmasına ve sosyo-ekonomik durumunun gelişmesine yardım ve katkıda bulunmalarını sağlamış, Komisyon ve üye devletlerin katkılarıyla toplanan bağışlar yaklaşık olarak 800 milyon Euro'yu geçmiş, 2009-2011 yılları arasındaki dönem için 1,4 milyon Euro'luk mali yardım hedeflenmiştir.³⁵⁹

Günümüzde bağımsız Kosova Cumhuriyetinde AB'nin kurumları da bulunmaktadır. Avrupa Komisyonu Kosova İrtibat Bürosu, AB Özel Temsilcisi (EUSR), Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Misyonu (EULEX), AB Üye Devletleri elçilikleri ve irtibat bürolarıdır.

Lizbon Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Avrupa Komisyonu İrtibat Bürosu ile AB'nin Kosova Özel Temsilcisi bir süre sonra Kosova AB Ofisi olarak faaliyet göstermeye başlamıştır.

Kosovadaki AB Ofisi, ülkeyi AB üyelik sürecine hazırlamak ve teşvik etmek açısından önemli bir role sahiptir. AB Dışişleri Bakanlığı ve Priştine'deki Avrupa Komisyonu Temsilciliğinin ayrılmaz bir parçası olarak Ofisin görevi, siyasi ve teknik açılarından Brüksel ile irtibatın sürekliliğini sağlamaktır.

EUSR'ın ise Kosova Hükümetine siyasi süreçte danışmanlık ve AB'nin Kosova ile koordinasyonu ile bu ülkedeki sürekliliğinin sürdürülmesini sağlamak

---

³⁵⁸ Kosova AB Ofisi..., **a.g.m.**, s.3

³⁵⁹ Kosova AB Ofisi..., **a.g.m.**, s.6

görevi bulunmaktadır. Ayrıca Kosova’da insan hakları ve özgürlüklerinin gelişimine katkıda bulunmak ve AB Konseyine raporların sunulması görevleri de vardır³⁶⁰.

EULEX Kosova’da AB’nin hukuk misyonunu yürütmekte, AGSP kapsamında başlatılan büyük bir sivil misyonu üstlenmektedir. Temel amacı, Kosova’da polis, yargı, gümrük hizmetleri ve hukukun üstünlüğünün korunmasına dair Kosova makamlarına yardımcı ve destek olmaktır. Aynı zamanda bu alanlarda Avrupa standartlarına ulaşılmasına da katkı sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca Priştine ve Belgrad arasındaki diyalog sürecini teşvik etmek, vize rejiminin serbestleşme sürecini hızlandırmak, yolsuzluklarla mücadelede odaklı önlemler almak görevleri de vardır³⁶¹. EULEX bünyesinde, 28 AB üyesi devlete mensup hukuk görevlileri ile Kanada, Norveç, İsviçre, Türkiye ve ABD’den görevlendirilmiş 5 devletin hukukçuları bulunmaktadır.³⁶²

Ayrıca AB’nin Kosova’daki reform planlarının uygulanmasına yönelik mali yardım programları da mevcuttur. Kosova şehir belediyelerinde uygulanmak üzere oluşturulan ve uygulanmasına başlanılan, AB tarafından finanse edilen ve AB Ofisi tarafından yönetilen 280’den fazla proje vardır. Bu projeler ülkede birçok alanda uygulanmaktadır. Bu projelerin uygulanmasıyla, AB kriterleri çerçevesinde hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, ticari ve bölgesel kalkınma, eğitim, istihdam, kamu yönetimi, kültür ve medya, insan hakları, gençlik ve spor alanlarında gelişme kaydedilmesi amaçlanmaktadır. Sosyo-ekonomik alanlarda bazı reformların yapılması için uygulamaya konulan çevrenin korunması, ulaşım ve enerji desteği alanlarında projeler de mevcuttur. Avrupa, bu projelerin kendi standartlarına göre yürütülmesi ve icrası için teşvik ve destekte bulunmaktadır. AB fonlarından finansmanı yapılan projelerin bazıları hibe yoluyla gerçekleşmekte ve karşılıklı yapılan sözleşmelere göre başlatılmaktadır.³⁶³

Stefan Füle³⁶⁴,nin 08.10.2014 yılında yapmış olduğu Avrupa perspektifi açısından Kosova’nın durumuna ilişkin açıklamada; AB’nin, beş yıl öncesine kadar, Kosova’nın, AB yolunda bu kadar hızlı ilerleme katedeceğini düşünmelerini sadece

³⁶⁰ Komisioni Evropian, Raporti i Progresit i vitit 2013 për Kosovën, s.6

³⁶¹ Komisioni Evropian, Raporti i Progresit i vitit 2013 për Kosovën, s.9

³⁶² Kosova AB Ofisi, **a.g.m.**, s.11

³⁶³ Kosova AB Ofisi/AB Özel Temsilcisi,

http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/projects/overview/index_sr.htm (02.01.2015)

³⁶⁴ Avrupa Komisyonu’nun gelişmeden sorumlu 2010-2014 yılları arasında görev yapmış diplomatı.

bir hayalden ibaret olabildiğinden bahsederek, varılan anlaşma kapsamında Kosova ile AB yolundaki temellerin 2014'ün Temmuz ayında atıldığı belirtmiştir. Füle aynı zamanda, AB ve Kosova arasında yapılmış olan bu ilk anlaşmayla ticaret, sosyal işbirliği, mevzuat, eğitim, Kosova'nın hukukun üstünlüğüne bağlılığını ve kurumlarının demokratik gelişimini destekleyeceklerini belirtmektedir. Kosova'nın Sırbistan ile ilişkilerini normalleştirmek için de Kosova'yı desteklediklerini, Kosova'nın 2012 Aralık ayında, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankasına ve 2013 yılının Haziran ayında Avrupa Yatırım Bankasına katıldığını belirterek bu uluslararası kuruluşlara katılmasının Kosova'nın gelişimi için oldukça önemli olduğunu ve Kosova'nın bölgesel forumlarda aktif rol oynamasını sağladığını vurgulamıştır³⁶⁵.

Füle aynı zamanda, Kosova'nın Schengen vize kısıtlamalarının kaldırılmasını sağlamak açısından gösterdiği çabalarda olumlu ilerlemeler kaydettiğini ve EULEX tarafından yürütülen ve 2014 yılı için öngörülen hukukun üstünlüğüne bağlılığın yanı sıra AB'nin yüklediği yeni sorumlulukları üstlenmesinden duyulan memnuniyeti dile getirmekte ve gelecek yıllarda kamu yönetimi ve ekonomide yeniden yapılanma, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadelede aşama kaydedilmesini hızlandırmak maksatlı özel bir mahkeme kurulması görevinin yerine getirilmesi ve yargı, özgür medya, insan hakları ve temel özgürlüklerin güçlendirilmesi konularındaki beklentilerini de dile getirmiştir. Ayrıca Hükümetin, Sırbistan ile ilişkilerin normalleşme sürecinin hızlandırılması için bölgede aktif ve yapıcı bir rol üstlenmesi gerektiği de tekrarlanmıştır³⁶⁶.

Füle ayrıca, Avrupa Komisyonu adına görev yapan IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance)³⁶⁷ fonları aracılığıyla ülkeye finansal açıdan 2014-2020 dönemi arasında 645 milyon Euro'dan fazla finansman desteği sağlandığını açıklamış, ek fonların ise bölgesel ve sınırötesi IPA projeleri kapsamında, AB üyesi

³⁶⁵ Kosova AB Ofisi/Özel AB Temsilcisi,
http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/press_corner/all_news/news/2014/20141008_01_sr.htm,
(02.01.2015)

³⁶⁶ Kosova AB Ofisi/Özel AB Temsilcisi.....**a.m.**

³⁶⁷ AB'nin katılım öncesi devletlere verdiği mali yardım projeleri

lkeler tarafından bireysel olarak sunulacak olan yardımların ise, birlik üyelerinin ikili olarak düzenlenen programlarından tahsis edileceğini aıklamıřtır³⁶⁸.

2000 yılından itibaren AB, Kosova'daki tüm azınlık toplulukları için 50 milyon Euro'nun üzerinde bütçe tahsis etmiştir. Bu bütçenin çeşitli programlar aracılığıyla uygulanmasını da sağlamıştır. Bu proğramlardan bazıları azınlık topluluklarının dönüşü ve stabilizasyonu ile ilgili olanlardandır. Bu miktarın % 25-%30'u Roman, Aşkali ve Mısırlı toplulukların ihtiyaçlarına yönelikti. AB, Kosova Açık Toplum Vakfı ile ortaklaşa olarak bu üç topluluğa, iki önemli alanda okul öncesi eğitim de dahil olmak üzere eğitime destek verilmesi ve bu üç topluluğun eğitim ve kültürlerini daha iyi tanıtılabilmeleri maksadıyla 1 milyon Euro tahsis etmiştir. Prizren, Graçanica, Mitroviça, Yakova ve Ferizovik belediyeleri olmak üzere beş belediye'deki altı öğrenim merkezinde, bu üç topluluğun lise ve niversite öğrencilerine 220 burs tahsis edilmiştir. Proje, 2013 yılı şubat ayında sona ermiştir ve beş belediyenin altı eğitim merkezine yönelik mali desteğin sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Avrupa ülkelerinden geri dönüş ve uyum sağlamaya yönelik olarak, özellikle savaş zamanında ülkelerini terkedenlere önem verilmiş ve Roman, Aşkali ve Mısırlı ailelerin ülkelerine dnebildmelerine yönelik finansal destekte bulunulmuştur. Bu önemli proje yardımlarından bir diğerisi de bu üç topluluğun yaşadığı Cesmiluk ve Osterode kamplarının kapatılması ve kamplarda yaşayan ailelerin Mitroviça'da bulunan Roman Mahalla'ya taşınmalarına yönelik olmuştur. Bu çerçevede, 33 milyon Euro'nun % 32 oranındaki kısmı bu üç azınlık topluluğun yerleşmeleri için gereken ihtiyaçlar için harcanmıştır. 2013 yılında ise 3,33 milyon Euro, bu üç azınlık topluluğun geri dönüş ve yeniden uyum sağlayabilmeleri için harcanmıştır. Azınlık topluluklarına yönelik istikrar programı, ülkeyi hiç terketmeyen veya iade edilip de topluma uyum sağlayamayanların ekstra gerek duydukları ihtiyaçları iindir³⁶⁹.

Yıllar boyunca AB, Kosova'daki azınlık toplulukların sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi, istihdamın sağlanması ve yaşam koşullarının daha da düzeltilmesi için oldukça fazla proje finanse etmiştir. Desteklenen bu azınlık

³⁶⁸ Bu yazı, Kosova için sunulan Avrupa Komisyonu'nun ilerleme raporunda 8 Ekim 2014 tarihinde yayınlanmıştır.

³⁶⁹ Kosova AB Entegrasyon Bakanlığı resmi sitesi. <http://www.mei-ks.net/?page=1,180>

topluluklarının geliştirme projeleri sayesinde 2.000'den fazla küçük ve orta ölçekli işletmelere ilişkin projeler kapsamında azınlık toplulukların bölgelerinde yaklaşık 8.000 iş yeri istihdam edilmiştir. 17,6 milyon Euro'luk kaynağın % 17- % 20'si Roman, Aşkali ve Mısırlı topluluklara tahsis edilmiştir.³⁷⁰

2013 yılının ilerleme raporunda, Roman, Aşkali ve Mısırlı toplulukların uyum sağlamaları ile strateji ve temel insan hakları ile ilgili bölümlerde dahil edilmiştir ve 2013 vize muafiyeti raporunda bu üç azınlık topluluğun durumunda düzelme olmadığı, bir an önce düzeltilmesi gerektiği de eklenerek bu stratejinin uygulanması konusunda oldukça sınırlı kalındığı vurgulanmıştır³⁷¹.

AB tarafından Kosova Hükümeti'nin önceliklerini göz önünde bulundurması, verilerin zamanında raporlanması, hükümet kapasitesinin geliştirilmesi, somut politikalar yürütülmesi, ilerlemelerin takip edilmesi, insanların yaşamlarında somut iyileştirmelerin sağlanması gerektiği vurgulanmakta, bu hususların Kosova'nın Avrupa entegrasyonu yolunda oldukça büyük önem taşıdığı ifade edilmektedir. Ayrıca, ulusal istatistik uyumlaştırılmasına ihtiyaç duyulduğu, AB'ye uyumlu politikaların yürütülmesi gerektiği, Roman, Aşkali ve Mısırlı topluluklarının uyumuunun daha hızlı bir şekilde sağlanması için daha fazla çaba sarfedilmesi gerektiği bu konuların, vize muafiyeti açısından da önem arz ettiği belirtilmektedir³⁷².

Kosova AB Ofisi Başkanı ve AB Özel Temsilcisi Samuel Žbogar, Brüksel Anlaşması'nın her iki tarafın da çıkarlarını ilgilendiren bir anlaşma olduğunu, gelişmeleri takip ettiklerini ve düzenli bir şekilde nasıl uygulandığını izlediklerini ve gerektiği zaman da doğrudan müdahale ettiklerini belirtmektedir. Žbogar, azınlık toplulukların toplumda ne kadar yerleşik yaşadıklarını izleyen bir prosedürün mevcut olduğunu ve özellikle Sırp Topluluğu'nun iç içe olmak üzere toplulukların daha hızlı uyum sağlamaları anlaşma ile beraber başladığını ancak Sırp Topluluğu'nun uyum

---

³⁷⁰ Žbogar, a.g.m., ss.8-9

³⁷¹ Žbogar, a.g.m., s.10

³⁷² Evropski centar za pitanja manjina, Priručnik za opštine: **poboljšavanje pružanja obrazovanja zajednicama Roma, Aškalija i Egipćana: dobre prakse i preporuke**, Ekim 2012, s.48

sağlama sürecinin uzayacağından hiç şüphe duymadıkları açıklamasında bulunmuştur³⁷³.

Ayrıca Žbogar, samimi açıklamalarda bulunarak, Kosova ile AB arasındaki müzakerelerin dürüstçe yapılmadığını çünkü çoğunlukla AB'nin, Kosova'ya yapması gerekenleri dikte edip gerçekleştirmesi talebinde bulunduğunu, yani açık ve net olarak Kosova'nın ilerleme katetmesinin ancak AB'nin söylediklerini yapmasıyla mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Kosova'nın AB üyeliğini istemesinin, reformları teşvik etme sürecinin daha hızlı gelişmesini sağlayacağını ve bu süreçte, AB'nin, Kosova'nın istedikleri gibi olması için gayret sarfedeceği açıklamalarında bulunmuştur. Böylece kendi reformlarını kendileri yapmak yerine, bu süreçle amaçlarına çok daha hızlı ulaşacaklarını belirtmiştir. Ayrıca Kosova'nın kısa bir sürede oldukça hızlı ilerleme kaydettiğini, yapılacak daha fazla şey olduğunu ve bundan dolayı EULEX'in yardımcı olmak adına ülkedeki varlığını sürdüreceğini de belirtmiştir. AB'nin Kosova'dan beklentilerinin oldukça fazla olduğu belirtilmekle birlikte, en önemli beklentinin, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi hukukun üstünlüğüne değer verilmesi olduğu ve ülkede yaşayan bütün azınlık toplulukların geleceklerini kendi ülkelerinde görmelerinin sağlanmasını hedefledikleri açıklamalarında bulunmuştur³⁷⁴.

Sonuç olarak; Kosova'nın bağımsızlık ilanı sürecinde ve sonrasında AB'nin bütün gelişmeleri yakından takip etmesi ve ilerleme katetmesine destek sağlaması Kosova açısından olumlu gelişmelerin yaşanmasına vesile olmuştur çünkü AB yolunda hızlı ilerleme sağlanmış olması yeni bir devletin sadece hükümetin çalışmalarıyla olabilecek bir durum değil, bunun AB'nin katkısı ve teşviki ile gerçekleştiği açıktır. Siyasi sebep olarak diyebiliriz ki Kosova'nın tanınmasını uluslararası devletler sağlamıştır, Kosova yeni bir devlet olarak buna muhtaçtı ve bu yüzden AB'nin sonuçları Kosova statüsünde ve mevzuatta bu kadar etkili olmuştur. Kosova'nın AB'ye üye olması için tüm kriterleri yerine getirmesi şarttır ve ayrıca AB'nin başta EULEX olmak üzere izlediği politikalar Kosova'nın geleceğine, siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan güçlenmesine büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca AB'nin

³⁷³Samuel Žbogar, Kosova AB Ofisi Başkanı ve AB Özel Temsilcisi'nin gazeteci Budimir Ničić ile yaptığı röportaj, (06.10.2013), Slobodno Srpski adlı program, http://www.slobodnosrpski.com/index.php?jezik=sr&meni_link_id=20&eid=179 (09.01.2015)

³⁷⁴Žbogar, **a.g.g.**

geliştirdiği kalkınma proğramları ve ajansları çalışmaları ve denetimleri sayesinde Kosova kurumları ilerlemeler göstermektedir.

SONUÇ

Bütün çalışma boyunca Kosova'daki azınlık toplulukların durumları, hakları ve aynı zamanda haklar ile ilgili olarak AB'nin etkisi incelenmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra azınlık hakları konusundaki birinci önemli gelişme, 1966 yılında BM'nin Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi ile azınlıklara yönelik ilk defa doğrudan düzenlemelerin yapılması olmuştur. BM'nin ikinci ve önemli adımı 1993 yılında "Ulusal veya Etnik, Dinsel ya da Dilsel Azınlıklara Mensup Bireylerin Haklarına İlişkin Bildirgesi" olmuştur.

İkinci ve önemli diğer bir gelişme ise, Avrupa Konseyi'nin oluşturduğu "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", "Bölgesel Diller veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı" ile "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme"dir. Bu çerçeve sözleşme günümüzde 35 Avrupa devleti tarafından imzalanmıştır.

Azınlık Haklarının, uluslararası güvenceler yönünden, etkin bir korumadan yararlandığı söylenemez. Günümüzde azınlık kavramının üzerinde tam bir anlaşma sağlanmış değildir. Uluslararası sistemden yola çıkacak olursak insan ve azınlık haklarının giderek gelişmesine ve uluslararası düzeyde oldukça önemli bir sorun olarak görülmesine rağmen yine de azınlık kavramı hakkında uluslararası bağlamda ortak bir hukuki tanım konulmamıştır ve bu durum azınlık hakları ve sorunlarının çözülmesinde ayrıca bir engel daha oluşturmaktadır. Azınlık tanımı çoğunluktan, birçok bakımdan "etnik, dinsel ve dilsel" farklılıkların varolması olarak belirtilmiştir. Aynı zamanda bir ülkede azınlığın olup olmaması çoğunluğa göre az sayıda olmaları durumu olarak görülmektedir. Kosova'nın idari düzenlemelerinde azınlık yerine, topluluk kavramı esas alınmıştır, bu çerçevede tezde azınlık topluluğu kavramı benimsenmiştir.

Bu bağlamda, Kosova'da ki etnik, dilsel ve dinsel haklara anayasal ve uygulamalarla ilgili AB'nin ne tür bir etkide bulunduğu sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır.

Bütün çalışma boyunca Kosova'da ki azınlık toplulukların durumları ve hakları incelenmiştir.

Kosova’da yaşamakta olan azınlık toplulukları coğrafi olarak dağınık olarak yaşamakla birlikte aynı zamanda bazı azınlık toplulukları ortak tarihsel geçmişe sahiptir. Kosova Savaşından sonra genel olarak toplumda daha çok haklara sahip olan önemli azınlık topluluğu olma gibi bir durum söz konusu değildi, fakat diğer azınlık topluluklarıyla kıyasen Kosova’da yaşamakta olan Sırp topluluğu için yeni belediyeler kurulmuştur (Adem-i Merkeziyetçilik) ve bu azınlık topluluğa iki devletin kurumlarından yararlanma hakkı tanınmıştır. Bu durum toplum içerisinde tartışmalara neden olmaktadır.

Kosova’da yaşamakta olan azınlık toplulukların hakları 50’lerden, Miloşević dönemine kadar yasalarla tanınmış ve bu yasalara göre hareket edilmiştir. 23 Mart 1989’da çoğunluğun oyu olmadan Kosova’nın özerkliğine son verilmesiyle ve anayasa değişikliğinin onaylanmasıyla birlikte artık yasa çıkarma yetkisi Kosova Meclisinin değil Sırbistan Meclisinin olmuştur ve Sırp milliyetçiliğinin yükselmesiyle birlikte bölgede yaşayan Arnavut ve müslüman azınlık topluluklarına yönelik ayrımcılık da artmıştır, böylece Arnavutlar ve Sırlar arasında şiddet olayları artmış savaşı çağrıştıran olaylar büyümüştür. 1999’dan sonraki süreçte ise Kosova bağımsızlığını ilan edene kadar Kosova’daki azınlık toplulukların hakları UNMİK (BM) tarafından düzenlenmiştir ve bağımsız Kosova Anayasası’nın oluşturulmasına kadar bu düzenlemeler geçerli kılınmıştır. Uluslararası güçler Kosova Anayasasını oluşturma konusunda oldukça kararlı tutum sergilemişler ve Kosova anayasasını düzenlediler, anayasanın oluşturulmasıyla birlikte yasama ve yürütmede AB standartlarının uygulanması için sürecin takipçisi oldular. Anayasadaki mevcut uluslararası sözleşmelere dayanarak ve azınlık topluluklarına yönelik olarak detaylı hakları içerecek şekilde başta AB’nin inisiyatifiyle oldukça kapsamlı olarak oluşturuldu ve özellikle AB’nin danışmanlığı altında hazırlanmış Kosova Anayasası Kopenhag kriterlerine uygun olarak azınlık toplulukların haklarını öne çıkarması bakımından dikkati çekmiştir, Kosovalı yetkililerin sadece onaylaması yetmekteydi çünkü radikal bir değişikliğe fırsat verilmemesi ve etnik sorunlara uzun vadeli bir çözüm getirilmesi açısından BM ve AB Kosova’ya müdahil olmuş Kosova demokrasisine müdahale hakkı görmüşlerdir. Self-determinasyona uyup uymadığı sorusuna cevap olarak ise savaştan önce ve savaş esnasında sırlardan gördükleri baskılardan Arnavut yönetimi Self-determinasyon bağlamında anayasal

düzenlemelerini kurma hakkına sahip olmakla birlikte tanınmak sorununu aşabilmek için AB'nin sırlarla ilgili ayrıcalıklı düzenlemeleri kabul etmişlerdir. Kosova devleti Arnavutlar ve azınlık toplulukları ile ilgili anayasal düzenlemeler AB ve ABD talepleri doğrultusunda yapılmıştır. Bunun özünde hakların kendi kaderini başkalarının değil kendilerinin belirleyebileceği ve kendi yönetimini özgürce belirleyebilmesi söz konusu olamamıştır.

Uluslararası örgütler, devamlı olarak Kosova'daki toplulukların önemini vurgulayarak azınlık toplulukların ülkede tam katılımının oluşturulması ve her zaman bu hususun gerçekleştirilmesine destek vereceklerine dair açıklamalarda bulunmuşlardır.

Bağımsızlıktan sonra, AB ile Kosova arasında diplomatik ilişkiler daha net bir hal almış ve hızlandırılmış bir sürece girilmiştir, fakat Kosova'nın AB ile entegrasyon sürecinde başta gelen sorun, Sırbistanın Kosovanın bağımsızlığını kabul etmemesidir, bu her iki devletin de AB'ye üyelik sürecini olumsuz etkilemektedir. AB Kosova'yı birçok alanda desteklemekte ve demokratik bir devlet olarak, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygılı bir devlet haline gelmesi için iradesini koymuş ve Kosova'nın en kısa zamanda AB'ye üye olma ihtimalini her zaman göz önünde bulundurduklarını vurgulanmaktadır. AB'nin Kosova'ya ağırlığını koyması başta Ahtisaari planının uygulanması şartı ardından Kosova'daki Sırp belediyeler birliğinin kurulması şartını koyarak Kosova'nın bu şartları yerine getirmesi koşuluyla, Sırbistan ile ilişkilerin iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi şartı da koymuştur. Diğer taraftan, Kosova hükümeti bu şartları ister istemez zorunlu olarak yerine getirmeyi kabul etmiştir.

AB'ye adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaşması gereken kriterleri belirlemiştir. AB'ye girmeye aday ülkeler, istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, azınlıkların korunması gibi dört ana kriter açısından değerlendirmeye alınacaktır, Kosova'da henüz potansiyel aday ülke statüsünde olmasına rağmen doğrudan AB tarafından oluşturulmuş olan kriterleri uygulamaya başlamış olan hukuki yaptırımları gerçekleştirme şartı konulmuştur.

Kosova Anayasasıyla varlıkları kabul edilen ve tanınan her azınlık topluluğun hakları, özellikle Çerçeve Sözleşme ve Bölgesel Diller ve ya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ile hakları uluslararası bağlamda da güvence altına alınmış oldu.

Kosova'nın AB'ye entegrasyon sürecindeki diğer bir önemli alan da insan haklarına saygı durumudur. AB üyelik için, Kosova'da yaşamakta olan azınlık toplulukların haklarının yasal mevzuat açısından korunduğu ve garantiye alınmış olduğu gibi, uygulamada da garantiye alınması koşulunun gerçekleştirilmesi halinde, ülkenin üyelik sürecinin her anlamda hızlanması için destek ve katkılarda bulunacaklarını dile getirmiştir.

Kosova'nın dış politikası aslında savaşın başlamasından önce başlamış, savaş zamanında ve sonrasında devam etmiştir. Aslında güçlü devletler Kosova'ya yönelik kararlarını vermiş ve Kosova'nın geleceği BM ve AB doğrultusunda çizilmiş oldu. Kosova savaşının başlamasından itibaren BM'nin ve AB'nin işbirliğiyle Kosova'da yaşanan sürece ait her zaman son sözü söyledikleri gibi bunu ülkenin bağımsızlığında oynadıkları rol ile de çok açık bir şekilde göstermiş oldular.

Kapalı kapılar ardından yapılmış olan görüşmelerin sözde Kosova lehine sonuçlanması için alınması gereken her kararda onay ve destek vermişlerdir. Hatta AB, Balkanlarda huzurun yaşatılması açısından oldukça önemli bir olay olarak gördükleri Kosova'nın bağımsızlığını sonuna kadar destekleyeceklerini birçok defa dile getirmişlerdir. Diğer yandan Kosova da, kendi bağımsızlığını ilan edilmesini sağlayabilmek adına, Avrupalı ve uluslararası güçlü devletleri arkasına almayı bilmiştir.

Ancak, Kosova söz konusu olunca şüphesiz ki hiçbir şey kendiliğinden olağan akışı içerisinde oluşmuş değildir. Bu kurgu BM ve AB tarafından 1999 öncesinde tasarlanarak Kosova'nın bağımsızlığı sağlanmış olsa da halen AB himayesi altındadır. BM Kosova'dan çekilince Kosova, AB'nin yönetimine kalmıştır, AB tarafından oldukça etkili bir şekilde dolaylı olarak yönetilmektedir.

Diğer bir taraftan, Kosova yasal gereklilikleri onamış ve Avrupa yoluna ilerleyebilmesi açısından günümüzde gelişmiş ve modern anayasası olarak bilinen anayasaya sahip olmuş ve AB'nin kriterlerini yerine getirme yoluna girmiştir.

Kosova'nın azınlık toplulukları politikası, AB üyesi olan birçok ülkeden daha ileridedir. İlk olarak azınlık toplulukların statüsü düzenlenerek oluşturulanayasa'da

Kosova’da yaşamakta olan azınlık topluluklarına karşı oldukça demokratik bir etki oluşturulmuştur.

Kosova’da yaşayan azınlık toplulukları, topluluk temsilcileri tarafından partiler ve dernekler aracılığıyla temsil edilmektedirler, siyasete ve kamuya katılımları da vardır. Roman, Aşkali ve Mısırlı toplulukların diğer azınlık topluluklarına kıyasen sosyal, ekonomik, politik ve eğitim açısından katılımları daha azdır, belediye düzeyinde de daha az temsil edilmektedirler.

Kosova’da siyasal faktörler dışındaki farklı azınlık topluluklarının bir arada yaşama geleneğini sürdürmeye çalışmaktadırlar, topluluklar arasında hoşgörü ve saygı hakimdir. Topluluklar dini ya da tarihi bağları nedeniyle aralarında ki ilişkiyi saygıyla sürdürürler. Toplulukların dil bilgileri de oldukça geniştir. Öyle ki birbirlerinin dillerini akıcı kullanırlar, dil ayrımı yapmadan iletişim kurarlar, belediyelerin düzenledikleri aktivitelere katılırlar ve bayramlarını veya resmi günlerini birlikte geçirirler.

Bunun başlıca sebebi Sosyalist dönemin mirasıdır. Yugoslavya’nın dağılmasıyla birlikte siyasi sorunların belirmesi ve savaşların yaşanması sonucunda ülkedeki dengelerin bozulması, toplulukların siyasi bağlamda olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur ama yine de aralarındaki ilişkileri iyi seviyede yürütmeyi başarmışlardır. Aynı zamanda bunu dış etki bağlamında da yorumlayabiliriz, AB, Kosova’da azınlık toplulukların tam katılımını sağlamak açısından, azınlık topluluklarına yönelik bağımsız olarak çalışan uzmanlar grubunu oluşturarak özellikle uygulamalardaki hak ihlallerinin yakın takipçisi olmuştur. Bu da azınlık toplulukların hak ihlalleri açısından oldukça olumlu yönde etkilenmelerini sağlamıştır.

Kosova Cumhuriyeti’nde azınlık topluluklarıyla ilgili mevzuattaki düzenlemelerde bazı eksiklerin olmaması Kosova için oldukça önemlidir. Fakat uygulamalarda hatalar, ihlaller, eksik uygulanmalar olması örneğin: Hükümetin devlet kurumları arasında koordinasyonu ve iletişimini güçlendirmemiş olması, Kosova kurumlarının kendi yükümlülüklerini yerine getirmemiş olması, kurumların azınlık topluluklarına yönelik işleyişlerinde eksikliklerin olması, raporlamalarda ve bilgilendirmelerde sunulan eylem planlarında birçok bilginin eksik aktarılması,

toplulukların kamu hizmetlerinde fazla aktif olmaması ve düzenlemelerin pratikte uygulanmaması da Kosova için oldukça negatif bir etki yaratmaktadır.

Fakat göz önünde bulundurmanız gereken konu şudur ki Kosova aslında genç bir devlettir ve birçok çeşit deneyle karşı karşıya kalmaktadır, bu yeni devletin katetmesi gereken daha uzun yol vardır. Diğer yandan, azınlık toplulukları söz konusu olduğunda da durum böyledir. Azınlık toplulukların durumlarının düzeltilmesi sadece Kosova kurumlarına bağlı bir durum değildir. Bu azınlık toplulukların tutumuna, iradesine ve durumlarının iyileşmesine ne kadar katkı sağlayacaklarına da bağlıdır. Kosovadaki azınlık toplulukların haklarına ilişkin uygulamalarda ihlallerin oluşması ülkede yaşayan bütün toplulukları etkileyen bir durumdur. Aynı zamanda, azınlık topluluğu mensupları ile temsilcilerinin haklarına ne derece sahip çıktıkları da göz önünde bulundurulması gerekir.

Sonuç olarak, BM ve AB'nin azınlıklara dair düzenlemiş oldukları sözleşmelerin bulunması ve Kosova'nın demokratik anayasaya sahip olmasına rağmen, ve aynı zamanda evrensel düzenlemeler ve mevzuat açısından bir yere gelinmiş olsa dahi asıl önemli olan, azınlık topluluklarına ait düzenlemelerin ve mevzuatın kurumlar tarafından pratikte uygulanmamasıdır.

Devletler, evrensel veya bölgesel sözleşmelere taraf olsalar ve hatta anayasal düzenlemelerinde azınlık haklarına yer vermiş olsalar dahi, uygulamada çok eksikliklerin olduğu, mevzuata uymadıkları, bu kadar sözleşmeye rağmen toplum içerisinde din, dil, ırk ayrımcılığı ve aşırı ırkçılığın hala baskın olduğu ve toplum içerisindeki asıl çoğunluğu oluşturan öğelerin, topluluğun azınlıkta kalan diğer üyelerine yönelik “ötekileştirme” eylemlerinde bulundukları açıktır. Fakat sözleşmelerin çoğu, herkesin hakkının ayırım yapılmaksızın uygulanması, azınlıkların kimliklerinin her zaman korunması ve geliştirilmesi açısından eşit olmayabiliyor. Diğer AB ülkelerine kıyasla, Çerçeve Sözleşme'ye taraf olan devletlerin bile ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bağlamda ulusal azınlık ile çoğunluğu oluşturan topluluk arasında tam ve etkili eşitliği sağlayamadığı, özel önlemler alamadığı gibi aksine önlemler almaktan kaçındıkları görülmektedir. AB ise Kosova'da, bu durumun bilincinde olarak, oldukça etkili bir şekilde azınlık topluluklarına yönelik alınan önlemlerin ve uygulamalardaki eksikliklerin takipçisi olmaya devam etmektedir

	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Arnavutlar	498.242 68.5	524.559 64.9	646.605 67.2	917.167 73.7	1.226.736 77.4	1.596.072 81.6
Sırpalar	171.914 23.6	189.869 23.5	227.016 23.6	228.261 18.4	209.497 13.2	194.190 9.9
Karadağlılar	28.050 3.9	31.343 3.9	37.588 3.9	31.555 2.5	27.028 1.7	20.365 1.0
Boşnaklar	6.679 1.3	6.241 0.8	8.026 0.8	26.351 2.1	58.562 3.6	66.189 3.4
Türkler	1.315 0.2	34.583 4.3	25.764 2.7	12.244 1	12.513 0.7	10.445 0.5
Romanlar	11.230 1.5	11.904 1.5	3.202 0.3	14.593 1.2	34.126 2.1	45.745 2.3
Hırvatlar	5.290 0.7	6.201 0.8	7.251 0.8	8.263 0.7	8.718 0.6	8.062 0.4
Yugoslavlilar	....	....	5.206 0.5	920 0	2.676 0.1	3.457 0.2
Diğerleri	11.100 1.5	10.999 1.3	3.330 0.3	4.338 0.3	4.585 0.3	11.671 0.6
Toplam %	733.820 100	815.798 100	963.988 100	1.243.693 100	1.584.440 100.0	1.956.196 100.0

Tablo 1: Resmi Kayıtlara Göre 1948-1991 Kosova'nın Etnik Yapısı³⁷⁵

Kosovada Belediye Dil Uyumu

KOSOVADA RESMİ DİLLER SIRPÇA VE ARNAVUTÇA	BELEDİYE DÜZEYİNDEKİ RESMİ DİLLER	BELEDİYE DÜZEYİNDEKİ RESMİ KULLANIMDA OLAN DİLLER
<u>TÜM BELEDİYELER</u>	<u>Türkçe</u> Prizren Mamuşa <u>Boşnakça</u> Prizren Dragaş İpek	<u>Türkçe</u> Gilan Mitroviça Priştine Vıçitrin Prizren <u>Boşnakça</u> İstok

Tablo 2: Kosova Belediyelerindeki Resmi Dillerin Kullanımı³⁷⁶

³⁷⁵ Akademia e Shkencave Dhe e Arteve e Kosovës a.g.e., s.142

³⁷⁶ OSCE (AGİT) a.g.r., s.11

Yerleşim Alanı	Toplam	Goralılar	Boşnaklar	Arnavutlar	Türkler	Sırp	Diğerleri
Bačka	52	52	-	-	-	-	-
Brod	1.544	747	620	20	103	1	14
Dikance	124	124	-	-	-	-	-
Dragaš	1.098	567	18	498	7	-	8
Globocica	960	871	66	2	-	5	16
Krstec	420	161	243	-	-	-	16
Kruševo	857	411	372	34	21	-	19
Kakuljane	235	230	1	-	4	-	-
Leštane	783	541	180	-	-	-	62
Ljubošta	773	433	29	306	-	1	4
Mlike	92	89	1	1	-	-	1
Orçuša	60	60	-	-	-	-	-
Redeša	1.224	788	434	-	-	-	2
Rapča	853	610	171	1	2	-	69
Resteliça	4.698	2.739	1.564	172	55	-	168
Vraništa	352	334	15	-	-	-	3
Zlipotok	610	199	380	8	10	-	13
Toplam	14.723	8.957	4.100	1.042	202	7	395
%	100	60.05	28	7.5	1,3	-	2.7

Tablo 3: Nüfusun Etnik Yapısı (Yerleşkelere Göre) GORA’da 2011’de Yapılan Nüfus Sayımı³⁷⁷

³⁷⁷ OSCE (AGİT), Communities Team (22.07.2014), Kosova’da yapılan sayımlar ve Gora Topluluğu’nun etnik yapısına ilişkin görüşme, AGİT Ofisi.

Yerleşme Alanı	Toplam Nüfus	Goranca	Boşnakça	Arnavutça	Türkçe	Sırpça
Bačka	52	51				
Brod	1.544	601	653	24	47	217
Dikance	124	105				19
Dragaş	1.098	299	34	501		264
Globočica	960	538	66	1		355
Krsteć	420	96	254			68
Kruševo	857	261	444	30	20	96
Kakuljane	235	128	2		4	98
Leštane	783	476	180			126
Ljubostaj	773	337	23	306		105
Mlike	92	67	1	1		23
Orçuşa	60	16		1		43
Redeşa	1.224	736	428	1		54
Rapča	853	587	199	1		66
Resteliça	4.698	2.506	1.958	93	30	100
Vraništa	352	108	22			122
Zlipotok	610	108	418	8	8	67
Toplam	14.723	6.978	4.693	967.000	109	1.974
%	100	50.0	32.0	6.0	0.7	11.3

Tablo 4: GORA Nüfusunun Anadili (Yerleşkelere Göre)³⁷⁸

³⁷⁸ OSCE (AGİT), Communities Team, Topluluklar Ekibi Asistanları (12.07.2014), Gora Topluluğu ve konuşulan diller'e ilişkin görüşme, AGİT Ofisi.

Belediye	Arnavutlar	Sırp	Türkler	Boşnaklar	Romanlar	Diğerleri	Ulaşılabilenler	Toplam
Deçan	39,728	4	0	61	11	144	71	40,019
Yakova	93,600	21	30	65	431	244	165	94,556
Glogoc	58,431	6	4	13	0	27	50	58,531
Gilan	87,929	641	913	118	359	141	77	90,178
Dragaş	20,194	1,975	109	4,693	0	6,978	48	33,997
Istok	37,884	200	6	1,037	14	120	28	39,289
Kaçanaik	33,359	2	1	22	1	14	10	33,409
Klina	38,306	98	0	17	24	13	38	38,496
Kosova Ovası	33,859	428	54	18	389	37	42	34,827
Kamenice	34,182	1,561	4	21	239	47	31	36,085
Mitroviça	70,104	21	490	392	621	61	220	71,909
Leposaviç								
Liplan	56,355	514	128	32	273	271	32	57,605
Nobirda	3,527	3,123	6	4	63	1	5	6,729
Obiliç	20,468	278	2	52	693	44	12	21,549
Rahovça	55,806	138	0	76	71	12	105	56,208
İpek	91,489	362	33	3,652	476	322	116	96,450
Podujeva	88,188	16	1	26	89	30	149	88,499
Priştine	195,093	490	2,065	393	66	524	266	198,897
Prizren	146,986	381	10,267	18,067	977	923	180	177,781
Skenderay	50,683	52	0	41	0	6	76	50,858
Ştimle	27,219	57	1	14	7	7	19	27,324
Ştirpçe	3,757	3,150	0	4	24	9	5	6,949
Suhareke	59,591	6	2	14	24	24	61	59,722
Ferizovik	107,926	41	43	74	148	128	250	108,610
Viti	46,710	118	5	26	3	73	52	46,987
Vıçitrn	69,009	388	264	30	71	36	72	69,870
Zubin Potok								
Zveçan								
Malişova	54,526	1	0	13	24	15	34	54,613
Yunik	6,070	0	0	0	0	5	9	6,084
Mumuşa	374	0	5,125	0	5	0	3	5,507
Elezhan	9,396	0	0	1	0	4	2	9,403
Gračaniça	2,589	7,255	14	13	748	39	17	10,675
Ranilug	165	3,693	0	0	0	2	6	3,866
Parteş	0	1,786	0	0	0	1	0	1,787
Klokot	1,362	1,177	1	0	9	6	1	2,556
Toplam	1,644,865	27,983	19,568	28,989	5,860	10,308	2,252	1,739,825

Tablo 5: Belediyelerin Anadillere Göre Nüfusu

Belediye	Ulaşlamayanlar	Arnavutlar	Sırp	Türkler	Boşnaklar	Romanlar	Aşkaliler	Mısırlılar	Goralılar	Diğer	Görüş Belirtmeyenler	Toplam
Deçan	64	39,402	3	0	60	33	42	393	1	19	2	40,109
Yakova	134	87,672	17	16	73	738	613	5,117	13	92	71	94,556
Gillogoc	38	58,445	2	5	14	0	0	2	0	22	3	58,531
Gilan	65	87,814	624	978	121	361	15	1	69	95	35	90,178
Dragaş	22	20,287	7	202	4,100	3	4	3	8,957	283	129	33,997
Istok	31	36,154	194	10	1,142	39	111	1,544	0	45	19	39,289
Kaçanaik	11	33,362	1	2	20	5	1	0	0	7	0	33,409
Klina	32	37,216	98	3	20	78	85	934	0	23	7	38,496
Kosova Ova	32	30,275	321	62	34	436	3,230	282	15	131	9	34,827
Kamenice	31	34,186	1,554	5	9	240	0	0	29	27	4	36,085
Mitroviça	152	69,497	14	518	416	528	647	6	23	47	61	71,909
Leposaviç												
Liplan	27	54,467	513	128	42	342	1,812	4	6	260	4	57,605
Nobirda	3	3,524	3,122	7	5	63	3	0	0	2	0	6,729
Obiliç	12	19,854	276	2	58	661	578	27	5	48	28	21,549
Rahovça	83	55,166	134	2	10	84	404	299	0	11	15	56,208
İpek	79	87,975	332	59	3,786	993	143	2,700	189	132	62	96,450
Poduyeva	120	87,523	12	5	33	74	680	2	0	43	7	88,499
Prishtine	220	194,452	430	2,156	400	56	557	8	205	334	79	198,894
Prizren	159	145,718	237	9,091	16,896	2,899	1,350	168	655	386	222	177,781
Skenderay	60	50,685	50	1	42	0	10	1	0	5	4	50,858
Ştimle	19	26,447	49	1	20	23	750	0	2	13	0	27,324
Ştirpçe	6	3,757	3,148	0	2	24	1	0	0	7	4	6,949
Suhareke	49	59,076	2	4	15	41	493	5	0	15	22	59,722
Ferizovik	220	104,152	32	55	83	204	3,629	24	64	102	45	108,610
Viti	48	46,669	113	4	25	12	14	0	7	83	12	46,987
Vıçitrn	53	68,840	384	278	33	68	143	1	3	50	17	69,870
Zubin Potok												
Zveçan												
Malişova	36	54,501	0	0	15	26	5	0	0	8	22	54,613
Yunik	9	6,069	0	0	0	0	0	0	0	4	2	6,084
Mumuşa	0	327	0	5,128	1	39	12	0	0	0	0	5,507
Elezhan	1	9,357	0	0	42	0	0	0	0	2	1	9,403
Gračaniça	17	2,474	7,209	15	15	745	104	3	22	45	26	10,675
Ranilug	6	164	3,692	0	1	0	0	0	0	3	0	3,866
Parteş	0	0	1,785	0	0	0	0	0	0	2	0	1,787
Klokot	1	1,362	1,177	1	0	9	0	0	0	6	0	2,556
Toplam	1,840	1,616,869	25,532	18,738	27,533	8,824	15,436	11,524	10,265	2,352	912	1,739,825

Tablo 6: Belediyelerin Etnik ve Kültürel Geçmişe Göre Nüfusu

Belediye	İslam	Otodoks	Katolik	Diğer	Dini Olmayanlar	Görüş Belirtmeyenler	Ulaştılamayanlar	Toplam
Deçan	39,343	11	408	21	2	100	134	40,019
Yakova	77,299	22	16,296	142	129	515	153	94,556
Glogoc	57,987	3	66	19	9	390	57	58,531
Gilan	88,958	636	47	56	28	371	82	90,178
Dragaş	33,806	9	0	141	5	12	24	33,997
Istok	38,149	201	744	18	44	101	32	39,289
Kaçanaik	33,391	2	2	1	0	2	11	33,409
Klina	31,185	100	7,124	13	1	29	44	38,496
Kosova Ovası	34,019	428	71	30	31	187	61	34,827
Kamenice	34,405	1,556	13	26	32	24	29	36,085
Mitroviça	71,422	11	42	30	14	199	191	71,909
Leposaviç								
Liplan	56,384	520	572	7	6	68	48	57,605
Nobirda	3,604	3,122	0	0	0	0	3	6,729
Obiliç	21,050	269	4	11	1	186	28	21,549
Rahovça	55,810	134	89	5	6	72	92	56,208
İpek	92,914	365	2,507	93	48	904	114	96,450
Podujeva	88,257	12	14	2	1	75	139	88,499
Priştine	193,474	480	1,170	344	660	2,388	381	198,897
Prizren	170,640	250	5,999	74	85	541	192	177,781
Skenderay	50,704	52	7	8	5	19	63	50,858
Ştimle	27,224	56	7	0	1	14	22	27,324
Ştirçe	3,772	3,150	6	1	0	14	6	6,949
Suhareke	58,722	8	355	35	53	467	82	59,722
Ferizovik	107,121	45	413	64	41	612	314	108,610
Viti	44,360	114	2,414	0	10	29	60	46,987
Vıçitrn	69,359	386	15	6	0	45	59	69,870
Zubin Potok								
Zveçan								
Malişova	54,414	0	7	6	6	144	36	54,613
Yunik	6,022	0	1	2	2	48	9	6,084
Mumuşa	5,506	0	0	0	0	0	1	5,507
Elezhan	9,398	0	0	0	0	3	2	9,403
Gračaniça	3,119	7,237	42	32	13	142	19	10,675
Ranilug	164	3,693	3	0	0	0	6	3,866
Parteş	0	1,786	0	1	0	0	0	1,787
Klokot	1,360	1,179	0	0	9	7	1	2,556
Toplam	1,663,412	25,837	38,438	1,188	1,242	7,213	2,495	1,739,825

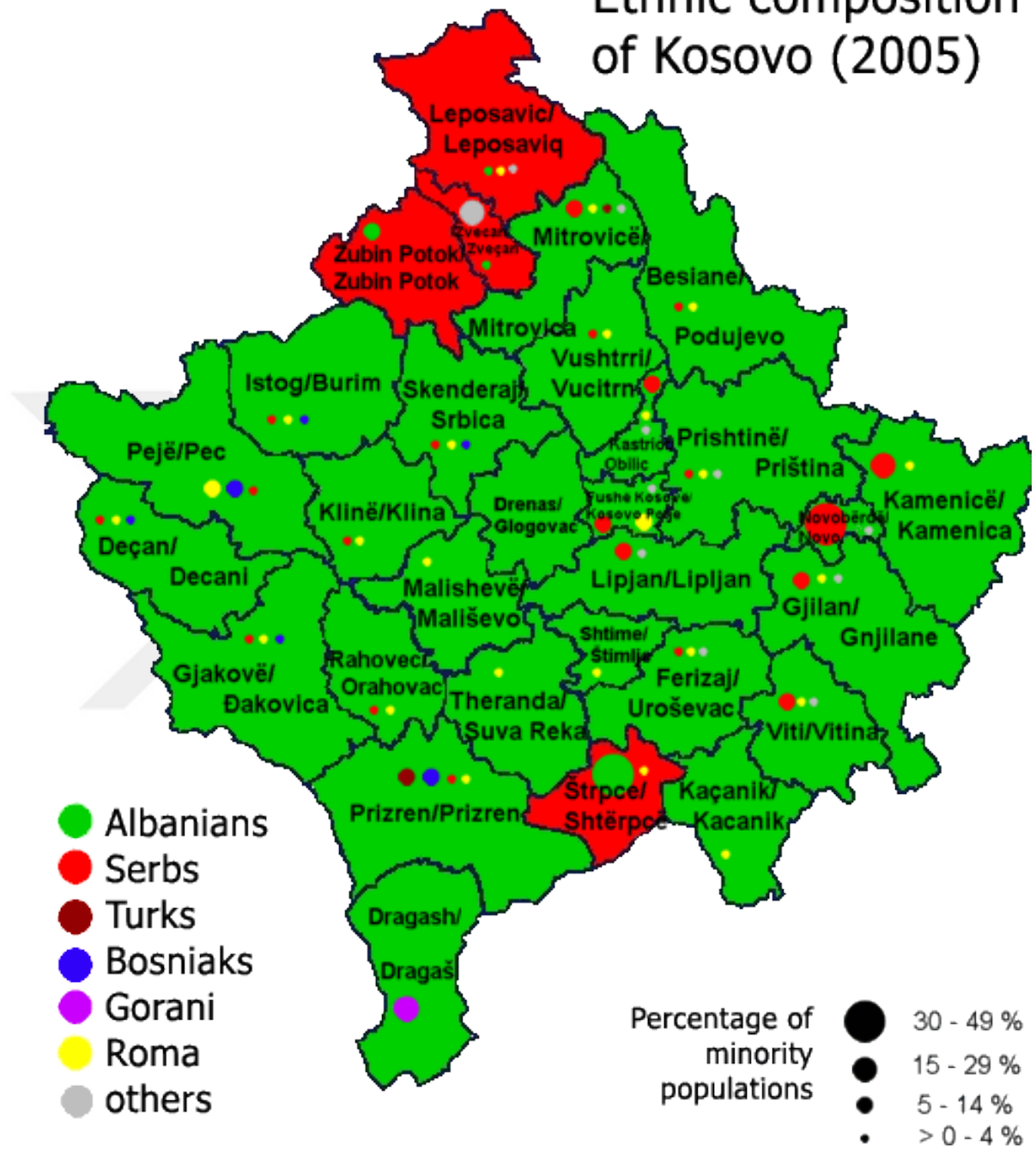
Tablo 7: Belediyelerin Dinlere Göre Nüfusu³⁷⁹

³⁷⁹ Communities Team (Topluluklar Ekibi Asistanları) (12.07.2014), Kosova’da yaşayan Topluluklar’ın diline, dinine ve kültürleri’ne ilişkin görüşme, AGİT Ofisi. Leposaviç, Zubin Potok ve Zveçan Belediyeleri 2011 yılında yapılan nüfus sayımına katılmayı reddetti (Kuzey Belediyelerinde yaşayan Sırp Topluluğu).

Resim 1: Kosova Bayrağı

Ethnic composition of Kosovo (2005)

Resim 2: Kosova'nın Etnik Yapısı³⁸⁰

³⁸⁰ Kosova Haritaları, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kosova> (26.12.2014)

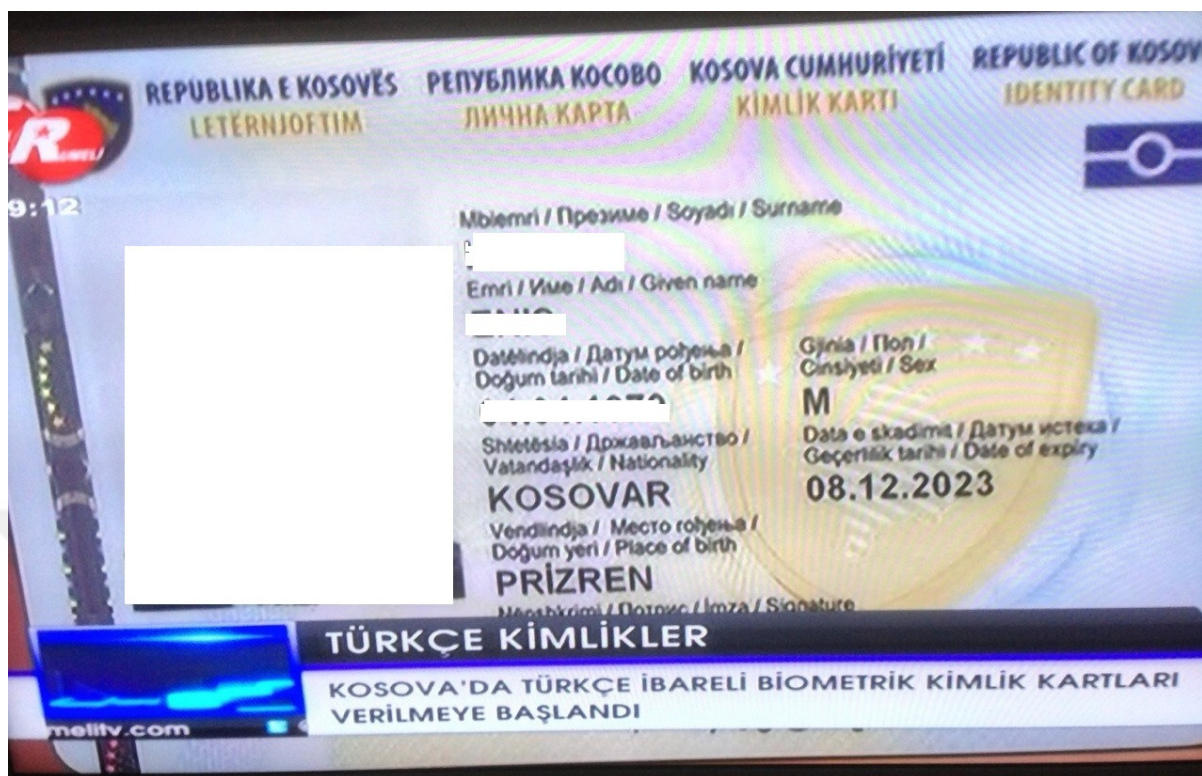
Resim 3: Kosova Cumhuriyeti İl ve Belediye Sınırları

Resim 4: Avrupa Haritasında Kosova

GJYKATA THEMELORE PRIZREN OSNOVNI SUD PRIZREN PRIZREN ASLIYE MAHKEMESİ		
KATI - SPRAT- KAT II	Zyra e Kryetarit të Gjykatës Kancelarija Predsednika Suda Mahkeme başkanı ofisi	▶
	Gjykatësit Sudije Hakimler	▶
	Salla e Kolegjiumit të Gjyqëtarëve Sala Kolegijuma Sudija Hakimler Kurulu Salonu	▶
KATI - SPRAT- KAT I	Sallat e Gjykimeve II Sudnice II Duruşma Salonları II	▶
	EULEX	▶
KATI - SPRAT- KAT PËRDHESË PRIZEMPLJE ZEMËN	Informatat Informacije Bilgiler	▶
	Salla e Gjykimeve I Sudnica I Duruşma Salonu I	▲
	Administratori Administrator İcracı	▶
	Zyra për Mbështetje Juridike Kancelarija za Pravnu Podršku Adli Destek Ofisi	▶
	Zyra Qendrore për Menaxhimin e Lëndëve Centralna Kancelarija za Upravljanje Predmetima Dosyaların Yönetim Merkez Ofisi	▶
	Arkivi Arhiva Arşiv	▼
BODRUMI PODRUM		

Resim 5: Prizren Asliye Mahkemesi Tabelası (Belediye Resmi Dil Kullanımı Örneği), çekim tarihi 26.07.2014

Resim 6: Kosova Kimliği, Türkçe İbaresiz Görünümü (Örneği)

 REPUBLIKA E KOSOVËS • REPUBLIKA KOSOVA • REPUBLIC OF KOSOVA
 MINISTRIA E PUNËVE TË BRENDSHME - MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA - MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS

KËRKESË PËR DOKUMENTE TË GJENDJËS CIVILE
 ZAHTEV ZA DOKUMENTA CIVILNOG STANJA
 APPLICATION FORM FOR CIVIL STATUS DOCUMENTS

02-600-36733

Emri Ime Name			
Mbiemri Prezime Surname			
Data e lindjes Datum rodenja Date of Birth	24/09/1949	Gjinia Pol Sex	M ☒ F ☐
Numri personal Lični broj Personal number	1 0 3 1 2 3 1 5 6 2		
Statusi martesor / Bracno Stanje / Marital Status			
Vendi i lindjes / Mesto rodenja / Place of birth	Prizren		
Emri i prindërve / Po dacio roditeljima / Data on parents	Babai - Otac - Father	Nëna - Majka - Mother	

Resim 7: İçişleri Bakanlığı Medeni Hal Belgesi (Kosova'nın Resmi Dilleri Örneği)

Resim 8: Sivil Kayıtlama Merkezi (Belediye Düzeyinde Resmi Diller Örneği), çekim tarihi 26.07.2014

Resim 9: Prizren Temel Mahkemesi Tabelası (Belediye Düzeyinde Resmi Diller Örneği), çekim tarihi 26.07.2014

Resim 10: Hafif Suçlar Mahkemesi Tabelası (Belediye Düzeyinde Resmi Diller Örneği), çekim tarihi 26.07.2014

Resim 11: Prizren Belediye Meclisi Tabelası (Belediye Düzeyinde Resmi Dillerin Kullanımı Örneği), çekim tarihi 26.07.2014

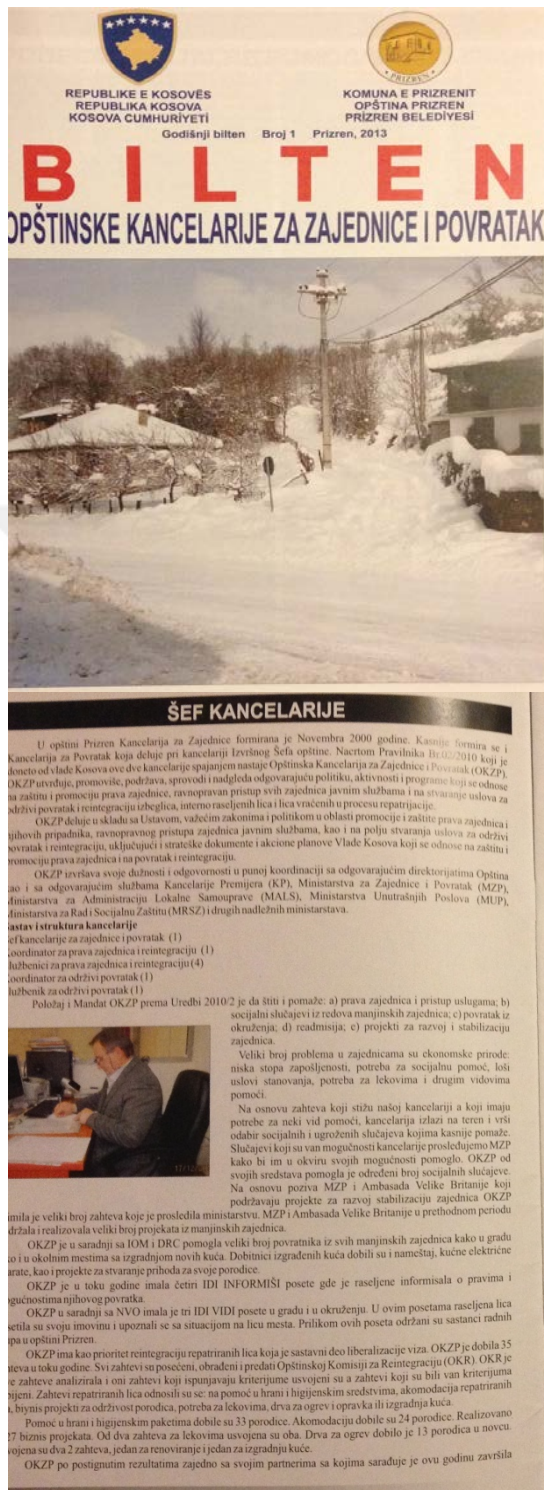
Resim 12: Prizren Asliye Mahkemesi Tabelası (Belediye Düzeyinde Resmi Diller Kullanımı Örneği), çekim tarihi 26.07.2014

Resim 13: Prizren Belediyesi Tabelası (Belediye Düzeyinde Resmi Dillerin Yanlış Kullanımı Örneği), çekim tarihi 26.07.2014

Resim 14: Türkçe'nin Yanlış Kullanımı (Örneği), çekim tarihi 26.07.2014,
(Kaynak Prizren Belediyesi)

Resim 15: Topluluklar ve Geridönüş Ofisleri'nin Dağıttığı Yardımlar
Belediyeler Bülteni (Örneği), çekim tarihi 26.07.2014 (Kaynak Prizren Belediyesi).

Resim 16: Topluluklar ve Geridönüş Ofisleri'nin Dağıttığı Yardımlar
Belediyeler Bülteni (Örneği), çekim tarihi 26.07.2014 (Kaynak Prizren Belediyesi)

Resim 17: Topluluklar ve Geridönüş Ofisleri'nin Dağıttığı Yardımlar
Belediyeler Bülteni (Örneği), çekim tarihi 26.07.2014 (Kaynak Prizren Belediyesi)

Resim 18: Topluluklar ve Geri Dönüş Ofisleri'nin Dağıttığı Yardımlar Belediyeler Bülteni (Örneği), çekim tarihi 26.07.2014 (Kaynak Prizren Belediyesi)

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Akademia e Shkencave
dhe e Arteve e Kosovës,

**KOSOVA Vështrim
Monografik**, Prishtinë, 2011.

Akgül Hüseyin,

**Azınlık Kavramı Azınlıklarla İlgili
Düzenlemeler Azınlık Kavramı İle İlgili
Temel Sorunlar ve Avrupa Birliği
Ülkelerinde Azınlıklara Bakış**, Akademik
Kitapevi, İzmir, 2003.

Arifi Sylë,

KOSOVA Shteti i Mbikqyrry, Erpoprint
Yayınları, Priştine, 2008.

Alpkaya Gökçen,

**“Uluslararası İnsan Hakları Hukuku
Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı
Gelişmeler”**, İnsan Hakları Yıllığı, Devlet
İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1993

Baskın Oran,

“Küreselleşme ve Azınlıklar”, İmaj Yayınları,
4. Basım, Ankara, Aralık 2001.

Baklacioğlu NurcanÖzgür,

**Dış Politika ve Göç Yugoslavya’dan
Türkiye’ye Göçlerde Arnavutlar 1920-1990**,
Der Yayınları, İstanbul, 2010.

Bozkurt Enver, Özcan
Mehmet, Köktaş Arif,

Avrupa Birliği Hukuku, 5. Baskı, Asil
Yayınları, Ankara, 2011.

Bekaj Armend R.,

The KLA and the Kosovo War, (Berghof Conflict Research, Berlin: 2010).

Çavuşoğlu Naz,

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararların Uygulanması, Su Yayınları, İstanbul, 2003.

Çavuşoğlu Naz,

Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, Su Yayınları, İstanbul, 2001.

Çoruhlu Tülin,

“Kayıp Mirasın İzinde” GORA Halk Sanatları, UKİD Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği, Fsf Print House Yayınları, İstanbul, 2008.

Erdoğan Birsen

‘Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler ve Avrupa Sistemlerinin İncelenmesi’, Türkiye’de İnsan Hakları içinde, (Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, 2000).

Francesco Capotorti,

Study on the Rigts of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, New York, UN Study Series, 1979.

Gemalmaz Mehmet Semih,

Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010.

- Kastrati Avni, **Kosova nëpër vite, Kosova në Mesin e Evropës dhe Rajonit me Disa Variabla Sicio-Ekonomike**, Prishtinë, 2006.
- Kurubaş Erol, **Asimilasyondan Tanınmaya-Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı**, 2.bs., Ankara, Asil Yayınları, 2006.
- Kılınç Doğan, **“Self-Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi”** Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.12, S.1-2.
- Mappes-Niediek- Norbert, **Romët e Varfër, Magjupt e Këqij**, Almanca’dan tercüme Aida Cama, Rishitinë, 2014.
- Nikolla Pjetër, **Newborn Trojet e Dardanëve Dardanians’land**, Tiranë, 2012.
- Özgür Nurcan, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, Der Yayınları, İstanbul, 1999.
- Preece Jackson Jennifer, **National Minorities and the European Nation-States System**, Oxford,Clearendon Press, 1998.
- Recepoğlu Suroy Altay, **Kosova Türk Toplumunun ve Üyelerinin Hakları**, Sıprint Yayıncılık, Prizren, 2005.

- Recepoğlu Suroy Altay, **Kosova’da Türk Olmak**, Sıprint Yayınları, Prizren, 2006.
- Recepoğlu Suroy Altay, **Kosova’da Türkçe veya Kimlik Mücadelesi**, Sıprint Yayınları, Prizren, 2004.
- Reçber Kamuran, **Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku ve Temel Metinleri**, 1. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, 2010.
- Reka Blerim, Höll Sela Ylber, **Institucionet dhe Politikat e Unionit Otmar, Evropian**, Arbëria Desing Yayınları, Tetovë, 2010.
- Savran Sungur, **Avrasya Savaşları Körfez’den Afganistan’a Yeni Dünya Düzeninin Kuruluşu**, 1. Baskı, İstanbul, 2001.
- Sofuoğlu Ebubekir, **Şar Dağlarındaki Genetik Şifreler GORA ABİDESİ**, UKİD Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği, Kültür Yayınları, İstanbul.
- Schöpflin George, **“Nacionalism and Ethnic Minorities in Post-Communist Europe”**, Europe’s New Nacionalism, Richard Coplan vs Dohn Feffer (Der), (New YorkÇOxford Univerdity Press, 1996.
- Tezcan Ercüment, **Avrupa Birliği Hukuku’nda Birey**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Tezcan Ercüment, **Avrupa Birliği Komisyonu**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, USAK Yayınları, Ankara, 2007.

Türk Öğretmenler Derneği Prizren, **Monografi (1951-1996)**, Prizren, 1996.

Humanitarian Law Center (HLC), **“The beginning of implementation of the Law on the Promotion and Protection of Rights of Communities and Their members in the Republic of Kosovo”**, Kosovo, Aralık 2012, Priştina.

Makaleler:

Baldwin Clive, **Minority Rights in Kosovo Under International Rule**, Minority Rights-group International, 2006.

Beha Adem, **Minority Rights: An Opportunity for Adjustment of Ethnic Relations in Kosovo**, 2014, <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2014/Beha.pdf>, (28.06.2015).

ECMI-European Centre for Minority Issues Kosovo, **Praćenje i Ocenjivanje Prava Zajednica na Kosovu**, Maj 2013.

Ministria e Punëve të Udhëzues për ndihmë dhe mbështetje të

Brendshme/ Departamenti
për Riintegrimin e
Personave të
Riatdhesuar,

**personave të riatdhesuar për riintegrim të
qëndrueshëm bazuar në politikat e
riintegrimit**, Prishtinë, 2014

Republika e Kosovës
Komuna e Prizrenit,

**Plani i Komunës së Prizrenit Për
Komunitete dhe Kthim 2012-2015**, Prizren,
2012.

Žbogar Samuel,
European Union-EU
Office in Kosovo,

**Za Veçe Angazovanje za Zajednice
Kosovskih Roma, Aškalija i Egipčana**,
Priština, 2013.

Öndül Hüsnü,

**Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Eski
Protokollerde Yer Alan Haklar ve
Özgürlükler** [http://www.ihd.org.tr/index.php/
makaleler-mainmenu-125/2170-avrupa-insan-
haklari-sozlesmesi-ve-eki-protokollerde-yer-
alan-haklar-ve-ozgurlukler.html](http://www.ihd.org.tr/index.php/makaleler-mainmenu-125/2170-avrupa-insan-haklari-sozlesmesi-ve-eki-protokollerde-yer-alan-haklar-ve-ozgurlukler.html), (18.10.2014).

Özgün Ece,

AB’de Azınlıklar-İspanya Bask örneği,
[http://akademikperspektif.com/2013/08/28/avru
pa-birliginde-azinliklar-ispanya-bask-
ornegi/](http://akademikperspektif.com/2013/08/28/avrupa-birliginde-azinliklar-ispanya-bask-ornegi/)(16.11.2014).

Mutlu Mesut,

**Kıran Abdullah, Azınlık Kavramı ve
Türkiye ile AB Kapsamında Azınlıkların
Değerlendirilmesi**,
[http://www.gau.edu.tr/PDF-
Files/JSAS_003_05_
PDF/JASA_003_05_09_Mutlu.pdf](http://www.gau.edu.tr/PDF-Files/JSAS_003_05_PDF/JASA_003_05_09_Mutlu.pdf)
(16.11.2014).

Samuel Žbogar, Kosova
AB Ofisi Başkanı ve AB,
Özel Temsilcisi'nin gazeteci
Budimir Ničić

Slobodno Srpski 06.10.2013 tarihli
Programı'ndan, [http://www.slobodnosrpski.com](http://www.slobodnosrpski.com/index.php?jezik=sr&meni_link_id=20&eid=179)
ile yaptığı röportaj /index.php?jezik=sr&meni_
link_id=20&eid=179 (09.01.2015).

Sancaktar Caner,

Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi,
**Kosova Çıkmazı-Sonu Gelmez Müzakereler
Sistemi**, [http://www.tasam.org/tr-](http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/641/kosova_cikmazi_sonu_gelmez_muzakereler_sistemi)
TR/Icerik/641/kosova_cikmazi_sonu_
gelmez_muzakereler_sistemi
(09.10.2014).

Kosovo;

**Durable solutions still elusive 13 years after
conflict, a profile of the internal
displacement situation**, 10 Ekim, 2012, s14-
15, [http://www.internal-](http://www.internal-displacement.org/assets/library/Europe/Kosovo/pdf/Kosovo-October-2012.pdf)
displacement.org/assets/library/Europe/Kosovo/
pdf/Kosovo-October-2012.pdf, (28.07.2015).

Raporlar:

Amnesty International (AI), **Nigde nisu dobrodošli: zaustviti prisilno
vraćanje Roma na Kosovo**, 2010.

Avrupa Azınlık Konuları
Merkezi (ECMI), Kosova, **“Bağımsızlık sonrası Kosova’da
Topluluklara yönelik Kurumsal Çerçevenin
Güçlendirilmesi”**, Rapor, Ocak 2009.

Council of Europe,

“European Charter for Regional or Minority Languages: Explanatory Reporti”,
Strasbourg, 1992.

Evropski centar za pitanja
manjina, Priručnik za
opštine:

**poboljšavanje pružanja obrazovanja
zajednicama Roma, Aškalija i Egipćana:**
dobre prakse i preporuke, Ekim 2012.

European Centre for
Minority Issues Kosovo,

**“Zaštita i Unapredživanje Obrazovanja za
Manjinske Zajednice”,** Kosovo, 2009.

OSCE (Organization for
Security and Co-operation
in Europe) Mission in
Kosovo,

Kosova’da Belediye Dil Uyumu Raporu”,
“Haziran 2014.

OSCE-AGİT
Mission in Kosovo,

“Topluluk Haklarını Değerlendirme Raporu”
(Üçüncü Baskı), Temmuz, 2012.

OSCE-AGİT
Mission in Kosovo,

**Kosova’da Topluluk Hak ve
Çıkarlarının Korunması ve
Geliştirilmesine dair Yerel Düzey
Mekanizmaların Değerlendirilmesi,**
Haziran, 2014.

OSCE-AGİT
Mission in Kosovo,

Profilet e Komuniteteve të Kosovës,
Profili i Komunitetit ROM, 2011.

OSCE-AGİT
Mission in Kosovo,

Profilet e Komuniteteve të Kosovës,
Profili i Komunitetit Sebët e Kosovës,
2011.

OSCE-AGİT Mission in Kosovo,	Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i Komunitetit Turqit e Kosovës, 2011.
OSCE-AGİT Mission in Kosovo,	Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i Komunitetit Goranët e Kosovës, 2011.
OSCE-AGİT Mission in Kosovo,	Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i Komunitetit Malazezët e Kosovës, 2011.
OSCE-AGİT Mission in Kosovo,	Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i Komunitetit Kroatët e Kosovës, 2011.
OSCE-AGİT Mission in Kosovo,	Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i Komunitetit Egjiptian, 2011.
OSCE-AGİT Mission in Kosovo,	Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i Komunitetit Ashkali, 2011.
OSCE-AGİT Mission in Kosovo,	Profilet e Komuniteteve të Kosovës, Profili i Komunitetit Boshnjakët e Kosovës, 2011.
Kosova Cumhuriyeti'nde Belediye Meclislerinin Çalışmasına dair Rapor,	Ocak-Haziran 2013, s.18, https://mapl.rksgov.net/Raporte/2013.aspx , (28.03.2016)
Kosova Cumhuriyeti'nde Belediye Meclislerinin	Ocak-Haziran 2012, https://mapl.rksgov.net/getattachment/3b6729f0--6ca8d782

Çalışmasına dair Rapor,

d035/Report-of-functioning-of-Municipalities-of-the-Rep.aspx, (28.03.2016).

Human Rights Watch (HRW),

Batı Avrupa'dan Kosova'ya, Roman, Aşkali ve Mısırlıların Zorla gönderilmeleri hakkında rapor, 2010.

Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) –

Misija na Kosovu, Ocenjivanje napretka u sprovođenju političkog okvira za reintegraciju vraćenih lica u kosovskim opštinama, Eylül 2011.

Revidirana strategija za reintegraciju vraćenih lica, Mayıs 2010.

Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) –

Misija na Kosovu, Priručnik za opštinske službenike za prijem i reintegraciju vraćenih lica, Aralık 2010.

“Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not”, Şubat 1998.

Savet bezbednosti Ujedinjenih Nacija,

Izveštaj Generalnog sekretara o misiji privremene uprave Ujedinjenih Nacija na Kosovu, Ağustos 2012.

Qendra Evropiane për Çështje të Minoriteteve
në Kosovë dhe & Qendra për Ndihmë Juridike
dhe Zhvillim Rajonal, A Legal Handbook
Aralık 2012.

Report: Serbia and Kosovo: **The Path to Normalization**,
(International Crises Group,
Belgium:(2013) .

Özel Görüşmeler:

Alev Nuş,

AGİT Topluluklar Ekibi Kıdemli
Program Asistanı,
(12.07.2014), “AGİT’in Kosova’da ki
görevi ve çalışmaları” konulu
görüşme, OSCE (AGİT) Ofisi, Prizren.

Andreja Todoroviç,

Sağlık Çalışanı, (30.07.2014), “Sırp
Topluluğu’nun yararlandığı sağlık
kurumları” konulu görüşme, Graçanica.

Altay Suroy Recepoğlu,

Savcı, Araştırmacı, Yazar, (08.07.2014),
“Kosova’da Türkçe’nin kullanımı”
konulu görüşme, özel Ofisi, Prizren.

Cengiz Curciali,

“Kosova’daki Topluluklar Konusunda Yapılan Özel Görüşmeler”, Topluluk Hakları ve Reintegrasyon Koordinatörü, (06.07.2014), “Toplulukların dönüşü itibariyle yapılan yardımlar” konulu görüşme, Prizren Belediyesi Belediye Topluluklar ve Geridönüş Ofisi, Prizren.

Demir Misini,

Mühendis, (26.07.2014), “Gora’da Goralı Topluluğu” konulu görüşme, Prizren.

Erol Karaibo,

Doğruyol Türk Kültür Sanat Derneği Üyesi, (26.07.2014) “Prizren’de Türkler” konulu görüşme, Prizren.

Faruk Hadži,

Avukat, (02.07.2014), “Kosova’nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırı olup olmadığı” konulu görüşme, özel Ofisi, Prizren.

İsljam Salihi,

AGİT Topluluklar Ekibi Kıdemli Program Asistanı, (22.07.2014), “Goralılar’ın eğitim durumu” konulu görüşme, OSCE (AGİT) Ofisi, Prizren.

Momčilo Trajković,

Sırp Avukat, (15.07.2014), “Kosova’da yaşamakta olan Sırp Topluluğu’nun durumu ve Sırbistan’ın Kosova’ya yönelik uyguladığı siyaset” konulu görüşme, Avukatlık Bürosu, Gračanica.

Mahira Veshall,	Kadın hakları savunucusu, (28.07.2014), “Kosova’da Roman Kadınları” konulu görüşme, Prizren.
Marija Milenkoviç,	Öğretmen, (30.07.2014), “Sırp topluluğu ve Eğitim” konulu görüşme, Graçanica.
Nahit Vragolli,	Esnaf, (28.07.2014), “Kosova’da yaşayan Roman Topluluğu ve İstihdam” konulu görüşme, Prizren.
Nikola Mladenoviç,	Esnaf, (30.07.2014) “Kosova’da Sırp Topluluğu ve İstihdam” konulu görüşme, Graçanica.
Samira Vorfaj,	Progress şirketi eski Muhasebe Yöneticisi, (03.07.2014), “Kosova’nın ekonomisi” konulu görüşme, özel işletmesi, Prizren.
Trim Kabashi,	Proje Görevlisi, (17.07.2014), European Centre for Minority Issues Kosovo Ofisi, Priştine.
Violeta Hyseni,	Bilgilendirme Görevlisi, (17.07.2014), “Kosova’daki AB Ofisi’nin görevleri ve yaptırımları” konulu görüşme, EU Information and Cultural Centre Ofisi, Priştine.

Resmi Belgeler:

26 Mart 2007 tarihli Ahtisaari metnin tamamı,
Kushtetuta e Kosovës,
www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Fi
nal%20Settlement%20Proposal%20AL.pdf
(09.10.2014).

AB Temel Haklar Şartı,
http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (06.02.2015).

Arsava Füsün Ayşe,

Azınlık Kavramı ve Azınlık Hakları'nın Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi,<http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/081.pdf> (08.11.2014).

Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı,<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/148.htm> (17.12.2014).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, The European Court of Human Rights,
http://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_ENG.pdf,
(18.10.2014).

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel
Müdürlüğü, Ulusal Azınlıkların Korunması İçin
Çerçeve Sözleşme, [http://www.coe.int/t/dghl/
monitoring/minorities/6_Resources
/PDF_brochure_Turkish.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/6_Resources/PDF_brochure_Turkish.pdf) (17.12.2014).

Aydın Aziz,

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Araştırma Merkezi, **AB Ülkeleri, ABD ve
Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında
Azınlıklarla İlgili Düzenlemeler**, Kasım 2011,
[https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/anayasala
rda_azinliklar.pdf](https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/anayasalar_da_azinliklar.pdf), (19.12.2014).

Avrupa Konseyi, Avrupa Konseyinin Kuruluşu
ve Üyeleri [http://www.tbmm.gov.
tr/ul_kom/akpm/genel_bilgi.htm](http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/akpm/genel_bilgi.htm) (16.11.2014).

Avusturya: List of Declarations Made with
Respect to Treaty, [http://www.coe.int/en/web/
conventions/search-on-treaties/-/conventions/
treaty/157/declarations](http://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-treaties/-/conventions/treaty/157/declarations), (11.03.2016).

Avusturya Dışişleri Bakanlığı, “Österreichische
Bundesverfassungsgesetze”, [https://www.bmeia.
gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/4-
Oesterreich_Zentrale/182_bv_deu_eng_frz.pdf](https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/4-Oesterreich_Zentrale/182_bv_deu_eng_frz.pdf)
(11.03.2016).

Assembly of Kosovo, 13 May 2010. **Law on
the civil service of the Republic of Kosovo.**
Law No.03/L-149.

Bulgaristan Cumhuriyeti Ulusal Meclisi,
“**Constitution**”,<http://www.parliament.bg/en/constitution>, (11.03.2016).

Başbakanlık Ofisi, Topluluklar İşleri Ofisi,
Politika Etüdü II, Kosova’da Dil Siyaseti,
Kamu Organları ile gerçekleştirilmesi-
uygulanması Eylül 2011,
http://www.kryeministriks.net/zck/repository/docs/Politika_e_gjuheve_shqipe.pdf,
(18.03.2016).

Belediyeler web sayfaları, <http://kk.rks-gov.net/>, (25.03.2016).

Belediye Topluluklar ve Geri Dönüş Ofislerine
dair 02/2010 sayılı yasa,
http://www.kryeministriks.net/repository/docs/Rregullore_per_Zyrat_komunale_per_Komunitete_dhe_Kthim.pdf, (28.03.2016).

Communities and their members, The
Comprehensive Proposal for Kosovo Status
Settlement (CSP), UNSC, 26 Mart 2007.

Comprehensive Proposal For the Kosovo Status
Settlement, 2 Şubat,2007,
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Comprehensive%20Proposal%20.pdf>,
(28.05.2015).

Çerçeve Sözleşme Açık Danışma Kurulu
”Ulusal Azınlıkların Korunması”,
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Kosovo_en.pdf (25.03.2016).

Dil Komisarı Ofisi ‘Kosova’da dil hakları
denetlenmesi ve değerlendirmesi’,
http://www.komisioneri-ks.org/repository/docs/Anglisht_Finale_160315.pdf,
(18.03.2016).

Dil Komiserliği Ofisi, <http://www.poverenik-ks.org/?page=3,1>, (18.03.2016).
Encyclopedia Britannica, Council of Europe
<http://global.britannica.com/EBchecked/topic/195892/Council-of-Europe> (18.10.2014).

European Centre For Minority Issues
Kosovo, http://www.ecmikosovo.org/?page_id=1378 (11.12.2014) Kosova Devlet Haritaları,
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Kosova> (26.12.2014).

Finlandiya Adalet Bakanlığı,

“**The Constitution of Finland**”,
http://oikeusministerio.fi/uploads/54begu60narbnv_1.pdf, (11.03.2016).

İnsan Hakları Derneği,

Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi, BM Genel Kurulunun 18 Aralık 1992 tarihli ve 47/135 Sayılı Kararı,

<http://www.ihd.org.tr/index.php/san-haklarylgeleri-mainmenu-96/149-ulusal-ya-da-etn-dsel-ve-dsel-azinliklara-mensup-ker-haklari-bdges.html>, (08.11.2014).

İspanya Senatosu,

“Spanish Constitution”,

<http://www.senado.es/web/conocersenado/normas/constitucion/index.html>, (11.03.2016).

İtalya Senatosu,

“Constitution of the Italian Republic”,

http://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf, (11.03.2016).

Kosova AB Ofisi/AB Özel
Temsilcisi,

http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/eu_kosovo/political_relations/index_sr.htm erişim (02.01.2015).

Kosova AB Ofisi/AB Özel
Temsilcisi,

http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/projects/overview/index_sr.htm (02.01.2015).

Kosova AB Ofisi/Özel AB
Temsilcisi,

http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/press_corner/all_news/news/2014/20141008_01_sr.htm (02.01.2015).

Kosova Anayasası tam metni, **Kushtetuta e Kosovës**, <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Kosova.Cumhuriyeti.Anayasasi.pdf> (09.10.2014).

Kosova Cumhuriyeti Anayasası tam metni, **Gazeta Zyrtare**, http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=130&Itemid=54&lang=tr (09.10.2014).

Kosova'da Topluluklar ile Topluluk Mensupları Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasası, **Gazeta Zyrtare**, <http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/ahtisari/047-Tur.swf> (09.10.2014).

Kosova Pedagojik Enstitüsü, http://www.ipk-rks.net/en_publikimet_meshume.php?publikimet_id=87, (18.03.2016).

Kosovo: **No Good Alternatives To The Ahtisaari Plan**, Europe Report No:182, 14 Mayıs, 2007, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/182_kosovo_no_good_alternatives_to_the_ahtisaari_plan.pdf (18.05.2015).

Kim Julie, Woehrel Steven, CRS Report for Congress, **Kosovo and U.S. Policy; Background to Independence**, 20 Haziran, 2008, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL31053.pdf>, (18.05.2015).

Kosova AB Entegrasyon Bakanlığı resmi sitesi. <http://www.mei-ks.net/?page=1,180>.

Komisioni Evropian, Raporti i Progresit i vitit 2013 për Kosovën. Legislationonline, “**The Belgian Constitution**”, <http://legislationonline.org/download/action/id/1744/file/b249d2a58a8d0b9a5630012da8a3.pdf> (11.03.2016).

Macaristan Hükümeti,

“**The Fundamental Law of Hungary**”, <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.p%20df>, (11.03.2016).

Merkez Seçim Kurulu resmi sitesi . http://www.kqzks.org/Uploads/Documents/rezultatet_e_pergjithshme_eyedbpohj.pdf , (29.03.2016).

Romanya Temsilciler Meclisi,

“**Constitution of Romania**”, <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371>, (11.03.2016).

Slovenya Anayasa Mahkemesi,

“**Constitution**”, <http://www.usrs.si/media/full.text.of.the.constitution.pdf>, (11.03.2016).

Standard Eylem Prosedürlerine dair BTGDO Referans Şartları, http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/ToR_for_MOCRs-20110421-final-eng.pdf, (28.03.2016).

Status Kosova I Njegove Regionalne
İmplikacije Politicka Analiza, Forli, İtalya, 15
Ekim,2008,[http://www.fer.org.rs/uploads/en/art
icles/kosovo/articles-about-kosovo/srb_Status-
Kosova-i-njegove-regionalne-imprikacije_
politicka-analiza.pdf](http://www.fer.org.rs/uploads/en/articles/kosovo/articles-about-kosovo/srb_Status-Kosova-i-njegove-regionalne-imprikacije_politicka-analiza.pdf) , (18.05.2015).

Ulusal Azınlıkların Korunmasına yönelik
Çerçeve Sözleşmesi Açık Danışma Kurulu,
[http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities
/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Kosovo_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Kosovo_en.pdf)
(28.03.2016).

Galluci M. Gerard,

Ahtisaarijev Plan I Sever Kosova, Kasım,
2011. [http://www.transconflict.com/10/wp-
content/uploads/2011/11/Predlog_AhtisaarijevP
lanSeverKosova.pdf](http://www.transconflict.com/10/wp-content/uploads/2011/11/Predlog_AhtisaarijevPlanSeverKosova.pdf), (26.06.2015).

Galluci M. Gerard,

Ahtisaarijev Plan I Sever Kosova, Kasım,
2011. [http://www.transconflict.com/10/wp-
content/uploads/2011/11/Predlog_AhtisaarijevP
lanSeverKosova.pdf](http://www.transconflict.com/10/wp-content/uploads/2011/11/Predlog_AhtisaarijevPlanSeverKosova.pdf), (26.06.2015).

Law No.3/L-047 “**On the Protection and
Promotion of the Rights of Communities and
their Members in Kosovo**” (Law on
Communities), 13 March, 2008.

JudahTim,

“**The Kosovo Liberation Army**”, Perceptions,
(2000), Eylül-Ekim.

Zyra për Qeverisje të Mirë, Zyra e
Kryeministrit të Republikës së Kosovës,
**Strategia e Qeverisë për Bashkëpunim me
Shoqërinë Civile 2013-2017.**

